

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANA BİLİMDALI

DOKTORA TEZİ

BOSNA HERSEK'İN
DEVLET İŞLEYİŞİNDE AVRUPA
BİRLİĞİ'NİN ROLÜ

Ersin UĞURKAN

250120007

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Nurcan ÖZGÜR BAKLACIOĞLU

İSTANBUL-2020

ÖZ

BOSNA HERSEK’İN DEVLET İŞLEYİŞİNDE AB’NİN ROLÜ

Ersin Uğurkan

Bosna Hersek Avrupa coğrafyasında dehşetli bir savaş sonucunda 1995 Dayton Barış Anlaşması ile kurulmuş birçok yönleriyle diğer ülkelere göre oldukça farklılık arz eden bir devlettir. Bosna Hersek’te üç kurucu halk olarak kabul edilen Boşnak, Sırp ve Hırvatların “çıkarları” göz önünde bulundurularak bir devlet mekanizması ortaya çıkarıldığından daha çok ülkedeki barışı sağlamak üzere tesis edilmiş, bir anayasal anlaşma söz konusudur. Fakat bugün Bosna Hersek’te barış, savaşın yokluğundan daha fazlasını ifade etmemektedir. İşlemeyen devlet mekanizmasının sorunları birçok alana yansımaktadır. Genelde ülke içinde ve dış aktörler tarafından anayasal reform yapılması konusunda uzlaşılsa da bu reformların ne şekilde ve nasıl yapılacağı önemli sorunlardan birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla çalışmada, bu bağlamda Bosna Hersek’in reformlar gerçekleştirebilmesinde etkili olabilecek olan AB’nin ne derece, nasıl katkıda bulunacağı ya da gerçekten bulunup bulunamayacağı analiz edilmiş ve böylece AB’nin Bosna Hersek’in devlet inşasında bu reformların önemli rolü üzerinde durulmuştur. Buna ek olarak, AB ile organik bağı olan Yüksek temsilcinin bunda etkisi değerlendirilmiştir. Özellikle ülkedeki vatandaşlık krizi, 2010 seçimlerden sonra ki hükümet krizleri, Sejdić-Finci Davası ve BSC’nin yargı referandumu üzerinde AB’nin etkisi ele alınmıştır. Bu örnek olaylar üzerinde değerlendirildiğinde AB’nin Bosna Hersek üzerinde etkisi olduğu muhakkaktır. Fakat AB’nin sorunların çözümüne yaklaşımı ve etki düzeyi ise oldukça tartışmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Dayton Barış Anlaşması, AB, Yüksek Temsilcilik, Entiteler

ABSTRACT

THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN STATE FUNCTIONING OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Ersin Uğurkan

Bosnia and Herzegovina is a peculiar state that differs greatly from other countries which was established by the 1995 Dayton Peace Agreement ending dreadful war in Yugoslavia. Consequently, a state structure was created by considering the “interests of Bosniak, Serbs and Croats, who are considered as three constituent peoples of Bosnia and Herzegovina. This agreement is a constitutional agreement established to ensure peace in the country. But today, peace in Bosnia and Herzegovina does not mean more than the absence of war. The dysfunctional structure of the state is reflected in many areas as problems such as public, economic and political. Although constitutional reform is generally agreed on by internal and external actors, the most important problem is how these reforms will be carried out. Therefore, an external driving force is needed. In this context, the study analyzed the extent to which the EU could contribute to the realization of reforms in Bosnia and Herzegovina, and whether or not it can actually exist? Thus, the EU's important role in the realization of these reforms in the state-building of Bosnia and Herzegovina was scrutinised. The study displayed the EU's influence on state-functioning, particularly on the citizenship crisis in the country, the government crisis after the 2010 elections, the Sejdić-Finci case and the judicial referendum of the BSC. Considering these case studies, it is certain that the EU has an impact on Bosnia and Herzegovina, such as, the EU's approach to solving problems and its level of influence is highly controversial.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Dayton Peace Agreement, EU, High Representative, Entities

ÖNSÖZ

Bu tez İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Bölümü tarafından verilmiştir. AB'nin en karakteristik özelliği olan çok kültürlü yapısı her daim bende ilgi uyandırmıştır. Yaşadığım yer olan Adapazarı'nda daha çok Kafkasya ve Balkanlardan gelen toplulukların olması bu kültürlerle yaşanan iç içelik şahsıma önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle sürekli olarak 93 ve Balkan savaşlarından sonra yaşanan göç hikâyeleri ile büyümüş biri olarak göçler bende tedirginlik oluşturmuştur. Tarihsel süreç içerisinde inanç ya da etnik kimliklerinden dolayı bir yerden bir yere savrulan topluluklar düşünüldüğünde, diğer toplulukların yokluğu sanki diğerlerinin varlığı oluyordu. Üstelik Bosna Hersek'te yaşanan savaş sürecinde ve sonrası yaşadığım coğrafyaya gelen mültecilerin dramı, bu hislerimin artmasında etkili olduğu gibi göç hikâyelerinin somut şeklini görmüş ya da birinci kaynaklardan dinlemiştim. Bu konuyu tercih etmemdeki en önemli etkende yabancı olmadığım bir ülkenin, bu çok kültürlü yapısı ile bütün sorunlarına ve yaşanan trajedilere rağmen var olma mücadelesi, ben de ayrı bir ilgi uyandırmıştır. Çok kültürlü yapısıyla AB'yi andırsa da daha çok Yugoslavya'nın çekirdeği olarak görünen Bosna Hersek'in bu yönleri ile şahsımda çekicilik oluşturmuştur. Diğer taraftan AB'nin Bosna Hersek'e ayrı bir önem vermesi gerektiği düşüncesi, bu konuyu tercih etmem de büyük rol oynamıştır. Öte yandan tamamen Balkanlar konusunda uzman olan değerli Prof. Dr. Nurcan Özgür Baklacioğlu'nun danışmanlığı kabul etmesi benim için ayrıca bir şans oldu. Şahsıma karşı gösterdiği sabır, değerli bilgi ve yönlendirmeleri için kendisine teşekkürü bir borç bilirim. Yine zaman zaman bilgilerine başvurduğum Prof. Dr. Yücel Oğurlu ve Doç.Dr. Sevim Budak'a yapmış olduğu katkılardan dolayı teşekkürlerimi sunarım. Yine tez çalışmam sürecinde beni sürekli motive eden ailem ve dostlarıma şükran borcumu iletmeği isterim. Sarsılmaz destekleriniz için hepinize teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
HARİTALAR LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL, TEORİK VE METODOLOJİK ÇERÇEVE

1.1.Amaç, Kapsam ve Konun Bilimsel Önemi.....	8
1.2.Teorik Yaklaşım.....	13
1.2.1. Çatışma Sonrası Barış ve Devlet İnşası.....	13
1.2.2. Balkanlar, AB ve BH	17
1.2.3. Avrupa Birliği'nin BH Üzerindeki Araçları.....	21
1.2.3.1. AB Özel Temsilciliği (ABÖT/EUSR).....	25
1.2.3.2. Mali Yardımlar.....	26
1.2.3.3. Avrupa Birliği İlerleme Raporları.....	27
1.2.3.4.Katılım Öncesinde Yüksek Düzeyli Diyalog (HLDAP)...	28
1.2.4. Yüksek Temsilcilik (YT/HR).....	29
1.2.4.1. Avrupa Birliği (AB)-Yüksek Temsilcilik (YT) ve Barış Uygulama Konseyi (BUK/PIC).....	34
1.3. Analitik Çerçeve ve Araştırma Yöntemi.....	42

İKİNCİ BÖLÜM TARİHTEN GÜNÜMÜZE BOSNA HERSEK VE DEVLET YAPISININ GELİŞİMİ

2.1. Bosna Hersek'in Çok Dinli Yapısı ve Kimlik Sorunu.....	49
2.2. Bosna Hersek'in Bölgesel Durumu ve Nüfus Yapısı.....	53
2.3.Yugoslavya'nın Dağılma Sürecine Kadar Bosna Hersek.....	62
2.4.Yugoslavya'nın Dağılması ve Bosna Hersek Cumhuriyeti.....	64
2.4.1.Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin Doğuşu.....	64

2.4.2.AB Ülkeleri'nin Bosna Hersek'i Tanıma Konusunda Belirsizliği.....	69
2.5. Dayton Antlaşmasından Sonra Bosna Hersek'in Kurumsal Yapılanması	
2.5.1. Dayton Antlaşması.....	80
2.5.2. Bosna Hersek Devletinin Yapısını Oluşturan Organlar.....	89
2.5.2.1. Bosna Hersek Devleti'nin Yürütme Organları.....	92
2.5.2.1.1. Üçlü Cumhurbaşkanlığı.....	92
2.5.2.1.2. Bakanlar Kurulu.....	91
2.5.2.2. Bosna Hersek Devleti'nin Yasama Organları.....	94
2.5.2.2.1. Parlamenter Asamblesi/Parlamentarne Skupština...	96
2.5.2.3.Bosna Hersek Devleti'nin Yargı Organları.....	98
2.6.3.Bosna Hersek Federasyonu'nun Kurumsal ve Siyasi Yapısı.....	99
2.6.3.1.Bosna Hersek Federasyonu'nun Yasama Organları.....	101
2.6.3.2. Bosna Hersek Federasyonu'nun Yürütme Organları.....	102
2.6.3.3.Bosna Hersek Federasyonu'nun Yargı Organları.....	103
2.6.3.4.Bosna Hersek Federasyonu Kantonların Yönetimi.....	104
2.6.3.4.1. Kantonlarda Yasama, Yürütme ve Yargı.....	105
2.6.4.BSC'nin Kurumsal ve Siyasi Yapılanması.....	106
2.6.4.1.BSC'de Yasama, Yürütme ve Yargı.....	108
2.6.4.2. BSC Cumhurbaşkanlık Makamı ve Siyasal Yapısı.....	109
2.6.5. Özerk Bölge Brčko.....	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOSNA HERSEK'TE DEVLET İŞLERLİĞİNİ ETKİLEYEN SORUNLARA AB VE YÜKSEK TEMSİLCİ'NİN YAKLAŞIMI

3.1.BH'in AB Adaylık Süreci.....	111
3.1.1. Aralık 2009 AİHM'nin Sejdić -Finci Kararı.....	114
3.1.2. Bosna Hersek'in AB Üyeliği ile Sejdić -Finci Kararı'nın Bağı.....	120
3.2. Bosna Hersek'te Yaşanan Sorunların Çözümünde Avrupa Birliği ve Yüksek Temsilci'nin Etkisi.....	129
3.2.1.Vatandaşlık Numarası Yasa Krizi.....	132
3.2.1.1. Vatandaşlık Numarası Yasanın Çıkartılması Süreci.....	143

3.2.2.Bosna Hersek’te 3. 10. 2011 Seçimleri ve Siyasi Krizler.....	148
3.2.2.1. Boşnak-Hırvat Federasyon Hükümeti Krizi.....	161
3.2.2.2.Devlet Düzeyinde Merkezi Hükümet Krizi.....	182
3.2.2.2.1. Devlet Düzeyinde Başbakan Seçimi.....	190
3.2.2.2.2. Koalisyon Hükümetinin Düşürülmesi ve “Hayati Ulusal Çıkarlar”.....	198
3.2.3.BSC’nin Yargı Referandumu Girişimi.....	204
SONUÇ.....	221
KAYNAKÇA.....	235
ÖZGEÇMİŞ.....	252

HARİTALAR LİSTESİ

Harita No. Harita Adı	Sayfa
Harita 1.1: Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri ve BH	53
Harita 1.2: Bosna Hersek Devleti; Boşnak-Hırvat Federasyonu, Bosna Sırp Cumhuriyeti ve Brčko Özerk Bölgesi	54
Haritalar 1.3: Peljesac köprüsü	54
Harita 1.4: Peljesac köprüsü.....	55
Harita 1.5: Peljesac köprüsü.....	55
Harita 1.6: Bosna Hersek Hersek: BHF/Kantonlar ve BSC.....	56
Harita 1.7 BHF'daki kantonlar ve BSC.....	58
Harita 1.8: BH'te 2013 nüfus sayımına göre yerleşim alanlarındaki etnik dağılım.	59
Harita 1.9: BH'de 1991' nüfus sayımına göre ülkedeki etnik dağılım.....	60

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

AB: Bosna Hersek Yüksek Temsilciliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e : Adı Geçen Eser

AGIT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.g.t. : Adı Geçen Tez

a.g.y.: Adı Geçen Yazar

BH: Bosna Hersek

bkz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BSC: Bosna Sırp Cumhuriyeti

c. : Cilt

CARD : İstikrar, Kalkınma, Gelişme ve Yeniden İnşa Yardımı

Çev. : Çeviren

DBA : Dayton Barış Anlaşması

Der. : Derleyen

Dip. : dipnot

ed. : Editör

ER. : Erişim tarihi

EC : Avrupa Komisyonu

ECHO : Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım Operasyonları

ESI : European Stability Initiative

EUFOR : Avrupa Birliği Gücü

EUMP : Avrupa Birliği Polis Misyonu

(EUSR) ABÖT: Avrupa Birliği Özel Temsilcisi

FBIH : Bosna Hersek Federasyonu

FRY : Yugoslavya Federal Cumhuriyeti

GFA : Genel Çerçeve Antlaşması

Haz. : Hazırlayan

HDZ BiH: Hersek'in Hırvat Demokratik Birliği (Merkez Sağ)

HDZ 1990 : Hırvat Demokratik Birliği 1990 (Merkez Sağ)

HSP BiH : Hırvat Hakları Partisi

JMBG: Bosna Hersek Kimlik kartı (Vatandaşlık Numarası)

IA : Geçici Anlaşma

ICC: Uluslararası Ceza Mahkemesi

ICTY: Eski Yugoslavya İçin Kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi

IFOR: Uygulama Gücü

IMF: Uluslararası Para Fonu

IPTF: Uluslararası Polis Gücü

IPA: Katılım Öncesi Yardım Aracı

JNA: Yugoslav Ulusal Ordusu

KM: Konvertibil Mark

NATO: Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü

No.: Numara

OBNOVA : Bosna Hersek'e Mali Yardım Programı

p. : Page

PIC: Barışı Uygulama Konseyi

PHARE : Katılım Öncesi Yardım Aracı

S. : Sayı

SAA: İstikrar ve Ortaklık Anlaşması

SAP: İstikrar ve Ortaklık Süreci

SBB BiH: Bosna Hersek'in Daha İyi Geleceği İçin Birlik Partisi (Boşnak)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SDA: Demokratik Eylem Partisi (Merkez Sağ Boşnak)

SDP : Bosna Hersek Sosyal Demokrat Partisi (Kendisini çok etnikli parti olarak tanımlasa da oyların çoğunu Boşnaklardan almaktadır.)

SDS: Demokratik İlerleme Partisi (Sağ kanatta yer alan parti/Sırp kökenli)

SFOR: Bosna Hersek İstikrar Gücü

SNSD: Demokrat Partisi-(Merkez Sol olarak tanımlasa da gerçekte milliyetçi parti/Sırp Kökenli)

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalınma Programı

UNHCR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

Vol. : Volume Avrupa Hızlı Tepki Güçleri (ERRF)

YT: Yüksek Temsilcilik

YT ve ABBHÖT: Yüksek Temsilci ve Avrupa Birliği Bosna Hersek Özel Temsilcisi

YTD: Yüksek Temsilcilik Dairesi

GİRİŞ

AB'nin genel anlamda Balkan politikasından bahsedildiğinde her zaman yapmadıklarından ya da yapamadıklarından bahsedilmektedir. AB'nin Balkanlarda yaptıklarına bakıldığında zorlu süreçlerden sonra ve yeterli düzeyde olmasa da yine de kazanımlar söz konusudur. Bu doğrultuda AB'nin BH devletinin işleyişindeki rolü, BH'nin hangi durumlarda kazanım elde ettiği ve hangisinde çözemediği, üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda AB'nin BH devletinin işlerliğinde ne tür etkilerde bulunduğu ve işlevsizlik noktasında krizlere yaklaşımı analiz edilmiştir. Araştırmanın temel konusu da AB'nin BH devletinin işleyişinde rolünün, BH'nin belli dönemlerde yaşadığı krizlerde ne derece etkili olabildiğini, tespit etmeye odaklıdır. Bu doğrultuda AB'nin BH ile yaptığı anlaşmalar, mali araçlar ve diplomatik araçlarına vurgu yapılmıştır. Çalışmada öncelikli olarak BH'nin çok kültürlü yapısının kökleri ve tarihi arka planı irdelenmiştir. Bu çerçevede BH'deki Slav kültürünün etkisi ve tarihi süreçte hangi toplulukların ve hangi kültürlerin etkili olduğu analiz edilerek BH'deki halkların dayanağını oluşturan İliryan ve Slav etkisi üzerinde durulmuştur. BH'de yaşayan halkların kültürel kimlikleri savaş süresince bilinçli olarak önplanda tutulmuş bu da ayrışmayı derinleştirmiştir. Hatta tarafların bir kısmında yeniden kimlik inşasını ortaya çıkarmıştır. BH'de yaşayan farklı topluluklarda tarihsel temelini oluşturan Katolik-Bogomolizm ve Ortodoksluk ayrışmasına daha sonra Bogomilizmin yerini alan Müslümanlık ve sonrasında ortaya çıkan Katoliklik-Müslümanlık ve Ortodoksluk ayrışmaları değerlendirilmiştir. Özellikle Hırvat, Sırp ve Boşnak kimliğinin oluşumundaki dinsel etkiler ele alınmıştır. Batı Roma'nın varisi olarak kabul edilen Avusturya/Macaristan İmparatorluğu'nun Katolik/Hırvatlar üzerindeki etkisi ya da onların o kültürlerle kendilerini ilişkilendirmeleri, Doğu Roma/Bizans sonrasında Rus kültürünün Ortodoks/Sırp'lar üzerindeki etkisi ve Osmanlı kültürünün Müslüman/Boşnaklar üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Çalışmada, çatışmanın arka planı üzerinde durulmuştur.

Bosna savaşına kadar özellikle Yugo-Slavya (Güney Slavya) Krallığı II. Dünya savaşının Almanların işgali ve Tito'nun/Partizanların güçlenmesi Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kuruluşu incelenmiştir. Daha sonra ki dönemde Tito'nun lm Yugoslavya'nın sonunu hazırlayan Sırbistan'da milliyetçi grupların Slobadan Miloseviç liderliğinde seçimleri kazanması Yugoslavya'nın da dağılmasına sebep olan en önemli etkenlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca BH'te yaşanan trajedinin baş aktör olarak onun liderliğindeki yönetimin uygulamaları analiz edilmiştir. Ardından Yugoslavya Cumhuriyeti'ndeki federal cumhuriyetlerinin bağımsızlık ilan etmesi, AB ülkelerince tanınmaları fakat BH'nin referandum kararı ile bağımsızlık ilanı sonrasında AB lkelerinin tanıma konusunda kendi içinde çelişmesi ve birbirlerinden oldukça farklı politikalar izlemeleri ve gelgitlerine dikkat çekilmiştir. 1991'de BH savaşında ortaya çıkan Dayton anlaşması ile yasal zemine oturtulan BSC'nin oluşum süreci incelenmiştir. Ayrıca şu an ki BH'nin siyasi tıkanıklığının ana unsurlardan birini oluşturan BSC'nin mevcut durumu ve devlet içinde mikro devleti andıran uygulamaları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda savaş sürecindeki Büyük Sırbistan hayalinin sonucu olarak dramatik bir süreç izleyen BH savaşı değerlendirilmiştir. BH savaşını sonlandıran anayasal nitelikte olan Dayton Barış Anlaşması ve ülkedeki hantal bürokratik kurumsal yapılanması hakkında bilgi verilmiştir. Devlet mekanizmasının işlemez hale gelişinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Özellikle “*Ulusal Hayati çıkarları*”nın orantısız kullanılmasına dikkat çekilmiştir. Yine BH Devleti'nin organları, BH Federasyonunun organ ve kantonları, bu yapılardan oldukça farklı olan BH Devleti'nin bir entitesi olan BSC'nin kendi devletinden yarı bağımsız hatta zaman zaman devletmiş gibi kriz odaklı izlediği politikaları ile ilgili bilgi verilmiştir.

BH üzerinde son sözü söyleme hakkına sahip olan ve özel yetkilerle donatılmış olan başlangıçta BM yönetiminde faaliyet yürüten daha sonra ise daha çok AB'nin kurumsal temsilcisi olarak hareket eden Yüksek temsilcilik, onun kurumsal yapılanması, Yüksek temsilcinin BH üzerinde etkisi ve BH'deki siyasi tıkanıklıklara yaklaşımı değerlendirilmiştir. Yüksek Temsilcinin BM'deki yapılanmasından AB'nin Bosna Hersek zel Temsilciliğini temsil ettiği dönem (2002) ve ayrıştığı süreçlerle (31 Aralık 2011) birlikte Yüksek Temsilcilerin BH'deki siyasi tıkanıklıklara yaklaşımları ve karar alınmasındaki etkisi başarı ve başarısızlığı

vurgulanmıştır. Bu bağlamda AB'nin politikaları analiz edilerek AB'nin BH üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkisi değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda AB'nin Yüksek Temsilciye yüklediği sorumluluklar ve uygulamaları analiz edilmiştir. BH'de belli dönem ortaya çıkan krizler olan Vatandaşlık Numarası Yasa Krizi, Bosna Hersek'de 3 Ekim 2010 seçimlerden sonra on altı ay kadar süren uzatmalı hükümet krizi ve bundan önceki (5.5 ayda) 17 Mart 2011'de kurulan Boşnak-Hırvat entitesindeki hükümet krizi, BSC'nin 13 Nisan 2011 tarihinde Yargı Referandum Kararı ve 2009 yılında AIHM'nin Sejdić-Finci Kararı gibi BH Devleti'nin işlerliğine etki eden bu krizlerde AB'nin rolüne dikkat çekilmiştir.

3 Ekim 2010 tarihindeki genel seçimlerinden sonraki süreç BH açısından birçok krizleri de tetiklemiştir. Daha sonra Hırvat kökenli Komšić liderliğindeki SDP'nin Boşnaklardan da oy alması HDZ ve HDZ 1990 gibi merkez Hırvat partilerin tepkileri sonraki krizlerinde habercisi oldu. Bu partiler her ne kadar SDP Hırvat partisi gibi görünse de Hırvatları temsil edemeyeceklerini söyleyerek daha hükümet kurulmadan temsiliyet sorunu iddiasında bulunarak koalisyon görüşmelerinin de sorunlu olacağını işaretini verdiler. Hırvatların hakiki temsil haklarının kendilerinde olduğu bu nedenle de Hıvatlara verilecek bakanlıklarında kendi partilerine verilmesini istiyorlardı. Onlara göre Hırvat kökenli olmak ile Hırvatları temsil etmek arasında fark vardı. Merkez Hırvat partileri öteden beri Boşnak-Hırvat entitesinin de, BSC'de olduğu gibi aynı etnik kökenli adaya oy verilmesini talep ediyorlardı. Onların bu tutumu koalisyon görüşmelerinde daha uzlaşmaz tutum sergilemelerine neden oluyordu. Bu tartışmalı süreçten sonra 17 Mart 2011'de hükümet kuruldu. Fakat Boşnak-Hırvat Entite hükümetin güvenoylamasına HDZ BiH ve HDZ 1990 partileri delege göndermemesinden dolayı hükümetin kurulamayacağı ve kurulan hükümetin meşru olmayacağını savundular. Bu partiler Merkez Seçim Kurumuna itirazda bulundular. Merkez Seçim Kurumu da hükümetin oluşturulmasında anayasal koşulların sağlanmadığına yönelik Hırvat partilerinin kararlarını doğrular nitelik de karar verdi. Fakat Yüksek Temsilci ve ABBHÖT Inzko ise aksi yönde karar alarak mevcut hükümetin meşru olduğunu savunarak Merkez Seçim Kurumunun kararını askıya aldı. Bu doğrultuda bunun etrafında şekillenen krizler ve aktörlerin bu krizdeki tutumları üzerinde durulmuştur. Bu krizde Yüksek Temsilci ve AB Bosna Hersek Özel Temsilcisi Inzko'ya karşı bazı

Hırvat ve Sırp partilerin şiddetli tepkileri değerlendirilmiştir. Kriz aynı zamanda Yüksek Temsilci ile ABBHÖT’liğinin birlikte yürütüldüğü döneme denk gelmektedir.

Daha çok Merkez Hırvat partileri HDZ BiH ve HDZ 1990 partileri gibi Hırvatların üzerinde ciddi ağırlığı olan bu merkez Hırvat partilerinin Boşnak-Hırvat entite koalisyonun dışında kalması üzerine gelişen bu entite hükümet krizinde YT’in, “*Bonn Yetkilerini*” kullanımı önem taşır. Hatta sorun merkez Hırvat partileri olan HDZ BiH ve HDZ 1990 tarafından federasyon hükümetinin meşruluğu ile ilgili Anayasa mahkemesine dilekçe verildiyse de Anayasa mahkemesinin YT ve ABBHÖT’nin lehine karar verme ihtimalinin daha yüksek olmasından dolayı dilekçe geri çekilmiştir. Bu partilerin Federasyon Hükümetinin dışında kalmasının etkilerinin ortaya çıkardığı kriz sarmalı, BSC ile işbirliği içerisine girmeleri daha çok YT’ne karşı tepkileri ve sonrasında AB’nin yüksek düzeyli girişimleri ile sonuç alınmaya çalışılmıştır.

3 Ekim 2010 tarihindeki genel seçimlerde temsil hakkı kazanan altı Siyasi Partinin liderleri, 28 Aralık 2011 tarihinde yeni bir merkezi hükümetin kurulması ve ülkeyi sarsan siyasi çıkmazın kırılması konusunda uzlaşmaya vardılar. 11 Şubat 2012’de seçimlerden 16 ay sonra parlamentoda devlet düzeyindeki merkezi hükümet onaylandı. Devlet düzeyinde merkezi hükümet on bakandan oluşmaktaydı. Bakanlıkların dördü Boşnak, üçü Sırp ve üçü Hırvat temsilciler arasında paylaşıldı. Merkezi hükümetin kurulma sürecinin 16 ay kadar uzun bir süreçte olmasının nedenleri, bu süreçte Avrupa Birliği’nin rolü, sürecin ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarı üzerindeki etkilerine dikkat çekilmiştir. Gerek Boşnak-Hırvat entitesinde hükümet kurulmasında gerekse merkezi hükümetin kurulma sürecinde Yüksek Temsilci, 31 Ağustos 2011 tarihine kadar Yüksek Temsilci ve ABBHÖT olarak görevini sürdürürken diğer taraftan bu tarihten sonra sadece Yüksek Temsilci olarak görev yürütmüştür. 31 Ağustos 2011 tarihine kadar 11 aylık süreçte Yüksek Temsilci ve ABBHÖT olarak geri kalan 6 aylık süreçte sadece Yüksek Temsilci olarak merkezi hükümetin kurulmasıyla ilgili katkılarına ve AB’nin atadığı ABBH Özel Temsilcisinin (EUSR, Peter Ingemann Moesgaard Sorrensen) kriz sürecindeki girişimleri üzerinde durulmuştur.

AB Komisyonu 3 Ekim 2010 tarihinden beri uzun bir zaman diliminden beri hükümet kurulmamasından dolayı BH'e diplomatik görüşmelerle yapılan baskılara ek olarak finansal olarak da baskı uygulama yoluna gitmişti. Yapılan görüşmelerde ikna aracı olarak kullanılan mali yardımlar ve AB ile yapılan görüşmelerin içeriği değerlendirilmiştir. BH'nin o dönemde yaşadığı siyasi bunalımla beraber ekonomideki kötü gidişat düşünüldüğünde AB'nin mali yardımları hayati derecede önem taşımaktaydı. Diğer açıdan hükümet krizi ile ilgili AB temsilcilerinin görüşmeleri, parti temsilcileri ile daha üst düzeyde AB Dışışleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton görüşmeler gerçekleştirmiştir.

BH'nin kriz ortamında olduğu dönemde BSC kaynaklı kriz ise yargı referandumu krizidir. Yargı referandumu girişiminin ortaya çıkışı, BSC, lideri Milorad Dodik'in teklifi ile 13 Nisan 2011'de BSC Ulusal Konseyinde *Bosna devlet mahkemesi ve savcılık yetkilerini entitelere devretmeyi öngören* bir referandum kararıydı. Kararın resmi gazete yayınlanması ise 28 Nisan 2011 tarihinde olmuştur. Boşnak-Hırvat entite hükümetinin kurulduğu 17 Mart 2011 tarihinden kısa bir süre BSC'nin yargı referandumu kararı ile karşılaşmıştır. AB'nin BSC'nin yargı reformu girişimine karşı izlediği stratejisi belirtilmiştir. Aynı zamanda (YT/ABBHÖT) Yüksek Temsilcisi ve AB'nin Bosna Hersek Özel Temsilci Inzko'nun bu krizde takındığı role vurgu yapılmıştır. Bundan başka 21 Nisan 2011 tarihinde AB Delegasyonu Başkanı Renzo Davidi, 29 Nisan 2011 ve 5 Mayıs 2011 tarihlerinde AB Balkanlar Özel Temsilcisi Miroslav Lajcak/Layçak, 13 Mayıs 2011'de AB Eski Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve AB'nin Genişlemeden Sorumlu Üyesi Stefan Füle gibi temsilciler krizin çözümünde rol almışlardır. Bu şekilde AB temsilcilerinin yargı referandumunu girişiminin BSC tarafından geri çekilmesi için yürüttüğü politikalara dikkat çekilmiştir. AB'nin temsilcilerinin ya da kurumlarının yaptığı açıklamalar, yayınladığı raporlar ya da görüşmelerle BSC'ni ikna etmek için ne tür çabalar gösterdikleri belirtilmiştir. Özellikle 5 Mayıs 2011 tarihlerinde AB Balkanlar Özel Temsilcisi Miroslav Lajcak/Layçak'ın BSC liderleri ile olan görüşmelerinde AB'nin yaptırımlar uygulayabileceğine yönelik uyarılarına ve BSC'nin AB'nin muhtemel bir yaptırım aracına karşı önlemleri krizlerin çözümünde en önemli araç olmuştur. AB, 13 Mayıs

2011 tarihinde BSC başkanı Milorad Dodik ile üst düzey görüşmeler ve sonrasında BSC'nin yargı referandumu girişiminden geri çekilmesi değerlendirilmiştir.

AB ve YT'nin BH'deki krizlerdeki rolünün değerlendirildiği olaylardan biri de Vatandaşlık numarası krizidir. JMBG olarak adlandırılan vatandaşlık numarasının karşılığı kimlik kartıdır. Bununla ilgili yasanın anayasa mahkemesinin uyarılarına rağmen siyasi seçkinlerin kendi aralarında anlaşamadıklarından yeni yasanın düzenlenememesi üzerine sonrasında çıkan olaylardır. Bu gösterilere paralel olarak tarafların yasanın düzenlenmesi ile ilgili girişimleri ve YT'nin yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Aslında kimlik kartı ile ilgili yasanın düzenlenmesi 2011 yılına dayanmaktadır. Anayasanın öngördüğü değişiklikler 12 Şubat 2013'e kadar değişmemiş eski hali ile devam ettirilmiştir. Mevcut eski yasada BH'de bazı belediyelerin isimleri değişmiş olmasına rağmen yasada bu isim değişikliği yansıtılmamıştı. Anayasa'nın talep ettiği değişiklikte parlamento tarafından bir türlü yapılamamıştır. Bunun yapılamamasının nedeni ise Boşnak tarafının nüfus kaydının verilmesiyle ilgili olarak sadece merkezi devletin yetkili olmasını talep ederken BSC ise bu yetkinin entiteler düzeyinde olmasını isteyerek, entitete sınırlarının da kimlik kartlarına yansıtılması talebinde bulunmuştur. Kendi entitesinde de bu doğrultuda kimlik kartını vermeye devam etmiştir. Fakat anayasa mahkemesi 12 Şubat 2013'te ise mevcut eski yasaı da iptal etmiştir. Bebek protestolarının çıkış noktası da aslında mevcut bu yasanın iptal edilmesinden dolayı nüfus cüzdanı, kimlik kartı ya da bununla ilgili olarak sağlık karnesi ve pasaport gibi belgelerinin de verilememesinden kaynaklı mağduriyetlerin yaşanması ile ilgili sorundu. Yeni doğan bebeklere kimlik kart verilemeyince ve iki bebeğin bu sorundan dolayı hayatını kaybetmesi 5 Haziran'dan itibaren başlayan gösteriler fitilini ateşlemiş Temmuz ayının başına kadar devam etmiştir. Bu durum başta Saraybosna parlamento binası olmak üzere ülke genelinde savaştan bu tarihe kadar hiç yaşanmamış kitlesel gösterilere yol açtı. Bu gösteriler bağlamında BH devleti'nin işlevsizliğinin halk üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Yasanın çıkış sürecinde ise Boşnak tarafı BSC'nin bu yasa ile yetkilerini daha da genişleteceğini düşünerek, yasanın bu hali ile BSC'nin "*Ulusal Hayati Çıkarları*" ihlal ettiği iddiasında bulunmuştur. Fakat daha sonra "*Acil Usul Yöntemi*" ile yeni yasa geçmiştir. Daha sonra Yasanın geçişi

sürecinde daha çok Yüksek Temsilci'nin rolü ve AB'nin bu krize yaklaşımı irdelenmiştir.

BH kamuoyundaki gösterilere ve YT'nin baskısına rağmen parlamentosunun yasa çıkarmasındaki uzlaşma eksikliği ve BH halkını doğrudan ilgilendiren yasanın dokuz ay gibi uzun sürede çıkması nedenleri üzerinde durulurken AB'nin bu krizde etkili olmaması ya da olamaması değerlendirilmiştir.

AB'nin çözülmesi ile yakından ilgilendiği diğer bir sorun ise AİHM'nin 2009 yılında BH aleyhine verdiği ve ülke anayasasında "Diğerleri" olarak adlandırılan toplulukların temsili ile ilgili olan Sejdić-Finci kararıdır. BH'deki kimlik sorunu, Balkanların genelinde karmaşık olan sorundan daha da karmaşık bir yapı sergiler. Toplulukların ırksal ve dilsel olarak büyük oranda türdeş olması bu halklar arasında farklı olan ne varsa kimlik olarak sahiplenilmesine neden olmuş halen de olmaktadır. AİHM'nin Sejdić-Finci Kararı ise BH'nin DBA'dan kaynaklanan kurucu halklar olarak kabul edilen Boşnak, Hırvat ve Sırlar dışındaki "Diğerleri" olarak kabul edilen halkların temsil edilmeme sorunu ile ilgilidir. BH'de genelde kimlik konusunda din belirleyici olurken bazen bu da yetersiz kalmaktadır aynı şekilde dilde belirleyici olamamaktadır. Tek başına kimliği belirleyen nesnel bir kriter bulunmamaktadır. Hatta Müslüman olan toplulukların bir kısmı "Boşnak" kimliğinden ziyade, kendilerini doğrudan "Müslüman" olarak da tanımlayabilmektedir. Bu nedenle DBA'nın en önemli sorunlarından biri de "kurucu halklar"ın dışında kalan "Diğerleri" olarak adlandırılan grupları bu haklardan mahrum etmesidir. Diğer açıdan DBA'nın BH vatandaşlarına mutlaka bir kimlik mensubiyeti konusunda zorunlu kılmasıdır. AİHM'nin Sejdić-Finci Kararı temelinde de bu sorun vardır. Bu da kurucu halkları temsil açısından diğer topluluklara göre daha ayrıcalıklı kılarken "Diğerleri" olarak adlandırılan grupların ayrımcılığa maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda AİHM'nin Sejdić-Finci kararı ile ilgili AB BH'nin yapması gereken anayasal değişikliklerle ilgili gerekli reformları yaptırabilme etkisine ve baskı araçlarına dikkat çekilmiştir. Sejdić and Finci kararı ile ilgili olarak 2009 yıllarından güümüze kadar bu değişiklik konusunda kurucu halkları ikna edememesi AB'nin sorunu çözmek için uyguladığı araçların etkili olamaması nedenleri hakkında bilgi verilmiştir. Hâlbuki AB Sejdić-Finci kararının çözümü ile ilgili başlangıçta ısrarcı tutum takılmasına rağmen sonuçsuz kalması

sonrasında bu ısrarcı tutumundan vazgeçmiştir. Sonrasında kararla ilgili anayasal değişikliklerin yapılmasını zamana yayması ve bunun gerekçeleri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. KAVRAMSAL, TEORİK VE METODOLOJİK ÇERÇEVE

1.1. Amaç, Kapsam ve Konunun Bilimsel Önemi

Çalışmanın amacı Bosna Hersek'in devlet işlerliğinde AB'nin rolünün gösterilmesidir. Bu da BH'de yaşanan krizler doğrultusunda AB'nin buna müdahale şekli, nasıl müdahalede bulunduğu, yöntemi ve krizi çözmede etkisi, krizi çözmede başarılı olup olmadığı, üzerinde durulmuştur. AB ile bir dönem resmi bağ kuran YT'nin de krizlere yaklaşımı ele alınmıştır.

Bosna Hersek'te Dayton Barış Anlaşması, ülke içindeki etnik grupların çatışmaları önlemek ve savaşı sonlandırmak için tesis edilmiş bir tür anayasal anlaşmadır. Anlaşmanın diğer bir önemi BH'nin bugünkü kurumsal yapılanmasını oluşturması nedeniyle yaşanan kriz ya da devlet yapısındaki tıkanıklığının en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmesidir. DBA her ne kadar taraflar arasındaki çatışmaları durdurmuş ise de ortaya çıkardığı karmaşık devlet yapısı, devlet mekanizmasını işlemez hale getirmiş günümüzde artık güncellenmesi gerektiği sorununu da ortaya çıkarmıştır. Fakat bunun değiştirilmesi ancak tarafların uzlaşması ile mümkün görünmektedir. BH'nin işlevsiz devlet özelliğinin temel nedeni olarak DBA görülmektedir. Bu anlaşmada değişiklikleri mümkün kılabilen olan ise AB'nin krizlerdeki çözüme katkısı ve BH'nin AB ile işbirliği düzeyi rol oynayacaktır. AB'nin bu etkisi Dayton Barış Anlaşmasında muhtemel yapılabilecek değişikliklere yansıtılabilecektir. Çalışmanın diğer önemli bir amacı da Bosna Hersek'teki barış ve istikrarın Avrupa açısından ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektir. Fakat Bosna Hersek'in tam anlamıyla işlevsel bir devlet olmadığından dolayı onun işler hale getirilmesinde dış aktör olarak AB ne kadar başarılı olabilir? Bunun için AB'nin nüfusunu daha etkin kullanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bunu en iyi anlamamızı sağlayacak soru BH'de yaşanan dehşetli savaş günümüzde gerçekleşmiş olsaydı. Savaşın ülke dışına evrilmesi nasıl olurdu? Bunun cevabı ise AB'nin BH'de çok daha fazla etkin olmasını zorunlu kılmaktadır. Daha da ilerisi ise günümüz dünyasında kimliklerin daha net ayrıştığı düşünüldüğünde inanç ve

kimlikler üzerinden daha derin bir çatışma olasılığı da mümkündür. Bundan dolayı Bosna Hersek'teki barış ve istikrarın önemine dikkat çekildiği gibi bunun AB ile ilişkilendirilerek AB'nin bu süreçte daha etkin olması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Günümüzde etnik ve dinsel referanslı çatışmalar giderek artmakta ve bu durum dünyamızda artık kanıksanan bir hal almaktadır. Fakat Avrupa, II. Dünya savaşının kötü tecrübesini kendi lehine çevirerek kendi içinde barış ve istikrarın güvencesi olarak Avrupa Birliği'ni kurmuştur. Diğer taraftan Balkanlar ise bu anlamda etnik ve dinsel çatışma potansiyeli taşıyan ülkelerin yer aldığı bölge olmuştur. Aynı zamanda geçmişte yaşanan kötü tecrübeler bu olasılığı daha da kuvvetlendirmektedir. AB'nin bu bölgeyi kendi iç güvenliği açısından ne kadar önemli olduğunu idrak etmesi gerekliliği de burada önem kazanmaktadır. Çünkü etnik çeşitlilik yanında dinsel çeşitlilik ve dinsel yapılarla etnik yapıların iç içe geçmesi çok kültürlü yaşam için AB'nin laboratuvarı olan bölgedir. Avrupa II. Dünya savaşı sonrası barışın önemini çok iyi anlayarak bugün oluşturduğu AB dinamik bir yapı şeklinde sınırlarını mevcut koşullar doğrultusunda ilerletmektedir. Balkanlar bu açıdan çok daha risk altında olan bir yerdir. Öyle ki en küçük bir farklılığın tamamen ayrı bir kimlik olarak algılandığı coğrafyadır. AB'nin buradaki rolü ve rolün etkinliği bu bölgedeki politikalarda belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla Balkan ülkelerinin birbirleri içerisinde sorunları olması bu devletlerin ya da topluluklarının AB'ne üyelik isteği durumu o kadar kolaylaştırmaktadır. (Örneğin Kosova-Sırbistan sorununda görülmüştür.) Böylece Balkan coğrafyası gibi istikrarı oldukça kırılgan olan bölgede AB bir arada yaşama ve çok kültürlülüğü destekleyerek barış ve istikrarı sağlamada önemli bir aktör olabileceği Bosna Hersek baz alınarak gösterilmesi amaçlanmıştır. Diğer taraftan bunun ciddi zorlukları da bulunmaktadır. Kosova'nın bağımsızlık sürecinde AB'in etkisi ve Sırbistan'ın günümüzdeki tutumu AB'nin Balkanlardaki etkisinin vurgulanması açısından önem taşımaya rağmen bu açıdan AB'nin eksiklikleri ve artıları nelerdir? Sorusu ön plana çıkmaktadır. Konunun bu boyutu Bosna Hersek özelinde çok daha fazla önem kazanmaktadır. Bosna Hersek'in hassas yapısı ve denge mekanizması düşünüldüğünde durum çok daha net anlaşılmaktadır. Aynı zamanda işlevsiz devlet yapısıyla ülke içindeki istikrarsızlığın sınır dışına rahatlıkla yansması mümkündür. Böylece Dayton Anlaşmasının değişmesi de zorunluluk olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Fakat bunun nasıl olacağı çok daha önemli sorun teşkil etmektedir. Bu yapılırken AB'nin yapıcı rolünü daha aktif kullanması ve Bosna Hersek'in öneminin daha iyi idrak edilmesi gerekliliğinin gösterilmesi çalışılmanın diğer önemli amaçlarından biridir. Bu yapılmadığı takdirde tıkanan sistemin krize dönüşmesi krizin ülke istikrarını etkilemesi ve daha sonra çatışmaya evrilmesi olasılığı mümkündür. Bununla birlikte "Bosna Herseklilik" bilincinin BH vatandaşları arasında daha aktif ve geniş kesim tarafından şekilde benimsenmesi krizlere çözümüne kolaylaştırıcı katkı sunacaktır.

Çalışmada AB'nin BH'teki krizlere yaklaşımı onun ne düzeyde güç ya da aktör olduğunun ipuçlarını verecektir. Buna ek olarak Avrupa'daki barış ve istikrarın çekirdeği durumunda olan Bosna Hersek'in AB açısından taşıdığı önemin görünür kılınması amaçlanmıştır.

Konu başlığında yer alan BH ve AB önemli unsur olarak ön planda yer alacaklardır. Bosna Hersek'in henüz işlevsel devlet olmaması gün geçtikçe bunun daha da zaman alması ülkedeki barış ve istikrarın tehlikeye düşme riskini ortaya çıkarmaktadır. BH'nin, AB üyelik süreci AB'nin BH üzerindeki nüfusunu artırmaktadır. Fakat bu durumun AB tarafından BH'de reformların çok daha dinamik hal almasına etki ederek somut bir nitelik kazanması gerekir. Çünkü BH'in mevcut hali ile varlığını sürdüremeyeceğinin anlaşılması gerekir. Böylece BH'in barış ve istikrarın sürdürülmesinde aynı zamanda gerçek anlamda etkin devlet olmasında dışardan ihtiyaç duyduğu en makul aktör olarak yine AB karşımıza çıkmaktadır.

Bosna Hersek'i kırılgan yapan hassas bir denge üzerinde kurulmasıdır. Bu denge üç kurucu halk olan Hırvat-Boşnak ve Sırp etnik gruplar arasında olmasıdır. Fakat geçmişte bu kimlikler arasındaki çatışmalar, soykırım noktasına ulaşmıştır. Ülkede yaşanan dehşetli çatışmalardan sonra tarafların tekrar birbiri ile bir arada yaşama zorunluluğun olması BH'yi devlet olarak sahiplendikleri süreçte yaşadıkları toprakların devlet yetkinliğini kazanabilmesi söz konusudur.

Birbirinden farklıymış gibi görünen tarafların o kadar da ayrı olmadığı hatta çok yönlerden ortak olması bunun da AB üyelik sürecinde artı değer olarak desteklenerek "Bosna Herseklilik" kimliğinin ön plana çıkartılması açısından önem taşımaktadır. Üstelik AB'nin karakteristik yapısı her türlü ayrımcılığa karşı, çok kültürlülüğü desteklemektedir. Birçok yönden benzerliklere sahip bu toplulukların

yüzyıllarca birlikte yaşamasına rağmen nasıl dehşetli bir çatışma içerisine girdiği ve yüzyılların birikimi olan birlikte yaşama ruhunun heba edildiği belirtilmiştir. Hatta savaştan önce önemli sayıda karma evliliklerin gerçekleştiği noktada bu ayrışma bundan sonra bütünleşme şekline dönüştürebilir mi? Bu ancak Bosna Hersek halkının geçmişin girdabından kendisini kurtarabilmesine bağlıdır. Bu süreçte AB ne kadar rol oynayabilir? Krizlerin çözümündeki yaklaşımı bu konuda ipucu vermektedir.

Yugoslavya'nın dağılma süreci, Dayton Anlaşması ile Devlet mekanizmasında yaşanan sürecin tıkanıklığı ve bunun giderilmesi için yapılması gereken reformlar ile yerel siyasi seçkinler üzerindeki baskılar değerlendirilmiştir. Özellikle bu reform girişimlerinin müzakere süreciyle kazanacağı dinamizme dikkat çekilirken diğer taraftan BH'nin adaylık sürecinde yaşadığı AIHM'nin Sejdić-Finci kararı gibi sorunlar analiz edilmiştir. Bu sorunlara ülke içindeki etnik grupların yaklaşımı, aralarındaki güven sorunu ve AB'nin bunlara karşı takındığı tutum ele alınmıştır. AB yüzeysel olarak sadece ekonomik ve siyasi birlik boyutuyla değerlendirilemez. II. Dünya savaşından sonra tarafların birbirleri ile savaşmasından ortaya çıkan kıtadaki yıkım, AB gibi gıpta ile bakılan bir birliği ortaya çıkarmıştır. Bu noktada yapılacak çalışmanın önemi çok daha ön plana çıkmaktadır. Bu AB'nin deneyimleri, tecrübeleri ve birikimleri ile olmuştur. BH'de AB gibi savaşlı bir geçmişe sahip olup onun etkilerini derin yaşayan ülkedir. AB ülkeleri ortak çıkar ve işbirliği ile bu girdaptan kendilerini kurtarabilmiş ve ortak gelecek için birliğin faydaları doğrultusunda bir araya gelebilmişlerdir. BH'nin de bu deneyim tecrübeleri de göz önünde bulundurması gerekir. Diğer açıdan Bosna Hersek'teki barış ve istikrarın AB üyeliği ile ciddi bağı bulunmaktadır. Buna paralel doğrultuda gelişen BH devletinin işlerlik kazanabilmesi de AB'nin Bosna Hersek'in etkin devlet olabilmesi için gösterdiği Kopenhag kriterleri bağlamında gelişen dönüştürebilme kapasitesi belirleyici rol oynayacaktır.

Bosna Hersek'in devlet işlerliğinde Avrupa Birliği'ne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu BH'teki barış ve istikrar için gereklidir. AB'nin de Avrupa'daki barış ve istikrar adına Bosna Hersek'e ihtiyacı vardır. Fakat bunun reformlarla ve ekonomik gelişmelerle, uzlaşma kültürü ile beslenmesi gerekir. Bu nedenle Bosna Hersek'in işlevsel devlet olma sürecinde AB önemli aktördür. AB, Bosna Hersek'teki istikrar ve barışı gerçekte ne kadar sağlayabilir, reform süreçleri burada belirleyici rol

oynayacaktır. Bu reformlar Bosna Hersek'in devlet işlerliyinde oldukça etkili bir güçtür. Bu bağlamda AB'nin rolü analiz edilecektir. Bosna Hersek'i bu karmaşık yapısı ile AB gerçekte ne kadar dönüştürebilecek? Sadece BH'deki farklı kültürel yapıyı düşünerek bu endişeler üzerinden de hareket edemez. Sonuçta BH, sahip olduğu yerel kimliği ile her türlü inanç sistemi ile "Avrupalıdır". Burada AB'nin BH'in değerini anlama durumu da önem kazanmaktadır. BH'in AB'nin çok kültürlülük yapısına paralellik arz eden karakteristik özelliğe sahip olması aslında kazanımdır. Eğer BH'nin çok kültürlü parçalı yapıları uzlaşma kültürüne sahip olabilirse AB'ne de artı değer katabilir. Diğer taraftan BH'in üyelik isteği tek başına yeterli olmadığından, tarafların güçlü iradesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle tarafların krize katkısı ve krizi oluşturan unsurların da gösterilmesi hedeflenmiştir.

Tezimizin ana konusu olan Bosna Hersek'in devlet mekanizmasının işlerliği sürecinde AB'nin etkisi özellikle Bosna Hersek'in AB üyelik süreci ile birlikte çok daha farklı bir anlam kazanmış ve AB'nin var olan mevcut etkinliğinin daha da artmasına neden olmuştur. Kuşkusuz müzakare sürecinin başlamasıyla bu etkinlik çok daha fazla artacaktır. Bunun yanında AB ile Bosna Hersek arasında kurumsal bağ olan Yüksek Temsilciliğin günümüze kadar ülkeye sağladığı kazanımlarında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Buna ek olarak Yüksek Temsilciliğin konumu irdelenerek Bosna Hersek devletinin işlerlik sürecinde sağladığı katkılar da vurgulanmaya çalışılmıştır.

Sonuçta tezde ulaşılmak istenen yargılar şu şekildedir;

AB, BH devletinin işlerliğine katkı sunabilir. Bunda AB ile işbirliği içerisinde olduğu ve hangi bağlarla bağlı olduğu belirleyici olacaktır. Müzakere süreçleri bu açıdan sorunların çözümü için anahtar role sahiptir.

BH'nin devlet mekanizmasının hantal ve karmaşık yapıya sahip olması toplumsal barışı ve istikrarı da engellemektedir.

1. 2. Teorik Yaklaşım:

1.2.1. Çatışma Sonrası Barış ve Devlet İnşası

Balkanlara objektif anlayışla yaklaşmak oldukça zor bir ihtimaldir. Değişen anlatılar ve bakış açıları sayesinde savaşın ve gelişmelerin doğrusal bir hesabının deşifre edilmesini zorlaştırıyor. Bölgedeki barış örgütlerinin çalışmaları, özellikle

doksanlı yıllarda ortaya çıkan karmaşık konuları ele alma yaklaşımlarında geniş çapta değişmektedir. ‘Barış inşası’ teriminin nasıl kullanıldığı genellikle hem belirsiz hem de soyuttur. Bununla birlikte, bir barış örgütünün günlük ölçekte ne yaptığını inceleyerek ve çalışmalarının ‘barışa’ katkı sunması hedefine nasıl ulaşmayı amaçladığını yansıtmak durumu daha anlaşılır kılabilir. ‘Barış’ ve ‘çatışma’ gibi genel terimler yoruma açıktır ve söz konusu kişiye veya gruba bağlı olarak farklı şekilde değişiklik gösterebilmektedir. Barışın, çatışmanın yokluğundan daha fazlası olduğuna inananlar için savaş sonrası ortamda sürdürülebilir, işleyen bir barış için, toplumlar arasında hoşgörüyü oluşturan nedir? Bosna-Hersek'teki Dayton anlaşmaları gibi uluslararası barış anlaşmaları, istikrarın yaratılmasında ilk adım olabilirken, sürdürülebilirlik ve hoşgörü unsurların işlerlik kazanabilmesi için topluluğun taahhüdüyle desteklenen yerel bir kaynaktan beslenmesine de derin ihtiyaç duyulmaktadır.¹

BH, Balkanlarda coğrafi olarak özel bir yere sahiptir. AB’yi sentezleyen bir devlet olması, onu hassas ve kırılgan yapıyorsa da aynı zamanda AB’nin geleceği ile de doğrudan ilişkili kılmaktadır. Fakat ülke kültürel ve tarihi yapısından dolayı bölgede II. Dünya savaşından sonra çıkan en kanlı savaşa da ev sahipliği yapmıştır. Fakat uluslararası toplum çatışmayı durdurmak ve çözmek içinde verdiği çaba açısından en önemli sınav olmuştur. Uluslararası toplum BH savaşını önlemek için BH’ye operasyon düzenlemiştir. Bu operasyon Soğuk Savaş sonrası barış inşa etmek için yapılan ilk insani müdahaledir. Ayrıca 1992 yıllarında eski genel sekreteri Butros B.Ghali Güvenlik konseyinde sunduğu “bir barış gündemi” başlıklı rapor hazırlamıştır raporun içeriği daha çok soğuk savaş sonrası ortaya çıkan güvenlik sorunları ile mücadele etmek için öneri ve yöntemleri içermektedir. Yugoslavya’nın dağılma sürecinde çatışma sürecinin ortaya çıkması üzerine başka bir belge yayınlayarak çatışmanın engellenemediği durumlarda şiddet sonrası dönemde yapılabileceklerle ilgili analizlerde bulunmuştur. Bu belgenin içeriğinde özellikle

¹ Monica Reeves, “Peacebuilding in Bosnia-Herzegovina - intercultural dialogue in Breko District”, **TRANSCONFLICT**, 05 JUL 2017, <http://www.transconflict.com/2017/07/peacebuilding-in-bosnia-herzegovina-intercultural-dialogue-in-breko-district-057/>. (Erişim Tarihi: 14.6.2019).

Barış İnşası-Peace Building ve Barışın korunması-Peace Keeping kavramları ön plana çıkmıştır.²

Barış inşa süreci; insani yardım sağlanması, uygulanabilir politik ve sivil yapıların oluşturulması, çatışmanın temel sebepleri ile ilgili uzlaşma çabalarına kadar birçok uygulamayı kapsamaktadır. Bu nedenle de bu durum hedef alınan ülke için bütün toplumsal ve idari oluşumların tekrar yapılandırılması anlamına geldiği gibi müdahale eden devletler için de uzun ve tartışmalı bir operasyon süreci demektir. Buradan da anlaşılabileceği gibi barışın inşası uzun bir döneme yayıldığı için hem oldukça meşakkatli süreci beraberinde getirir. Hem de uzun zaman gerektirir. Bu süreçte askeri, siyasi ve mali kaynakların uzun vadede çatışma sürecinden barışa ve uzlaşma sürecine geçişi gösteren uygulamalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Bosna-Hersek Savaşında şiddet sona erdikten sonra Barış İnşası/Peace Building DBA ile gerçekleştirilmiştir. DBA'dan sonraki tüm uygulamalar baz alındığında Bosna-Hersek'te barışın inşa uygulamaları ile birlikte uluslararası aktörlerin gayretleri ile bir devlet inşası (State-Building) süreci de işlemektedir. Öte yandan Bosna-Hersek gibi çok kültürlü yapılarda bu tür inşa süreçleri her zaman riskli ve istikrarsız işlemektedir. Diğer açıdan anlaşma daha çok barışı önceleyip, savaşa bir an önce son vermeye çalışıldığından dolayı uluslararası toplum ileride sorunlara neden olabilecek bazı içerik hatalarını da göz ardı etmiştir.

Diğer bir barış inşa aracı ise sivil toplumun geliştirilmesidir. Çatışmış taraflar arasında barışı sağlamada küresel çapta sivil toplum örgütlerinin etkili bir katkısı söz konusudur. Bunun için sivil toplum toplumun güçlü olması gerekir ki, halkın sürece katılımı sağlansın. Çünkü bu tür sivil toplumlarda en önemli katkı çatışma sürecinden sonra etnik gruplar arası bir uzlaşma gerçekleşmesidir. Bu şekilde ancak gerçek bir Barış-İnşası olabilir. Bugün Bosna-Hersek'te askeri bir müdahale sonucunda silahlı çatışmaların durdurulması ile göreceli bir barış ya da negatif barış olarak tanımlayabileceğimiz bir süreç işlemektedir. Önemli olan süreç içerisinde kalıcı bir barışa ulaşmaktır. Tarafların sorunları belirlemek için kendi aralarındaki empati yeteneğinin geliştirilmesi ile mümkün görünmektedir. AB'nin bu

² Şeyma Adıyaman, "Bosna-Hersek: Sürdürülebilir İstikrar Arayışı", **BİLGESAM**, 29 Temmuz 2011; Dilek Latif, "Etnik Çatışma Sonrası Barış İnşası Ne kadar Mümkün?" **Kıbrıs Yazıları**, sayı 3-4, 2006, s.128.

çatışmadaki rolü, çatışmanın kendi kıtasında olmasına rağmen çatışmanın derinleşmesini ve yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmasını engellemek için aktif rol almada tereddüt etmesidir. Üye ülkelerin çatışmada kendi öncelikleri üzerinden hareket etmesi çatışma sürecinin etkisinin de yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmasına neden olmuştur. Gerçi AB, 1992 yılında Batı Avrupa Birliği üyeleri insani yardım ve kurtarma operasyonları, barışın korunması, krizlerin önlenmesi için kuvvet oluşturulması ve barış inşa edilmesi ile ilgili görevleri kapsayan bir belge üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Petersburg Görevleri, olarak adlandırılan belge üzerinde anlaşma sağlamış da olsa Bosna-Hersek'te yaşanan etnik çatışmalarda AB karar alma mekanizmalarını işletemediklerinden, herhangi bir müdahale de de bulunamamışlardır. Avrupa, kendi kıtasında ortaya çıkan çatışmalara müdahale de bulunamayarak, NATO'nun devreye girmesi ile ancak savaş sonlanmış fakat savaşın sonunda Srebrenica/Srebrenitsa soykırımı gerçekleşmiştir. AB'ndeki Fransa gibi ülkelerin müdahalesizliği en iyi tercih olarak görmesi, birlik içerisindeki ülkelerin savaşan taraflar arasındaki tarihi ve duygusal tercihleri, savaş sonunda bu derin etkiyi ortaya çıkarmıştır. Öte yandan AB'nin ortak bir güç oluşturmak için mekanizması, ortak bir ordusu ve aralarında sorunların nasıl çözüleceğine dair bir anlaşma mevcut değildi. Sonrasında ise Petersburg Görevlerinin 2000 yılında yapılan Nice Zirvesi ile AB tarafından yürütülmesi karara bağlanmış ve AB bu tür çatışmalarda daha etkili ve hızlı olabilmek için yeni mekanizmalar oluşturma girişimlerini devreye sokmuştur.³ Savaş sonrasında barış sürecin de güvenlik, önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik sorunlarında genelde uygulanan yöntem, sorunu ortaya çıkartan etkenleri ortadan kaldırma ve bunu meşru bir zemine oturtmak şarttır. Realist yaklaşım ise konuda güvenlik sorunlarını ortaya çıkaran aktörlerin ya da unsurların ortadan kaldırılması gerektiği fikrini desteklerken liberal yaklaşım bu güvenlik sorunları ortaya çıkaran unsur ve aktörlerin dönüştürmeyi önemser.⁴ Bu sayede çözüm bulunabileceğini ileri sürer.

Barış inşa süreci, birbirleri ile silahlı mücadeleye giren toplumlarda, çatışmanın akabinde/sonrasında barışı güçlendirme sürecidir. Barış inşası kavramı ilk

³ Adıyaman, "agm".

⁴ Nazife Selcen Pınar Akgül, "Barış Çalışmaları Başlangıçtan Günümüze Değişimi", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt 3 , sayı 1,2015,s.97.

ilk kez Johan Galtung'un "*Barışa Üç Yaklaşım: Barışı koruma, barış yapma ve barış inşa etme*" adlı çalışmasında kullanılır.. Galtung, barışın, barışı koruma ve geçici bir barış yapmadan daha farklı ve bunların üzerinde onların üzerinde bir yapı olduğunu ileri sürer. Ayrıca Savaşın nedenlerini ortadan kaldıran ve savaşın tekrar çıkmasının önüne geçen alternatifler üreten yapıların olması gerektiğini belirtir. Bunun için sürdürülebilir barış nasıl sağlanabilir? Temel nokta anlaşmazlığın esas nedenlerine yoğunlaşıp, onun barışçıl biçimde çözülmesi için gerekli olan anlaşmazlığın yaşandığı bölgeye özgü öğelerin ortaya çıkartılması şarttır.⁵

Barış İnşa etme/peacebuilding etrafında şekillenen yeniden yapılandırma kavramı, çatışmanın kaynağını oluşturan yapısal unsurlarla geniş çapta mücadele edilmesini öngörür ve bu sayede sürdürülebilir bir barışın gerekli koşullarının oluşmasına öncelik eden uzun dönemli bir süreci işaret eder. Barış inşasının amacı çatışmadan çıkan ülkeyi yeniden yapılandırma sürecine sokmaktır. Yeniden yapılandırma böylece çatışmanın izlerini silme, çevresel tahribatı düzeltme, ekonomik olarak yeniden yapılanma, ekonomik ve sosyal alt yapının yeniden oluşturulması, çatışan grupları silahsızlandırma, bireylerin güvenliğinin güvence altına alınması ve yerlerinden edilmiş olan insanların evlerine dönüşünü sağlama ve mayınların temizlenmesi gibi unsurları içerir.⁶

Yeniden yapılandırmada ulus inşası da önemli unsurlardan biridir. İki temel amacı bulunmaktadır. Yeniden yapılandırma ile savaş sonrası maddi ve manevi yıkımı düzeltme, gelişme ve ekonomik kalkınma için yeni politik kurumların oluşturulmasını öngörür. Yeniden yapılandırma kavramı ulus ve devlet inşası kavramları ile yakından ilişkilidir. Ulus devlet inşası kavramları temelde güvenliği, demokratik bir yapıyı ve etkin bir yönetim sistemini ifade etmek için kullanılan ve birbirini tamamlayan kavramlardır. İnşa faaliyetlerinin başarılabilmesi için en önemli unsur, bu inşanın gerçekleştirildiği devletlerde öncelikli olarak güvenli ortamın açığa çıkartılmasıdır.⁷

⁵ Aslı Şirin Öner, "Barış İnşa Sürecinin Önemli Unsuru: Bosna Hersek'te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü", Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi Cilt/Volume 2, Sayı/Number 1, Temmuz 2013, ss.2-3.

⁶ Agy,"agm", s.98.

⁷ Merve Seren ve Yusuf Özer, "Çatışma Sonrası Ulus/ Devlet İnşası: STTK Afganistan Modeli", Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi, Ed: Nezir Akyeşilmen, ODTÜ Yayıncılık, 2013,Ankara, ss. 140- 141.

Devlet inşası, bir devletin kontrol edilemeyen güvenlik güçlerinin silahsızlandırılmasını savunurken diğer taraftan iç ve dış güvenliği sağlayabilecek güvenlik güçlerinin oluşturulması, kanun ve kurallara uygun bir yönetimin tesis edilmesi, sosyal hizmet ve sosyal güvenliğin işlemlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla yürütülen bir yapılanma işlemleridir.⁸

Bosna Hersek'te ve genel olarak Yeniden Yapılandırma çerçevesinde barış inşa etme sürecinde temelde dört evre ön plana çıkmaktadır. İlki ülkenin öncelikli olarak çatışma ortamından çıkması için yürütülmesi gereken faaliyetlerdir. Bu aşamada çatışma ortamından çıkılmasından sonra şiddet yaşanmaması için yeniden yapılandırılan ülkenin askeri olarak kontrol edilmesi ve askeri yöntemlerle çatışma ortamının yaşanmasının engellenmesi gerekir. İkinci evre ise işleyen bir devlet mekanizması kurmaktır. Son evre ise ekonomik olarak kendine yetebilecek hale gelebilecek bir mekanizmanın oluşturulmasıdır. Diğer son evre ise savaş sırasında yerlerinden edilmiş kişilerin geri dönüşlerin sağlamak bunun için gereken imkânların oluşturulmasıdır. Bu evrelerin özellikle birinci evreden sonraki sırası uluslararası toplumun ya da aktörlerin önceliklerine göre değişiklik göstermektedir.⁹

1.2.2.Balkanlar, AB ve Bosna Hersek

Balkan Yarımadası; Güneydoğu Avrupa'da; Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye topraklarının Avrupa bölümü (Trakya) Romanya, Makedonya, Yugoslavya, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya'yı içine alan ve yüzölçümü 764.000 km²'dir. Batıdan Adriya ve İyon denizleri, güneyden Akdeniz, doğudan Ege Denizi ve Karadeniz ile çevrilidir. Üzerinde Karpat, Dinar, Balkan ve Rodop dağlarının yer aldığı Balkan Yarımadası, ormanlar ve doğal kaynaklar açısından oldukça zengindir. Başlıca tarım alanlarıysa Tesalya Ovası (Yunanistan), Filibe Vadisi (Bulgaristan), Banat ve Eflak (Romanya) bölgelerindedir. Balkan savaşları, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Balkan ülkelerinin nüfusları karşılıklı olarak büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır.¹⁰

⁸ Agy, agm, ss.140-141.

⁹ Sibel Akgün, "Bosna Hersek'te Barış İnşa Süreci ile Yeniden Yapılandırma Çalışmaları: Barışçıl çözümsüzlük" **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Aralık 2018 December 2018Yıl 11, Sayı XXXVII, ss.667.

¹⁰ NKFU, "Balkan Yarımadası Neresidir? Balkan Yarımadasındaki Ülkeler", 3 Ekim 2019, <https://www.nkfu.com/balkan-yarimadası-neresidir-balkan-yarimadasındaki-ulkeler/>, (Erişim Tarihi:14.4.2019).

Balkanlar fiziki anlamda Avrupa’da yer alıp da Avrupa’nın dışındaymış gibi algılanan coğrafyadır. Bölgede Rusya’nın Slav etkisinden dolayı bu bölgenin nüfus alanına girecek endişesi AB açısından Balkanlardaki entegrasyon sürecini zorunlu kılmaktadır. AB, Balkanlardaki genişleme stratejisini de bu yayılcılığa karşı geliştirmiştir. Bunda en büyük etken bu yarım adanın öncelikle tarihsel süreçte Doğu Roma/Bizans’ın ve Osmanlı’nın etkisiyle zamanla dinsel olarak farklılaşması bölgede çok kültürlü yapının ortaya çıkması uluslar arası aktörlerin bu kültürel kimlikleri kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilme imkânını da ortaya çıkarmıştır. AB ise SSCB’nin dağılmasına paralel Doğu blokunun çökmesiyle birlikte AB’nin ekonomik avantajları kullanarak Rus yayılcılığına karşı bu coğrafyayı çok da hak etmese de önemli bir kısmını bünyesine katmasına neden olmuş diğer ülkelerinde üyelik süreci devam etmektedir. AB öyle ki daha da ileri giderek Balkan ismi yerine GDAÜ tanımlaması kullanmaya başlamıştır.¹¹

Balkanlar, soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte bütünleşme ve parçalanma süreçlerini eş zamanlı olarak aynı dönemde yaşamıştır. Bölgede 1990’lı yılların ana gündem maddesi olan çatışma ve istikrarsızlık olguları olmuştur. 2000 yıllar ise tedricen göreceli olarak istikrar ortamı hâkim olmuştur. AB, Bu dönemde Balkanlara, genişleme stratejileriyle oldukça etkin politikalar izlemiştir. Bundan dolayı bu dönemde bölge politikasında öne çıkan en önemli uluslararası aktör olarak yerini almıştır. Bu genişleme stratejisi bağlamında 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan ve 2013 yılında Hırvatistan Birliğe üye olarak dâhil edilmiştir. Öte yandan diğer Balkan ülkelerinin de dâhil edilmesi süreçleri başlatılmıştır. Bu doğrultuda 2000’li yıllarda Zagreb ve Selanik zirveleri aracılığıyla Balkanlar, bölgesinin AB bütünleşme süreci doğrultusunda büyük hedefler belirlediyse de uluslararası konjüktör buna izin vermemiş AB’nin önceliklerinde değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Özellikle AB, küresel ekonomik krizin o dönemde birliği önemli ölçüde sarması göç ve mülteci sorunlarının, Avrupa’da ortaya çıkan güvenlik sorunu ve Avrupa içi siyasette aşırı sağ ve popülist akımların etkin olması sonucunda AB’nin belirlediği hedefleri gerçekleştirilmesine imkân tanımamıştır.

¹¹ Rifat Sait, “Balkan mı Güney Doğu Avrupa mı?” Balkan Günlüğü, 23 Ekim 2011.

Bu çerçevede eski Sovyet ülkeleri ve Balkan coğrafyasında yaşayan ülkeler kendi kamuoyunun da oldukça istekli olması onların “Avrupalılaşıma” süreçlerine dâhil olmasına yol açmıştır. 2004 ve 2007 yıllarında AB, eski Sovyet ülkesini ve Balkan ülkelerini içerisine alacak şekilde genişledi. Sonuçta özellikle bazı Balkan ülkelerinde tam teşekküllü bir “Avrupalılaşıma” olmasa da, Bulgaristan, Romanya, Slovenya ve Macaristan üye oldu. Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova yirmi bir yıllık süre zarfında bu sürece dâhil olmuş ve mevcut sistemlerini AB mevzuatına uyumlaştırmak için reformlar uygulamaya başlamıştır. Reformların içeriği demokratikleşme, hukukun üstünlüğün, azınlık hakları, medya bağımsızlığı ve yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda Avrupa değerleri üzerinden ikili ve bölgesel sorunları çözecek bir bölgesel bütünleşmeyi amaçlamaktadır. Fakat bölgenin tarihi, etnik, siyasi ve iktisadi farklılığı AB, Batı Balkanlara yönelik bakış açısında birkaç kez değişikliklere gitmesine neden olmuştur. 90’lı yıllarda Dayton anlaşması sonrası Bölgesel Yaklaşım ile başlayan süreç, Kosova savaşı sonrası Güney Doğu Avrupa için İstikrar Pakti’na, 2000’li yıllarda ise İstikrar ve Ortaklık Süreci’ne doğru değişiklik göstermiştir. 2010’lu tam anlamıyla gerçekleşemeyen reformların bıkkınlığı AB üyeliğine dair kuşkularında artmasına neden olmuştur. Böylece İstikrar ve Ortaklık sürecinin sınırlarını belirlemiştir. Buna rağmen AB, Berlin Süreci ile Batı Balkanlara yönelik yeni strateji inşa etmeye çabalayarak, tüm ülkelere ortak bir üyelik imkânı sunan bir politika yürüteceğine dikkat çekmiştir.

Balkanlar, birçok farklı kültürü bünyesinde barından halklardan oluşmaktadır. Aslında dil gibi birçok konuda türdeş olmalarına rağmen 19. yy. başlarında ortaya çıkan ulusçuluk akımı Balkanların oldukça acı bedeller ödemesine neden olmuştur. Hatta Avrupa’da II. Dünya savaşından sonra ikinci bir soykırım gerçekleşmiştir. Bosna savaşının finali AB ve BM gibi bölgede etkin güçler olmasına rağmen Srebrenitsa soykırımıyla yapılmıştır. Aslında Balkanların oldukça küçük devletlerden oluşmasına rağmen her ülkenin komşusunda türdeş gördüğü halklara doğru topraklarını genişletme isteği. Küçük coğrafyada birçok halkın büyük devlet olma isteği ve bunların uluslararası aktörler tarafından kendi çıkarlarına göre manüpile ederek müdahalelerde bulunması halklar arasındaki çıkmazı daha da sorunsal hale getirmiştir. Bu romantizm peşinde milyonlarca insanı peşinden sürükleyen devlet liderleri Balkan halkları arasında telafisi zor yaralar açmıştır. Aslında Eski

Yugoslavya ciddi şekilde beraber yaşama deneyimine sahipti. Hatta birçok yönde bugünkü AB'nin oldukça farklı mikro örneğinin Balkan versiyonuydu. Bu halkların BH ve Kosova'daki savaşlardan sonra halklar arasındaki ayrılıkları daha da derinleşmiştir. Bu derinliği sığlaştırabilme gücüne sahip olan ise AB'dir. Fakat izlediği politikaların istikrarı ve etkisi belirleyici olacaktır.

Bosna Hersek devleti de Balkan yarımadasında Doğu bloğunun çökmesi sonrasında kurulmuş ve çok kültürlü yapısı ile bölgeyi etkileyebilme potansiyeline sahip olduğu kadar bu yönüyle etkilenebilme ihtimali de mümkündür. Ülke, Eski Yugoslavya Cumhuriyetinden en kanlı şekilde ayrılan cumhuriyet olmuş özellikle savaşın en yoğun olduğu 1991 ve 1995 dönemlerinde siyasi ve ekonomik olarak çok büyük zarar görmüştür. Savaş sürecinde uluslararası toplumun geç müdahalesi tarafların çatışmaları daha derinleştirdiği gibi savaşın daha da uzamasına neden olmuştur. ABD'nin askeri ve AB'nin siyasi müdahaleleri ile savaş Bosna Hersek'te 1995 yılında imzalanan bugün de halen tartışılan anayasal niteliğe sahip Dayton Antlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Geçmiş 19.yüzyllara dayanan Uluslararası toplumun ekonomik- siyasi, askeri ve sosyal anlamda etkin ya da işlevsel devlet özelliği kazandırabilme anlamına gelen manda rejimini hatırlatan yönetim modeli uygun görülmüştür. Halen de Bosna Hersek'te devam eden Uluslararası Himaye rejimi kapsamında yeniden yapılandırma çalışmaları bağlamında varlığını sürdürmektedir. ABD ve AB'nin beraber hareket ettiği alanlardan biri olmuş sonraki süreçlerde AB'nin kendi coğrafyasında yer alması ve BH'nin AB'ye üye olma isteği AB ile BH arasında fiziki bağın kurulmasına ve AB'nin BH üzerinde daha etkin politika yürütmesini sağlamıştır. Bu daha çok uluslararası sisteme yeniden şekil verme modelinin Soğuk Savaş sonrası nadir uygulamalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan elde edilen tecrübeler Kosova'da uygulanmıştır. AB tarafından şekillendirilen ve devam ettirilen Bosna Hersek'in işlevsel devlet olma kapsamında ülkenin durumu ve geleceği Belirli olaylar baz alınarak incelenmiş ve çalışmanın da temel konusunu oluşturmuştur.

Lerner'in belirttiği gibi *“onlar için zor olan, kendilerini yönetmektir”*, BH'teki yerel siyasi aktörlerin konumunu göstermektedir. DAB ile taraflar, savaş kazanımlarını yasallaştırmış olan demokratikleşme yerine etnikleşme sürecini başlatma fırsatını yakaladılar. David Chandler belirttiği gibi Bosna'da

demokratikleşme stratejisi, etnik anahtarın kullanılmasıyla etnik bölünmenin kurumsallaşmasına, etnik köken temelinde önceden yerlerin ayrışmasına dayanır. Siyasetin etnikleşmesi de taraflarca memnuniyetle karşılandı ve çok etnikli yönetim kuruldu.¹²

Her seviyede, etnik gruba hitap eden siyasal partilerin başarısı olan etnik kökenin siyasetleşmesi, demokratikleşme ve Dayton sürecinin en büyük handikaplarından biri olarak karşımıza çıktı. Böylece entiteler daha güçlü haline geldi hatta entite içinde yarı bağımsız mikro devletçikler ortaya çıktı.

BH, Consociationalist bir anayasa örneği ile karşımıza çıkar. Yani bir toplumda farklı kültürler arasında karşılıklı saygı, sevgi ve güven ilişkisine dayalı uzlaşma kültürünü ön planda tutan bir anlayışı benimser. Belçika ve İsviçre gibi az sayıdaki olumlu örneklerinin yanında Kuzey İrlanda gibi olumsuz örnekleri oldukça fazladır. Hatta Hindistan anayasası da böyle bir örnek sergiler. Özellikle AB entegrasyon sürecinde öngörülen ve sıklıkla vurgulanan teorilerden biridir. Fakat BH için DBA ile öngörülen bu model birbirleriyle dehşetli bir savaş yaşamış BH halkları için uzlaşma kültürü ütopya olarak görülmektedir. Siyasi seçkinlerin aralarındaki mücadeleler de sürekli olarak “etnik çıkarlar”ın öne sürülmesi bunu sekteğe uğratmaktadır. Gerçi BH, savaştan önce bazı aksaklıklara rağmen ciddi bir beraber yaşama kültürüne sahip hatta farklı dinler arası evliliklerin oldukça yüksek olduğu bir ülkeydi. Diğer açıdan farklı bir perspektifle bakıldığında savaşın bu kadar dehşetli olması da o entegrasyonun, ayrışmanın ya da ayrıştırmanın sağlanana kadar sürecin devam etmesi bu süreçte önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu nedenle AB’nin BH’te devlet işlerliğine sağlayabileceği katkılarla beraber BH’deki halklar arasındaki uzlaşma kültürünün oluşması için de uzun vadeli çabalara ihtiyaç vardır.

1.2.3. AB’nin BH’te Devlet İşlerliğindeki Araçları

AB geçmişten günümüze kendi kural, ilke ve değerleri çevre ülkelere yaymak için “Avrupa Anlaşması” olarak bilinen ortaklık anlaşmaları yapmaktadır. Böylece anlaşmaya taraf olan ülkeler bu sayede ekonomik ve siyasal anlamda kendisini AB

¹² Ahmed Kulanić “International Political Actors and State-Building Process in Bosnia-Herzegovina” Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies, January 2011, Vol. 4, No. 1, ss.172-173.

ile uyumlu hale getirmektedir. Başka bir deyişle bu anlaşmalar, AB ile diğer ülkeler arasındaki ilişkinin yapısal hale dönüşümünü ifade eder.¹³

Katılım kriterleri veya Kopenhag kriterleri 1993'te Kopenhag'daki Avrupa Konseyi'nden sonra tanımlanmış kriterlerdir. Tüm aday ülkelerin üye devlet olmak için benimsemesi gereken temel koşullardır. Siyasi, ekonomi ve uyum kriterleri olarak adlandırılan bu kriterlerin genel çerçevesi Kopenhag'da çizilmiştir. Fakat daha sonra ise 1997 yılında Komisyon tarafından hazırlanan Gündem 2000 raporunda ayrıntılı hale getirilmiştir.¹⁴

Siyasi kriterler: demokrasiyi güvence altına alan kurumların istikrarı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı ve korunmasını içerir. Ekonomik kriterler: İşleyen bir piyasa ekonomisinin olması, rekabet ve piyasa güçleriyle başa çıkma kapasitesi; Uyum kriterleri ise müktesebatın etkin bir şekilde uygulanması için idari ve kurumsal kapasite ile üyelik yükümlülüklerinin üstlenebilme yeteneğini içerir. Ayrıca Birliğin yeni üyeleri hazmetme kapasitesi, Avrupa bütünleşmesi ivmesini korurken, aynı zamanda önemli bir husustur. AB, aday ülkenin bu kriterleri ne zaman karşıladığına ve AB' nin yeni üyeyi ne zaman kabul etmeye hazır olduğuna karar verme hakkını saklı tutar.¹⁵

ABA'nın 49. Maddesi her Avrupa devletinin AB'ye başvuruda bileceğini belirtirken s.29. 2. Madde ise *“Birlik insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup olan kişilerin hakları da dâhil olmak üzere İnsan Haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hâkim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır”*.¹⁶

İstikrar ve ortaklık Süreci (İOS), AB Özel Temsilciliği (ABÖT), Mali Yardımlar (European Community Humanitarian Office-ECHO, PHARE ve OBNOVA programları, CARDS-Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization-Yeniden yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı

¹³ Haluk Özdemir, **Avrupa Mantığı, Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri**, Boğaziçi Yay.,İstanbul,Ekim 2012, s.274).

¹⁴ Agy., s.274.

¹⁵ European Commission,” Accession criteria”,06.12.2016, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en (Erişim Tarihi: 12.2.2020).

¹⁶ TC Başkanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **ABA ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine ilişkin Anlaşma**,AB Genel Sekreterliği Yay. Ankara-2011.

Programı, IPA I ve IPA II), Avrupa Birliği İlerleme Raporları ve Katılım Öncesi Yüksek Düzeyli Diyalogdur.

AB gerek Yugoslavya krizinde gerekse Bosna savaşının başlamasından itibaren etkin politikalar yürüttü. Savaşın bitiminden sonra ise Bosna Hersek'i güvenli ortamda işleyen ekonomiye sahip, istikrarlı ve demokratik bir toplum haline getirme yükümlülüğünü üzerine almıştı. AB ile BH arasındaki ilişkiler BH'nin AB ile bütünleşme çerçevesinde ele almak gerekir. BH'nin en önemli hedeflerinden biri AB üyeliğidir. İstikrar ve ortaklık Süreci (İOS), AB'nin BH ile birlikte diğer Batı Balkan ülkeleri için belirlediği üyelik çerçevesidir. BH AB'nin belirlediği koşulları yerine getirdiği sürece Birliğe üyelik de kaçınılmaz hal almaktadır. BH'de AB'nin potansiyel adaylarından biridir.¹⁷

AB'nin BH ile kurduğu ilişki, AB'nin Balkanların geneli için kurduğu Bölgesel Yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bölgesel yaklaşımla AB'nin Balkan politikası 1990ların ikinci yarısında ciddi derecede farklı ivme içerisine girmiştir. AB'nin bu bölgesel yaklaşım politikası Balkan ülkeleri ile ilişki kurarken iki şekilde sınıflandırma yapmasından kaynaklanmaktadır. İlk kategoride yer alan ülkelerin o dönemde AB ile daha gelişmiş ilişkilere sahiptiler. Bu ülkeler Arnavutluk ve Makedonya İkinci kategoride yer alan ülkeler ise Hırvatistan (AB ile üyelik müzakerelerini 3 Ekim 2005'te tamamladı. Katılım anlaşmasını da 9 Aralık 2011 tarihinde imzaladı), Bosna Hersek ve Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan o zamanki Yugoslavya Cumhuriyeti'di.¹⁸

AB Komisyonu, bölgesel yaklaşımı genişletmek için İOS oluşturma önerisinde bulundu. Komisyonun böyle bir öneri getirmesinin temel nedeni 1996-1999 döneminde uygulanan Bölgesel Yaklaşımının AB ile Balkan ilişkilerinde yeterli düzeyde olmamasıydı. AB Kasım 2000'de düzenlenen Zagreb Zirve Toplantısı'nda oluşturulan İOS üç unsurdan oluşmaktadır. a) İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (İOAlar), b) Tek taraflı ticari imtiyazlar c) Mali yardımlardır. Avrupa-

¹⁷ Aslı Şirin Öner, **Dram Sonrası Bosna**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1bs., Mart 2013/İstanbul, s.132.

¹⁸ Agy, s.133.

Atlantik yapıları ile bütünleşme rotasını belirleyen İstikrar ve Ortaklık anlaşması daha farklı bir öneme sahiptir.¹⁹

Avrupa Konseyi, BH ile birlikte Batı Balkan ülkelerinin geleceğinin Birlik içinde olduğunu ilk defa Haziran 2003'teki Selanik Zirvesi'nde açıklamıştı. Bu bağlamda İOS, BH'in AB üyeliği için ilk adımı oluşturmaktadır. İOS, Batı Balkan ülkelerinin AB üyelikleri yolunda yapması gereken yükümlülük ya da reformları belirten genel bir çerçeve niteliğine sahiptir. AB üyeliği BH için daha bir özel duruma sahiptir. BH'in AB üyeliği Dayton ve Paris Barış Antlaşmalarının bütünüyle uygulanması sonucunda gerçekleşmesi planlanmaktadır.²⁰

İOS'un işleyiş süreci ile ilgili AB/BH İstişare Görev Gücü (İGG) oluşturulmuştu. Bu şekilde İGG'nin hem uzman tavsiyesi hem de AB ile BH arasında siyasi diyalog ortak bir aracı olması hedefleniyordu. İGG toplantıları, gerek siyasi gerekse teknik alanda fikir alışverişlerine imkân sağladığı için büyük öneme sahipti. 2006 yılı başlarında ise İGG'nin ismi "*Reform Sürecinin Gözlemlenmesi*" olarak değiştirildi. Bu girişim BH ile AB arasındaki ilişkilerde yeni dönemin başlangıcıydı. Bu süreçteki ilişkilerde İstikrar ve ortaklık Anlaşması müzakereleri temel rol oynadı. Bu kapsamda öncelikle İOA teknik müzakerelerinde ilerleme kaydedilerek belli bir sonuca ulaşıldı. Bu çerçevede polis reformu, Eski Yugoslavya için Savaş suçları Mahkemesi ile işbirliği yapma, devlete bağlı radyo/televizyon yayıncılığı ve kamu yönetimi alanlarında yapılması gereken reformlarda belirli bir ilerleme kaydedildiği için 16 Haziran 2008'de istikrar ve ortaklık anlaşması imzalandı.²¹

Avrupa Güvenlik Stratejisi Bosna Hersek adlı belgede belirttiği üzere BH Avrupa Birliği için üç nedenden dolayı öneme sahiptir. Öncelikle Bosna Hersek AB ile bütünleşme için bakış açısı net bir ülkedir. Aynı zamanda nüfusun büyük çoğunluğunda da bu netlik görülmektedir. Diğer neden ise AB askeri gücü Avrupa Birliği Gücü (ABG) ile Bosna'dadır. Üçüncü önemli neden ise BH Dayton sürecinden Brüksel yoluna doğru yöneldikçe AB'de siyasi alanda daha büyük

¹⁹ Öner, agy, s.132; European Union Delegation/EU Special Representative in Bosnia and Herzegovina "Stabilisation And Association Process" 2019, https://europa.ba/?page_id=490 (Erişim Tarihi: 10.2.2020).

²⁰ Öner, agy, s. 95.

²¹ European Union Delegation/EU Special Representative, "Key Dates" 2019, https://europa.ba/?page_id=496 (Erişim Tarihi:12.2.2020).

sorumluluk üstlenecektir. BH için AB Özel Temsilciliği oluşturulması BH ile AB arasındaki ilişkiler sıkılaştıkça daha da önem kazanacak temsilciliktir.²²

1.2.3.1. AB Özel Temsilciliği (ABÖT)

AB'nin BH'te üç dayanak noktası bulunmaktadır. AB Özel Temsilciliği, AB Gücü ve AB Polis Misyonudur. AB Özel Temsilciliği (ABÖT), AB'nin BH'te resmi varlığının en somut göstergesidir. BH'de barış uygulanmasından ziyade ülkenin Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde yardımcı olmak için ülkenin kendi kendine sürdürülebilir barış ve istikrar inşa etmek için geliştirdiği koordineli uyum içinde olan AB uygulamalarını güvence altına alma görevini üstlenmiştir. Banja Luka, Brčko and Mostar'da ofisleri bulunmaktadır.²³

AB devlet olmadığı için elçiliklere sahip değildir. Fakat oldukça yaygın dış delegasyon ağına sahiptir. Lizbon antlaşması yürürlüğe girmeden önce AB temsilcileri, Komisyon delegasyonları olarak görev yapmaktaydı. Lizbon antlaşması AB yasal bir statü kazanınca bu temsilciler de AB delegasyonları haline gelmiştir. AB delegasyonları, başkanlığı Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi'ne bağlı Avrupa Dış Eylem Servisi kapsamında faaliyet yürütmektedir. Avrupa Birliği'nin belirlediği tutum ve eylemlerle ilgili kararlara uyulmasını ve bunların uygulanmasını sağlamaktadır.²⁴

Afrika'da Büyük Göller bölgesi, Orta Doğu, Makedonya, Etiyopya, Afganistan, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Gürcistan gibi kriz bölgelerine Özel Temsilciler atanması ve izleme misyonlarının görevlendirilmesi dolaylı olarak AB'nin kriz bölgelerinde sorun çözücü görünürlüğünü ve rolünü artırmıştır.²⁵ ABÖT'nin esas görevi "AB'nin politika ve çıkarlarını gözetmek ve barış, istikrar ve hukukun üstünlüğünün yerleştirilmesi çabalarında aktif rol oynamaktadır."²⁶

ABÖT, Bosna Hersek'te görevine 1 Şubat 2006'da başlamış ve Avrupa Birliği Genel İlişkiler ve Dış İlişkiler Konseyi Bosna Hersek'te zaten mevcut

²² Öner, agy, s.133.

²³ Agy, s.133; European Union Delegation/EU Special Representative, "Our Roles", 2019, http://europa.ba/?page_id=462 (Erişim Tarihi:12.2.2020).

²⁴ Belgin Akçay-İlke Göçmen, **Avrupa Birliği, Tarihçe Teoriler, Kuramlar ve Politikalar**, Seçkin Yay., Temmuz 2012, s.604.

²⁵ Agy, s.604.

²⁶ European Union Delegation/EU Special Representative, "Our Roles", 2019, http://europa.ba/?page_id=462 (Erişim Tarihi:12.2.2020).

görevini yürüten Yüksek Temsilci'yi AB'nin BH Yüksek Temsilcisi olarak atamıştı. Mart 2009'a kadar hem Yüksek Temsilci hem de AB Özel Temsilcisi görevini yürüten M.Layçak, Slovakya Dışişleri Bakanlığını üstlenmek üzere görevinden istifa edince yerine Avusturyalı diplomat V.Inzko almış; Ağustos 2010'da Inzko'nun ABÖT olarak görev süresi 31 Ağustos 2011'e dek uzatılmıştı. 2009'da Lizbon Antlaşması ile birlikte AB'nin gerek iç yapısı gerekse dış politika alanına getirdiği değişiklikler, Bosna'daki AB Özel Temsilciliği birbirinden ayrılarak Avrupa Komisyonu Bosna Delegasyonu ile ABÖT birleşti. 1 Eylül 2011'de göreve başlamak üzere Avrupa Komisyonu Bosna Delegasyonu olan Peter Sorenson, Temmuz 2011'de AB Özel Temsilcisi olarak atandı.²⁷ Diğer taraftan ayrışmayı tetikleyen nedenlerden biri de 2010-2012 yıllarının BH için ciddi krizlerin olduğu döneme denk gelmesidir. Bu süreçte YT ile ABBHÖT'nin birlikte yürütüldüğü dönemlerde Temsilcinin mudahalesi bazı kesimlerin tepkisini alması ve önemli ölçüde yıpratılmasının da etkisi vardır. 2015'e kadar Büyükelçi Sorensen, Bosna-Hersek'te AB Özel Temsilcisi oldu.²⁸ 1 Mart 2015 de ise Peter Sorenson'ın yerine Lars-Gunnar Wigemark, AB Özel Temsilcisi, EUSR olarak atandı.²⁹ 19 Ağustos 2019 tarihine kadar görevini yürüten Wigemark'ın yerine ise Johann Sattler AB Özel Temsilcisi, EUSR olarak atanmış halen görevini sürdürmektedir.³⁰

1.2.3.2. Mali Yardımlar

AB, Yugoslavya krizinin ortaya çıktığından beri yaptığı mali yardımları ön planda tutmuştu. BH yapılan mali yardımlar iki dönemde değerlendirilebilir, daha çok insani yardımla ön plana çıkan 1991-2000 yıllarını kapsayan dönemdir. Bu süreçte yardımlar Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Ofisi (European Community Humanitarian Office-ECHO), PHARE ve OBNOVA programları aracılığı ile sağlanıyordu. Bu dönemdeki mali yardımlar daha çok savaşta yaşanan yıkım ve

²⁷ Öner, agy, s 134.

²⁸ EWB, "Peter Sorensen, Head of the EU Delegation to BiH & European Union Special Representative to Bosnia and Herzegovina" 04.07.2014; <https://europeanwesternbalkans.com/2014/07/04/ewb-interviews-peter-sorensen/>; UNICEF, "Head Of The EU Delegation To BiH/EUSR, Sorensen, UNICEF Representative In BiH, Bauer and USAID Mission Director, Barth Visited Derventa " 17 June 2013, https://www.unicef.org/media_24235.html. (Erişim Tarihi: 12.2.2020).

²⁹ EWB "High expectations from Sattler, new Head of EU Delegation to Bosnia and Herzegovina" 19.8.2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/08/19/high-expectations-from-sattler-new-head-of-eu-delegation-to-bosnia-and-herzegovina/> (Erişim Tarihi: 12.2.2020).

³⁰ Agm.

mağduriyetlerin düzeltilmesine yönelik girişimlerdi. Yardımların temel noktası mültecilerin geri dönüşü ve ülkenin yeniden yapılandırılmasıyla ilgiliydi. Öyle ki AB, Bosna’da mülteci ve yerinde edilmiş kişilere mali yardım 1998 yılında 119 milyon Euro ile ciddi rakamlara ulaşmıştı.³¹ İkinci dönem ise 2001-2006 yıllarını kapsamaktaydı. Bu dönemde CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization-Yeniden yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı Programı) ise kapasite artırımı ve ekonomik gelişme hedeflenmiştir. IPA I ise 2007-2013 yılları arasında IPA II kapsamında 2014-2020 yılları arasında katılım öncesi yardım ise mevcut yararlanıcılar şunlardır: Arnavutluk, Bosna-Hersek, eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti, Kosova, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye. Yardımın kapsamı, Kamu yönetimindeki, reformlara, Hukuk alanında, sürdürülebilir ekonomi alanında ve Tarım ve Kırsal Kalkınma içindir.³²

1.2.3.3. Avrupa Birliği İlerleme Raporları

Avrupa Komisyonu, her yıl AB'ye katılım sürecinde olan aday ülkelerin üyeliğe hazırlık sürecinde kaydettiği ilerlemeyi değerlendiren raporlar yayımlar. Avrupa Komisyonu, İlerleme Raporlarını hazırlarken aday ülkenin hükümetince sunulan bilgiler, Avrupa Parlamentosu rapor ve kararları ile özellikle Avrupa Konseyi, AGİT ve uluslararası finans kuruluşları olmak üzere uluslararası örgütler ile sivil toplum örgütlerinin yaptığı değerlendirmeler göz önünde bulundurulur. AB Komisyonu 2011 yılından beri BH ile ilgili ilerleme raporu yayınlamaktadır. 2011’den 2019’a kadar BH ile ilgili yayınlanan ilerleme raporlarında ön plana çıkan ve sürekli de tekrar edilen en önemli sorunlar seçimlerden sonra siyasi elitlerin merkezi hükümetin kurulması konusunda aralarında anlaşamamaları dolayısıyla hükümetin kurulması çok uzun zaman alması bunun da AB ile ilgili reformlarının gerçekleşmesini zorlaştırdığına dair eleştirilerdir. Örneğin 3 Ekim 2010 genel seçimlerinde sonra ancak 16 ay sonra hükümet kurulabilmiştir. 12 Ekim 2018 genel seçimlerinden sonra da hükümet kurulması 14 ayı bulmuştur. Aradaki zaman dilimi karşılaştırıldığında ise çok fazla bir şeyin değişmediği söylenebilir. Yine devlet sisteminin verimsiz işlemesi ile ilgili uyarılar özellikle devlet kademelerindeki

³¹ Öner, agy, s.137.

³² European Commission, “Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina’s Application for Membership of the European Union”, Brussels, 29.5.2019. COM(2019) 261 final. SS.4 -6.

yolsuzluk ve rüşvetin yaygın olması ile açıklamalara sıklıkla yer verildiği görülmektedir. AB, Raporlarda devlet verimsizliği ile ilgili en dikkat çeken eleştirilerde Dayton Barış Antlaşmasından Kaynaklanan “Ulusal Hayati Çıkarlar”ın orantısız kullanılmasına atıf yapılmaktadır. İlerleme raporlarında her kurucu halkın en küçük bir sorunu “Ulusal Hayati Çıkarlar”la ilişkilendirilmesinin BH devlet yapısını kilitlediğini ve işlemez hale getirdiğine dair uyarılarda bulunularak bu sorunla ilgili anayasal düzenlemelere gidilmesinin zorunluluğu belirtilmiştir. İlerleme raporlarında en dikkat çeken sorun ise AİHM’nin BH aleyhine verdiği Sejdić-Finci kararı ile ilgili yapması gereken yükümlülüklerle ilgiliydi. İlk yıllarda 2011-2015 ilerleme raporlarında daha kuvvetli vurgulandığı görülürken bundan sonraki ilerleme raporlarında konunun çözülmesine ilişkin uyarıların daha çok satır aralarına sıkıştırıldığı görülmektedir. AB sadece sorunun çözümünü ön koşul olmaktan çıkarmış müzakere süreçlerinin başlamasına ertelediği için ilerleme raporlarında da uyarıların şiddetini azaltmıştır. Bu şekilde ilerleme raporları aday ülkenin yerine getirmesi gereken yükümlülükleri açısından belirleyici olmaktadır.³³

1.2.3.4. Katılım Öncesi Yüksek Düzeyli Diyalog (HLDAP)

AB’nin BH’de krizlerin çözümünde başvurduğu araçlardan biri de Yüksek Düzeyli Diyalogdur. Daha çok BH’nin AB üyeliğinde engel teşkil eden sorunların daha üst düzeyde ve belirli bir yol haritası doğrultusunda çözülmesini öngörür. Genelde BH’de YT veya ABBHÖT’nin etkili olmadığı süreçlerde bu temsilcilerle birlikte daha üst düzeyde görüşmeler yapılmaktadır. Avrupa Komisyonu Temsilcileri ve BH’nin kurumsal siyasi liderleri ile belli aralıklarla gerçekleştirilen görüşmelerdir. AB’ne başvurularda engel teşkil eden birçok sorunların çözümünü kolaylaştırmak

³³ European Commission, “Commission Staff Working Document” Brussels, 29.5.2019 <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-bosnia-and-herzegovina-analytical-report.pdf>; European Commission, “Bosnia and Herzegovina 2018 Report “ <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf>; European Commission, “Bosnia and Herzegovina 2015 Report “ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_bosnia_and_herzegovina.pdf; European Commission, “Bosnia and Herzegovina 2014 Report “ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20141008-bosnia-and-herzegovina-progress-report_en.pdf; European Commission, “Bosnia and Herzegovina 2011” Report https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2011/package/ba_rapport_2011_en.pdf(Erişim Tarihi:10.2.2020).

için hayata geçirilen yöntemlerden biridir.³⁴ BH’de 27 Haziran 2012 yılında Genişlemeden Sorumlu Üyesi Komiser Štefan Füle’ün başkanlık ettiği Yüksek Düzeyli Diyalog görüşmeleri başlatılmıştır. Bu görüşmeler BH’nin AIHM’nin Sejdić-Finci kararı ile ilgili yapması gereken anayasal değişikliklerle ilgili olup 2012-2013 yıllarında çok fazla ön plana çıkmıştı. Özellikle 13 Nisan 2011 tarihinde BSC’nin Yargı referandumu girişiminde Yüksek Düzeyli Diyalog’da pazarlıkların daha üst düzeyde olması tarafların birbirlerine verdikleri sözler ya da uyarılar etkili olmuşdur.

3.1. Yüksek Temsilcilik

Bir dönem AB ile resmi bağı olan bugün ise uygulamada birçok yönleri ile AB ile işbirliği içerisinde olan kurum ise Yüksek Temsilciliktir. DBA ile BH’nin toprak bütünlüğünün, varlığının yasal ve fiili sürekliliği güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda ülke de en yetkili makam olan uluslararası himaye rejiminin somut göstergesi olarak değerlendirilebilecek olan Yüksek Temsilciliğin konuşlanmasını sağlamıştır. Devletin alt birimlerinin felç edici etkisinin üstesinden gelmek ve Dayton anlaşmasının uygulanmasını temin etmek için sivil otorite olarak YTD kurulmuştur. Ülkedeki mevcut kurumların önemli bir kısmı bir uluslararası örgütün yetkisine bırakıldığı gibi bazılarına bu örgütlerden üyeler dâhil edilmiştir. AGİT kendi oluşturduğu bir Seçim Komisyonu ile beraber seçimlerin yapılmasından sorumludur. Diğer taraftan BH’nin Anayasa Mahkemesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinden üç üye bulunmaktadır. Merkez Bankası başkanı IMF (Uluslararası Para Fonu) tarafından atanmaktadır. Bu kurumlara ek olarak Yüksek Temsilcilik gibi ad hoc bir uluslararası örgüt oluşturuldu. Dayton Barış Anlaşması, Bölüm 10, Madde 5’e dayanarak meşruluk kazanan ve “Son Otorite” olarak değerlendirilen Uluslararası Toplum tarafından kurulan himaye rejiminin somut kurumudur.³⁵ Yüksek Temsilcilik Ofisi BH’nin hem AB’ye üyelik sürecinde hem de devletin işlerliğinde önemli rol oynayan kurumdur. Buna paralel olarak YT, AB reformları ile BH’in işlevsel devlet olma sürecini daha hızlandırılmasını amaçlayan bir kurumdur.

³⁴ EUSR “Opening remarks by Commissioner Štefan Füle at the High-level Dialogue on the Accession Process between the EU and Bosnia and Herzegovina” 2019, <https://europa.ba/?p=19298> (Erişim Tarihi: 10.2.2020).

³⁵ İnan Rüma, Uluslararası Toplum ve Egemenlik: BH Örneği, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi ,63-1,s.242.

Öte yandan asli görevi Dayton anlaşmasının uygulanmasını denetlemek ve izlemek olan kurumun Uluslar arası toplumun himaye rejiminin kurumsallaşmış hali olsa da daha çok batı Avrupa ülkeleri ve ABD'nin etkili olduğu kurumdur. Özellikle yıllar içerisinde AB'nin kurumsal bir kolu haline gelmiştir. Bunda da en önemli etken BH'nin gelecekte AB üyesi olacağı beklentisi ve konum olarak Avrupa'nın merkezinde yer alması muhtemel istikrarsızlığın AB Ülkelerini de etkileyecek olması, AB'yi burada doğrudan müdahaleci haline getirmiştir.

Özellikle etnik çatışmaların olduğu toplumlarda çatışma sonrası barış inşası ve devlet inşası öncelikle konulardan biridir. Bunun için istikrar ve istikrarın denetimi için uluslararası aktörlere ihtiyaç duyulmaktadır. YT, bunu pratikte sağlayan bir kurumdur onun AB ile fiziksel bağının olması bunu daha da kuvvetli hale getirmektedir.³⁶

Bosna Hersek'te tüm siyasi mekanizmaların üzerinde Bosna Hersek Yüksek Temsilciliği yer almaktadır. Yüksek Temsilcilik, Dayton Anlaşması ile Bosna Hersek'te barışı uygulamakla görevli konseyin oluşturmuş olduğu bir kurumdur. Merkezi Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'dadır. Dayton Anlaşması'nın ülkedeki siyasi kurumların işlemlerini sağlaması gibi özellikle sivil yönlerinin uygulanması Yüksek Temsilcilik'in sorumluluğundadır. Yüksek Temsilciler Dairesi (YTD) Bosna-Hersek'teki savaşı sona erdiren barış anlaşmasının sivil yönlerinin uygulanmasını denetlemekten sorumlu özel bir uluslararası kurumdur. Yüksek temsilcinin konumu genellikle Dayton, Ohio'da müzakere edilen ve 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalanan Dayton Barış Anlaşması olarak adlandırılan Bosna-Hersek'te Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşması kapsamında ortaya çıkmış kurumdur. Yüksek Temsilci, Bosna-Hersek'in Avrupa-Atlantik Kurumlarına entegrasyon yolunda barışçıl ve uygulanabilir bir demokrasiye dönüşmesini sağlamak için Bosna-Hersek ve uluslararası toplum ve insan hakları kurumlarıyla birlikte hareket eder. YT, Bosna-Hersek devlet olarak tam yetkinlik elde edene kadar yani devlet mekanizması içinde ilgili tüm sorumluluğu alabilene kadar BH'te faaliyetlerine devam

³⁶ Vısoka, Gezim and Richmond, Oliver "After Liberal Peace? From Failed State-Building to an Emancipatory Peace in Kosovo" International Studies Perspectives Advance Access published September 19, 2016, s.1.

etmektedir.³⁷ Diğer taraftan Barış Uygulama konseyi ile bağlantılı olarak faaliyet yürütmektedir. Uluslararası Toplum Bosna-Hersek örneğinde somut bir kurumsal yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (AB'nin Kurum içerisinde ağırlığını göz ardı etmemek gerekir). Bu da Barış Uygulama Konseyi (BUK) ve Yüksek Temsilcilik Ofisi (YTO) dir.

DBA'nın imzalanmasından sonraki ilk aşama, çoğunlukla Bosna-Hersek'teki uluslararası toplumun konsolidasyon dönemini ve bir barış ve güvenlik tesisini temsil ediyor. İlk aşamada, DPA'nın uygulanmasını amaçlayan Barış Uygulama Konseyi'nin (PIC) ve uluslararası konferansların düzenlenmesine de yol açtı. YT'nin yetkileri genişletildi. YT, kendi otorite ve yetkisinin hukuksal meşruluğunu DBA'nın 10. Maddesine dayanmaktadır.³⁸

Aralık 1997'de düzenlenen Bonn Konferansı YT açısından dönüm noktasıydı. Barış uygulama sürecindeki en önemli kilometre taşları arasında Aralık 1997'de Bonn'daki BUK/PIC Konferansı'nda yer aldı. Çünkü Yüksek Temsilcinin yetki ve yetki alanları arttı, bu da DBA hükümlerini ihlal eden politikacıların kaldırılmasına ve yasaklanmasına katkıda bulundu.³⁹ Bu şekilde YT, "Bonn Yetkileri" olarak adlandırılan birçok yetkiye sahip oldu.

Bosna Hersek Yüksek Temsilcisi en üst makam olarak Bosna Hersek Cumhurbaşkanı'nı dâhil olmak üzere görevden alma yetkisine sahiptir. Örneğin, Bosna-Hersek Yüksek Temsilcilerinden Wolfgang Petritsch, ülke içinde üçüncü bir Hırvat entitesini oluşturmaya çalıştığı gerekçesiyle 7 Mart 2001'de, Hırvat asıllı Ante Jelavić'in Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığındaki üyeliğine son vermiştir.⁴⁰ Ante Jelavić, 15 Haziran 1999'dan 14 Şubat 2000'e kadar Cumhurbaşkanlığı makamında görev yaptı. Yüksek Temsilci Wolfgang Petritsch'in 7 Mart 2001'de verdiği kararla Bosna-Hersek'in üç üyeli Başkanlığı görevinden alındı. Petritsch, gerekçe olarak

³⁷ OHR, "General Information" 2015, http://www.ohr.int/?page_id=1139 (Erişim Tarihi: 15.8.2017).

³⁸ Chandler, *Peace without Politics? Ten Years of State-Building in Bosnia*, 1st Edition, Routledge, London and New York, 2006, s.34-35; Merdzanovic, Adis, *Democracy by decree : prospects and limits of imposed consociational democracy in Bosnia and Herzegovina*, ibidem-Verlag, Jessica Haunschild u Christian Schon, Stuttgart, Germany, 15 Aug 2015, s.247.

³⁹ Kulanić, "agy"s.170; Tim Banning, "The 'Bonn Powers' of the High Representative in Bosnia Herzegovina: Tracing a Legal Figment", *Goettingen Journal of International Law* 6 (2014) 2, s.289,296.

⁴⁰ Erhan Türbedar, "Barışının 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek:Dayton Barış Anlaşması'nın Neticelerinin Değerlendirmesi", TEPAV Değerlendirme Notu, Aralık 2010.

Jelavić'in "Bosna-Hersek Federasyonu ve Bosna-Hersek Federasyonu'nun anayasal düzenini doğrudan ihlal ettiğini" buna kanıt olarak Jelavić'in 3 Mart 2001 tarihli Mostar "Hırvat Ulusal Meclisi" mitinginde lider rolünü belirterek, Bosnalı Hırvatlar için ayrı bir yönetim birimi oluşturma çağrısında bulunması gösterildi. Daha sonra ise 22 Ocak 2004'te Mostar'daki evinde yolsuzluk suçlamasıyla tutuklanmıştır.⁴¹ Dayton Anlaşması YTD'ne sorumluluğunda yedi görev verilmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanmıştır. Anlaşmanın uygulanmasını takip etmek öncelikli görevleri arasındadır. Anlaşmaya taraf olanlarla yakın ilişki halinde olarak, tarafların şikâyetlerini ele almak, ülkedeki sivil örgütlerin faaliyetlerini denetleyerek ve koordine etmek, anlaşmanın sivil konularıyla ilgili uygulamalarında ortaya çıkan tıkanıklıkları çözüme kavuşturmak, ülkeye iktisadi bağışta bulunan örgütlerin ve devletlerin toplantılarına iştirak etmektir. Anlaşmanın uygulanışı ve ülkenin durumu hakkında düzenli olarak BM, AB, ABD ve Rusya Federasyonu bilgi akışı sağlamak, BM Uluslararası Polis Gücü'ne faaliyetlerini yürütmesine katkı sunmak.⁴² Görüldüğü gibi Yüksek Temsilcinin hem kendisi uluslararası toplumun somut bir örneği hem de Dayton anlaşmasının uygulanmasıyla ilgili uluslararası toplumla koordineli çalışan kurumdur.

YT'nin, "Bonn Yetkileri"nden kaynaklanan geniş yetkileri ise şu şekildedir. Yasa koyma, siyasi adayları veto etme ve BH'in idari kurumlarıyla birlikte çalışmayan Bosna-Hersek halkının seçtiği parlamento, hükümet ve yerel yönetim temsilcilerini ve yöneticilerini görevden alabilme; seçimleri iptal edip yenileme, parlamentoyu, entite meclislerini ve yerel düzeyde belediye meclislerini dağıtma ve görevden alma gibi geniş yetkileri bulunmaktadır. YT'nin bu yetkilere sahip olması bazı kesimlerce YT'ği eleştirilerin hedefi yapmaktadır. Eski YT Ashdown "*Bariş ortamını tehdit ettikleri ve Dayton Anlaşması hükümlerine aykırı davrandıkları*" gerekçesiyle 30 Haziran-1 Temmuz 2004'te 59 seçilmiş üst düzey yöneticiyi görevinden uzaklaştırmıştır.⁴³

⁴¹ Howling Pixel, "Wolfgang Petritsch" 2019, https://howlingpixel.com/i-en/Wolfgang_Petritsch (Erişim Tarihi:12.3.2019).

⁴² Caner Sancaktar, "Dayton Bariş Anlaşmasının 10. yılında Bosna-Hersek" TASAM, 27 ocak 2006 <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/347/>, (Erişim Tarihi: 12.5.2019).

⁴³ Caner Sancaktar, "Dayton Bariş Anlaşması'nın 10. Yılında Bosna-Hersek", TASAM Stratejik Yorum No: 200, 27 Ocak 2006.

Bunun sonucunda BH’teki yönetim modeli uluslararası toplumun ve YT'nin yoğun katılımını gerektiren “Kontrollü demokrasi” olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Fakat yerel siyasi aktörler basit bir siyasi konudan hayati derece önemli konulara kadar anlaşılmaya varmak yerine, uzlaşmaz tutum sergilemesinden dolayı Yüksek Temsilcinin kaçınılmaz olarak müdahalesini gerekli kılmaktadır.⁴⁴ O dönemde YT’nin bu tür uygulamaları BH siyasetindeki tıkanıklıktan dolayı, aşırı uçlarda yer alan siyasetçilerin soykırım yaşamış olan bir ülke de Yüksek Temsilcinin bu müdahaleleri haklı görülmüştür. Yolsuzluğun ve rüşvetin halen siyasetçiler arasında çok yaygın olması yolsuzluk suçlaması ile görevden almalar, bu himaye rejiminin bilakis halk nezdinde daha da teveccüh görmesine YT’nin müdahalelerinin BH kamuoyunda beklentiye yol açmasına neden olmuştur. YT’nin günümüzdeki müdahalelerinin geçmişe göre çok az olması önemli konularda doğrudan müdahale etmekten kaçınması. Özellikle BSC ve BH’teki Hırvat taraflarınca YT’nin müdahalesizliği kanıksanmış durumdadır. Bu nedenle müdahale durumu eskisi gibi olağan karşılanmadığı için kararlarına karşı direnç söz konusu olabilmektedir. Hatta taraflar üzerinde caydırıcı olamamakta ya da alınan karar uygulanamamaktadır.

YT’nin 2000’li yılların ortalarından sonra giderek daha az müdahalelerde bulunarak kendini daha pasif duruma getirmiştir. Özellikle 2011 yılından sonra sorunlara yaklaşımı ise sorun daha büyük boyutta ise YT daha çok görüş bildirerek politika izleme yoluna gitmiştir. Mevcut yetkilerini kullanmama yoluna gitmektedir. Bu noktada genelde AB doğrudan müdahaleci olmaktadır. Hatta ABD’de müdahil olabilmektedir. Uzun süreli Devlet Düzeyinde Merkezi Hükümet krizlerinde olsun, 2011 BSC’nin yargı referandumu girişiminde olsun, 2016 yılında 9 Ocak Sırp Ulusal günü ilan edilmesinde olsun aynı süreçler yaşanmıştır.

BH, devletin himaye rejiminde olduğunu ya da bu şekilde yönetildiğine en somut örnekler başta OHR, EUFOR, BM Uluslararası Polis Gücü, AB Polis Misiyonu, Dünya Bankası, IMF, NATO gibi örgütler ve kurumların ülkenin idaresinde ya da güvenliğinde etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tür örgütler ve kurumlar AB ve ABD tarafından yönetilmektedir. Yıllar içerisinde uluslar arası toplumda AB, en önemli aktör olarak öncü rol üstlendi.

⁴⁴ Bülent Sarper Ağır ve Barış Gürsoy “European Union’s State-Building Efforts In The Case Of Bosnia And Herzegovina“ Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:15, No:1 (Yıl: 2016), s. 7.

3.1.1. Avrupa Birliği-Yüksek Temsilcilik ve Barış Uygulama Konseyi

Bosna-Hersek'te savaşı bitiren DBA'nın imzalanmasından sonra, 8-9 Aralık 1995'te Londra'da toplanan Barış Uygulama Konferansı'nda bu anlaşmaya uluslararası destek sağlamak için BUK/PIC oluşturulmuştur. Bünyesindeki üyeler 55 ülkeden ve çeşitli uluslararası örgütlerden temsilcilerdir. Bu ülkeler ve örgütler, barış gücüne asker vermekten gündelik işlerle ilgilenmeye kadar çok geniş alanda katkı sunmaktadır. BUK/PIC, Yüksek Temsilcinin yürütme ayağı olarak onun başkanlığında faaliyet yürütecek olan bir Yönlendirme Kuruludur. Bu kurul Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, Britanya, ABD, AB Konsey Başkanlığı, AB Komisyonu ve Türkiye tarafından temsil edilen İslam Konferansı Örgütü üyelerinden oluşmaktadır.⁴⁵ Birkaç devlet dışında temsilcilere bakıldığında genelde BH ile kültürel, politik ve ekonomik bağları olan ülke ya da kurum temsilcilerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Diğer önemli bir nokta YTD'de AB'nin hem kurumlarıyla hem de ağırlığı olan üye devletleriyle YT üzerinde etkisi de göze çarpmaktadır. Yüksek Temsilcilik her ne kadar Barış Uygulama Konseyinin üyelerinin temsilcileri doğrultusunda gelişen bir oluşum olsa da AB temsilciliğinin burada özel bir yeri vardır. Aslında Barış uygulama Konseyi savaş sürecinde kurulmuş olan Temas Grubu'nun barış sürecindeki oluşumudur. Çünkü sağlanan ateşkes ile birlikte oluşturulan ve anayasal niteliğe sahip olan DBA sonrası hem barışın sürdürebilmesi hem de tarafların karar alırken kendi aralarındaki uzlaşma kültürüne katkı sağlama amacını taşımaktadır. Diğer açıdan BH'nin devlet inşa sürecine yardımcı olmak ve bunun için kendi iç mekanizmasına etkinlik kazandırmak için 1995'te DBA imzalandıktan sonra ortaya çıkmış bir oluşumdur. Böylece uluslararası kamuoyunun desteğinin de alınarak meşruiyet sorunu yaşamaması amaçlanmıştır.

Yönlendirme Kurulu, Yüksek Temsilci'ye siyasi rehberlik etmektedir. YT, Yönlendirme Kurulu üye devletlerinin büyükelçileri ile Saraybosna'da haftalık toplantılar için bir araya gelmektedir. YT, uluslararası himaye rejiminin Bosna Hersek'e özgü bir uluslararası örgüttür. Bu bağlamda resmi olarak ifade edilen şekliyle Bosna Hersek halkıyla ve Uluslararası Toplumla beraber BH'nin Avrupa ile

⁴⁵ Rüma, agm,ss.242-243.

bütünleşmesi yolunda barışçıl ve varlığını sürdürebilir bir devlet olması için faaliyet yürütmektedir.⁴⁶

YT, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Uluslararası Polis Görev Gücü (IPTF)'ye rehberlik yapar. YT'nin Bosna-Hersek'in siyasi yaşamına katılımı, Barış Uygulama Konseyi gereklerine uygun olarak görev süresi ve odak noktası değişti ve gelişti. Barış sürecinin başlangıcında, Yüksek Temsilci, savaş zamanı partilerinin temsilcilerini bir araya getiren ve barış sürecinin ilk gerekliliklerini ele alan bir dizi ortak organa başkanlık etti. Anayasada öngörülen devlet ve kuruluş kurumları, Eylül 1996'daki ilk Dayton sonrası seçimlerden sonra kuruldu. YT'nin kilit görevlerinden biri, kurumların etkin ve sorumlu bir şekilde çalışmasını sağlamaktır. Ekonomik alanda, 5.1 milyar dolarlık Dünya Bankası/Avrupa Komisyonu Programı kapsamında finanse edilen yeniden yapılanma aşaması, savaştan hemen sonra büyük ölçüde tamamlandı. Şu an daha çok mali ve ekonomik istikrarı sağlayan reformlar üzerine yoğunlaşmaktadır.⁴⁷ Barış Uygulama Konseyi (PIC-BUK) Bosna'ya bugüne kadar 6 Yüksek Temsilci atamıştır.⁴⁸

Barış sürecini yönlendiren uluslararası organ olan Barış Uygulama Konseyi Yönetim Kurulu, Temmuz 2011 toplantısında, BH'teki YT, AB'nin varlığını güçlendirici ve Uluslararası aktörler arasında bu bağlamda herkesin mevcut kendi rolleriyle yakın işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasının ümit edildiği açıklaması yapmıştır. Bu desteğin önemi AB ile olan bağın artırılması için olduğu ifade edilmiştir. OHR, "General Information"⁴⁹ Böylece "İki başlı temsilcilik" olarak yorum yapılan YT görevinde AB'nin ağırlığı hem uygulamada hem de resmi olarak artmış oldu. Bosna'da Yüksek Temsilciler 31 Ağustos 2011 tarihine kadar çifte bir görev üstleniyorlardı. Bazı kesimler tarafından "İki Şapkalı Temsilcilik" şeklinde tanımlanıyordu. Biri "Avrupa Birliği Temsilcisi-AB diğeri ise temsilcinin "Uluslararası Yüksek Temsilci" olmasıydı. Fakat hem Yüksek Temsilci hem de AB Özel Temsilciliği sonrasında birbirinden ayrıldı. Bu döneme kadar Yüksek Temsilcilik ve AB Özel Temsilciliği birlikte yürütülmüştür. Örneğin AB, 1 Şubat

⁴⁶ "agm", ss.242-243.

⁴⁷ OHR, http://www.ohr.int/?page_id=1161 (Erişim Tarihi:17.4.2018).

⁴⁸ Fikret Ertan, "Bosna-yedinci-temsilci-Inzko" <https://www.timeturk.com/tr/makale/fikret-ertan/bosna-yedinci-temsilci-inzko.html>, 17.3.2009 (Erişim Tarihi:14.2.2019).

⁴⁹ OHR, "General information" 2015, http://www.ohr.int/?page_id=1139, (Erişim Tarihi: 10.9.2019).

2006'da BH Temsilcisini, hem Yüksek Temsilcisi hem AB Özel Temsilcisi olarak atamıştır. Mart 2009'a kadar her iki görevi birlikte yürüten Miroslav Lajčák görevinden ayrıldıktan sonra V. İnzko görevi devr almış her iki görevi birlikte yürütmüştür. Ağustos 2010'da görev süresi dolmasına rağmen görev süresi 31 Ağustos 2011 tarihine kadar uzatıldı. Fakat 2009'daki Lizbon Antlaşmasıyla birlikte AB'nin gerek iç ve gerekse dış politika alanında getirdiği yapısal değişiklikler, Bosna'daki AB Özel Temsilciliği'ni de etkiledi. Böylece Yüksek Temsilcilik ve AB Özel Temsilciliği birbirinden ayrılarak AB Komisyonu Bosna Delegasyonu ile ABÖT birleşti. 1 Eylül 2011'de göreve başlamak üzere AB Komisyonu Bosna Delegasyonu olan Peter Sorensen Temmuz 2011'de AB Özel Temsilcisi olarak atandı.⁵⁰ Aynı zamanda bu durum Yüksek Temsilci İnzko tarafından AB ile bütünleşme sürecinde atılan önemli bir adım olarak görüldü. 1 Eylül 2019 tarihinden beri de ABÖT olarak görev yapan ise Johann Sattler'dır. Diğer taraftan AB'nin mevcut Yüksek Temsilcilikteki nüfusu ve finansal desteği de göz ardı edilemez. AB'nin YT ve ABBHÖT'nin ayrışması da AB'nin kendi birlik politikaları çerçevesinde ve BH'in AB'ne üyelik sürecinde olması dolayısıyla daha özel ilişkiler kurmak istemesi olarak değerlendirmek gerekir. Diğer açıdan AB'nin YT'nin mevcut haliyle de hem ekonomik hem de siyasi ağırlığı bulunmaktadır. Kuruma finansal desteği en fazla AB vermektedir. Diğer açıdan BUK'nin üyeleri içerisinde etkin bir nüfusa sahiptir. Üstelik Bonn yetkileri gibi geniş yetkilere sahip YT'nin seçimi AB üyelerinden gerçekleşmektedir. Fakat 3 Ekim 2010 genel seçimlerinden sonra Boşnak-Hırvat entite hükümetinin kurulması sürecinde Hükümetin kurulmasına yönelik Merkez Seçim Kurulu hükümetin meşru olmadığına dair karar aldı. Kararın o dönemde hem YT hem de ABBÖT olan İnzko tarafından askıya alınması mevcut kriz ortamına daha da germişti. Bu tarihten (2011) günümüze kadar AB yeterince destek vermediği için YT Bonn Yetkilerini kullanmamış ya da kullanamamıştır.

YTD'nin durumu, personeli ve finansmanı, DBA/GFAP'ın ek 10'un altında YTD 'nin Bosna-Hersek'te diplomatik bir misyon statüsünde bulunuyor. PIC-BUK ülkeleri hükümetleri, doğrudan işe alınan uluslararası personel ve Bosna-Hersek'ten

⁵⁰ Öner, agy, s.134.

ulusal personel tarafından görevlendirilen diplomatlardan oluşmaktadır. Temmuz 2018'den bu yana, YT'de 15 uluslararası personelden 4'ü görevlendirilmiş ve 78 ulusal personel istihdam etmektedir. YTD fonları barış uygulama Konseyi tarafından tahsis edilmektedir. 2018/2019 için YTD bütçesi 5.328 milyon Euro'dur. Bireysel ülkelerin YTD bütçesindeki katkısı ise AB %54.37, ABD %22, Japonya %10, Kanada %3.03, İKÖ %2.5, Rusya %1.2 ve diğerleri %6.9.⁵¹ Kuruma siyasi olduğu kadar mali olarak en fazla destek veren ülke AB'dir. Her ne kadar görünürde yapı itibarıyla özellikle barış uygulama konseyinin yapısı göz önünde bulundurulduğunda uluslararası yapı sergilese de kurum da AB'nin kuvvetli etkisi bulunmakta ve genelde onun politikaları etkili olmaktadır. Şu anki Yüksek Temsilci Valentin Inzko Mart 2009'dan beri görevini sürdürmektedir. Michael Scanlan ise Şubat 2019'da göreve atanan Asli Yüksek Temsilci Yardımcısıdır. Günümüzden geçmişe göre kronolojik bir sıralama yapıldığında Yüksek Temsilcilerin isimleri ve faaliyet yürüttükleri dönemler şu şekildedir.

Miroslav Lajčák, Temmuz 2007 ve 26 Mart 2009

Christian Schwarz-Schilling Ocak 2006 – Temmuz 2007

Paddy Ashdown Mayıs 2002 – Ocak 2006

Wolfgang Petritsch Ağustos 1999 – Mayıs 2002⁵²

Carlos Westendorp Haziran 1997 – Temmuz 1999

Carl Bildt Aralık 1995 – Haziran 1997 Burada YT'lerden en çok öne çıkan isimler ise Miroslav Lajcak, Paddy Ashdown ve Valentino İzko'dur.⁵³ Schilling, Bosna'nın meselelerinin çözümünde etkili rol üstlenmemiştir. Bunda en önemli etken kendisinin Yüksek Temsilciye tanınan geniş yetkileri kullanmamayı tercih etmesidir. Bu şekilde daha tarafsız oldukları imajı verilmeye çalışılsa da sorunların çözümünü de katkı sunamamıştır.

Lajcak ise “Bonn Yetkileri” olarak bilinen Prud anlaşmasının oluşturulmasında etkili olan bir isimdir. Fakat “Otoriter” ve “Çok fazla müdahaleciliği” nedeniyle AB tarafından da eleştirilmiştir. YT'nin tutumu AB ile bağı göz önünde bulundurularak AB bu eleştirilerin merkezinde yer almıştır. YT'nin

⁵¹ Agy.

⁵² OHR, “HR and his deputies”, 2015, http://www.ohr.int/?page_id=1153, (Erişim Tarihi: 4.5.2019).

⁵³ OHR, “Departments-Political & Economics Department”, 2015, http://www.ohr.int/?page_id=1169 (Erişim Tarihi: 5.3.2019).

bu politikalarından dolayı Bosna'daki siyasi krizlerin, Sırp'ların ve Rus'ların eylemleri değil, yabancı entrikaların ürünü olduğu yorumları yapılmıştır. Yabancı Entrika olarak da daha çok “AB ve ABD” kast edilmiştir. Hatta Miroslav Lajčák döneminde Bakanların istifaları, yaygın protestoların olması ve Başbakan Nikola Spirić istifa etmesi gibi sebeplerden dolayı bazı çevrelerce haklı bulunarak YT'nin müdahalesi eleştirilmiştir. Lajčák, Uluslararası Yüksek Temsilci olarak Bosna'yı feodal bir beylikmiş gibi yönetiyor suçlamalarına maruz kalmıştır. YT'nin siyasilerin bir itiraz hakkı ya da yargıya başvuru hakkı olmadan seçilmiş politikacıları görevden alma ve bir yasayı dayatma gücüne sahip olması sakıncalı olarak değerlendirilmiştir. Lajčák, otoriter tutumu nedeniyle hem Bosna içinde hem de dışında birçok eleştirilere maruz kaldı. O dönemde BH'teki krizlerin AB'nin Bosna'daki yüksek elli eylemleri bu krizin ürünü olduğu söylenmiştir.⁵⁴ Diğer taraftan Paddy Ashdown'ın da daha sert olması ve fazla müdahaleciliği nedeniyle oldukça eleştirilmiştir.⁵⁵ Bu müdahaleler BH'teki taraflara göre de değişiklik göstermektedir. Bazıları tarafından eleştirilerken bazı kesimlerce YT'nin haklı olduğu ileri sürülmektedir.

Aslında Yüksek Temsilcilik makamının çok uzun süre kalması hedeflenmemiştir. Bugünkü sürece bakıldığında mevcudiyetinin halen gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Üstelik BH'in AB'ye üyelik süreci de düşünüldüğünde bu kurumun varlığını sürdürülmesi de çelişmektedir. Öyle ki Lajčák, Bosna'nın son temsilcisi olarak görülmekteydi. Fakat BH'teki yaşanan gelişmeler daha çok siyasi çekişmeler dolayısıyla siyasi istikrarın sağlanmasında ciddi sorunlar yaşanması ve BUK/PIC Dayton anlaşmasından günümüze kat edilen mesafeyi yeterli görmemesi bu kurumun devam etmesi yönünde karar almıştır. Hâlbuki yapılan planlarda Bosna Yüksek Temsilcilik makamı ve bürosunun görev süresi ve yetkileri 2007 Haziran'da sona ermesiyle birlikte bu şekilde makam ve bürosu da kapatılmış olacaktı. Öyle olmadı. Bosna Hersek AB'ye giden yolda önemli etkisi olan 2006'dan -2011 yılına

⁵⁴ David Chandler ,“The high representative for Bosnia still runs it like a feudal fiefdom” The Guardian, 20 Nov 2007, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/nov/20/russia.eu> (Erişim Tarihi: 5.6.2019); OHR,“Lajčák: The Prud Agreement Must Not Be a Show for the International Community” 11.12.2008.(Erişim Tarihi:3.9.2019).

⁵⁵ ESI, “After the Bonn powers - Open letter to Lord Ashdown” Berlin,16 July 2003, https://esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=60,(Erişim Tarihi:6.7.2019).

kadar pek çok reform başlatmıştır.⁵⁶ Ancak bunların çoğunda başarısız oldu. 2002 yılında AB, Bosna Hersek'e ilk Avrupa Birliği Özel Temsilcisi (EUSR) atanmasıyla AB'nin YTD'ye geçişi de başlamıştır. Bu süreçte son üç yıl hem uluslararası hem de yerel siyasi aktörler YTD'nin kapatılmasına odaklandı. Bu da YTD'nin BH'te reformlardaki itici gücünü zayıflattı. YTD'nin kapanması durumu reformlardan çok daha ön plana çıktı. AB hem YT üzerinde hem de ayrı olarak ABBHÖT ile BH'de öncü rolünü sürdürmektedir.

Sonuç olarak diğer tüm reformları ve siyasi süreçleri etkiledi. Sonrasında Bosna-Hersek'teki mevcut siyasi çıkmazlar uluslararası siyasi aktörleri zor durumda bıraktı.⁵⁷YT'in doğrudan egemenlikle ilişkilendirilip eleştirilmesi daha çok kapanmasının gündemde tutulması asıl sorunlara yoğunlaşmasını engellediği gibi YT'nin sorunların çözümünde nüfusunun kırılmasına neden oldu. YTD'nin kapanma durumu ön plana çıkmasına ve gündemde tutulmasına rağmen gerçekleşmedi. O dönemde Yüksek Temsilci olarak Avusturyalı diplomat Valentin Inzko atandı.⁵⁸ Yüksek temsilcilikte en fazla kendinden söz ettiren hem görev süresi bakımından hem de BH'teki mevcut durumlara müdahale açısından Inzko olmuştur. Çünkü 2009'daki atamasından beri halen aktif şekilde Yüksek Temsilcilik görevini yürütmektedir.

YT'nin BH ile ilgili düzenli olarak yayınladığı raporlar bulunmaktadır. Özellikle 2010 ve 2019 arasındaki raporlar incelendiğinde YT'nin hem uzun görev süresi hem de yıllar içerisinde daha pekiştirdiği tecrübesi çerçevesinde yaptığı bilgilendirme raporlarında aslında uyarılar konusunda genelde BH'de çok fazla derin bir değişimin yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Diğer açıdan bu raporlar AB Komisyonunun yayınladığı raporlarla paralellik arz etmektedir.⁵⁹ Belli alanlarda reformlar yapılsa da kemikleşmiş sorunların çözülmesi için çok daha güçlü iradeye ihtiyaç duyulduğu YT'nin tek başına bunda yetersiz kaldığı ya da sadece kendisinin

⁵⁶ Gabriel Partos, "Bosnia to build on Ashdown legacy", BBC NEWS, 31 January 2006, (Erişim Tarihi: 14.6.2019).

⁵⁷ Ahmed Kulanić, "International Political Actors and State-Building Process in Bosnia-Herzegovina" Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies: Vol. 4, No. 1, 2011, s.168.

⁵⁸ Ertan, "agm".

⁵⁹ OHR, "High Representative addresses UN Security Council " 11.5.2019 <http://www.ohr.int/?p=102527> (Erişim Tarihi: 4.6.2019).

doğrudan müdahaleci davranmamak için bilgilendirme raporları ile uyarıda bulunmakla yetindiği de söylenebilir.

2010 yıllarındaki raporlardan 2019'a doğru gelindiğinden BH ile ilgili iyimser hava yerini daha tepkisel ve uyarılar içeren raporlara doğru değişiklik gösterdiği görülmektedir. Tabii bunda en önemli etken BH'nin AB reformları ile hızlı bir dönüşüm gerçekleştireceği beklentisi ve AB'nin Batı Balkanlara doğru genişleme stratejisinin en dinamik olduğu döneme denk gelmesidir. BH açısından menşei Dayton anlaşmasına dayanan BH anayasasının AB reformları ile belli bir süre içinde değiştirileceğinin düşünülerek beklentinin yüksek tutulması bunda önemli rol oynamıştır. Kuşkusuz AB, BH'deki reformlar için önemli güçtür. Fakat AB bir iksir de değildir.⁶⁰ Bu sayede bütün sorunların aşılabacağına inanıldı. Zaman içinde öyle olmadığı anlaşıldığı gibi BH'de reformların gerçekleşmesinin zorlukları da görülmüştür. Reformların gerçekleşmesi için BH'nin AB ile çok daha güçlü bağlarla bağlanması zorunluluğu görülmektedir. Bunun için de müzakere süreci diğer aday ülkelere göre daha bir önem kazanmaktadır.

Yüksek Temsilcilik Kurumu (OHR) ve AB'nin Bosna-Hersek Yüksek Temsilcisi Valentino Inzko, 2010-11 raporlarında (BH'nin en gergin olduğu dönemlerden biri) şu konulara dikkat çekmiştir; Balkanlar'da işbirliği ve uzlaşımın olduğu yeni bir bölgesel ruhtan söz edilebileceğini belirterek Bosna-Hersek'in geleceği konusunda oldukça iyimser yorumlarda bulundu. Inzko, Bununla birlikte bir 3 Ekim 2010 seçimlerin gerçekleştiği Bosna-Hersek'te hükümetin kurulmasına ve anayasa reformu ihtiyaçlarına dikkat çekti. Ülke için gelecekte Avrupa Birliği üyeliği dışında başka bir alternatifin olmadığı bunun dışındaki seçeneklerin ülkenin kendisini tecrit etmesi anlamına geleceğini ifade etti. Belli bir gelişmelere karşın devlet kurumlarının henüz işlevsel olmadığı ülkede bir süre daha çalışmaya devam edileceğini vurguladı.⁶¹

Bu dönemde Batı Balkan ülkelerinde AB üyeliği için gösterilen çabaların aynı zamanda BH'nin istikrarında da yapıcı rol oynamıştır. Hatta bu durum Inzko tarafından "Diplomatik Devrim" olarak tanımlandı. Bosna-Hersek'e komşu ülkelerin

⁶⁰ Mustafa Türkeş, "Bosna'nın çözilemeyen sorunları ve Dayton sıkışması", AljazeeraTürk, 1 Mart 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bosnanin-cozulemeyen-sorunlari-ve-dayton-sikismasi>

⁶¹ TEPAV, "Bosna-Hersek Yüksek Temsilcisi Inzko: "Bölgesel Uzlaş Olmadan Gelecek de Yok", TEPAV, 23.11.2010, <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/1777>, (Erişim Tarihi:4.5.2019).

Zagreb ve Belgrad'ın liderliğinde kalıcı barış ve istikrar süreci için AB ile işbirliği içerisine girmiş olması, ülkede geçmişte yaşanan trajedilerle ilgili olarak bugün ve gelecek arasında bir çizgi çekmek için önemli girişimlerin oluşması ilişkilerde yapıcı rol üstlenildiğine dikkat çekilmişti. Aynı zamanda Inzko o dönemde Türkiye ile Rusya arasında uçak krizi sonucu iptal edilen üçlü mekanizmaya da atıfta bulundu. Türkiye'nin de bu süreçte yer alarak Sırbistan, Bosna-Hersek ve Hırvatistan ile geliştirdiği “Üçlü İstişare Mekanizmaları” çerçevesinde önemli faaliyetler yürüttüğü ve bunun bölge diplomasisine önemli katkı sunduğunu vurguladı.⁶²

Her ne kadar bir takım eleştirilerde bulunulsa da geçmişe göre yavaşta olsa savaşın ardından Bosna-Hersek'te dikkat çekici gelişmeler gerçekleşmiştir. En azından ülkede ortak bir bayrak, para birimi, savunma bakanlığı ve pasaport bulunmazken bugün Balkanların en istikrarlı para biriminin olduğu ülke yine BH'dir. Inzko, artık ülkenin bir marşı olduğunu ve vergi politikasından biyometrik pasaport basılması, sınır kontrolü ile güvenlik birimlerinin kurulmasına kadar çok çeşitli alanlarda ilerlemenin kaydedildiğini vurguladı. Ardından yaptığı yorumlarda Inzko ülkenin özellikle Boşnak partilerinin sıklıkla dile getirdiği merkezileşme politikalarına gönderme yaparak güç kazanmak için merkezileşmeden ziyade asıl önemli olanın devlet kurumlarının işlevsel hale getirilmesinin olduğunu söyledi.⁶³ Devlet kurumlarının gerçekten halka hizmet verdiği süreçte bürokrasideki tıkanıklık giderilip belli bir akışkanlık sağlandığında halkın bıkkınlığı bir ölçüde giderilmiş olacaktır. Diğer açıdan Yüksek Temsilcilik, BSC'nin 2016 yılındaki 9 Ocak Referandum krizi (Ulusal Sırp Günü'nün İlanı)⁶⁴ ya da savaş suçlularının “Kahraman”⁶⁵ olarak görülmesi gibi birçok sorunu engelleyemediyse de olayların yanlışlığını ve suçlu olan tarafı daha görünür kılması açısından da önem arz etmektedir.⁶⁶

Böylece YT'ye AB'nin sağladığı ciddi ekonomik katkı, BUK/PIC'de Avrupa Konsey Başkanlığının ve Avrupa Komisyonu gibi AB kurumlarının üye olması, yine

⁶² “agm”.

⁶³ TEPAV, “agm”.

⁶⁴ Rodolfo Toè, “Bosniaks Urge Inzko to Block Serb Referendum” Sarajevo, BIRN, July 28, 2016, <https://balkaninsight.com/2016/07/28/bosniaks-call-on-international-community-to-avoid-referendum-in-rs-07-27-2016/>, (Erişim Tarihi: 10.2.2019).

⁶⁵ Haber7, “Bosna Hersek'ten Sırbistan'a sert tepki” 23.12.2016, <http://www.haber7.com/balkanlar/haber/2237345-bosna-hersekten-sirbistana-sert-tepki> (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

⁶⁶ OHR, “Banja Luka Regional Office” http://www.ohr.int/?page_id=1177, (Erişim Tarihi: 1.7.2019).

Almanya, İtalya, Fransa AB'nin etkili üye ülkelerinin BUK/PIC'de yer alması AB'nin etkisini göstermektedir. YT'nin AB'ne üye ülkelerden YT atanması ve Belli dönemde (2002'den 31 Ağustos 2011 tarihine kadar) hem YT hem de ABBHÖT gibi her iki görevi de beraber yürüten organik bağ kurması AB ile YT'ği birbiriyle yakından ilişkili kılmaktadır. Her ne kadar 31 Ağustos 2011 tarihinden sonra YT ve ABBHÖT birbirinden ayrışsa da YT'nin izlediği politikalarla da AB ile kuvvetli bağları bulunmaktadır. Bu nedenle izlediği politika ya da aldığı karararlarda AB'nin etkisinin gözönünde bulundurulması gerekir.

3. Analitik Çerçeve ve Araştırma Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın desenini, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum (örnek olay) çalışması oluşturmuştur. Verilerin toplanma sürecinde doküman incelemesi yapılmış ve Çözümleme sonucu elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle yorumlanmıştır. Sosyal bilimlerde, insan, davranışlarını sosyal bir çevrede anlamlandırıp yorumlama ihtiyacı duyar aynı zamanda dışa dönüktür. Tüm olgular ve olaylar zincirinden çıkarımlar yapılarak belirli sonuçlara varılmak istenir. Böylece bir olgu diğer tüm olgu ve olaylar zincirinden bir anlam ve değer kazanır. Bu nedenle nitel çalışmalar bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısından hareket edildiğinde nitel araştırma araştırmacının kendiliğinden, doğal olarak gelişen olguları tüm karmaşıklığı içinde incelemesi ve irdelenmesidir.⁶⁷ Ya da nitel araştırma (Qualitative research) kelimeler ya da gözlemler gibi ölçülmesi zor olan nitelikler üzerine yoğunlaşır. Bunların yorumlanmasına ve çözümlenmesine dayanan bir araştırma türüdür.⁶⁸ Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılır.

Böylece algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde çıkarımının yapılmasına yönelik nitel bir sürecin takip edilmesidir. Nitel araştırmada genellikle, bu süreçte kuram oluşturma hedeflenir. Bundan dolayı bu anlayışla sosyal olguları, bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı öncelik olarak kabul eder. Kuram toplanan verilerden ışığında daha önceden bilinmeyen bir takım

⁶⁷ Ece Zehir Topkaya, "Eğitimde Kuram ve Uygulama" Çanakkale 18 Mart Üniversitesi/Tanıtımlar, 2006, s.1.

⁶⁸ Corrine Glesne, **Nitel Araştırmaya Giriş**, Anı yay, 2013, s.385.

sonuçları birbiri ile olan bağınyı açıklayarak bir modelleme araştırması yapılır. Bu da araştırmacının esnek olmasını, toplanan verilere göre araştırma sürecini yeniden biçimlendirmesini ve gerek araştırma deseninin oluşmasında gerekse toplanan verilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşımın takip edilmesi zorunluluğunu gösterir. Çünkü sosyal olgular statik olmadığı gibi zamana göre de değişkenlik gösterir.⁶⁹ Bu model ‘Nitel Araştırma Döngüsü’ olarak tanımlanır.⁷⁰ Merkezinde araştırma problemi yer alır. Döngüde diğer tüm süreçlerin hem araştırma problemi ile hem de kendilerinden önceki ve sonraki süreçlerle karşılıklı etkileşim halindedir.⁷¹ Nitel araştırma doğrusal bir süreci değil döngüsel bir süreci takip etmektedir.⁷²

Nitel araştırmada, Kültür Analizi, Olgubilim, Kuram Oluşturma, Durum Çalışması ve Eylem Araştırması nitel araştırma, desenlerinin ayrı ayrı ‘temel özellikleri ve farklı boyutları’ ile ele alınarak değerlendirilir. Bundan dolayı Araştırma deseni araştırmanın odağı, veri toplama teknikleri ve veri analiz gibi araştırma evrelerinin birbiriyle tutarlı olmasına rehberlik eden bir stratejidir.⁷³ Nitel araştırmalarda şu yöntemler kullanılmaktadır; görüşme, odak grup görüşmesi, gözlem, döküman İncelemesi ve mecazlar yoluyla veri toplamadır.⁷⁴ Aynı zamanda betimsel ve içerik analizi yaklaşımları da yapılmaktadır.

Karateristik olarak Biyo-psiko-sosyo-kültürel yapıları ve manevi yönü olan bireyi tek bir bilim dalı üzerinden yorumlayarak ifade edemeyiz. Bunun yanında bireyin düşünce ve davranışları da statik olmayıp dinamik bir yapıya sahip olduğundan sürekli değişkenlik gösterir. Bu nedenle birey karmaşık ilişkiler ağı içerisinde yaşamını idame ettirmeye çalışır. Bireyi anlamak için bütüncül bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Sıradan bir olguya hakkında bütüncül anlayış ancak farklı perspektiflerle temin edilebilir.⁷⁵ Bu nedenle nitel araştırma gözlem, görüşme

⁶⁹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, 6.bs, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008, ss.41,47.

⁷⁰ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005, s.85.

⁷¹ Agy, **age**, s.46.

⁷² Ece Zehir Topkaya, “agm”, s.115.

⁷³ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **age**, s.69.

⁷⁴ Agy, **age**, ss.114.115.

⁷⁵ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005, s.28.

ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerle hareket edildiği, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya çıkartılmasına yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırma şekli olarak ifade edilebilir.⁷⁶ Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir perspektifi temel alır. Araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla inceler. Araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında değerlendirilir. İnsanların onlara atfettikleri anlamlar bakımından yorumlanır.⁷⁷

Çalışmada AGİT’de görevli, Sarajevo AB temsilcisi, AB’nin Saraybosna’da görevli temsilcisi ve BH Milletvekili (2014 döneminin milletvekili) ile 1-8 Mart 2017 tarihlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerin ana teması BH’teki siyasi krizler, Vatandaşlık krizi ve AIHM’nin Sejdić-Finci kararı ile ilgilidir. Çalışmanın tasarlanmasında verilerin daha önceden belirlenen kategorilere göre özetlenmesini ve yorumlanmasını temel alan betimsel analiz kullanılmıştır. Çalışma verilerinin analizi için Wolcott (1994)’un önerdiği üç yol kullanılmıştır. Buna göre; toplanan verinin özgünlüğünün korunabilmesi için katılımcıların söylemlerine doğrudan alıntılar yapılması ve araştırma sorularına verilen cevapların sistematik olarak bazı kategoriler altında incelenmesi gereklidir. İlaveten araştırmacının yorumları da veri analizlerinde kullanılır. Çalışmada raporlanan verilerin analizinde içerik analizi tercih edilmiştir.

AGİT’ten görevli ile gerçekleştirilen görüşmede görüşmenin teması BH’devlet yapısının hantallığı vatandaşlık numarası krizi bağlamında gerçekleştirilmiştir. İkinci tema olarak Yargı referandumu krizi üzerinedir.

AB’nin Saraybosna’da görevli temsilcisi ile gerçekleştirilen görüşmenin teması AIHM’in Sejdić Finci kararı ile ilgili olarak Bosna Hersek’in yapması gereken yükümlülükler ele alınmıştır.

⁷⁶ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008,s. 39.

⁷⁷ R. Altunışık, R. Coşkun, S. Bayraktaroğlu ve E. Yıldırım, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı** (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık,2010,s.302.

BH Milletvekili (2014 döneminin milletvekili) ile gerçekleştirilen görüşmenin temaları ise 3 Ekim 2011 genel Seçimlerden sonraki Federasyon ve merkezi hükümet krizi ve diğer tema ise BSC'nin Yargı referandumu girişimidir. Bu temalar merkezinde görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada verilerin toplanma sürecinde doküman incelemesi yapılmış ve çözümleme sonucu elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle yorumlanmıştır.

İnsan ve toplum ait olgu ve olaylar açıklanmaktan çok, anlaşılmayı ve keşfedilmeyi bekleyen karmaşık anlamlar dünyasıdır. Dolayısıyla nitel araştırmalar dünyanın sosyal yönü ile ilgilenir ve niçin, nasıl, ne şekilde olduğuna dair cevap bulmaya çalışır. Nitel araştırmacılar olayların ve bağlamların dilini kullanır, olayları bağlamı içerisinde inceler. Bu çalışmada nitel araştırma deseni olarak durum (örnek olay) çalışması kullanılmıştır. Durum çalışmaları nitel araştırmalarda çok yaygın olarak kullanılan bir yaklaşımdır.⁷⁸ Bu Durum (Örnek Olay) çalışması; İngilizce literatürde “case study” olarak ifade edilir. Birkaç olayın baz alınarak aynı aktörün bu olaylarla olan bağının şekilleri değerlendirilir.⁷⁹ Bazen bir zaman aralığındaki sosyal olaylar da analiz edilebilir (Vatandaşlık Numarası Krizi, Sejdić-Finci, 3 Ekim 2010 genel seçimlerinden sonra Federasyon, Devlet Düzeyindeki Merkezi Hükümet ve Yargı Referandumu krizi). Durum çalışması bir olayın yoğun bir şekilde çalışılmasıyla ilgilidir ve genelde tematik değil, betimsel ve bütüncüdür. Bazı görüşlere göre durum çalışması bir araştırma stratejisi olarak görülse de ⁸⁰ Örnek olay çalışmasında ayrıntılı olarak ele alınan örnekler ile genele ulaşılmaktadır.

Nitel araştırma, insanın kendi sırlarını açığa çıkartarak kendi gayretleriyle şekillendirdiği toplumsal sistemleri ayrıntılı şekilde ortaya koymak için geliştirdiği bilgi üretme şeklidir.⁸¹ Nitel yöntemle biçimlendirilmiş çalışmalarda ele alınan konu hakkında detaylı anlamaya yönelik uğraş vardır. Nitel araştırmacılar olaylar bağlantılarıyla ifade edilir. Sorunları, içerisinde oluşup geliştiği değerler sisteminden ayrıştırarak analiz yapmaz, durumlara egemen olan ilişkiler ağını kendi doğal

⁷⁸ Yıldırım ve Şimşek, **age**, 2008, s.74.

⁷⁹ Remzi Altunışık, Recai Çoşgun, Serkan Bayraktaroğlu ve Engin Yıldırım, **Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri**, Sakarya Yay,2007, s.58.

⁸⁰ Glesne, **age**, s.31.

⁸¹ M. Özdemir, “ Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1),2010, ss.326.

ortamına göre açıklar ya da bunların anlamlarını meydana çıkartır.⁸² Nitel araştırmada genellikle üç tür veri vurgulanır; 1. Çevreyle ilgili veri; araştırmanın gerçekleştiği çevrenin psiko-sosyal, kültürel, demografik ve fiziksel özellikleri hakkındadır. 2. Süreçle bağlantılı olan veri ise araştırma süresince neler olup bittiği ve bu olanların araştırma topluluğunu nasıl etkilediğine dairdir. Sonuncusu ise algılara ilgili olan verilerdir. Araştırma grubuna dâhil olan bireylerin süreç hakkında düşündüklerine ilişkindir.⁸³ Bu üç tür veriyi toplamak için araştırmacı en yaygın olarak üç tür yöntem kullanır; Nitel araştırma diğer bir özelliği esnek yapıya sahip olmasıdır. Araştırmanın biçimlendirilmesine ve araştırmanın uygulandığı süreçte katkı sunar. Duruma göre araştırmanın her aşamasında yeni yöntem ve yaklaşımların geliştirilmesine ve araştırma deseninde değişiklikler yapılmasına imkân tanır. Bunun nedeni ise sosyal olgular ve olaylar ortaya çıktığı ortamlardan ayrı gerçekleşmediklerinden sürekli değişim geçirirler. Bu yönüyle dinamiktirler.⁸⁴

Kaynak incelemesinde yazılı makale ve kitapların yanında literatür taramasında Balkan Insight'ın süreli yayınları 2009 tarihinden başlayarak 2018 tarihine kadar case/olaylarla ilgili haber analiz edilerek veriler toplanmıştır. Çalışmada caseler ya da örnek olaylarla AB'nin bağı değerlendirilmiştir. AB'nin bu olaylara yaklaşımı başarı ya da başarısızlığının nedenleri üzerinde durulmuştur. Öncelikli olarak BH'nin devlet olarak ortaya çıkışı Dayton anlaşması ile kurulan devlet mekanizmasının tıkanıklığında AB'nin etkisi ya da etkisizliği temel veri olarak baz alınmıştır. Devlet mekanizmasında DBA ile ortaya konan "Ulusal Hayati Çıkarlar" ın amacı dışında kullanılması devlet mekanizmasının işlevselliğini engellemesi bazı caseler üzerinden analiz edilmiştir. Bunlardan biri 3 Ekim 2010 seçimlerinden sonraki hükümet krizi olayı bu çerçevede değerlendirilmiştir. Seçimlerden sonra 16 ay kadar süre geçmesine rağmen hükümet kurulamaması, bunda siyasi aktörlerin tutumu ve AB'nin bu soruna karşı yaklaşımı yine önemli aktör olan Yüksek Temsilcinin yaklaşımı ve bu yaklaşıma siyasi aktörlerin aynı

⁸² Neuman, W. Lawrence, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**, 2010, III.Cilt (5. Basım). İstanbul: Yayın Odası. s.224.

⁸³ Yıldırım ve Şimşek, 6.bs., 2008, s. 40.

⁸⁴ Yıldırım ve Şimşek, 6.b.s ,2008, ss. 40-41; Zeki Karataş, "Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi" Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1(1) 2017, ss.71-72.

zamanda BH kamuoyunun tepkileri de ele alınmıştır. Dayton anlaşmasının bu düğümlerinin AB reformları ile çözülebilme olasılığı olsa da bunun AB'nin BH üzerindeki etkinliğinin ele alınmasını zorunluluk olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu nedenle Vatandaşlık krizi, AIHM'nin Sejdić-Finci kararı, Yüksek Temsilcilik, 3 Ekim 2010 seçimlerinden sonra 16 aya yakın hükümet kurulamaması ve BSC'nin yargı referandumu girişimi BH'de belirli dönemlerde yaşanan krizlerden sadece birkaçıdır. Çalışmamızda örnek olay olarak baz aldıklarımız bunlardır. Belirtildiği gibi daha çok kriz olarak ortaya çıkan bu sorunlar aslında BH'nin DBA ile ortaya çıkan sorunlarının krize dönüşümüdür. Bu krizlerinin her biri BH'nin devlet mekanizmasının işlevsiz olmasının neden ve sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Her bir sorunun reformlar kanalı ile çözümü BH devleti'nin işlerliğine katkı sunması araştırma konusunun temel noktasını oluşturmaktadır. Bir taraftan DBA ile gelen bu sorunların çözümünün yine DBA'nın getirdiği mekanizma ile çözülecek olma zorunluluğu söz konusudur. Bu sorunun çözümü için dışarıdan teşvik edici itici bir güce ihtiyaç duyulmasıdır. Bunun için AB'nin gerçekten bu sorunun çözümü için "ideal aktör" olup olmadığı rolünün bu sorunların çözümünde ne kadar etkili olduğudur. Bu noktalar üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Temel anahtar cümlemiz AB'nin gerçekte bu olayların çözümüne ne derece katkı sunabildiğidir. Bu yaklaşım AB'nin BH'in devlet işlerliğinde etkisinin düzeyinin de belirlenmesini sağlayacaktır. Bunlar örnek olaylar baz alınarak analiz edilmiş ve bu yaklaşımdan hareketle tümevarıma varıma ulaşılmaya çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHTEN GÜNÜMÜZE BOSNA HERSEK VE DEVLET YAPISI

2.1. Bosna Hersek'in Çok Dinli Yapısı ve Kimlik Sorunu

Balkanların etnik ve kimlik sorununda Bosna Hersek kendi içyapısıyla Balkanların özeti durumundadır. Diğer açıdan AB'nin çok kültürlü yapılarla bir arada yaşamanın verdiği derin tecrübeleri ve trajedileriyle benzerlik taşıdığından AB'nin küçük bir numunesidir diyebiliriz. Tarihsel süreçten günümüze Bosna Hersek denilen coğrafi alanın çok parçalı yapısının yek pare olmayan kimliği süreç içerisinde daha da çeşitlenmiş bölgedeki kimlikler çevre ülkelerin kimliğine göre şekillendiğinden dış müdahaleler de Bosna Hersek'in kimliğini etkilemiştir. Bosna Hersek bölgedeki komşu ülkelerin kimliklerinden etkilenmesinin yanında İslamiyet de bu çeşitliliğe eklenerek en etkili kimlik olmuştur. Dinsel çeşitlilik açıdan kendine has karakteristik bir nitelik kazanmıştır. Bosna Hersek halkının önemli bir kısmının İslamiyet'e geçmesi gerek çevredeki idari yapılardaki Hırvat ve Sırlara göre, gerekse ülke içerisindeki Hırvat ve Sırlar'ın dinsel anlayışından farklı olarak çok daha farklı bir medeniyet olarak ülkede Müslümanlık etkili olmuştur. Böylece İslamiyet, Bosna Hersek'in kimlik yapısında en önemli unsurları arasında yer almıştır. Konum itibarıyla Avrupa'nın ortasında yer alan BH, tarihsel süreç içerisinde çevre ülkelerinin Bizans ve Batı Roma medeniyetin uzantısı olan Katolik ve Ortodoks medeniyetinin kesiştiği nokta da bulunmaktadır. Bu nedenle her iki medeniyetinde nüfusunu sağlamak için nüfus mücadelesinin yapıldığı bir bölge olmuştur. Bu nedenle Katolik kilisesi nüfus etkinliğini özellikle Hersek bölgesinde bir dönem sağlamayı başarmıştır. Bunun yansıması olarak bu bölgede demografik olarak da bir Katolik topluluk oluşmuştur. Diğer taraftan Doğu Roma ya da Bizans'ın etkin olduğu bölgelerde ise bir Ortodoks topluluk ortaya çıkmıştır. İslam medeniyetinin bu coğrafyaya bu medeniyetlerden sonra gelmesi diğer medeniyetler tarafından içselleştirilememesi sorununu da ortaya çıkarmıştır. Bölgeye sonradan eklenen medeniyet olarak görülmesinden dolayı tarihsel süreçten günümüze kadar Bosna Hersek'in yaşadığı birçok sorunda bu yanlış algı etkili olmuştur. Bosna

Hersek'teki Müslümanlar, Katolik ya da Ortodoks medeniyetine ya da Hristiyan kültürüne “*ihane eden topluluk*” olarak tarihsel süreç içerisinde bu anlayış çatışma ya da kriz dönemlerinde zaman zaman vurgulanmış istikrar dönemlerinde daha arka bir plana atılmıştır. Fakat yeri gelince özellikle çatışma dönemlerinde ihtiyaca binaen kullanılmıştır. Çatışmalarda milliyetçi taraflar tarafından medeniyetler çatışması olduğuna dair algı oluşturma çabası da etkili olmuştur. Bunda da önemli ölçüde başarılı olunmuştur.

Bosna Hersek bir açıdan bakıldığında tarihsel süreçte uzun dönem farklı unsurların bir arada yaşama deneyiminde önemli başarılar elde etmesine rağmen diğer açıdan soykırım noktasına ulaşan etnik çatışmanın yaşandığı bölge olması açısından çelişki taşır. Aslında BH'te yaşanan yüzyılların birikiminin sonucu oluşan bu çok kültürlü birlikteliğin acı şekilde heba edilmesi idi. Yugoslavya bu anlamda birçok yönden eleştirilirken birçok yönden de (farklı toplulukların kendi içerisinde bütünleşmesini sağlayan) takdir toplayan ülkeydi. BH ise bu çok kültürlülüğün ana merkezinde yer alan bir devlettir. Bu nedenle de onun bağımsızlık süreci çok daha kanlı, kendi içerisinde oluşumların da zarar görerek ve ağır bedeller ödeyecek şekilde ortaya çıkmasını sağladı.

Balkanlar dendiğinde Güney Slavların yaşadığı yerler olarak adlandırılrsa da, Balkanların yerli halkı ise iliryahılar ya da iliryanlar kabul edilir. Kendilerini “*Diğer*” ya da “*Öteki*” olarak adlandırılan topluluklardan ayırtmak için ya da buraların yerli halkı olduklarını göstermek için daha çok kökeni yerli halklara dayandırma eğilimi de söz konusudur. Yugo-Slav yani Güney Slavları bölgesi denildiğinde; Slovenleri, Hırvatları, Boşnakları, Sırları, Makedonları ve Bulgarları kapsamaktadır. Batı Slavları ise; Polonyalıları, Çekleri, Slovakları kapsarken, Doğu Slavlarını ise, Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Rusları temsil etmektedir.⁸⁵ Yedinci yüzyılda BH'in bu Güney Slavların İliryalıların yaşadığı coğrafyaya yoğun Slav göçlerinin olması bölgede hâkim bir Slav kültürünün oluşmasına neden olmuştur. Yine de Hırvat ve Boşnaklarda kendilerini daha çok İliryan kimliğine dayandırma eğilimi söz konusu iken Sırlar ise kendilerini daha çok Slav medeniyetine dayandırmaktadır.

⁸⁵ Nesrin Kenar, **Bir Dönemin Perde Arkası: Yugoslavya**, Palme Yay. Ankara: 2005, s.12

7. Yüzyılın sonlarında başlayan Slavların göç dalgası. Bu toplulukların Trakya, Makedonya, Yunanistan ve Dalmaçya'ya yerleşmesiyle sonuçlanır.⁸⁶ Doğu Roma/Bizans etkisi Sırlara miras olarak Ortodoksluğu bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'e hâkim olması ile birlikte bu çeşitliliğin sayısı artmıştır. 15. ve 16. yüzyıllarından 19.yüzyılın sonuna kadar dönemin iki büyük imparatorluğu olan Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında paylaşılır. Bölgede özellikle dil açısından Slav kültürünün ve Ortodoks inancının ağırlık kazanması Rusya ile romantizm noktasında duygusal bağ ile bağlanmasına yol açmıştır. Özellikle BH'in geleceğinde dönüm noktası olan esas olay 1878-1879 Osmanlı Rus harbinde Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgiyle çıkması olmuştur. Buna rağmen Boşnaklar bu hâkimiyetin devam ettirmek için bütün koşulları zorlamışlardır. O dönemdeki konjonktürel yapı düşünüldüğünde elde edilebilecek en iyi kazanım olarak Boşnaklar açısından Avusturya-Macaristan İmparatorluğun hâkimiyeti görülmüştür. Diğer taraftan ise Hırvatlar, Avusturya Macaristan imparatorluğunun işgalini ısrarla talep etmekteydi. Öte yandan Sırlar; Rus Çarlığının bu savaştan zaferle çıkması ve sonuçta yürüttükleri Pan-İslavizm politikasının somut katkısını bu bölgenin Rus hâkimiyetine girmesi ile taçlandırılmasını beklemekteydi. Fakat Boşnaklar açısından daha ehveni şer olan Avusturya Macaristan'nın işgali kabul edildi. Boşnak nüfusu, Rusya'nın işgalinden ziyade Avusturya'nın işgalini kendi varlıklarını bölgede idame ettirmek adına kötünün iyisi olarak gördü.

Osmanlı imparatorluğu'nun bölgede hâkim olduğu dönemde İslam'ın öncülüğünü üstlenirken diğer taraftan yükselen Katolikliğe karşı Doğu Hristiyanlığının koruculuğunu üstlenmiştir. Balkanlar'daki Hristiyan halklar arasında ulusal hareketlerin başlaması, ilk süreçte Doğu Hristiyanlarının Batı ile barışması demektir. Bu durum iki kilise arasındaki yakınlaşma sonucu ortaya çıkmış bir durum değildir. Bunun temel nedeni, seçkinlerin laikleşme sürecine girmesi ve Katolik kilisesine karşı koruyuculuk sağlayan imparatorluğun tanıdığı ayrıcalıklar sayesinde devletin hizmetine girmeleri dolayısıyla kendi kiliselerinden zamanla uzaklaşmalarıydı. Balkanlar'ın gelecekteki yönetici sınıfların gözünde Batı, Katolik kilisesi ya da ona karşı ortaya çıkmış Protestanlık gibi oluşumlar değil, ticaret ve

⁸⁶ A.y., a.g.e, s. 12.

sanayiden dolayı yükselen burjuvazi temsil ediyordu. Fakat kiliseler de ulus bilincinin oluşmasında öncü görevini devam ettirdiler. Artık Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil eden tampon bölge bir anlamda ortadan kalkmıştı.⁸⁷ Bu süreçten sonra Osmanlının koruyuculuğuna gerek kalmadığı gibi Osmanlı devleti zayıflarken Avrupalı güçler ve Rus imparatorluğu'da güçleniyordu bu durumun bölgenin kaderini etkilemesi de kaçınılmazdı.

1877-1878 yılları arasında yapılan, 93 harbinin Osmanlı açısından ağır yenilgisi ile Sırbistan ve Karadağ bağımsızlığını kazanmasıyla, Rusya'nın Ortodoksluk etkisiyle birlikte Üçüncü aktör olarak balkanlarda kendini gösterecekti. XIX. yüzyıl sonunda hızla gelişen uluslaşma sürecinde dinin etnik kimlik olarak kabul edilmesi bütün Balkanlardaki çok dinli yapı için kan-gözyaşı-hastalık ve yıkım olmuştur. Fakat geçmişte kaldığı düşünülen bu acı olayların BH savaşında Bosna Hersek için tarihten günümüze gelen acı gözyaşı, hastalık ve yıkım tekrar kendini gösterdi. Bu sefer küresel dünyanın gözü önünde tarihin tekerrürü daha derin acılarla ve Avrupa'da II. soykırımla ortaya çıktı.

Böylece Bosna Hersek tarihsel süreç içerisinde; Doğu Roma-Batı Roma ve Osmanlı Habsburg (Avusturya Macaristan) imparatorlukların nüfuz alanı içerisinde yer almış bu etki, onun sosyolojik ve kültürel yapısına da yansımıştır. Kronolojik sırasıyla bu imparatorlukların nüfus ve çekişme alanı olmuştur. Sonrasında ise halkların kimlikleri üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu da çok kültürlü-etnik ve dinsel yapıları Bosna Hersek'i ortaya çıkarmıştır. Hâkim olan imparatorlukların Bosna ve Hersek bölgesi üzerindeki çeşitliliği adeta Bosna-Hersek Devleti'nin karakteristik özelliği olmuştur. Bugünkü Bosna Hersek Devleti'nin kimliğini oluşturmuştur. Böylece Ülkedeki etnik ve dinsel yapı; Müslüman-Boşnaklar, Ortodoks Sırlar ve Katolik Hırvatlar olarak yansımıştır. Etnik ve dinsel yapı iç içe geçmiş, Dinsel yapı aynı zamanda etnik yapıyı yansıtmıştır. Aslında dinsel ve etnik yapı olarak aynı kimlik diyebileceğimiz etnik yapıların, tarihsel süreç içerisinde bugüne kadar nasıl dönüştürüldüğü görülmektedir. 1919'da büyük devletlerin kendi çıkarlarına uygun olarak dondurulan bu süreç 1991'de bu bölgede ortaya çıkan sorunlar, komünizmden

⁸⁷ Yerasimos, a.g.e, s.18.

arta kalan sorunlar olmaktan çok, 1912’de dondurulmuş olan sürecin yeniden canlanmasıdır.⁸⁸ Aslında halklar arasındaki bu farklılıklar derin farklılıklardan ziyade küçük farklılıkların derinleştirilmesi ya da bu farklılıkların araç olarak kullanılmasıydı. Hırvat, Sırp ve Boşnak çatışmaları kronolojik olarak Osmanlı’nın zayıfladığı süreçte yaşananlar, Avusturya-Macaristan’ın bölgeyi ilhakında yaşananlar hep bu süreçte bu halklar birbirlerine karşı taraf olmuşlardır. Daha derini ise II. Dünya savaşında Hırvatların Nazi destekli devleti olan Ustaşa devleti, Sırlara karşı yapılan ciddi katliam ve kurulan toplama kampları, kısmi olarak Boşnakların Haçer hareketi bu halklar arasındaki katliam hanelerine sürekli eklemelerde bulunmuştur. Birbirlerine karşı kin ve nefret söylemleri bir nokta bastırılmış zamanı gelince intikam ya da nefrete dönüştürülmüştür. 1991-1995 savaşı Sırp’ların ağırlıkta olduğu Eski Yugoslavya ordusu da bunu rövanşa çevirmiş bu argümanlar savaş sürecinde kullanılarak sıklıkla geçmişe atıfta bulunulmuştur. Öyle ki savaşın sonu, faili Sırp ordu olarak Srebrenica/Srebrenitsa soykırımı ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle Bosna Hersek Devleti’nin inşasının başarısı ve sürdürülebilirliği bu açıdan ayrı bir önem taşımakta aynı zamanda AB ile entegrasyonu tarafların kendi içerisindeki milliyetçi eğilimleri törpülemekte çok daha itidalli hareket etmelerine neden olmaktadır. Bu da AB’ye Bosna Hersek’i daha demokratik yapı dönüştürebilme imkânı ortaya çıkarmaktadır.

2.2.Bosna Hersek’in Bölgesel Durumu ve Nüfus Yapısı

⁸⁸ Yerasimos, a.g.e, s.19

Harita 1.1: Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri ve BH⁸⁹

Harita 1.2: Bosna Hersek Devleti; Boşnak-Hırvat Federasyonu, Bosna Sırp Cumhuriyeti ve Brčko Özerk Bölgesi⁹⁰

Haritalar 1.3: Pelješac köprüsü⁹¹

⁸⁹ Quora, “What was the ultimate underlying reason for the breakup of Yugoslavia?” ,2017, <https://www.quora.com/What-was-the-ultimate-underlying-reason-for-the-breakup-of-Yugoslavia> (Erişim Tarihi; 16.6.2018).

⁹⁰ Occrp, “Harita” <https://www.occpr.org/images/entitetibih.png>; (Erişim Tarihi; 16.6.2018).

⁹¹ Maartenvdbent /Wikimedia Commons ”Neum” <https://www.agava-neum.com/slike/mapa-2.jpg> (Erişim Tarihi; 18.6.2018).

Haritalar 1.4 ve 1,5: Peljesac köprüsü.⁹²

Her ne kadar nüfusunun neredeyse tamamına yakını Hırvat olan Neum yerleşim biriminin Adriyatik'te kıyısı olsa da, o da kapalı bir limandır Çünkü Hırvatistan'nın topraklarıyla çevrilidir. Hatta Hırvatistan iki toprak parçasını birleştirmek için köprü inşası projesi hayata geçirmiştir.⁹³ Bu da BH'nin tepkisine neden olmuştur.

⁹² Maartenvdbent /Wikimedia Commons "Neum" <https://www.agava-neum.com/slike/mapa-2.jpg> (Erişim Tarihi; 18.6.2018).

⁹³ Srecko Latal, "Bosnia, Croatia Reignite Feud Over Pelješac bridge Bridge" **Balkaninsight**, August 31, 2017, Sarajevo, <https://balkaninsight.com/2017/08/31/bosnia-croatia-escalate-their-peljesac-bridge-spat-08-31-2017/>, (Erişim Tarihi; 18.6.2018); Mladen Lakic, "Bosnia to protest to eu over croatia bridge", 24 April 2018, Sarajevo <https://balkaninsight.com/2018/04/24/bosnia-calls-eu-commission-over-peljesac-bridge-04-24-2018/>; Sven Milekic, "Chinese Firm To Build Croatia's Pelješac Bridge", **Eurasiareview**, January 13, 2018, <https://www.eurasiareview.com/13012018-chinese-firm-to-build-croatias-peljesac-bridge/>; Financial Times, "Croatia begins to bypass Bosnia with bridge project" <https://www.ft.com/content/a189405e-9b65-11e8-9702-5946bae86e6d>; Alastair Jamieson, "Croatia to Build 1.6-Mile Pelješac Bridge over Bosnia Coast" 6 Eylül 2015; NBC, "Croatia to Build 1.6-Mile Pelješac Bridge over Bosnia Coast", <https://www.nbcnews.com/news/world/croatia-build-1-6-mile-peljesac-bridge-over-bosnia-coast-n420106>, (Erişim Tarihi: 12.4.2019).

Harita 1,6: Bosna Hersek Hersek: BHF/Kantonlar ve BSC⁹⁴

Bosna Hersek'te, 22 yıl sonra 2013 yılında yapılan nüfus sayım sonuçları şu şekildedir. Buna göre Bosna Hersek'in yüzde 50,11'ini Boşnaklar, 30,78'ini Sırp'lar ve 15,43'ünü Hırvatlar oluşturuyor. 1991 yılından sonra ilk kez 1-15 Ekim 2013'te arasında yapılan nüfus sayımının sonuçları açıklandı. Buna göre Bosna Hersek'in yüzde 50,11'ini Boşnaklar, 30,78'ini Sırp'lar, 15,43'ünü Hırvatlar, kalanını “diğer” etnik gruplar oluştururken, halkın yüzde 50,7'sinin Müslüman, 30,75'inin Ortodoks, 15,19'unun ise Katolik'tir. Oldukça tartışmalı geçen nüfus sayımına göre, Bosna Hersek'te 3 milyon 531 bin 159 kişi olduğu açıklandı.⁹⁵ Nüfus sayımının resmi açıklamaları 30 Haziran 2016 tarihinde yapıldı. Sonuçların bu kadar geç açıklanması bazı spekülasyonları da beraberinde getirdi. Rakamlarda dengeli oynama yapıldığına dair söylentiler ortaya atıldı. Diğer taraftan ise şehirlerdeki etnik dağılımla ilgili resmi açıklamalar yapılmadı. Nüfus sayımının yapılması AB reformları içinde yer almaktaydı. Fakat BH'nin 2016 yılında AB'ne üyelik için yaptığı resmi başvuru sonrasında AB'nin BH'ye gönderdiği soru kitapçığından nüfus sonuçları ile ilgili sorunun cevaplanması ile ilgili ciddi sorunlar yaşanmıştır. Hatta BH uzun süre cevap

⁹⁴ Wordpress, “BH ve kantonlar” <https://libraryeuroparl.files.wordpress.com/2014/01/bosnian-croats2.jpg> (Erişim Tarihi; 18.6.2018).

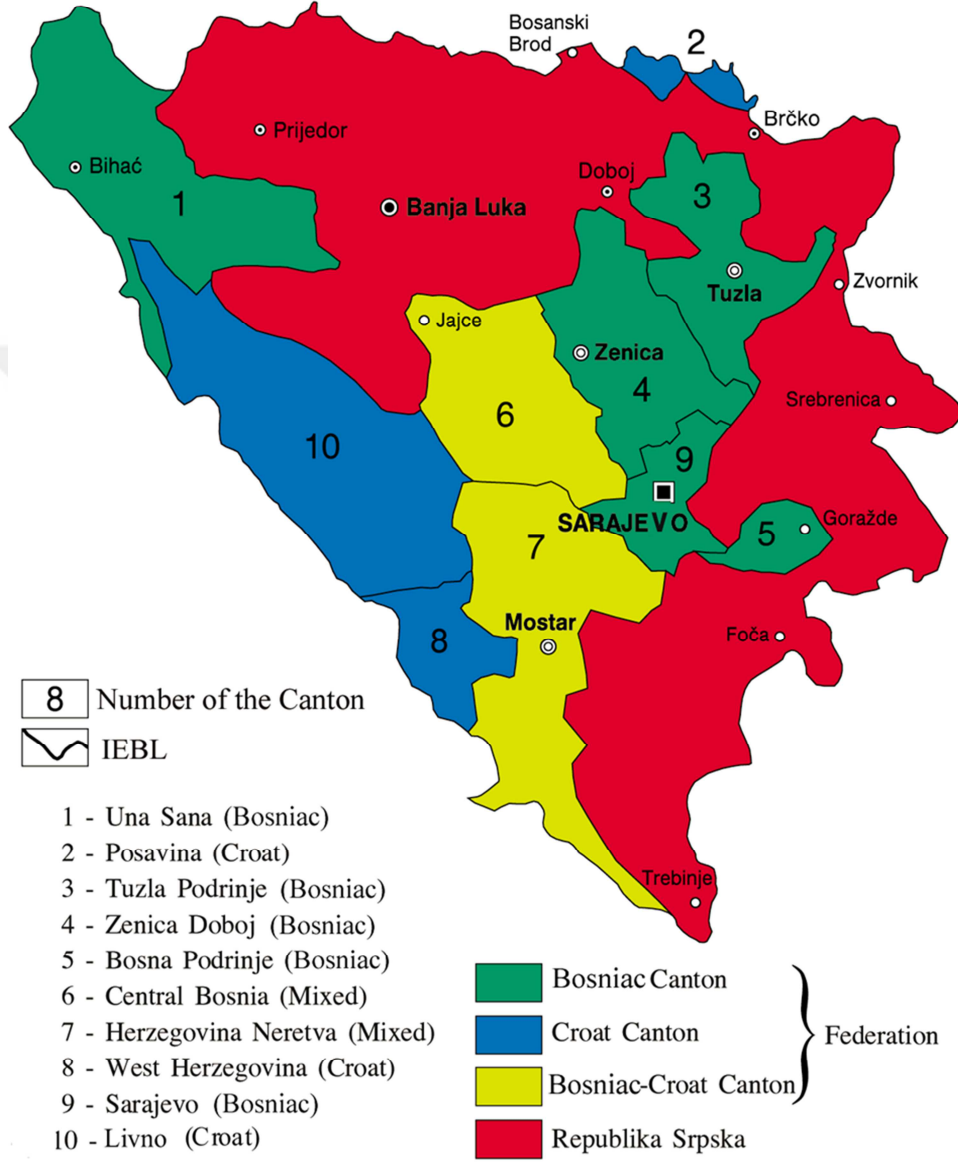
⁹⁵ Internethaber, “Bosna nüfus sayım sonuçları açıklandı!” <http://m.internethaber.com/bosna-nufus-sayim-sonuclari-aciklandi-1607569h.htm> (Erişim Tarihi; 18.6.2018).

formunu AB'ne teslim edememiştir. Bunun nedeni de BH nüfus sayımı ile yaptığı resmi açıklamayı BSC'nin kabul etmemesinden kaynaklanmaktaydı.

Entitelere göre dağılımda, Bosna Hersek Federasyonu'nda (FBIH) 2 milyon 219 bin 220 kişi, Bosna Sırp Cumhuriyeti'nde (RS) 1 milyon 228 bin 423 kişi, Brčko Özerk Bölgesi'nde ise 83 bin 516 kişinin yaşadığı açıklandı. Yapılan açıklamaya göre FBIH nüfusunun yüzde 70,04'ünü Boşnaklar, 22,4'ünü Hırvatlar, 3,6'sını Sırlar oluştururken, BSC'nin nüfusunun yüzde 81,51'ini Sırların, yüzde 13,99'unu Boşnakların, yüzde 2,4'ünü Hırvatların oluşturduğu belirtildi. Her iki entiteye de bağlı olmayan Brčko Özerk Bölgesinde ise nüfusun yüzde 42,36'sını Boşnakların, yüzde 34,58'ini Sırların, yüzde 20,66'sını Hırvatların oluşturduğu bildirildi. Nüfus sayımına göre başkent Saraybosna ülkenin en büyük şehridir. Toplam nüfusu 524

kişidir. Saraybosna'yı 185 bin nüfusla Banja Luka izlemektedir.⁹⁶

Federation of BiH

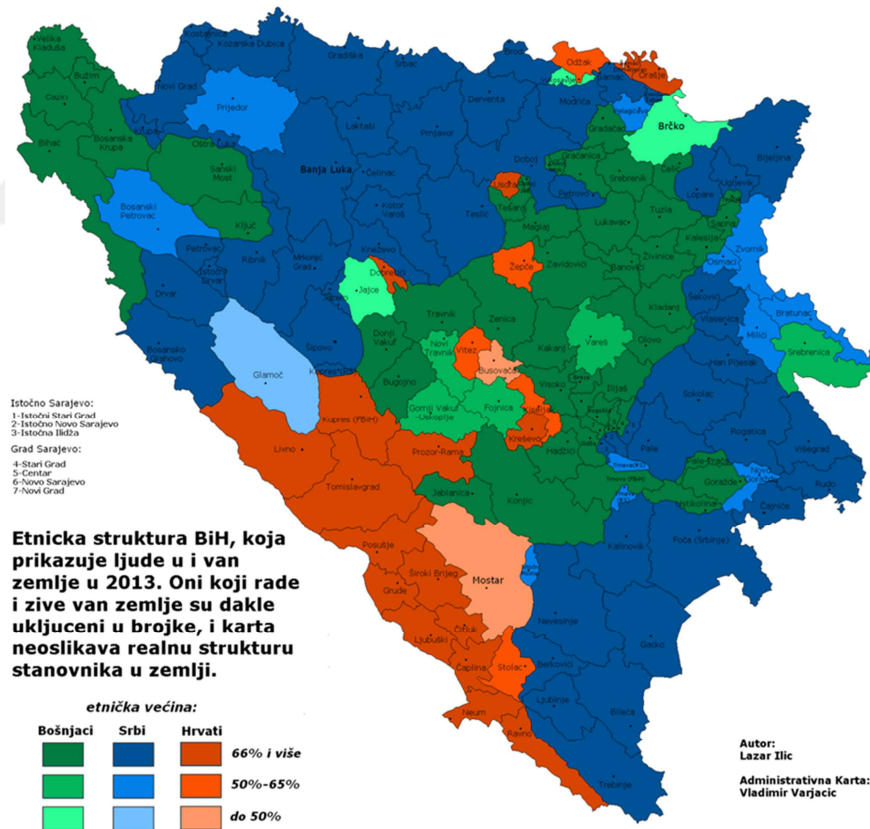
Harita 1.5: BHF'daki kantonlar ve BSC⁹⁷

Görüldüğü gibi BHF'u on kantondan oluşmaktadır. Una Sana, Tuzla Podrinje, Zenica Doboј, Bosna Podrinje ve Sarayova olmak üzere beş kantonda

⁹⁶ İnternet Haber "Bosna nüfus sayım sonuçları açıklandı! " 30 Haziran 2016, <http://m.internethaber.com/bosna-nufus-sayim-sonuclari-aciklandi-1607569h.htm> (Erişim Tarihi; 18.6.2018).

⁹⁷ Özgür Dirim Özkan, "Bosna'da Demografik Çöküş" <http://ilerihaber.org/yazar/bosna-demografik-cokus-56411.html> (Erişim Tarihi; 18.6.2018).

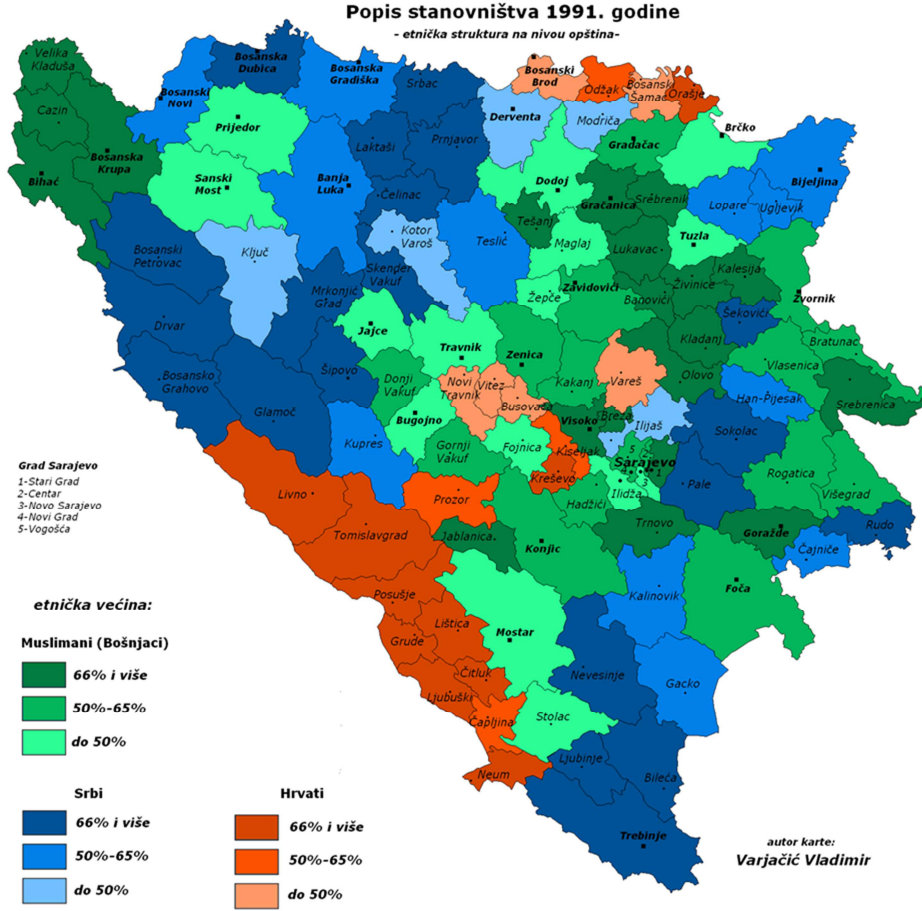
Boşnaklar, Posavina, Batı Hersek ve Livno'da ise çoğunluğu Hırvatlardan oluşmaktadır. Merkez Bosna ve Hersek Neretva'da ise karma nüfus yaşamaktadır. Aynı zamanda bu iki karma kantonda karışık bir yasama prosedürü bulunmaktadır. BSC'de ise yerel kanton yapılanması bulunmamaktadır. Yönetim yerel belediyeler ile yapılmaktadır.⁹⁸ Hem nüfusunun büyük çoğunluğu Sırp hem de merkezi yönetim yapısına BSC ise yedi yönetim bölgesine bölünmüştür. Bu bölgeler Banja Luka, Bijeljina, Doboj, Foca, Sarajevo-Romanija (veya Sokolac), Trebinje ve Vlasenica'dır. Bosna-Hersek Entitesinin içerisindeki kantonların her birinin başkanı ve kabinesi bulunmaktadır. Coğrafi olarak stratejik öneme sahip Brčko ise gerek BSC'den gerekse BHF'dan ayrı uluslararası tahkim tarafından yönetilen bir yapıya sahiptir.

Harita 1.6: BH'te 2013 nüfus sayımına göre yerleşim alanlarındaki etnik dağılım.⁹⁹

⁹⁸ Pınar Yürür, "Uluslararası Toplumun Bosna-Hersek'i Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli", (2007) Y. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, S.102.

⁹⁹ Özkan, "agy".

Harita 1.7: BH'de 1991' yılında yapılan nüfus sayımına göre ülkedeki etnik dağılım¹⁰⁰

BH'te yaşanan savaşın neden olduğu dehşetli etki ülkede yaşanan soykırım ve can kaybı olduğu kadar, bir arada yaşama ruhu, çok kültürlük ve uzlaşma kültürü gibi unsurlara da büyük zarar verdi. Bu durum savaş sonrası dönemi de derinden etkiledi. O etkilerin en önemlilerinden biri hatta BH'nin geleceği ve bugünkü tıkanıklığı ile de ilişkilendirilmektedir. Çünkü Doğu Bosna'daki demografik yapı toplama kampları, göçe zorlama ve katliamlarla Sırp'ların lehine değiştirilmesi daha da kötüsü bunun Boşnak tarafına dayatılarak Dayton'da da BSC olarak kabul edilmesi oldu. Saraybosnalı bir sanatçı olan Dizdarević 1993 sonbaharında savaşın en yoğun olduğu dönemde Alman Freitag gazetesine yaptığı açıklamaları hafızalarda BH'nin bugünkü durumunu ve geleceğini de özetler nitelikteydi. Çünkü bu açıklama BH'de kaybedilecek olan yılların birikiminin heba olacağının sezilmesinden kaynaklanan endişeydi.

¹⁰⁰ Özkan, "a.g.m."

“ Burada ortak yaşamın anıları hala canlı, aileler ve dostluklar hala Müslüman, Hırvat ve Sırlar arasında karışık. Bunun yararını ve anlamını bilen birçokları var hala. İşte bunun için savaş devam ediyor! Herkes ayrışıp etnik tasnife tabi olana kadar da devam edecek...”

Gerçekten de savaştan sonra nüfus sayımına bakıldığında demografik yapının bir yerlerde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Doğu Bosna’da Boşnak ve Hırvat nüfusu önemli ölçüde azalırken Saraybosna gibi daha çok Boşnakların olduğu yerleşim birimlerini de Sırlar terkederek Doğu Bosna’da Sırların yoğunlukta olduğu alanlara yerleşmişlerdir. Diğer bölgelerdeki Hırvatlar ise Hırvatların yoğunlukta olduğu Hersek bölgesine yerleşerek özellikle Mostar ve çevresine göç etmişler, hasas olan nüfus dengesinde de ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Burada en önemli sorunlardan biri de savaş sonrasına yerlerinde edilenlerin geri dönüşlerinin önemli bir kısmının gerçekleşmemesidir. Hâlbuki barış inşası, yerlerinden edilmiş insanların geri dönüşlerinin sağlanması, insani yardım, işleyen siyasi ve sivil yapıların oluşturulması ve anlaşmazlığın asıl nedenlerine yönelik uzlaşma çabalarına kadar uzanan geniş kapsamlı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, söz konusu durum barışın inşa edileceği ülke için tüm toplumsal ve idari oluşumların yeniden yapılandırılmasıdır. Yeni bir devlet mekanizmasının oluşturulması hedeflenir. Genelde yapılan anlaşmaların hayata geçilme sürecidir. Barışı inşa etmede önemli rol oynayan uluslararası toplum içinde tartışmalı ve uzun bir süreç anlamına gelmektedir.¹⁰¹ Barış inşa süreci derinleştikçe de devlet inşa süreci gerçekleşmektedir. Göreceli barış, devlet inşa süreci için yeterli olmadığı gibi ülke istikrarını da çok daha kırılgan hale getirmektedir. Bu da BH için bölgelerin etnik kimliklerle birbirleriyle ayrışması birlikte yaşama ruhuna zarar verdiği gibi etnik kimliklerin çok daha vurgulanmasına neden olmaktadır. Çünkü Savaş, Boşnak-Sırp-Hırvat halkları arasında milliyetçiliği, kini, nefreti ve önyargıyı çok daha artırarak yaygınlaştırdığı gibi olağan duruma getirdi.¹⁰² Diğer etkisi ise Bosna-Hersek’i siyasi, iktisadi ve sosyal yönden işlevsizleştirerek devletin yetkinliğine ya da yetkinleşmesine zarar verdi. Böylece ülkeyi dış müdahaleye açık hale getirdi.

¹⁰¹ Şirin Öner, “agm”, s.4

¹⁰² Caner Sancaktar, “Dayton Barış Anlaşması’nın 10. Yılında Bosna-Hersek”, TASAM Stratejik Yorum No: 200, 27 Ocak 2006.

2.3. Yugoslavya'nın Dağılma Sürecine Kadar Bosna Hersek

Balkanlarda uzun yıllardan beri varlığını devam ettirenler; bölgenin yerli halkı olarak kabul edilen İliryahılar dışında temel etnik unsur Slavlardır. Slavlar bölgede hâkim olan tüm medeniyetlerin inanç sisteminden etkilenmişlerdir. Onların Boşnak-Hırvat ve Sırp olarak ayrışmasına böylece bir üst kimlik daha oluşmasına neden olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde kendi içerisinde yaşadıkları çatışmalar bu farklılaşmayı derinleştirerek farklı kimliklerin oluşmasını daha da kuvvetlenmiştir. Öyle ki aynı dil içerisinde farklı kimlikler oluşmuştur. Topluluklar kendi dinsel kimliğine göre dilini tanımlamış farklıymış gibi algılanmasına neden olmuştur.

19. yüzyıla kadar Bosnalı Katolikler, Ortodokslar ve Yahudiler BH'teki halkların konuştuğu dili "Boşnakça" olarak tanımlıyorlardı. Öyle ki Bosnalı rahipler ve Sırp yazarlar, ilk çıkardıkları dergileri ve kitapları 'Boşnak' dilinde yayımlamışlardır. 20. yüzyıla dek büyük Sırp yazarları ve öğretmenleri, bu dili 'Boşnakça' olarak adlandırmışlardır. Tarih de bugünkü Sırpça 'Kilise Slavcası' veya 'Slav dili', Hırvatça ise 'İlirce/Slovince' olarak adlandırılmıştır.¹⁰³ Bosna Hersek'te konuşulan Hırvatça-Boşnakça ve Sırpça farklı dil olarak algılanmayacak derecede yakın dillerdir. Hatta dillerin aynı olduğunu farklı adlarla adlandırıldığını söyleyebiliriz. BH'te halklar arasında konuşulan dilin tanımlaması en karmaşık meselelerden biridir. Makedon ve Bulgarların aynı dili konuşmalarına rağmen Makedonların kendilerini farklı ulus kabul ettiklerinden, konuştukları dili Makedonca olarak tanımlamasına benzer bir durum BH'deki halklar arasındaki dil içinde benzer bir durum geçerlidir. Bu nedenle bu diller farklı diller olmaktan ziyade sadece aralarında diyalektik farklılıklar söz konusudur. Boşnaklar ve Hırvatlar Yugoslav dilini "ijekavitsa"(ijekavitsa) şivesi ile konuşuyorlar, Fakat diğer yandan Bosna Sırpı ve Karadağlılar da "ijekavitsa" şivesi konuşuyorlar. Diğer önemli nokta Sırbistan Sırplarının konuştuğu "ekavitsa" (ekavitsa) şivesi ile batılı güney Slavların konuştuğu "ijekavica" şivesi arasındaki fark kesinlikle ayrı bir dil

¹⁰³ Cemalettin Latiç, "BSC'de Ayrımcı Alfabe Dayatması" 4.9.2018, AA, https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bosna-sirp-cumhuriyetinden-ayrimci-alfabe-dayatmasi/1246093?utm_referrer=https%3A%2F%2Fzen.yandex.com (Erişim Tarihi:12.5.2018).

oluşturmayacak derecededir.¹⁰⁴ Hırvatça, Boşnakça ve Sırpça arasında şive farkı söz konusudur. Türkçe'deki Özbek, Azerbaycan, Kazak ya da Kırgız lehçeleri gibi bir farklılık bulunmamaktadır. Daha çok Türkçe'deki Ege şivesi ve İç Anadolu'daki şive farkı gibi. Bunlar arasındaki fark bile Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça arasındaki farktan daha fazladır. Her yönden Bulgar ve Makedonlar gibi Sırlar ve Karadağlılar aynılık derecesinde benzer olmalarına rağmen onlarda 15 Aralık 2017 yılında ISO (International Organization for Standardization – Uluslararası Standartlar Teşkilatı) tarafından Karadağca Sırpçadan ayrı bir dil olarak kabul edilmesini sağladılar. Böylece Karadağ, konuştukları resmi dil Sırpça'nın ismini “Karadağca” olarak değiştirdi.¹⁰⁵ Hatta Almanya, Avusturya ve İsviçre'de konuşulan Almancanın birbirleri arasındaki farklılık derecesi Hırvatça, Boşnakça ve Sırpça'nın birbirleri arasındaki şive farkından daha fazla olmasına rağmen ayrı bir dil olarak değil Almanca olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁶ Bu da Balkanların genelinde olduğu gibi BH'de savaştan sonra en ufak bir farklılık diğerlerinden ayrılmak için gerekçe olarak kullanılmıştır. Genelde inanç merkezli ulus oluşturma sürecinde dil üzerinden de bir ulus oluşturma eğilimi ve eylemi söz konusudur. Savaş bunu çok daha fazla tetiklemiş “*düşmanım*la ya da *katilimle*” aynı kimlikten ya da ırktan olamam anlayışı tarafların uluslaşma ya da ayrışma süreçlerini iyice hızlandırmıştır. İnanç farklılıkları kimlik ayrışmasında en önemli tutulacak dal olarak görülürken, dilde ikincil etken olarak görülmüştür. Fakat bir şekilde ayrıştırılması önemli ölçüde başarılmadıysa da herkesin kendine farklı tanımlaması ve bu durumun ilgili halklar tarafından kabul edilmesi önemli ölçüde başarılmıştır.

Bu şekilde Bosna Hersek Balkanlar ve Avrupa'da kendine has özellik çizen ve karakteristik yapısını kurumlarında çok açık olarak gösteren bir devlettir. Tarihten günümüze farklı dinlerin etnik/kimlik halini aldığı ve toplulukların kendi aralarında

¹⁰⁴ Osman Karatay; **Bosna Hersek Barış Süreci-Dayton Barış Antlaşması Eki ile**, Karam Yay. Ankara 2012, s.67.

¹⁰⁵ Özgür Dirim Özkan, “Karadağca: Geleneğin icadı” 29.12.2017, **İlerihaber**, <https://ilerihaber.org/yazar/karadagca-gelenegin-icadi-80415.html>

¹⁰⁶ Sven Milekic, “Post-Yugoslav ‘Common Language’ Declaration Challenges Nationalism” **Balkaninsight**, Belgrade, Podgorica, Sarajevo, Zagreb, March 30, 2017 <https://balkaninsight.com/2017/03/30/post-yugoslav-common-language-declaration-challenges-nationalism> (Erişim Tarihi:14.6.2019).

diğer ülkelerden farklı iç içe yaşamasından dolayı ayrı bir bölge olarak Bosna Hersek takdire şayan bir cumhuriyetti.

Bosna Hersek'in en önemli özelliği etnik çeşitliliğinden ziyade bu çeşitliliğin iç içe geçmiş olmasıydı. Bu da ilgili halklar arasında önemli ölçüde kaynaşma sağlamıştı. Savaşın çok daha dehşetli olmasındaki ana etken bu ayrıştırmanın sonuna kadar; başarılı olabildiği ölçüye kadar kullanılmasıdır. Sonuçta savaşın sonunda halklar arasına soykırım gibi kalın bir duvar örülmüş oldu. Diğer taraftan bu halklar arasındaki çatışma yıllarca beraber yan yana yaşamış komşuların hatta akrabaların birbirleri ile savaşacak kadar yerel bir kimliğe de sahipti. Diğer açıdan tarafların ait oldukları inançlarının Katolik-Ortodoks ve Müslüman medeniyetleri olması bu savaşı bir o kadar da uluslararası boyuta taşıyarak küreselleştirmiş birçok ülke açısından kendi kültürel kimliğine göre taraflara karşı ilgi uyandırmıştır. Böylece ülkeler kendisine yakın ve temsil ettiği düşündüğü medeniyet durumuna göre ilgili halkları birçok durumda desteklemiş ya da kendi medeniyetine yakın hissettiği halkın katliamlarına karşı tepkisiz kalmayı tercih etmiştir.

2.4. Yugoslavya'nın Dağılması ve Bosna Hersek Cumhuriyeti

2.4.1. Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin Doğuşu

I. Dünya Savaşı'nda Boşnaklar merkez güçlerinin yanında itilaf devletlerine karşı savaşmışlardır. Avusturya yönetimi ve I. Dünya savaşı sürecinde yaşananlar Güney Slav bölgesinin üç önemli halkı Boşnaklar-Hırvatlar ve Sırplar arasındaki ilişkileri aksi yönde değiştirmiştir. Daha önce Osmanlı tebaası olarak kendilerini “*ortak düşman*” Katoliklere yani Hırvatlara karşı birlikte hissedenden Boşnak ve Sırplar, bu süreç içerisinde hep karşı saflarda bulunmuşlardır. Avusturya yönetiminde dolaylı yoldan Osmanlı'nın yanında kalan Boşnaklarla, Avusturya tebaası Hırvatlar birbirine yaklaşmışlar ve günümüze kadar korunan Sırp karşıtı bir ittifak içinde bulunmuşlardır. Hatta her ne kadar uluslararası güçlerin zorlamasıyla da olsa bu durum DBA ile kurulan BH Devleti'nde BHF'nin kurulmasına yol açmıştır.

I. Dünya Savaşının merkez güçlerinin aleyhine sonuçlanması, Avusturya-Macaristan İmp'nu parçalaması sonucu serbest kalan Slav halkları (Hırvatlar-

Slovenler-Boşnaklar ve Sırp) kurduğu devlet ile Sırbistan ve Karadağ birleşerek tarihte ilk defa Güney Slavlarını tek çatıda toplayan Yugo-Slavya'yı kurmuşlardır. Fakat krallıkla idare edilen ilk Yugoslavya'da yönetim birimleri tarihi etnik ve dini olguların aksine çizilmiştir. Bosna ile birlikte tüm devletler siyasi kimliklerini kaybetmişlerdir. Bu işgal sürecinde yaşananlar, Alman-Sırp ilişkilerini sonraki dönemlerde de etkisini sürdürmüşlerdir.¹⁰⁷ Aynı zamanda BH'te yaşayan Hırvat ve Sırp arasındaki tarihsel çatışmanın da en önemli unsurunu teşkil etmiştir.

1941 Nisan'ın da Yugoslavya Hitlerin idaresindeki Alman ordusu tarafından işgale uğramış, Bosna işgal süresince “*Bağımsız Hırvat Devleti*” sınırları içerisinde kalmıştır. Kısa bir dönem içinde olsa Hırvatistan'ın ayrı bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla birlikte Yugoslavya'daki farklı halklar arasında birlik sağlanması umutlarını önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmeler Yugoslavya'da bir iç savaşı fitilini ateşlemiştir. Bu da güney Slav halklarının hafızasında derin izler bırakmıştır.¹⁰⁸ Daha sonraki yıllarda bunun kötü etkileri 1991-1995 savaşında özellikle Hırvat-Sırp çatışmasının çıkması ve derinleşmesinde bu tarihi unsurlar önemli rol oynamıştır.

Alman yönetiminin Eylül 1941 tarihli kararına göre Sırp tarafından öldürülen tek bir Alman askerine karşılık 100 Sırp esir öldürülmesi ve yaralanan her bir Alman askerine karşılık ise 50 Sırp yok edileceğini açıklanmıştır. Öyle ki, bu kararnameden sonra Ekim 1941'de Kraguyevaç'ta 10 Alman askerinin öldürülmesi ve 26'sının yaralanmasına karşılık, ise çocuklar da dâhil olmak üzere şehirdeki 7 bin kişi öldürülmüştür. Üstelik Hırvat Eğitim Bakanı Mile Budak, Hırvat sınırları içinde yaşayan 1,9 milyon Sırp'ın bir kısmının Sırbistan'a gönderileceği diğer üçte birinin Ortodoks mezhebinden Katolikliğe geçirileceğini, diğer üçte birinin ise öldürüleceği açıklamasında bulunmuştur. Bu açıklama söylemde kalmamış ardından Hırvat yönetimi altında binlerce Sırp öldürülmüş ve Alman işgali süresince ülkede çıkan iç savaşta Ustaşa, Çetnik ve Tito önderliğindeki partizanlar birbirleriyle mücadele

¹⁰⁷ Birgül Demirtaş-Coşkun “Geçmişten Günümüze Almanya'nın Balkanlar Politikasının Analizi: Değişim mi, Süreklilik mi?” **Avrasya Dosyası**, Cilt 14, Sayı 1, 2008, s.335.

¹⁰⁸ Demirtaş, “agm”, s.336; Necmettin Alkan, **Dağılan Yugoslavya Mozaikinde : BOSNA, Beyan Yay,Nisan 1995**, İstanbul, ss.36-37.

etmiştir.¹⁰⁹ Bu mücadele Tito önderliğindeki partizanlar mücadeleyi kazanmış bu başarı ileri de kurulacak Yugoslavya'ya da zemin hazırlamıştır.

Savaşta sosyalistler tarafından başlatılıp yürütülen kurtuluş hareketi bölgelerin siyasi kimlikleri temelinde gelişmiştir. Tito'nun savaşının tamamına yakını Bosna içinde geçmiş, diğer yerler Bosna'dan sonra kurtarılmıştır. Böylece federal birim olarak kurulan ilk devlet Bosna olmuştur. Savaş sonunda Bosna Hersek Federal Sosyalist Cumhuriyeti, diğer beş cumhuriyet ve iki özerk bölge ile birlikte II. Yugoslavya içerisinde yer almıştır. Tarihi sınırları içerisinde bağımsızlığını ilan ettiği 1992 yılına kadar kesintisiz federal cumhuriyet kimliğini korumuştur.¹¹⁰ Böylece Yugoslavya'nın kurulmasının çekirdeği BH'de oluşturulmuştur.

1945-1963 yılları arasında merkeziyetçi bir iktisat politikası uygulamasına rağmen SFYC, bu tarihten itibaren daha farklı iktisat politikalarına gerek duymuş ve bunları hayata geçirmiştir. Böylece, iktisadi büyümeyi hızlandırmak için merkeziyetçi sosyalist planlamadan farklı olarak 1963-1964 yılları arasında iktisadi reform paketiyle cumhuriyetlere daha çok yetki tanıyan âdem-i merkeziyetçi bir yönetim anlayışı uygulamaya konulmuştur. Bu yeni politikalarla birlikte karar alma ve üretim birimlerinde özyönetim ön görülmüştür. Bu yönetim anlayışını takiben on yıl sonra 1974 anayasa reformları hayata geçirilmiştir. Bu süreçte uygulamaya konan iktisadi reformlar ve anayasa düzenlemeleri, cumhuriyetlere daha fazla siyasi hak ve yerinde yönetim serbestisi elde etmesini sağlamıştır. Ayrıca, reformlarla birlikte altı cumhuriyet ve iki özerk bölgede demokratikleşme girişimleri yeni bir ivme kazanmış ve kısmi bir demokratikleşme elde edilmiştir. Cumhuriyetlere, federal devlet yönetimi için tehdit oluşturmadıkları sürece kendi iktisat politikalarını geçmişe göre daha serbestçe belirleme hakkı verilmiştir.¹¹¹ Fakat bu süreç federal birimleri birçok yönden ileri deki devlet oluşumları için zemin hazırladı.

¹⁰⁹ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu: Yugoslavya**, İletişim Yayınları, I.bs, İstanbul, 2018, s.55, Demirtaş, "agm" s.337.

¹¹⁰ Cemile Halilović Tekin, **Bosna Hersek Devleti 1991-2011**, Çizgi Kitabevi Konya, Ekim 2011, s. 14.

¹¹¹ Mustafa Türkeş, Şadan İnan Rüma ve Arıkan Açan "Kriz Sarmalında Bosna Hersek Devleti: Devlet Krizi", TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, 2012, s.5, Bora, **age**, ss.74-75.

Önemli ölçüde genişletilen siyasi haklar doğrultusunda, cumhuriyetler kendi bilim ve sanat akademilerinde yerel kimliği öne çıkaran ideolojik eğilimleri ortaya çıkarak, toplumun geneline doğru bir yayılma eğilimi göstermiştir. Fakat bu uygulama bir açıdan demokratikleşmeyi gösterirken diğer açıdan, Yugoslavya kimliğini ikincil duruma atılmasına neden olmuştur. Daha da önemli yerel kimliklerin güçlenmesine etki etti. Zaten geçmişten gelen güçlü potansiyele sahip güçlü milliyetçi duygular kendini göstermeye başlamıştı. Yugoslavya'nın kurulma felsefesinin temelini oluşturan "*halkların kardeşliği*" anlayışı ve federal birimler arasında sosyalist eşitlik ilkesini benimseyen Yugoslavya Planından ziyade daha çok Tito'nun karizmatik liderliğinde yürütülen bir cumhuriyetler arası denge politikasını izleyen anlayışa dönüşmüştür.¹¹² Bu durum Yugoslavya'nın birliğini sağlamasında Tito faktörünün çok fazla etkin olduğu, Tito sonrası Yugoslavya'nın parçalanma riski olduğuna dair işaretler veriyordu.

En önemli gelişme Tito'nun karizmatik liderliği sayesinde ve siyasi girişimleriyle bir arada tutulan cumhuriyetler ve Özerk bölgeler 1980'de Tito'nun ölmesiyle girilen süreç ise; Yugoslavya içerisinde dengeler tamamıyla değişmiş, ilk aşamada rekabetçi daha sonra mikro milliyetçinin çok daha cesaretlenmesini sağladı. 1990 yılı ise, Sosyalist Federal Yugoslavya'nın bütün cumhuriyetlerinde gerçekleşen çok partili serbest seçimler, kimliğe dayalı siyaset yapan ve yerel milliyetçiliği savunan parti ve liderlerin bütün cumhuriyetlerde yükselmesine neden olmuştur. Yugoslavya'nın sonunu hazırlayan ve başta Boşnaklar olmak üzere birçok etnik grup için kâbus olan Slobadan Miloseviç'in Sırbistan seçimlerini kazanması milliyetçi-ırkçı grupların siyasi iktidarı tümüyle ele geçirmesini hızlandırmıştır. Diğer Federe cumhuriyetler, YFC'nin mevcut siyasi durumuyla sürdürülmesinin imkânsız olduğuna dikkat çekerek daha gevşek bir federasyon ya da konfederasyon talebinde bulundusalar da talepleri reddedilmiştir. Çünkü Sırp ve Karadağlılar ise yeniden merkezileşmeyi savunuyorlardı. Özellikle Slobadan Miloseviç bunu gerçekleştirme yönelik adımlar atmaya başlamıştı. Bu durum diğer cumhuriyetler arasında krize yol açarak huzursuzluğa neden olmuştur. Ardından Slovenya ve Hırvatistan Haziran

¹¹² Sabrina P. Ramet, **Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the War for Kosovo**, Third edition. Boulder, ss.24-40; Türkeş, Rüma ve Açıkan, "agm" s.5. Colorado: Westview Press , 1999.

1991’de bağımsızlıklarını ilan etmiş, Aralık 1991’de Almanya, Ocak 1992’deyse Avrupa Topluluğu bu cumhuriyetleri tanımaya yönelik kararlar almıştır. Böylece Yugoslavya parçalanma süreci de başlamış oldu¹¹³ Bu parçalanma sürecini en kanlı yaşayan cumhuriyette BH oldu.

Doğu Avrupa’da 1989 yılında başlayan sosyalist rejimlerin yıkılması yaklaşık 10 yıllık erteleme ile gerçekleşmiş oldu. Miloseviç 1987’de yakın arkadaşı ve aynı zamanda onun yükselmesinde büyük etkisi olan İvan Stamboliç’in gücünü kırarak, Sırbistan komünist partisinin başına geçti ve ülke genelinde artan milliyetçiliğinde etkisiyle bu tür politikaları izlemeye başlaması onu giderek cazibesi artan lider durumuna getirdi. Bu cazibenin artmasında iki faktör etkili olmuştur. Öncelikle Sırpların Yugoslavya içinde sürekli baskı altında olduklarını ve ezildiklerini hissettiren bir anlayıştı. İkincisi ise, bu anlayışı daha da artıran Kosovalı Arnavutların 1974 anayasasının sağladığı geniş özerkliği giderek, fiili cumhuriyete dönüştürmeye başlamışlardı ve bu durum Sırp nüfusunun Kosova’yı terk etmesine dolayısıyla Sırp nüfusun daha da azalmasına neden oldu. Özellikle Sırp kilisesinin merkezi ve Sırpların uluslaşma sürecinde önemli etkene sahip olan bu yerin Sırp lar arasında kaybedildiğinin hissedilmesi ve bu durumu ortadan kaldıracak lider olarak Miloseviç’in görülmesi kendisine olan desteği arttırmıştı. Geçmişin komünist lideri artık çevresindeki atmosferinde etkisiyle milliyetçi bir çizgiye kaymıştı. Zaten çok geçmeden 1989 ‘da Kosova’nın özerkliğini kaldırdı. Bu şekilde Miloseviç gerek ülkedeki aydınlar gerekse kilise tarafından Sırp ulusal birliğini sağlayacak lider olarak benimsenmesine neden oldu. Fakat Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlığını ilan etmesi, Almanya’nın bu bağımsızlıkları tanımaları ve AB’nin de tanınmasında etkili olması Miloseviç’in uygulamalarında değişikliğe gitmesine yol açtı. Yugoslavya ordusunun bağımsızlık ilanlarını önlemek için müdahale girişiminde bulunması, Yugoslavya’nın 1995’e kadar sürececek olan bağımsızlık sürecini de başlatmış oldu. Özellikle Almanya’nın Slovenya ve Hırvatistan’a sahip çıkan uygulamaları Yugoslav ordusunun bu ülkelere yapacağı müdahaleyi de durdurdu. 1989 ve 1991 yıllarında Miloseviç önderliğinde başlatılan Sırp ların kontrolünde

¹¹³ Tanıl Bora, *age*, ss.194-195; Türkeş, Şadan İnan Rüma ve Arıkan Açı, “agm”, s.7

Yugoslavya oluşturma fikri Slovenya ve Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılması ve başarılı olmasıyla, Miloseviç'in politikalarının başarısız olmasına neden oldu. Bu şekilde Miloseviç başka bir yöntem izlemeye başladı. Yugoslavya'daki Sırların yoğun olarak yaşadıkları yerleri kontrol altına almayı ve Bosna'yı bölme planını hayata geçirdi. Miloseviç bu planların hiçbirinde başarılı olmadığı gibi kendi halkının aleyhine işleyen bir sürece dönmesine neden oldu. Çünkü 1995'ten Hırvatistan'ın Krajina bölgesinde yaşayan Sırlar sürüldü ¹¹⁴ Alman işgali sırasında kurulan yeni Hırvat devleti döneminde Sırlara uygulanan baskı politikaları küçük şiddetli tekrarı yeniden yaşanmış oldu. Bu sefer işgal hareketini milliyetçi lider Miloseviç önderliğindeki eski Yugoslavya ordusu tarihsel sürecin bir şekilde tekrarı ve rövanşını hayata geçirmeye hazırlanıyordu.

2.4.2. AB'nin Ülkeleri'nin Bosna Hersek'i Tanıma Konusunda Belirsizliği

BH'de farklı kültürlerin, geleneklerin ve dinlerin beraberliği ülkeyi özellikle kültür ve sanat alanlarında zenginleştirdi. Öyle ki dünya çapında bilinen edebiyat, müzik, sinema gibi birçok ürünler bu çeşitliliğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buna rağmen farklılıklar dönem dönem yanlış anlaşılmalara, güvensizliğe, iktidar mücadelesi ve bunun sonucu olarak eski Yugoslavya'nın parçalanmasının da önünü açmıştır. Sosyalizmin çökmesi ve Yeni Dünya Düzeni denilen sürecin etkileri karakteristik olarak karmaşık bir milli-dini-kültürel yapıya sahip Yugoslavya'yı çok daha derinden etkiledi. ¹¹⁵ Halklar arasında geçmişte yaşanan çatışmaların nefreti de tekrar gün yüzüne çıkmış oldu.

Ülke 1990'dan itibaren çok partili düzene geçmiş, hemen her cumhuriyette milliyetçiler iktidara gelmişti. Öncelikle kendini Batı Avrupa kültürüne ait gören Slovenler ve ardından Hırvatlar bağımsızlık ilan ettiler. Buna savaşla karşılık veren Yugoslavya (Sırbistan-Karadağ), Hırvatistan topraklarının, üçte birini işgal etti. Hırvatistan'ın olmadığı bir Yugoslavya içinde iyice güçlenen Sırp milliyetçiliği çok

¹¹⁴ İlhan Uzgel, "Yugoslavya'da Miloseviç Döneminin Sonu" **Ankara Üniversitesi SBF, C.55, No: 3, 2000, s.178, Bora, age, ss.122-114.**

¹¹⁵ Alkan, **a.g.e**, ss.64-65; Nada Janković, "BH'in Yeniden Yapılanması ve Balkanlar" 25 nisan 2008, **Tasam**, [https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3741/\(Erişim Tarihi:9.9.2018\)](https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3741/(Erişim Tarihi:9.9.2018)).

daha saldırgan bir uygulamaya doğru evrilmeye başlamıştı. Bosna halkının yaklaşık yarısını oluşturan Boşnaklar ile % 18’lik kısmını oluşturan Hırvatlar, Yugoslavya içinde kendilerini güvende hissetmediklerinden dolayı 1 Mart 1992 günü açıklanan halk oylaması ile ayrılma kararı aldılar. Ancak % 31’lik Sırp nüfusu bu kararı tanımadığı gibi savaş nedeni kabul etti. Bosna’nın bağımsızlığı BM tarafından tanınmasına rağmen 6 Nisan 1941’de Alman işgaline uğradığı ve 6 Nisan 1945’de kurtarıldığı tarihte Sırbistan-Karadağlılardan oluşan Yugoslav ordusu başkent Saraybosna’yı 6 Nisan’da kuşattı ve ülkenin tamamında halk savaş durumuna geçti.¹¹⁶ Bu şekilde geçmişte yaşanan ve genelde Sırp halkının mağdur edildiği dönüm noktalarındaki tarihler bu sefer intikam alınmak için başlandığı tarihe dönüşmüştü. Özellikle Sırp halkının II. Dünya savaşı sırasında yaşadığı travmalar tekrar canlandırıldı. Milliyetçi Sırp liderin önderliğinde II. Dünya savaşında Alman-Nazi ve Ustaşaların Sırlara yaptıkları benzer bir durum Sırp ordusu önderliğinde Hırvat ve Boşnaklara uygulanmaya başlandı. II. dünya savaşında Yahudilere yaşatılan soykırım bu sefer Boşnaklara karşı yapılacaktı.

25 Haziran 1991’de Hırvatistan ve Slovenya federe cumhuriyetlerinin bağımsızlık ilanları Yugoslavya’daki dağılma sürecini başlattığı gibi aynı zamanda ülkedeki savaşında başlamasına neden oldu. Ardından 15 Ekim 1991 tarihinde Bosna-Hersek Parlamentosu bağımsızlık kararı aldı. Eylül 1991’de Bosna Hersek Devleti sınırları içerisinde Radovon Karadic tarafından dört Sırp özerk bölgesi oluşturulmuş ve bir ay sonra bu bölgeler birleştirilerek bir Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti’nin (Republica Sırpska) ilan edilmesi ile sonuçlanmıştı. Bu tepkiler Bosna Hersek’in ilerdeki durumunun ne kadar karmaşık ve kanlı olacağını göstermesi açısından açık bir işaretti. Kasım 1991’de Bosna Hersek sınırları içinde ilan ettikleri “*Sırp Cumhuriyeti*”nin Yugoslavya’ya bağlı kalması doğrultusunda bir referandum gerçekleştirme kararı almışlardı. Almanya’nın 23 Aralık 1991’de Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını tanıyacağını açıklamasını takiben, 9 Ocak 1992’de Sırların Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyetini resmen ilan etmeleriyle birlikte Bosna Hersek’in Bağımsızlık sürecini iyice karmaşık bir sürece sokmuştur. 1 Mart 1992’de Bosna Hersek Devleti’nde halk bağımsızlık için referanduma giderken,

¹¹⁶ Karatay, a.g.e,ss.4-5.

Bosnalı Sırlar bu oylamayı boykot etmiştir. 5 Nisan 1992'deyse Bosna Hersek Parlamentosu Bosna Hersek Devleti'nin bundan böyle bağımsız bir Bosna Hersek Devleti olduğunu resmen ilan etmiştir.¹¹⁷

Öte yandan Temmuz ayında, Mate Boban liderliğindeki Hırvat Demokratik Birliği, (HDB) Franjo Tudjman liderliğindeki Hırvatistan'ın desteği ile başkenti Mostar olan “*Hırvat Hersek-Bosna Cumhuriyeti*”ni ilan etti. Bu cumhuriyetin başkenti Mostar olup BH'in Batı Hersek, Merkez Bosna ve Pasovina/Kuzey Bosna'yı içine almaktaydı.¹¹⁸ Karşılıklı ilanlar BH'in bağımsızlığa giden yolun çok zorlu olacağını göstermekteydi.

Kasım 1991'de “*Republika Srpska*”da Sırların yaptıkları referandum sonucunda Yugoslavya sınırları içinde kalma kararı almışlardır. Bosnalı Sırlar, Bosna Hersek'te gerçekleşen 1 Mart referandumunu boykot etmişlerdir. Bosnalı Sırlar, Sırbistan'daki Miloseviç yönetiminin doğrudan desteğini alarak Bosnalı Müslümanlara yönelik askeri saldırılara başlamışlardır. Çok geçmeden Bosna Hersek'in % 70'i işgal altına girmiştir. 6 ve 7 Nisan 1992'de sırasıyla ABD ve AT'nin Bosna Hersek'in bağımsızlığını tanınması ardından, 22 Mayıs 1992'de de Bosna Hersek bağımsız bir devlet olarak BM'ye üye olmuştur.¹¹⁹ İşgal, katliam ve sürgünleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle “*Republika Srpska*” da bulunan Boşnak ve Hırvatlara karşı etnik temizliğe girişmişlerdir. İleri ki tarihlerde bu bölgede Dayton Antlaşmasıyla geniş özerkliğe sahip, katliam ve sürgünlerle Sırp nüfusunun çok daha ağırlıkta olduğu geniş özerkliğe sahip cumhuriyet olmuştur.

Sonuçta tarafların yaptığı karşılıklı ilanlar, Bosna-Hersek'i Nisan 1992'de başlayan ve yaklaşık 3,5 yıl sürecek olan dehşetli savaşın içine itti. Ülkede yaşanan savaş dehşetli bir yıkımla sonuçlandı. 200 bine yakın insan hayatını kaybederken, 30 bin kadın tecavüze uğramış ve 1 milyon 300 bin insan topraklarından göç etmek zorunda kaldı. Dünya Bankası'nın verilerine göre ülkedeki fiziki tahribatla beraber ekonomi de büyük zarar gördü. Savaş öncesi göre Sanayi üretimi %10'una gerilerken, 1996'da işsizlik oranı Bosna-Hersek Federasyonu'nda %50 ve BSC'inde

¹¹⁷ Türkeş ve d.y, “agm”, s.9.

¹¹⁸ Alkan, **age**, s.67; Sancaktar, “agm”.

¹¹⁹ Türkeş ve d.y., “agm”, s.9, Alkan, **age**, s.68.

%90'lara kadar ulaştı. Dahası camiler ve kiliseler gibi kültür varlıkları, kütüphaneler ve okullar gibi entelektüel varlıklar ve çok sayıda tarihi eserler gibi belli bir inancı ya da medeniyeti sembolize eden değerler büyük tahribata uğradı.¹²⁰ Savaşın sonu ise Srebrenica/Srebrenitsa soykırımı ile sonuçlandı.

Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dağılma sürecinde uluslar arası aktörlerin izlediği politikalar da bu sürece hız kazandırmıştır. Almanya, Yugoslavya'nın dağılmasının kendi üzerinde oluşturacağı mülteci yükünü hafifletmek, geçmişten gelen duygusal yaklaşımı dolayısıyla bölgeyi kendi nüfus alanında görmesi Yugoslavya'nın dağılma sürecinde politika üretmesinde etkili olmuştur. Almanya, Dağılma sürecinin hukuki çerçevesinin oluşturulacağı Badinter Tahkim Komisyonu'nun raporunun sonucunu beklemeden Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıkları kısa zaman diliminde tanımıştır. Ancak tanımının resmen uygulamaya geçirilmesi için zirvede kararlaştırılan 15 Ocak 1992 tarihinin bekleneneğine dair açıklama yapılmıştır. Erken tanıma kararı, 1990'da birleşen Almanya'nın en çok tartışma yaratan dış politikası olmuştur. Öyle ki, ABD eski Dışişleri Bakanı Warren Christopher, Bosna Savaşı'nın başlamasında Almanya'nın özel bir sorumluluğu olduğunu ileri sürmüş aynı zamanda Fransa eski Dışişleri Bakanı Roland Dumas ise Almanya'nın politikasının Bosna'da şiddete katkıda bulunduğunu açıklamıştır. Öte yandan Badinter Komisyonu, 11 Ocak 1992'de yayınladığı raporda Slovenya'nın kriterleri yerine getirdiği, ancak Hırvatistan'ın getirmediği kararına varmıştır. Bunun üzerine Hırvatistan belirtilen kriterleri yerine getireceği sözünü vermiş, ancak uygulama beklenmeden diğer AT ülkeleri de daha önce belirttikleri gibi her iki cumhuriyeti 15 Ocak 1992'de tanımıştır. Almanya ise tanıma kararı için AT zirvesinde oybirliğine varılan 15 Ocak 1992 tarihine kadar beklememiştir.¹²¹ Almanya'nın bu tutumunda tarihi bağların etkili olduğu görüşü de oldukça etkili olduğuna dair genel bir kanı da söz konusudur.

Diğer taraftan İngiltere o dönemde daha çok Irak'ta Saddam rejimini devirmeye yoğunlaşmıştı. Öte yandan Fransa'nın da BH konusunda yanlı davrandığına dair eleştiriler de yapılmıştır. Fransa iki açıdan Yugoslavya'nın

¹²⁰ Sancaktar, "agm".

¹²¹ Demirtaş, "agm", ss. 344-348.

bütünlüğünden yanaydı. Bu sebeplerden biri Yugoslavya'nın parçalanması sonucunda Müslüman bir devletin ortaya çıkacak olması diğeri Parçalanma sonucunda ortaya çıkacak devletlerin Alman nüfus alanını genişlemesini sağlayacak olması endişesidir.¹²² ABD eski Başkanı Bill Clinton da Hayatım isimli kitabında, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterrand'ın Müslümanların liderliğinde kurulacak bir Bosna'yı istemediğine dair verdiği bilgiler bulunmaktadır. Mitterrand'ın Avrupa'nın kalbinde Müslüman bir ülkeye izin veremeyecekleri yönündeki açıklaması, Karaciç'in binlerce insanın işkenceyle öldürüldüğü bir savaşı “*Kutsal Savaş*” olarak nitelendirmesi BH'teki halkların özellikle de Boşnakların inançsal kimliklerinden dolayı mağduriyet yaşamalarında etkili oldu.

Washington'daki askerî konularda araştırma yapan BASIC'in yayınladığı raporda, çeşitli kaynak, belge ve New York'taki BM Merkezine çekilen kriptolara dayanılarak “*Srebrenica katliamının Fransa'nın tutumu sonucu yaşandığı*” ileri sürülmüştür. Öyle ki Chirac, soykırımın başlıca sorumlusu olarak gösteriliyordu. BM Güvenlik Konseyi'nin 24 Mayıs 1995 tarihli gizli oturumunda konuşan Fransa adına BM Barış Gücü Komutanı Fransız General Bernard Janvier, Bosna'da güvenli bölge ilan edilen Srebrenica/Srebrenitsa, Zepa ve Goražde'nin Sırlara karşı artık savunulmamasını istemiştir. Yine BASIC'in raporunda, 11 Temmuz 1995'de, Lahey'de gizli bir toplantı yapıldığı belirtilmektedir. BM Barış Gücü'nde görevli Hollandalı subayların Sırların kısa süre içerisinde Srebrenica/Srebrenitsa başta olmak üzere bölgeye saldırı hazırlığında olduklarına dair haber aldıklarını söyledi. Bunu iletmelerine rağmen General Janvier'in Paris'ten bir telefon aldıktan sonra Mladiç'in kenti ele geçirmeyi planlamadığını ve NATO müdahalesine gerek olmadığını bir kez daha söylediğine de dikkat çekilmektedir. Raporda vurgulanan Paris kaynaklı telefon görüşmesinden sadece 16 saat sonra Srebrenica/Srebrenitsa Sırların kontrolüne geçmiştir.¹²³ Avrupalı güçlerin, bir takım olanaklara rağmen masum halkı korumada yeterli çabayı göstermediği gibi, birçok açıdan duygusal davrandığı anlaşılmaktadır. Bu tavır BH'teki trajedinin çok daha artması ve derinleşmesine yol açmıştır.

¹²² Bora, **age**, s.226.

¹²³ Gözde Kılıç Yaşin “21. Yüzyıl Başında Balkanlar” **21. Yüzyıl**, Ocak '11,Sayı: 25, ss.66-67.

Yine AB, S.S.C.B.'nin Aralık 1991'de resmen dağılması üzerine ortaya çıkan geniş çaplı uluslararası sistem sorununu daha öncelikli gördüğü için, Yugoslavya'da ortaya çıkan meselelere ilk anda doğrudan müdahil olmamayı tercih etmiştir. Hâlbuki kendisinin arka bahçesi olarak kabul edilebilecek bir bölgede sorunun ertelenmesinin sakıncaları sonradan anlaşılmıştır. Bu şekilde AB, Balkan ülkelerinin bir an önce AB'ne üyeliği öncesinde entegrasyonu amaçlamış, sonradan çok daha etkin politikalar üretmeye çalışmış bunda da önemli ölçüde özellikle Kosova'da savaşı önleme açısından başarı elde etmiştir. Barışın sürdürülebilirliği açısından da birçok soruna rağmen Bosna Hersek'te de belli başarı elde ettiği yadsınamaz.¹²⁴ Hatta o dönemde Balkan ülkelerini AB'ye almak için kriterlerini önemli ölçüde esnekletmiştir.

ABD ise, bu dönemde Yugoslavya'nın kendi içine düştüğü istikrarsızlıktan ilgilenmekten çok Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırısının hukuk dışı olduğunu göstermek amacıyla ortaya attığı bir delil olmasıyla ilişkilendirmiştir. Bu politika temel olarak iki bölgede etkisini göstermiştir. İlk olarak Miloseviç, ABD'nin bu erteleme politikasını kendisinin gerçekleştirmek istediği politikaları eyleme dökebilmesi için kendisine sunulan bir fırsat olarak algılamış ve dağılan Yugoslavya'da sürdürdüğü savaşları hızlandırarak şiddetini arttırmıştır. Diğerisi ise, Ağustos 1992'de Londra'da yapılan uluslar arası bir konferansta İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd'un ifadeleri de bu yönde olmuş, *"Bosna Hersek'te yaşanan savaşın açık bir Sırp saldırısı olduğunu vurgulayarak bu saldırının genel olarak uluslar arası alanda, özelde de BM çerçevesinde, Sırbistan'a karşı güç kullanarak durdurulması gerektiği görüşünün, savaşın aslında bir iç savaş olduğu"* söylemine dönüştürülmesidir. ABD'nin o dönemde seçim sürecinde olması, konferansta ABD Dışişleri Bakanlığı'nda vekâleten bulunan Lawrence Eaglerburger'de İngiltere'nin bu tutumuna karşı bir tepki göstermemiştir. Bütün bu gelişmelerin sonucunda Miloseviç yönetiminin açık desteğini alan Bosnalı Sırp güçler, Bosna Hersek'te bütün uluslararası kuralları hiçe sayarak katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Ancak 1992 sonunda ABD'de iktidara gelen Clinton yönetimi, dünya kamuoyunun bu savaşın

¹²⁴ Mustafa Türkeş "Bosna Hersek Problemi: Londra Konferansı (1992) ve siyasi sonuçları", Prof. Abdurrahman Çaycıya Armağan İçinde Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1995, ss.469-482.

durdurulması gerektiği doğrultusunda açıklamalarda bulunmuştur. Bu doğrultuda 1993'te özellikle Boşnaklara yönelik savaşı bitirmek için girişimlerde bulunulmuştur. Fakat yine de 1995'e kadar bir sonuç alınamamış, Ancak 1995'te, Srebrenica soykırımının oluşturduğu etki ile yeni bir ivme kazanmış o yılın Kasım ayında Dayton'da bir anlaşmaya varılana kadar sürmüştür.¹²⁵ Gerekli müdahale yapılmasına rağmen zamanla konusunda geç kalınması savaşının sonunda Srebrenica/Srebrenitsa trajedisinin yaşanmasına neden olmuştur.

Slobadan Miloseviç Yönetiminin “*Büyük Sırbistan*”ı kurma ihtirası binlerce insanın hayatına bedel olmuş ve coğrafi olarak da, Sırbistan'ın küçülmesine neden olmuştur. Öyle ki, savaşın ardından Sırbistan, siyasi cinayetlerin ve yolsuzlukların ön plana çıktığı ülke durumuna gelmiştir. Sırbistan başkanı Zoran Cinciç¹²⁶, öldürülmeden ve Sırbistan anayasa mahkemesi tarafından kendisi hakkındaki karar açıklanmadan Lahey'deki Eski Yugoslavya Uluslar arası Savaş Suçları Mahkemesine (ICTY) teslim edilmiştir.¹²⁷ Cinciç daha önce başka bir suikasttan kurtulmuştu. Ülke kamuoyunda savaş suçluları “*Kahraman*” olarak görülürken bunların adaletin önüne çıkarılması yönünde çaba gösteren liderler, halkının bir kısmı tarafından “*ihanet*” etmekle suçlanabilmektedir.

Savaş da çok sayıda şiddet özellikle sivillere yönelik zulüm ve katliam yaşanmış, toplama kamplarında yaşanan zulüme ek olarak 11 Temmuz 1995 tarihinde gerçekleşen Srebrenica/Srebrenitsa katliamı önlenebilir, soykırım olarak Avrupa'nın merkezinde gerçekleşen kanlı bir vakıa olarak yerini almıştır.¹²⁸ Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna savaşın başlangıcından itibaren (Nisan 1992) Sırp askeri güçlerinin kuşatması altında kaldı. Kuşatma boyunca Saraybosna'yı sadece Boşnaklar değil kentte yaşayan Sırp ve Hırvatlar da savundu. 28 Ağustos 1995'te Sırp askeri güçler Saraybosna'ya havan topu saldırısı düzenledi ve bu saldırıda 37

¹²⁵ Türkeş, a.g.y. s.7.

¹²⁶ Radikal “Cinciç öldürüldü”13.03.2003, <http://www.radikal.com.tr/yorum/cincic-olduruldu-663563/>, (Erişim Tarihi; 6.6.2016),Timetürk ” Cinciç'in öldürülüşünün 10. yıl dönümü” 12.3.2013, <http://www.timeturk.com/tr/2013/03/12/cincic-in-oldurulusunun-10-yil-donumu.html>, (Erişim Tarihi; 6.6.2016),Euronews “Sırp Başbakanı Cinciç'in katili yakalandı” 10.2.2012, <http://tr.euronews.com/2012/02/10/sirp-basbakani-cincic-in-katili-yakalandi>, (Erişim Tarihi;6.6.2016)

¹²⁷ Türkeş, “agm”, s.7.

¹²⁸ Haguejustice,“Srebrenica in summary”, 7 August 2008, <http://www.haguejusticeportal.net/index.php?id=9564> (Erişim Tarihi:12.6.2018).

sivil hayatını kaybetti. Bu olayın ardından, NATO, Sırp askeri güçlerine kuşatmayı sona erdirmeleri için ultiatom verdi. Söz konusu ultiatom reddedilince NATO hava kuvvetleri Sırp askeri süslerine, iletişim merkezlerine ve mühimmat depolarına yönelik üç hafta süren hava saldırısı düzenledi. Sırp ordusuna büyük zarar veren hava saldırısı savaşın sona ermesinde önemli rol oynadı.¹²⁹ Buna rağmen savaşın sonunda gerçekleşen Srebrenica/Srebrenitsa soykırımını önleyemedi.

AB, Yugoslavya'nın dağılma sürecinin ilk aşamasında kararsız bir politika izlemiştir. Hatta Haziran 1991'de Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilan etmesinin hemen ardından çatışmalar başladığında bir açıklama yaparak *"Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü"* nü desteklediğini bildirmiştir. Krizin ilk aşaması olan Hırvatistan ve Sırbistan çatışmalarında AB, çatışan taraflar arasında çok daha dengeli bir politika yürütmeye dikkat çekmiştir. Bu politikadan herhangi bir sonuç alınamayınca, ekonomik yaptırım kararları alınarak bunları uygulama yoluna gitmiştir. Ardından AB savaşan tarafları 5 Kasım'da Lahey'de bir araya getirmiştir. Böylece İngiltere eski dışişleri bakanı Lord Corrigton, AB adına arabulucu olarak görevlendirilmiştir. Konferansta, AB'nin ekonomik yaptırım uyarılarına rağmen Yugoslavya'yı oluşturan mevcut sınırların uluslararası sınırlar olmasını ön gören siyasal çözüm önerisi Sırbistan tarafından kabul edilmemiştir. Bunda en önemli sorun AB önerisi, Sırbistan dışında kalan Sırpların otonomisi ile ilgili gerekli güvenceleri vermiyordu. Bundan dolayı olumlu bir sonuç alınamaması üzerine, AB tarafından diplomatik çabalara ek olarak ekonomik yaptırımların uygulanması kararı alınmıştır. Konferansın ardından ise, çatışan taraflar arasında tampon bölge oluşturulması ve buralara barış gücü askeri yerleştirilmesine karar verilmiştir. BM Güvenlik Konseyi, Kasım ayı sonunda Yugoslavya'ya barış gücü gönderme kararı almıştır. Öte yandan 12 Kasım 1991'de Avrupa Siyasi işbirliği çerçevesinde konu tartışılmış ve AB Yugoslavya'ya ekonomik yaptırım kararı almıştır.¹³⁰ Buna göre alınan karar şu şekildedir. Yugoslavya'nın AB ile imzalamaya hazırladığı ticaret ve işbirliği anlaşmasının dondurulması, Tekstil limitlerinin düşürülmesi, Yugoslavya'nın PHARE programından yararlanan ülkeler listesinden çıkarılması,

¹²⁹ Sancaktar, "agm".

¹³⁰ United Nations Dept. of Public Information, **The United Nations and The situation in Former Yugoslavia**, New York , 7 May 1993, s.44; Bora, **age**, ss 226,234-235.

G24 forumundan Yugoslavya'nın çıkarılması, Silah ve petrol ambargosu için BM'ye çağrı yapılması amaçlanmıştır.¹³¹ Bu ambargo savaş süresince amacına uygun işlemediğine dair oldukça eleştirilen uygulamalardan biri olmuştur.

Öncelikle PHARE programından Yugoslavya'ya tahsis edilen 100 milyon euro iptal edilmiştir. AB, 1991 Kasım-Aralık aylarında çatışmalardan etkilenen sivil nüfusa 14,6 milyon euro insani yardımda bulunmuştur. Diğer taraftan ekonomik yaptırımların Yugoslavya için alınması Yugoslavya'yı genel anlamda olumsuz etkilemiş taraflara bu açıdan eşit yaklaşılması adına mağduriyetlerin yaşanmasına neden olmuştur. Hâlbuki saldırgan tarafa yönelik olması gereken yaptırımlar, daha çok işgale urayan cumhuriyetleri de etkilemiştir. Başta Bosna Hersek olmak üzere bu cumhuriyetlerin mağduriyetini daha da artırarak onların zarar görmesine yol açmıştır. Daha sonra AB birliği bunun olumsuz etkisini ortadan kaldırmak için 2 Aralık 1991'de Sırbistan ve Karadağ dışında kalan Cumhuriyetler için yaptırımları kaldırmıştır. Vukovar kentinin düşmesi dönüm noktası olmuştur. Kentin Sırpların eline geçmesinden sonra 16 Aralık'ta AB tarafından yapılan açıklamada *“Koşulların oluşması halinde, Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerin 15 Ocak 1992'den itibaren tanınabileceği ifade edilmiştir”* burada aşırı milliyetçi Miloseviç iktidarının saldırgan tutumu bu duruma ve sonradan yaşanacaklara neden olmuştur.¹³²

Büyük Sırbistan Hayali daha çok Yugoslavya'nın dağılması Sırbistan'ın küçülmesi ile sonuçlanmıştır. Özellikle Almanya'nın da Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetleri tanıma isteği de bu süreci hızlandırmıştır. Nihayetinde Almanya 23 Aralık 1991'de bağımsızlık ilan eden Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımış bu şekilde artık Yugoslavya'nın dağılması da tescil edilmiş oldu. 15 Ocak 1992'de ise diğer AB ülkeleri, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımıştır. Her ne kadar Yugoslavya krizin başlangıcında Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü korumaya yönelik uygulamalar öngörülmüş ise de bu politikaların sonuç vermemesi Sırp tarafının çok daha saldırganlaştırmıştır. Dönemin AT tarafından artık Yugoslavya'nın dağılmasının geri dönüşü olmayan süreç olduğu kabul edilmiş ve reel-politik gelişmeler bu gerçeği göstermiştir. Bunun sonucunda Yugoslavya'dan bağımsızlık ilan eden

¹³¹ Martin Holland, **European Community Integration**, St Martin Press, New York, 1992, p. 136.

¹³² Cemile Halilović, Bosna Hersek Devleti, s.32.

cumhuriyetlerin bağımsızlığı tanınmaya başlanmıştır. Hırvatistan ve Slovenya'nın ardından 17 Nisan 1992'de bağımsızlık ilan eden Bosna Hersek Cumhuriyeti'de tanınmış ve Makedonya'nın Yunanistan'la arasındaki isim sorunu nedeniyle gecikme yaşansa da bu cumhuriyette tanınmıştır.¹³³ Fakat BH'in devlet olarak tanınması BH'de yaşananları durduramamış ve BH'nin süreci diğer cumhuriyetlere göre çok daha farklı işlemiştir.

AB, 1991 yazında Gözlemci Misyonu adıyla silahlı olmayan güçlerden oluşan ateşkes denetleme birimini oluşturarak gözlemciler, çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapmaya çalışmışlardır. Ancak savaşın yayılması karşısında Fransa tarafından 1992 Ağustos ve Eylül aylarında yapılan çağrıda ise çatışma bölgelerinin ateşkesi denetlemek için BAB barış gücü gönderilmesi talebinde bulunulmuştur. Ancak bu öneri diğer üyeler tarafından kabul edilmemiştir.¹³⁴ Bu arada Fransa'nın önerisi ile oluşturulan bir çalışma grubunda BAB'ın müdahale seçenekleri belirlenmiş, Ancak bu seçeneklerin hiçbirisi BAB Bakanlar Konseyi tarafından kabul görmemiştir.¹³⁵ Barış gücü oluşturulması konusunda işbirliği sağlanamayınca dikkatler BM üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Böylece eski Yugoslavya merkezinde AB'nin müdahale imkânı ortadan kalkmıştır.

BM Güvenlik Konseyi tarafından 1992 Şubat ayında Hırvatistan'da Sırp ve Hırvat güçler arasında ateşkesi devam etmesi için BM Koruma Gücünün oluşturulmasına karar verilmiştir. İngiltere ve Fransa, bu gücün içinde etkin rol alırken Almanya, anayasal engelleri nedeniyle bu güce asker katkısında bulunamamıştır.¹³⁶ Bosna Hersek iç savaşında 1992-1995 barış gücü görevlerini BM çatısı altında NATO yerine getirmiştir. Adriyatik denizi ve Tuna nehrinde NATO ve BAB tarafından ortaklaşa olarak Karadağ ve Sırbistan'a karşı deniz ablukası uygulamıştır. Bosna üzerinde uçuşa yasak bölgeler, buradaki askeri güce hava desteği ve Bosna-Hersek içindeki “Güvenli Bölgeler”inin korunması İtalya'da

¹³³ age.

¹³⁴ Ben Soetenderp, **Foreign Policy in European Union**, Longman, London ve New York, 1999, s.141

¹³⁵ Edward Goffrey, **The potential and Limit of The CFSP: The Yugoslav Example, Foreign Policy of the European Union-From EPC to CFSP and Beyond** (Elfriede Regelsberger ve diğerler, London 1997, s.186-187.

¹³⁶ Demirtaş, “agm” ss. 350-351.

bulunan NATO hava üssü lojistik destek vermiştir.¹³⁷ Diğer taraftan güç kullanma konusunda kararlı duruş sergilenememesi nedeniyle Bosna-Hersek operasyonunda büyük sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Kuzey Ordu Hareket Merkezi içinde yer alan barış gücünün kullanması konusunda tereddüt edilmesi sonucunda 5 Şubat 1994'te Saraybosna'da pazar yerinde katliama yol açmıştır. Bomba saldırısının ardından NATO tarafından yayınlanan ultimatonda Bosnalı Sırlardan 10 gün içinde ağır silahlarını Saraybosna'nın 20 km uzağına taşımaları talep edilmiş aksi durumda imha edileceği açıklanmıştır. Bu ultimatoma ardından 18 ay boyunca Saraybosna'ya topçu saldırısında bulunulmamıştır. 28 Ağustos 1995'teki saldırıdan sonra Bosna'da bulunan Sırp mevzilerine yönelik NATO bombardımanı başlamıştır. Bosna-Hersek'te üç buçuk yıl süren savaşa son veren de ABD öncülüğünde NATO güçlerinin Sırp mevzilerine yönelik hava saldırısıdır. Savaş Amerika ve AB devletlerinin müdahalesiyle Aralık 1995'te sona ermiş oldu.¹³⁸ AB'nin Yugoslavya'nın dağılması sırasında ortaya koyduğu dış politika pratiği, kendi içinde bütünsellik taşımamıştır.¹³⁹ Sonuçta Yugoslavya krizi, AB'nin Balkanlar konusunda stratejisinin bulunmadığını gibi, Birlik içindeki Özellikle Almanya, İngiltere ve Fransa'nın arzularına göre şekillenmiştir. Diğer taraftan bu ülkelerin Yugoslavya ile ilgili hassasiyetleri ya da endişeleri bu ülkelerin herbirine göre değişiklik gösterdiği için Yugoslavya'nın dağılma süreci bu tutarsız politikalarla belirsizliğe sürüklenmiş özellikle ülkedeki trajedinin yükünü daha da fazlalaştırmıştır.

Dayton Anlaşmasıyla NATO BH'te merkezi bir rol devr aldı. Anlaşmaya göre NATO komutasındaki 60,000 kişilik askeri birlik Uygulama Gücü/Implementation Force (IFOR) olarak Bosna-Hersek topraklarına konuşlandırıldı. Diğer taraftan Savaş sırasında görev yapmış olan Birleşmiş Milletler Koruma Gücü /United Nations Protection Force (UNPROFOR) anlaşma gereğince yerini Uygulama Gücü/Implementation Force (IFOR)'e bırakmış oldu. IFOR'un en önemli görevi barışı, güvenliği, istikrarı sağlamak ve anlaşmanın uygulanmasını güvence altına almak olarak belirlendi. 1997'de ise IFOR'un ismi SFOR/Stabilization Force olarak

¹³⁷ James Gow, *Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War*, London 1997, s.130-133.

¹³⁸ Sancaktar, "agm",

¹³⁹ Halilović age, s.34.

değiştirilerek, asker sayısı da azaltılarak 36,000'e indirildi. Daha sonraki yıllarda da değişikliğe gidilerek NATO'nun Haziran 2004 İstanbul Zirvesi'nde ve Aralık 2004 de SFOR'un tasfiye edilerek yerine AB komutasında yeni bir askeri gücün yerleştirilmesi öngörüldü. Alınan karar 2 Aralık 2004 tarihinde uygulamaya konuldu ve SFOR'un yerini de 6500 kişilik Avrupa Birliği Gücü/European Union Force – EUFOR aldı.¹⁴⁰ Artık AB, BH'de birçok belirsiz politikalarına rağmen zorunluktan kaynaklı olarak ya da şartların da zorlamasıyla birçok alanda somut anlamda rol almış oldu.

2.5. Dayton Antlaşmasından Sonra Bosna Hersek'in Kurumsal Yapılanması

2.5.1. Dayton Antlaşması

21 Kasım 1995'te ABD'nin Ohio eyaletinin güney-batısında Miami Nehri vadisinde Dayton şehrindeki Wright-Paterson Hava kuvvetleri Üssü'nde Dayton Barış Anlaşması için uzlaşma sağlanmış oldu. BH'teki savaşın sonlanmasında dönüm noktası olmuştur. O dönemde BH'in ilk Cumhurbaşkanı Aliya İzetbegović, dönemin Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Milosevic ve Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tudjman antlaşmayı imzaladı. ABD'yi ise dönemin başkanı Bill Clinton'ın elçisi Richard Holbrooke temsil ediyordu. AB, Fransa, Almanya, Rusya, İngiltere ve ABD gözlemci olarak imza atmışlardır. Cumhurbaşkanı İzetbegović, Brčko bölgesinin statüsünden dolayı uzlaşmaya varılamadığından antlaşmayı imzalamaktan vazgeçti. Antlaşmanın imzalanmasına yarım saat kala, Dayton'da düzenlenen konferanstan yirmi gün sonra Brčko şehrinin statüsü konusunda ABD'nin müdahalesinin ardından Brčko için uluslararası tahkim kabul edildi. Böylece Aliya İzzetbegovićin ısrarı ile BSC, coğrafi olarak ikiye bölünmüş oldu. Anlaşma 14 Aralık 1995'tarihinde Paris'te imzalandı. Bu antlaşmanın temelini oluşturan ise 1994 yılının Mart ayında Bosna-Hersek Başbakanı Haris Silajdzic, Hırvatistan Dışişleri Bakanı Mate Granic ve Hersek-Bosna Hırvat Cumhuriyeti Başkanı Kresimir Zubak tarafından imzalanan Washington Antlaşmasıydı. Çünkü bu antlaşma sayesinde Hırvatistan'daki Hırvat ordusu ve Bosna-Hersek'teki Hırvat Savunma Konseyi

¹⁴⁰ Sancaktar, "agm".

(HVO) birlikleri ile genelde Boşnaklardan oluşan Bosna-Hersek Cumhuriyeti Ordusu arasındaki çatışmayı sonlandırmış ve Bosna-Hersek'in iki entitesinden birini temsil edecek şekilde Bosna-Hersek Federasyonun kurulmasını sağlamıştır.¹⁴¹ Anayasal anlaşma niteliğine sahip Dayton Barış Anlaşması ortaya çıkardığı kurumsal yapısı ile dünyada bu özelliğe sahip nadir ülkelerden biri oldu.

BH'te ortak devletin anyasası, BH Federasyonu'nun anyasası ve BSC'nin anyasası olmak üzere Bosna Hersek'in üç anyasası vardır. BH anyasası on iki madde ve iki ekten meydana gelmektedir.¹⁴² BH anyasası, Consociationalist bir anayasadır. BH anyasası bütün kurum ve kurallarıyla çoğunlukçu demokrasi ya da majoritarian democracy modeli yerine siyasal sistemin temelini üç kurucu halkın oydaşması veya uzlaşması esasına dayandırmıştır. Bu uzlaşmayı sağlamak üzere getirilen ilke, kural ve kurumlar, çoğunlukçu demokrasiden birçok noktada farklılaşan ve uzlaşma demokrasisi (consensus democracy) olarak adlandırılan yeni bir model oluşturulmuştur.¹⁴³ İlerki yıllarda BH'in karar alınmasında en çok eleştirilen ve en çok sıkıntı oluşturan sistem olmuştur. Çünkü uzlaşma ile karar alınamadığından devlet sisteminde tikanıklıklar baş göstermiştir.

DBA'nın parafe edilmesi ile birlikte BH'deki savaşta böylece sona ermiş oldu. DBA'nın kısa vadede öncelikli amacı savaşın sonlandırılmasıydı. Diğer de uzun sürece yayılan çok daha zor olan kalıcı barış ve istikrar için gerekli ortamın oluşturulması amaçlanmıştır.¹⁴⁴ Böylece DBA'nın temel öncelikli hedefi halklar arasında savaş sürecinde ortaya çıkan derin düşmanlıkların önüne geçmek, kalıcı barışı, istikrarı ve refahı sağlamak bununla birlikte Avrupa Atlantik entegrasyonuna

¹⁴¹ Cemallettin Latiç, "BH'in Deli Gömleği Dayton Anlaşması" <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bosna-hersekin-deli-gomlegi-dayton-anlasmasi/691481>, 23.11.2016.

¹⁴² Nedime Aslı Şirin Öner, **Dram Sonrası Bosna**, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, I.bs, Mart 2013, İstanbul, s.119.

¹⁴³ Oktay Uygun, "Bosna Hersek: İç Savaştan Konsensüs Demokrasisine", İHFM, c . LV I - s 1-4 , 1998, s.149.

¹⁴⁴ Erhan Türbedar, "Barışının 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek:Dayton Barış Anlaşması'nın Neticelerinin Değerlendirmesi", TEPAV Değerlendirme Notu, Aralık 2010, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1292831752-6.Barisinin_15._Yildonumunde; Anadolu Ajansı, "Bağımsız' Bosna Hersek 26 yaşında" <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bagimsiz-bosna-hersek-26-yasinda/1076907>, 1 Mart 2018,(Erişim Tarihi:12.3.2019).

geçişin temellerinin oluşturulmasıydı.¹⁴⁵ Fakat zaman içerisinde süreç çok daha sancılı işlemiş hatta bazı noktalarda tıkanmıştır.

Bu antlaşma ile BH'deki ölüm ve yıkımların önüne geçilmesini sağlamışsa da Srebrenica/Srebrenitsa soykırımının savaş sonunda gerçekleştirilmiş olması hem tarafların hem de uluslar arası güçlerin sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Savaşta bir tarafın soykırıma uğradığı ülkede uzlaşma kültürünün oluşmasını derinden etkilemiştir. Tarafların aynı devlet içinde tekrar bir arada yaşaması amaçlandığı için tarafların birbirine karşı üstünlüğü gibi bir durumdan ziyade daha çok tarafları dengelemek üzere oluşturulmuş bir anlaşmadır. Bu denge uğruna hareket edilmesi oldukça karmaşık hatta şahsına münhasır olarak işlevsiz bir devlet mekanizmasını ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı da karar mekanizması sürekli tıkanmakta karar alması çok nadiren, o da çok zorlu bir süreçten sonra ancak AB'nin ya da Yüksek Temsilci'nin baskılarıyla gerçekleşmektedir. Bazen bu müdahale de etkili olamaya bilmektedir. Bu da ülkede bıçak sırtında giden istikrarı etkilemektedir. Bu siyasi ve ekonomik kaos oluşturduğu gibi, halklar arasındaki gerginliğinde artmasına neden olmaktadır. Antlaşmanın mimarı Richard Holbrooke Antlaşmanın ileride bir takım değişiklikler yapılabileceğine dair daha önceden açıklama bulunmuşsa da, taraflar arasındaki basit bir konuda bile uzlaşmanın zor olması bu değişikliğinde yapılabilme ihtimalinin çok az olduğunu göstermektedir. Ancak bunun için dışardan belli bir itici güce ihtiyaç duyulmaktadır. Aşama aşama reformların yapılmasıyla ülkenin gerçek anlamda işlevsel bir nitelik kazanması öngörülmektedir.

DBA, Bosna Hersek'in egemenliğini ve bütünlüğü konusunda tartışma oluşturduğu gibi işlevsiz bir devlet mekanizması ortaya çıkarmıştır. Yine de Bosna Hersek'in parçalanmasını önlediği gibi birbirlerine karşı savaşmış bu halkların bir arada yaşaması ABD ve AB gibi küresel güçlerin zorlamasıyla bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Öyle ki savaşın başlangıcından sonuna kadar ki süreçte BH'nin bütünlüğü ile ilgili sürekli gelgitler yaşanmıştır. Başlangıçta Hırvat ve Boşnaklar Yugoslavya Federal Ordusu'na karşı ortak savunma yapmalarına rağmen 1993'ün ilk aylarından itibaren daha fazla toprak ele geçirdikten sonra BH'yi Sırplarla

¹⁴⁵ Sancaktar, "agm".

paylaşabilecek güce ulaşabilmek amacıyla Hırvatlar, Boşnaklara karşı saldırılara başladılar. Bunun sonucunda Bosna Hırvatları daha sonraları Hırvatistan'ın düzenli ordusuyla Batı-Hersek ve Neretva vadisindeki çatışmalarda desteklediği kendi orduları “*Hırvat Savunma Konseyi*”ni (HVO) kurarak “*Hersek Bosna Hırvat Cumhuriyeti*”ni ilan ettiler. Hırvat güçlerinin bu saldırganlığından dolayı Boşnak-Hırvat askeri ittifakı da ortadan kalmış oldu. Bu süreçte Hersek'in batısını ve Posavina'nın bir bölümünü kontrol edebilen Bosna Hırvatları Boşnaklardan toprak ele geçirme çabaları içinde oldular.¹⁴⁶ Boşnak tarafı açısından bu hayal kırıklığı ateşkes sonrasında Sırplarla birlikte Hırvat tarafına karşı da güvensizliğin oluşmasına neden oldu.

BSC'nin geniş yetkilerle donatılmış mikro devlet görüntüsü, işlevi ve liderlerinin ayrıştırıcı söylem ve girişimleriyle birleşince ülke içinde gerilime neden olmaktadır. Hırvatların daha çok anavatan olarak gördükleri Hırvatistan'ın olması gibi nedenlerden dolayı Boşnak tarafı diğer halklara göre ne kadar tartışmalı da olsa öz devletleri olarak BH'yi sahiplenmektedir. Bu nedenle Boşnak siyasilerde daha çok ülkenin merkezi yapısının güçlendirilmesi ön plana çıkarken diğer halklarda ise mümkün olduğu ölçüde âdemi merkeziyetçi yapı talep edilmektedir. Taraflar bu noktada fikirsel olarak çatışmaktadır.

Savaş sürecinde Hırvat ve Sırp tarafı hatta uluslar arası güçler daha çok BH'nin bölünmesine yönelik senaryolar geliştirip bu yönde adım atsalar da, uluslar arası güçlerin BH'nin bütünselliğinin çıkarlarına da uygun gelmesi nedeniyle bu anlaşma Bosna-Hersek'in uluslararası alanda tanınmış sınırları ve toprak bütünlüğü ile bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesine imkân tanımıştır. Bunun yanında Tito döneminde Yugoslavya'da 1969'da “Müslümanlar” adı altında kurucu unsur olarak tanınan Boşnaklar, DBA'nın eki niteliğinde olan Bosna-Hersek Anayasası'nda gerçek isimleri olan Boşnaklar olarak ayrı bir millet olarak kabul edilmişlerdir.¹⁴⁷ Boşnaklar anlaşmanın devlet düzeyindeki merkezi yapısının çok

¹⁴⁶ Taşar, M.Murat “Dayton Anlaşması ve Bosna -Hersek'in Geleceğine Dair Düşünceler” **Ülke Dergisi**, sayı 12, 25 Ağustos 1996, s.3.

¹⁴⁷ Erhan Türbedar, “Barışın 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek:Dayton Barış Anlaşması'nın Neticelerinin Değerlendirmesi”, **TEPAV Değerlendirme Notu**, Aralık 2010, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1292831752-6.Barisinin_15._Yildonumunde.

zayıf olduğu konusunda eleştiriler de bu noktalardan dolayı DBA'dan kaynaklanan kazanımları da önemsemektedirler.

Diğer açıdan anlaşma ülkeye karmaşık bir siyasi yapı getirdi. Dayton çerçevesinde belirlenen “yeni” Bosna Hersek'in anayasasında, 3,5 yıl boyunca birbiriyle savaşan Sırp, Boşnak ve Hırvatlar "kurucu halklar" olarak tanımlandı. Buradaki “üç başlılık”, Bosna Hersek'i dünyanın en karmaşık siyasi yapıya sahip ülkelerinden biri haline getirdi. Başta dış politika olmak üzere birçok konuda “uzlaşma” ile karar alındığından birçok boyutta da Bosna Hersek'in ilerleyişini sekteğe uğrattı.¹⁴⁸ Her ne kadar savaşı sonlandıran bir anlaşma olsa da, BH halkı DBA'dan kaynaklanan sorunlarla uğraşmaktadır. Öyle ki bu hantal ve karmaşık yapı özellikle ekonomik açıdan halk üzerinde ciddi olumsuz etkilere neden oldu. Sonraki yıllarda ortaya çıkan Tuzla olayları ve vatandaşlık krizi bu sıkıntıların en önemli göstergesiydi.¹⁴⁹ Bu olaylar BH halkının bıkkınlığının sosyal patlamaya dönüşmesi diğer açıdan ise DBA anlaşmasının ortaya koyduğu yapının ciddi çatırdamasına rağmen, trajik olan bunun ülkedeki göreceli barış adına sürdürülmeye çalışılmasıdır.

Gerginliklerin ve anlaşmazlıkların devam ettiği özellikle siyasi ve etnik tansiyonun çok yüksek olduğu ülkede, Eski Yugoslavya'nın bölünmesinin ardından 29 Şubat-1 Mart 1992'de düzenlenen referandumla bağımsızlığına kavuştuğu için ülkede Bağımsızlık Günü, FBİH entitesinde milli bayram olarak kutlanırken BSC'de sıradan bir gümüş gibi muamele görmektedir. Sırp'lar 9 Ocak'ı "anayasaya aykırı" olmasına rağmen BSC günü olarak kutlamaktadır. Boşnaklar için bu tarih ise yaşanan katliamlardan dolayı acı ve gözyaşı anlamına gelmektedir.¹⁵⁰

Her şeyden önce Anayasada Bosna Hersek kimliğinin oluşumu tarafları üzerinde bunun hâkim kılınması amaçlanmaktadır. Bosna Hersek Dayton Antlaşmasında belirtildiğine göre iki entiteden oluşmaktadır. Bosna Hersek; Federasyon (Hırvat-Boşnak) ve (Bosna) Sırp Cumhuriyetinden oluşan devlet olarak

¹⁴⁸ AA, “Bağımsız' Bosna Hersek 26 yaşında” AA, 01.3.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bagimsiz-bosna-hersek-26-yasinda/1076907> (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

¹⁴⁹ ESI “Protests and Illusions – How Bosnia and Herzegovina lost a decade” 23 December 2014 Berlin – Sarajevo.

¹⁵⁰ AA, “Bağımsız-bosna-hersek-26-yasinda” 1 Mart 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bagimsiz-bosna-hersek-26-yasinda/1076907>.

tanımlamaktadır.¹⁵¹ Bu şekilde bu iki alt birimin Bosna Hersek Devleti içindeki konumu tayin edilmektedir. Böylece söz konusu birimlerin uygulanmaları Bosna Hersek Devlet Meclisi tarafından onaylandığı sürece, bir devlet gibi hareket edeceklerdir. Federal taraf Bosna Hersek genel yönetiminde hem meclisteki sayıda hem de cumhurbaşkanlığı ve hükümet düzeyinde üçte iki ağırlığa sahip oluyor. Bu da Boşnak ve Hırvatlar arasında paylaşılıyordu.¹⁵² BH devlet sisteminde her şey üç kurucu halka göre işlediğinden çok şey de, üçlü fakat dönüşüm kuralı ya da rotasyon usulü geçerlidir.

Ülke nüfusunun yaklaşık % 3.5 lik kesimini oluşturan “Diğerleri” olarak adlandırılan Boşnak, Sırp ve Hırvatlar dışında kendini tanımlayan Roman, Museviler ve bunların dışındaki haklar Dayton Antlaşmasında dikkate alınmamış, karar alma mekanizmasında yer almamıştır. Sonra ki yıllarda Adalet Divanına bununla ilgili dava açılmış ve açan taraf haklı bulunduğundan bununla ilgili olarak Bosna Hersek’ten tarafların kendi aralarında uzlaşının sağlanması beklenmiştir. AB tarafından düzenleme yapılması talep edilmiş, uzun bir dönem bununla ilgili düzenleme yapılmasına dair bir uzlaşmaya varılmamış fakat BH’ye adaylık statüsünün verilmesinde engel oluşturduğundan AB ile BH arasında önemli sorun olmuştur.

Nüfus yapısı irdelendiğinde coğrafi alan olarak Federasyon; yani Hırvat ve Boşnaklara % 51 olan Sırp Cumhuriyetine ise, % 49luk bir alan bırakırken, diğer açıdan nüfus oranı oldukça düşük olan Hırvatlar Federasyonda eşit söz hakkına sahip olmuştur. Federal taraf Bosna Hersek genel yönetiminde hem meclisteki sayıda, hem de cumhurbaşkanlığı ve hükümet düzeyinde üçte iki ağırlığa sahip olmuştur. Yani Hırvatlar Bosna Hersek yönetiminde üçte bir oranında söz sahibi oluyordu. Dayton’da Federasyon’un tam anlamıyla tanımı yapılmamış, daha çok 1994 Washington Ant’da çözülmesi beklenmiştir. Karmaşık yapının en önemli noktasını oluşturan kantonlar kurulmuştur. Böylece federal arazi 10 kantona bölünmüş her biri kendi hükümetine sahip mikro devletçikler ortaya çıkarmıştır. Federasyonun çok fazla küçük birimlere ayrışması BHF’de ekonomik olarak da olumsuz etkilemektedir.

¹⁵¹ DPA, Constitution of Thee Federation of BH.

¹⁵² Mladen Ančić, Tko je pogriješio u Bosni na Razdejelnici Između Povejesti i Politike, Osijek-Zagreb-Split 1999, s.32; Halilović s.49.

Çünkü bürokraside aşırı sayıda kamu görevlisi istihdam edilmektedir. Bu da hantal bir bürokrasi ortaya çıkarmıştır.

DBA ile Boşnak, Sırp ve Hırvatlar tek bir çatı altında, ülkenin kurucu halkları olarak görev aldılar. Ülkenin birbirleriyle savaşıyor üç kurucu halktan oluşması kendine özgü siyasi yapılanma ortaya çıkarmıştır. Bu durum Bosna Hersek'i dünyanın en karışık idaresinin hüküm sürdüğü devletlerden biri haline getirdi. Buna göre ülkede üç Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi üç Başbakan, 13 hükümet, 16 parlamento 300'ü aşkın bakan ve bunların hepsinin başında, uluslararası toplum tarafından atanan Yüksek Temsilci bulunmaktadır. Bir kararın çıkarılabilmesi için Boşnak, Sırp ve Hırvat üç etnik topluluğun da onay vermesi gerektiği için çoğu zaman kararların işlerlik kazanmasına engel olunmuştur.¹⁵³ Diğer yandan özellikle Sırp tarafından vurgulanan ayrılıkçı hareketler Self Determinasyon Hakkı ve Sırbistan ile birleşme isteği en önemli sorundur.

Dayton Antlaşmasında Sırp'ların etnik temizliğine karşı savaşta elde ettikleri yerleri aynen korumuşlar üstelik ülke içinde oldukça geniş yetkilerle donatılmış, merkezi hükümetten bağımsız BSC oluşumuna izin verilmiştir. Böylece bu durum BH'nin bütünlüğü için tehdit oluşturmaktadır. BSC, Bosna Hersek Devletinin en büyük zaafı olarak varlığını devam ettirmektedir. Sırbistan'ın AB'ye girme isteği ve müzakere sürecinde olması; AB'ni Balkanlarda özellikle Bosna Hersek'te gerçek anlamda barış ve istikrarın sağlanması için çok daha önemli bir aktör haline getirmektedir. Ayrıca taraflar arasında bağlayıcı olma özelliğinin çok daha artmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan her ne kadar Sırp'lar kadar olmasa da 3. Entite olma talepleri Hırvatlarında Bosna Hersek devletinin bölünme durumunu ortaya çıkartıyor.¹⁵⁴ Üstelik siyasi krizlerde bu zaman zaman koz olarak kullanılmakta ülkede atmosferin gerilmesine etki etmektedir.

Bosnalılık bilincinin oluşmasında etki eden en önemli engellerden biri de tarafları DBA ile sahip oldukları ayrıcalıklardır. Bunun en tartışmalı alanlarından biri de eğitimidir. Bosna Hersek'in devlet yapısı eğitime de yansımış durumda, birçok

¹⁵³ Halilović, s.53.

¹⁵⁴ Ganić, a.e, s.62.

okulda her etnik topluluğa ait öğrencilere farklı müfredatta eğitim verilmektedir. Kısacası aynı okulda okuyup da üç etnik topluluğa kendi etnik topluluğuna ait öğretmenlerce ders verilmektedir. Hatta Mostar örneğinde olduğu gibi sağlık alanında bile aynı ayrışma yaşanabilmektedir.¹⁵⁵ Kurucu halklar tarafından özellikle dil ve tarih derslerini birleştirici olmasından çok ayrıştırıcı araç olarak kullanılmaktadırlar. Aynı ülkede soykırım mağduriyeti bir halk söz konusuysen diğer tarafta soykırımın failleri “*kahraman*” gibi gösterilip, resmi kurumlara isimleri verilebilmektedir. Diğer taraftan örneğin tarih dersi müfredatında bir kurucu halk diğer halkı “*düşman*”olarak göstermekte bu durum yeni nesiller arasında uzlaşma kültürünün oluşumuna da zarar vermektedir.

Bosna Hersek Federasyon’undaki bu karışık siyasi yapının sadeleştirilmesi zorunluluk olarak görülmektedir. Ülke içinde özellikle siyasetçiler arasında II. Dayton vurgusu sıklıkla dile getirilmektedir. Özellikle Bosna Hersek ve Sırbistan birçok Balkan ülkesinin müzakere sürecinde veya potansiyel aday olması AB’ni bu konuda daha önemli değişiklikler yaptırabilme konusunda gücünü arttırmaktadır.

Dayton Barış Antlaşması, Bosna Hersek içinde bir “Cumhuriyet”(Sırp) ve bir de Federasyondan (Boşnak-Hırvat) oluşmaktadır. Savaş öncesi ve sonrası kurumlar arasında devamlılık olması da önemli sorundur¹⁵⁶ Bosnalı Sırpların savaş sürecinde güç kullanımı ve etnik temizlikle elde ettikleri toprakları “Republika Sırska” adı altında “Bosna Sırp Cumhuriyeti ”ne sahip oldular. Ülkenin geri kalan kısmında ise, Bosna Hırvat Federasyonu adı altında daha farklı bir yapılanma oluşturuldu. Sırp Cumhuriyeti Merkezi bir yapılanma mevcutken Federasyon 10 Kantondan oluşmaktadır. Her iki birim de aynı parlamentolara sahip olup, kantonlarda kendi meclislerine sahiptirler. Ülkenin çoğu kurumunda sadece üç kurucu halkı olarak tanımlanan Boşnak-Sırp ve Hırvatların kimlikleri dikkate alınmaktadır. Öyle ki, Cumhurbaşkanlığı bile üçlü yapıya sahip olup, üç kurucu halktan temsilci öngörülmektedir.

¹⁵⁵ Galbraith, a.e, s.288.

¹⁵⁶ Euronews, “Bosna Hersek’teki karmaşık devlet yapısı”
11.02.2014,<https://tr.euronews.com/2014/02/11/bosna-hersek-teki-karmasik-devlet-yapisi>

Federal devletlerde merkezi otoritenin alt birimler arasındaki uyumsuzlukları yasalarda çözme yetkisi bulunmaktadır. Federe devletlerdeki hukuksal oluşumların farklılığına rağmen devletin birliği bu şekilde çözülebilmektedir. Bosna Hersek'te bir düzenlemenin olması veya bu şekilde işlemesi oldukça güçtür. Çünkü hukuksal yapısı o derece güçlü değildir. Öyle ki, devlet kurumları arasında önemli derecede esneklik olduğu gibi, Federe Cumhuriyetlerin alt birimleri merkezi devletten daha güçlü durumdadır. Yine de Dayton Antlaşmasında kendi anayasal yetkilerini arttıramayacağı, DBA'da yer almaktadır.¹⁵⁷ Bu süreci artık AB ile BH arasındaki ilişkiler belirleyecektir.

Cumhurbaşkanlığı da etnik temelli bir temsil yapısı ortaya çıkarmaktadır. Bu da Federatif sisteme pek uymamaktadır. Bundan da öte, Sırp Cumhuriyeti topraklarından, Boşnak ve Hırvat üye de Federasyon topraklarından seçilirken bu üç topluluk dışında kalan ki, % 3'lük kesim Yahudi ve Romanlardan oluşmaktadır. Anayasal olarak temsil hakkına sahip değildir. Böylece Bosna Hersek yurttaşların ülkenin tüm topraklarında eşitliği sağlanmamış,¹⁵⁸ devlet sistemi kurucu uluslar için oluşturulmuş ve idarede de kurucu uluslara-unsurlara yer verilmektedir. Aynı şekilde Kamu görevlilerin seçiminde de ayrımcılık yapılmıştır. Bu şekilde Bosna Hersek trajik savaşı sonlandırmak ve etnik temizliği önüne geçmek için Uluslar arası toplum ABD'nin öncülüğünde hatta bazı durumlarda dayatması ile Dayton Antlaşması ve ardından yapılan Washington Antlaşması ile Richard Holbrooke tarafından hazırlanan ve İstikrarı AB sayesinde sağlanan işlevselliği çok kısıtlı, etnik temelli devlettir.¹⁵⁹ Bosna-Hersek'teki entite kurumları, devlet düzeyindeki kurumlardan çok daha güçlü yetkilere sahiptir. Aslında devlet düzeyindeki yapıların çok daha işlevsel nitelik kazandırılması amaçlanmıştır. Geçmişte entitelerden devlet düzeyindeki kurumlara daha çok yetkinin devredilmesi oldukça geniş özerkliğe sahip BSC tarafından engellenmiştir. Bosnalı Sırp'lar daha çok 1992-1995 yıllarında silah yoluyla Bosna-Hersek'in parçalanması senaryolarına göre hareket etmişlerdir. Bu nedenle de DBA'dan sonra da devlet düzeyindeki kurumların güçlenmesini ve

¹⁵⁷ Halilović, s.55.

¹⁵⁸ Ganiç, a.e., s.67.

¹⁵⁹ Halilović, s.56.

bununla ilgili kanunların meclisten geçirilmesinin önüne geçmektedir.¹⁶⁰ Bu şekilde BSC milliyetçi siyasileri savaş dönemindeki amaçlarını bir şekilde DBA ile sahip oldukları yetkilerle dolayısıyla siyasi araçlarla devam ettirmektedirler.

Bu Karmaşık yapı BH'yi bölgedeki siyasal olaylar ve gelişmeler karşısında kırılgan hale gelmektedir. En ufak bir konu tarafların keskin çizgilerle kutuplaşmasını sağlamaktadır. Bu da tarafların birlik bütünlük içinde politika geliştirmelerine engel oluşturmaktadır.

2.5.2. Bosna Hersek Devletinin Yapısını Oluşturan Organlar

Devlet inşası, devleti kurma, yeniden tesis etme ve kamusal yapısının güçlendirilmesi özellikle kamusal hizmet yeteneği ve olanaklarının devletin egemen olduğu bölgede güçlendirilmesidir. Devlet inşasının kilit hedefleri arasında *“Güvenlik sağlanması, hukukun üstünlüğünün kurulması, temel mal ve hizmetlerin işlevsel resmi devlet kurumları aracılığıyla etkin bir şekilde sunulması ve kurulan yeni devlet kurumları için politik meşruiyet oluşturulması”* yer alıyor. Bununla birlikte devlet kurumlarının güvenliği sağlanması (örneğin ordu, politika ve yargı gibi) veya insani gelişimin (örneğin eğitim, ekonomi ve sosyal politika) oluşturulması, büyük ölçüde yerel aktörlerin yeteneklerine ve çıkarlarına bağlıdır. Uluslararası desteği olan kurumlar; uluslararası müdahale, ekonomik ve farklı topluluklar arasındaki sosyal bağların yeniden kurulmasını amaçlayan aşağıdan yukarıya yapılan girişimleri teşvikine ihtiyaç duymaktadır.¹⁶¹ Fakat devlet sistemindeki kurucu halkların ayrıcalıkları tek sesli güçlü bir sivil toplumun oluşumuna engel oluşturmaktadır. Hatta BH'nin şu anki devlet sisteminin kurumları ayrışmalar için aracı görevini üstlenmiş durumdadır. Her birim kendi özerkliğini bir kazanım olarak görmekte reform girişimlerinde bunları kaybetmekten endişe duymaktadırlar. Fakat bundan verilen taviz ya da endişelerinde haklı olsalar bile devlet sisteminin akıcı hale gelmesine etki edecek ki, bu durum BH devletini güçlendirecektir.

¹⁶⁰ Erhan Türbedar, “Barışın 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek:Dayton Barış Anlaşması'nın Neticelerinin Değerlendirmesi”, **TEPAV** Değerlendirme Notu, Aralık 2010, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1292831752-6.Barisinin_15._Yildonumunde

¹⁶¹ Bülent Sarper Ağır ve Barış Gürsoy “The European Union's State-Building Efforts in The Case of Bosnia And Herzegovina”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:15, No:1,Yıl: 2016, s.5.

Dayton tarafından tasarlanan devlet yapıları altında, merkezi yönetim yetkileri zayıf kalırken, çoğu yönetim işlevi entite seviyesinde kalmaya devam etti. Merkezi devlet seviyesi yalnızca sınırlı sayıda meseleden sorumlu oldu. Bunlar dış ve dış ticaret politikaları, gümrük ve finans, entiler arası yasa uygulama, (göçmenlik, ulaştırma ve haberleşme alanlarıdır).¹⁶² Bu nedenle, BH'deki merkezi devlet kurumları karar verme kapasitelerini alt düzey birimler devlet düzeyindeki kararları felç ederek sınırladı ya da işlemez hale getirdi.

Dayton'un öngördüğü anayasa tek devleti önerse de iki entite ve bir özerk bölge getirdiğinden aslında tek devletten ziyade pratikte bölünebilen devlet yapısına neden oldu. 10 kantondan oluşan ademi merkezi Bosna-Hersek ile merkezi Sırp Cumhuriyeti (ve Brčko bölgesi) düzeyinde farklı anayasal yapı ortaya çıkmıştır. Buradaki çelişki 3.5 milyonluk BH için Devlet seviyesinde bir, entiteler seviyesinde ikiye, özerk bölge için bir ve 10 kanton için birer olmak üzere 13 anayasanın olmasıdır. DBA'sının ortaya çıkardığı merkezi otorite otonom siyasal etkinlikte bulunmayacak kadar kırılgan yapıya sahip ve antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten şimdiye kadar gerek yorumunda gerekse uygulanmasıyla ilgili çözüme kavuşturulamayan problemler yasal tutarsızlıkları, belirsizlikleri ve kurumsal tıkanmaları beraberinde getirmiştir. Ancak Antlaşmanın 4 nolu eki Bosna-Hersek'in anayasasını ve bu anayasanın prosedür ve değişiklik yapabilme imkanlarını içermekteydi.¹⁶³ Bu tıkanıklıklardan ve işlevsizliklerden sonra genelde bu yönde talepler gündemde tutulmaktadır.

DBA çerçevesinde oluşturulan Bosna Hersek Anayasası ya da Antlaşmanın adıyla Dayton Anayasası Bosna Hersek'te yaşayan üç etnik topluluk arasındaki ayrışmaların önüne geçmek ve gerçek anlamda bir Bosna Hersek Devlet birliği oluşturması amaçlanmışsa da, devlet sistemi etnik topluluklar arasındaki rekabeti ayrışmayı ve mücadeleyi daha çok teşvik eder niteliktedir. Bu anayasaya göre Bosna Hersek Devleti'nin yetkileri dış ilişkiler, dış ticaret politikası, vergi politikası, göç politikası, interpol'le ilişkiler ve hava kontrolü ile sınırlandırılmıştır. Bu konularla

¹⁶² Bülent Sarper Ağır ve Barış Gürsoy "agm", s.6.

¹⁶³ Mehmet Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği" **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008, Cilt:1, Yıl:9, Sayı:16, s.100.

ilgili kararlar alabilmek için devlet düzeyinde iki ana kurum sorumludur. Bakanlar Konseyi ve Cumhurbaşkanlığı, Aynı zamanda bu kurumlarda üç etnik topluluk arasında yetki paylaşım sistemi oluşturulmuştur. Devlet düzeyinde olan bütün organlarda üç etnik topluluk arasında güç dağılım dengeleri Bosna Hersek Anayasası ile garanti altına alınmıştır. Meclis Konseyi; Temsilciler meclisi ve Halk/Halklar Meclisi olarak ikiye ayrılmıştır. Cumhurbaşkanlığı ise; üç etnik grubun birer üyesinden oluşmaktadır.(Boşnak, Sırp ve Hırvat) ve Bakanlar Konseyi dokuz bakandan oluşmaktadır.¹⁶⁴ Görüldüğü gibi kollektif bir devlet başkanlığı söz konusudur.

Bosna Hersek Anayasası, devlet düzeyindeki organlarda hiçbir etnik topluluğun bir başka etnik topluluk üzerinde baskı ve üstünlük kurmasına yöneliktir.¹⁶⁵ İlk bakışta demokratikmiş gibi algılanan bu uygulama aslında ülkenin demografik yapısı göz önüne alındığında özellikle Sırp ve onlardan daha da az nüfusa sahip olan Hırvatların gereğinden fazla yetkilendirildiği hatta daha sonra karar alma mekanizmasının nasıl tıkanıdığı ileri ki uygulamalarda görülmüş. Gittikçe anti-demokratik uygulamaların lehine doğru şekillenmiştir. Özellikle Şubat 2013’de çıkan olaylar bu tepkinin yansımasıdır. Ülke Bosna Hersek iç savaşından görünmeyen gösterilere tanık olmuştur. Ülkede Anayasa Mahkemesi vatandaşlık numarasıyla ilgili bir kanunu iptal edip, parlamentoda bir türlü yeni yasal düzenlemeye geçiremediği için 12 Şubattan sonra doğan bebeklere kimlik kartı çıkartılamamış bu sorundan dolayı pasaportu ile ilgili problem yaşayan bir bebeğin tedavisi için gerekli olanaklar sağlanamadığından dolayı ilgili bebeğin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Bosna Hersek Devleti’nin organları yetki paylaşım sisteminin özelliğine sahiptir. Hükümet, veto hakkı ve orantılı temsil etme hakkı gibi hususları, uluslararası toplum tarafından Bosna Hersek Devlet organlarına DBA bu yetkiler

¹⁶⁴Nela Porabic,”(Re).Constructing a Deeply Divided Society: Peacebuilding lessons from Bosnia and Herzegovina”, **Lund University**, Fall 2005, p.18; Mostara Stanikzai, Zikria Barakzai and Mohammed Hashim, “Report on Bosnia and Herzegovina Obzervation Mission Submitted to IFES”, Kabul-Afganistan, December 2006, p.2; BalkanInsight “Bosnia Elections 2014: Profile” (25 Eylül 2014). <https://balkaninsight.com/2014/09/25/bosnia-elections-2014-profile/> (Erişim Tarihi: 12.6.2016).

¹⁶⁵ Anna Marawiec Mansfield, “Etnic but Equal, The quest for a new Democratic Order in Bosnia and Herzegovina”, *Colombia how Review*, Vol. 103, No: 8 December 2003, pp. 2055-2057.

tanınmıştır. Bu sistemle uluslar arası toplum Bosna Hersek'te etnik gerilimleri azaltarak, yetki paylaşım yöntemi ile devlet organlarının yürütülmesini sağlamaya çalışmıştır.¹⁶⁶ Sonrasında ise bu yetki paylaşımların gereğinden fazla ve karmaşık yapıya oturtulduğu ve sadeleştirilmesine ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekildi. Bu da reformlara işaret etti. Çünkü gerekçe olarak DBA'nın asıl amacının ülkedeki dehşetli savaşı durdurmak olduğu bunun da önemli ölçüde gerçekleştirildiği bundan sonraki sürecin ise BH'nin devlet inşa süreci olduğu vurgulanmıştır.

2.5.2.1. Bosna Hersek Devleti'nin Yürütme Organları

Temelde Dayton Anayasasına dayanan Bosna Hersek Devleti'nin yürütme organı üç cumhurbaşkanlığı ve Bakanlar Konseyi olmak üzere iki yapıdan oluşmaktadır. Bosna Hersek Devleti federal özellik taşıdığından dolayı merkezi hükümet ile mikro devletçik organları arasında yetki paylaşım sistemi söz konusudur. Yine burada üç kurucu unsur olarak kabul edilen Boşnak-Sırp ve Hırvat topluluklarının temsilcileri hem merkezi hükümet organlarında hem de mikro devletçik organlarında orantılı şekilde temsil edilmesi zorunludur. Bosna Hersek Devletini oluşturan unsurlar şu şekildedir. BHF (Boşnak-Hırvat) ve BSC den oluşmaktadır. Bosna Hersek Federasyonu; mikro devletçikler olan kantonlardan oluşan oldukça karmaşık ve gevşek yapı olan Federal sistem mümkünken, BSC ise çok daha merkezi yapıdan oluşan parlamenter sistem söz konusudur. Bu şekilde devlet düzeyindeki organlarla yetkilerin paylaşımı söz konusudur.

2.5.2.1.1 Üçlü Cumhurbaşkanlığı

Bosna Hersek devletinin en üst makamını oluşturan Başkanlık Konseyi (Predsjedništvo) anayasada kurucu halk olarak kabul edilen Boşnak, Hırvat ve Sırlardan olmak üzere doğrudan halk oylaması ile ayrı ayrı seçilmektedir. Ayrıca dört yılda bir yenilenmektedir.¹⁶⁷ Bosna Hersek'in temel yürütme organıdır ve Sosyalist Yugoslavya'ya benzer kolektif başkanlık sistemi uygulanmaktadır.¹⁶⁸ Üçlü

¹⁶⁶ Florian Bieber, "Consociationalism-Prerequisite or Hurdle for Democratisation in Bosnia? The Case of Belgium as a Possible Example," "South-East Europe Review, Volume 2, Number 3, October 1999, Consociationalism. P. 84.

¹⁶⁷ Yürür, "agm", s.103.

¹⁶⁸ Öner, **Dram sonrası Bosna**, s.120.

Cumhurbaşkanlığı devlet düzeyindeki yürütme organıdır. Bir Boşnak-Bir Sırp ve Bir Hırvat'tan oluşmaktadır. Her sekiz ayda bir başkanlık makamında değişiklik yapılmaktadır. Bu şekilde Bosna Hersek hükümetinin siyasal gücü ise iki yapıli sistem olduğundan bu iki yapı ile yetkilerini paylaşmaktadır. Bunlardan biri mikro devletçiklerden oluşan Bosna Hersek Federasyonu ve Parlamenter sistemden oluşan BSC ile yetki paylaşımı yapılmaktadır. Üç üyeden oluşan Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı yine bir Boşnak ve bir Hırvat Bosna Hersek Federasyonuna seçilmekte ve her biri dört sene görev yürütmektedir.¹⁶⁹ Dönüşümlü sistem öngörölmüştür.

Seçimlerde iki ayrı liste bulunmaktadır; Bir listede Bosna Hersek Federasyonunda oturan seçmenler ya bir Boşnak'a ya da bir Hırvat'a oy verebilirler. BSC oturan adaylar ancak Sırp adayı seçebilmektedirler. (BSC'de önemli ölçüde Boşnak nüfus bulunmakta bunların Sırp adaylara oy verme zorunluluğu vardır) En fazla oyu alan adaylar üçlü Cumhurbaşkanlığına seçilebilmektedirler. BH Cumhurbaşkanlığı devlet düzeyinde en yüksek ortak kurumu temsil etmektedir. Bu kurum BH Anayasasına ve BH Cumhurbaşkanlığının yönetmeliğine göre çalışmaktadır. BH Cumhuriyetinin bağımsızlığını sembolize eden bu kurum aynı zamanda kendi kurumunun çalışmalarını da koordine ederek, Bosna Hersek'te yaşayan bütün etnik toplulukların çıkarlarını korumakla görevlidir.¹⁷⁰

Bosna Hersek Seçim Kanununa göre seçimlerde seçilen üç Cumhurbaşkanlığından (Boşnak-Sırp ve Hırvat) biri, birinci Cumhurbaşkanı olarak seçilmekte seçilen Cumhurbaşkanının görev süresi 8 aydır. Görevinden sonra Bosna Hersek seçim kanununa göre Cumhurbaşkanlığına diğeri iki üyeden biri geçmektedir. Cumhurbaşkanlık konseyi Başkanı görev süresince, konseyin diğeri üyeleri adına Cumhurbaşkanlığını temsil etmektedir. Alınan kararlarda bütün üyelerin hemfikir olması gerekir. Fakat üçlü Cumhurbaşkanlığı arasında fikir birliği sağlanmazsa

¹⁶⁹ Amin Numanović Dayton Sonrası Bosna Hersek ve Avrupa Atlantik Entegrasyonu, Y.L. Tezi, **Ankara Üniversitesi** Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilimdalı, Ankara 2011(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) S.11;Maja Marjanović "Post Conflict Democratization and Depoliticizing of Conflicted identities: Constitutional Transformation in Bosnia and Herzegovina", MALD,2005, P.32.

¹⁷⁰ Rules of procedures of presidency of BiH, Article I (General Provisions) available online: <http://www.predsjednistvobih.ba/nadl/I/?Cid=5,1,1> (12.04.2013).

kararlar oy çokluğu ile sağlanabilir. Üç Cumhurbaşkanı'dan birisi alınan kararın kendi halkının “ Hayati Ulusal Çıkarları”nı ihlal ettiğini iddia ederek veto edebilir.¹⁷¹ Kararname çıkmışsa üç gün içinde karşı çıkan üyenin bağlı olduğu entitenin meclisinde oylamaya sunulur. On gün içinde üçte iki çoğunlukla entite meclisi de aynı karara varırsa cumhurbaşkanlığı kararnamesi geçersiz kabul edilir.¹⁷² Taraflar arasında orantısız bir şekilde kullanılan uygulamalardan biridir. Çünkü taraflar çoğunlukla en ilgisiz bir kararı bile “Hayati Ulusal Çıkar” prosedürü ile ilişkilendirebilmektedir.

Bosna Hersek üçlü Cumhurbaşkanlığının yetkileri; ordu üzerindeki sivil kontrolü, askeri komitesinin karar verme mekanizmasında oy kullanması, BH'nin dış politikasını yürütmek, büyükelçileri ve diğer temsilcileri atamak, uluslar arası antlaşmaları imzalamak, parlamento tarafından alınan kararları hayata geçirmek, uluslararası örgütler ve sivil toplum örgütleri ile koordinasyon sağlamak gibi görevlerden oluşmaktadır.¹⁷³ 1998 yılından itibaren Bosna Hersek Anayasasına göre Cumhurbaşkanlığında değişiklik yapılarak dönüşümlü sistem işlerlik kazanmıştır.¹⁷⁴

2.5.2.1.2. Bakanlar Kurulu

Bosna Hersek Devletinin ikinci yürütme organı olarak Bosna Hersek hükümeti ya da Bakanlar Kurulu (Vijeće ministara) dur.¹⁷⁵ Bakanlar Kurulu Başkanı, Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı tarafından seçilen başkan, Temsilciler Meclisinin onayı alındıktan sonra göreve başlamaktadır. Bakanlar Konseyi; üç Boşnak, üç Hırvat ve üç Sırp'tan oluşmaktadır. Bakanlar Kurulu, Bosna Hersek Anayasasının üçüncü maddesine göre başkan ve sekiz bakanla birlikte dokuz sandalyeden oluşmaktadır.¹⁷⁶ İç işleri Bakanı, Dış Ticaret Bakanı ve Ekonomi İlişkileri, Nakliye Bakanı, Ulaştırma ve

¹⁷¹ Numanoviç, “a.e” ss.10-13; The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, “Rules of procedures of presidency of BiH” Annex 4: Article V http://www.ohr.int/?page_id=63255.

¹⁷² Dalar, “agm” s.100.

¹⁷³ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, “Rules of procedures of presidency of BiH” Annex 4: Article V http://www.ohr.int/?page_id=63255; Yürür, agt, s.103.

¹⁷⁴ Dalar, “agm” s.100.

¹⁷⁵ Yürür, “agm” s.103.

¹⁷⁶ BalkanInsight “Bosnia Elections 2014: Profile” ,25 Eylül 2014, <https://balkaninsight.com/2014/09/25/bosnia-elections-2014-profile/> (Erişim Tarihi: 12.6.2016).

Telekomünikasyon Bakanı, Sivil İşleri Bakanı, İnsan Hakları Bakanı, Adalet Bakanı ve Güvenlik Bakanı. Hükümetin daha verimli çalışması için, Bakanlar Konseyi Başbakanının yanında iki yardımcısı da bulunmaktadır. Şayet, Bakanlar Konseyi, Boşnak ise, yardımcılarında biri Sırp ve biri Hırvat olmak zorundadır.¹⁷⁷ Anayasaya göre, bütün bakanların en fazla 2/3'si FBİH'den olabilir. Diğerleri BSC'den değildir.

Bakanlar Kurulu üyeleri düzenli olarak Kurulun düzenlediği toplantılara katılması yasal zorunluluktur. Burada bir kararın çıkartılabilmesi de kurul üyelerinin en az yarısının katılması aranır. Bunun için her kurucu halktan en az iki üyenin toplantıya iştirak etmesi gerekir. Kurul toplantılarında karar alınabilmesi için bütün üyelerin kararla ilgili uzlaşması gerekir. Bir uzlaşmaya varılamaz ise Bakanlar Kurulu Başkanının uzlaşma için yapıcı müdahalesi aranır. Fakat yedi gün içinde bu yöntemden de yapıcı karar alınamaz ise bu sefer oy çoğunluğu ile alınır. Yine bu kararın alınmasında, oy veren üyeler arasında her kurucu halktan en az iki üyenin oy verme şartı aranır. Bakanlar Kurulu AB Entegrasyon Ofisi, Genel Sekreterliği, Yasama Ofisi, İç Siyaset Komitesi ve Ekonomik Komite gibi kurumların kurulmasında yetki sahibi olmakla birlikte yetkilerin işlevselliği sorun teşkil etmektedir.¹⁷⁸ Görüldüğü gibi oldukça karmaşık karar mekanizmasını tıkayan bir süreç söz konusudur. Taraflar arasında uzlaşma eksikliği de buna eklenince sistem daha da karmaşık hal almaktadır.

Bakanlar Kurulunun sorumlu olduğu alanlar; Bosna Hersek'in Dış İlişkileri, Dış Ticaret İlişkileri, Gümrük Politikası, Para Politikası, Uluslararası Kuruluşlarla ilişkileri, Hava kontrolü, Göçmenler ve Interpol ile ilişkilerdir.¹⁷⁹ Bakanlar Konseyi, yapılan faaliyetler konusunda, Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığına bilgi vermekle mükellefdir. Bakanlar Kurulu kendi çalışmalarına ilişkin Parlamenter Meclisine yıllık raporları hazırlamakla yükümlüdür. Bakanlar Kurulu Bosna Hersek Federasyonu, BSC ve Özerk Bölge Brčko'nun yürütme organlarıyla koordineli

¹⁷⁷ GFA, "Council of Ministers" Annex 4: Article V: Presidency, http://www.ohr.int/?page_id=63255; Numanoviç, agt, s.13; Yürür, "agt", S.104.

¹⁷⁸ Numanoviç, agt, s.13.

¹⁷⁹ agt, s.13.

faaliyet yürütmelidir. Bu durum daha çok öngöründen ibaret olarak kalmaktadır. BSC imkân bulabildiği ölçüde mikro devletmiş gibi faaliyet yürütmektedir.¹⁸⁰

2.5.2.2. Bosna Hersek Devleti'nin Yasama Organları

2.5.2.2.1. Parlamenter Asamblesi/ Parlamentarne Skupštine

Parlamento iki meclisten oluşmaktadır. Biri halklar meclisi-Dom Naroda diğeri ise temsilciler meclisidir- Predstavnički dom.¹⁸¹ Bu şekilde yasama iki meclis tarafından yürütülmektedir. Her bir bölümün bir başkanı ve iki başkan yardımcısı bulunmaktadır. Sırp, Hırvat ve Boşnaklar dönüşümlü olarak yürütmektedir. Temsilciler Meclisi (Predstavnicki dom) iki yıllık bir dönem için yönetim bölümlerindeki parti listelerinden seçilen 42 üyeden (28 üye FBİH'den, 14 üye RS'den) oluşmaktadır. Uluslararası Anlaşmaların onaylanmasından parlamenter meclis sorumludur.¹⁸²

Bosna Hersek Anayasasının dördüncü maddesine göre Bosna Hersek Halklar Meclisi 15 delegeden oluşurken; beş Boşnak ve beş Hırvat Bosna Hersek Federasyonundan ve Sırp Cumhuriyetinden beş Sırp'ın olması şarttır. Boşnak ve Hırvat delegeler, Bosna Hersek Federasyonunun Halklar Meclisinden seçilmektedirler. Bosna Hersek, Halklar Meclisinin başında üç başkan bulunmaktadır. Biri Boşnak, biri Hırvat ve biri Sırp Her başkan meclisin başkanlığı sekiz aylık bir süre için yapmaktadır. Sürenin bitiminde, başka bir kurucu halktan seçilen başkan, başkanlığı devam ettirmektedir. Bosna Hersek Halklar Meclisinde karar alına bilmesi için dokuz delegenin katılımı yeterlidir. Fakat üç Boşnak, üç Sırp ve üç Hırvat olması gerekir.¹⁸³ Bosna Hersek Temsilciler Meclisi ise 42 üyeden

¹⁸⁰ Numanović "agt" s. 14; Rights and Duties of Council of Ministers, Articles 34,39 and 42

¹⁸¹ Parlament.ba "Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Trg BiH 1", <https://www.parlament.ba/?lang=bs>, 2016, Sarajevo

¹⁸² The Parliamentary Assembly of BiH, available online: <http://www.oscebih.org/documents/11559-eng.pdf>, 03.07.2008; Yürür,agt,104.

¹⁸³ GFA, Article IV: Parliamentary Assembly; Numanović, s.15.

oluşmaktadır; 14 Boşnak ve 14 HBF'den ve 14 Sırp'da BSC'den olmak üzere doğrudan seçilerek meclise gönderilmektedir.¹⁸⁴

Gerek Temsilciler Meclisi, gerekse Halklar Meclisi seçimden sonra 30 günü geçmemek şartıyla Saraybosna'da toplanır. Her bir meclis çoğunluk oyu ile Meclis Başkanı ve yardımcısını seçecek her bir etnik grup dönüşümlü olarak görev yapar. Yasa için her iki meclisinde onayı gerekir. Bütün kararlarda her iki meclisin çoğunluk onayı gerekir. Bunun içinde her iki entiteden en az üçte bir lehte olması gerekir. Eğer üyeler kendi entitelerinde üçte biri sağlayamaz ise meclis ve meclis başkan yardımcısı komisyon oluşturur. Üç gün içerisinde onaylanmasını sağlamak için girişimde bulunur. Eğer bu girişimde başarısız olursa muhalif oyların her iki taraftan seçilen delegelerin üçte ikisini veya daha fazlasını içermemesi koşuluyla, kararlar mevcut ve oy verenlerin çoğunluğu tarafından alınır.¹⁸⁵

Parlamente Asamblesinin önerdiği bir kararın, Boşnak, Hırvat veya Sırp halkının “*Hayati Ulusal Çıkarlarını*” uygun bir çoğunluk tarafından ihlal edildiğini ilan edilebilir. Önerilen bu karar, Boşnak, Hırvat ve oy veren Sırp Delegelerinin çoğunluğunun Halk Meclisi'nde onaylanması gerekir. Boşnak, Hırvat ya da Sırp Delegelerinin çoğunluğu hayati çıkarlara itiraz ettiğinde Halk Meclisi Başkanı, sorunu çözmek için, her biri Boşnak, Hırvat ve Sırp delegeleri tarafından seçilen üç delegeden oluşan ortak bir komisyonunu ivedilikle toplar. Komisyon beş gün içinde bunu yapmak için başarısız olursa, mesele hızlandırılmış bir süreç içinde usul ve işleyiş açısından gözden geçirilecektir. Anayasa Mahkemesi, sevk edilecektir.¹⁸⁶ “*Hayati Ulusal Çıkar*” usulü gerek BH'nin DBA anlaşmasında yapılması gereken reformlardan en önemlilerini oluşturmaktadır. Çünkü uygulama usulü açısından taraflar özellikle de BSC “*Hayati Ulusal Çıkarları*” ihlal eden ilgisiz bir kararı bile bununla ilişkilendirmektedir. Bu usul aslında daha çok olağan üstü bir durumda kurucu halkların DBA'dan kaynaklanan temel haklarını korumak için oluşturulmuş bir usulken gelişmiş güzel uygulamalar için hatta başka bir siyasi krizden kaynaklanan durumda karşı tarafı engellemek ve sistemin tıkanmasını sağlamak hatta kriz oluşturmak için de kullanılmaktadır.

¹⁸⁴ GFA, Article IV 4: Procedures of House of Representatives.

¹⁸⁵ Numanović, “a.e” s.14;GFA, Article IV 4(a,b,c,d): Procedures of House of Representatives

¹⁸⁶ GFA, Article IV 4(e,f,g): Procedures of House of Representatives.

2.5.2.3.Bosna Hersek Devleti'nin Yargı Organları

Bosna Hersek'te en yetkili yargı organlarından biridir. Bosna Hersek Anayasası dokuz üyeden oluşmaktadır. Dört üye Federasyon Temsilciler Meclisi, iki üye ise Sırp Cumhuriyeti Meclisi tarafından seçilir. Geri kalan üç üye, devlet başkanlığının görüşü alındıktan sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı tarafından seçilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı tarafından seçilen üyeler, Bosna-Hersek ya da komşu herhangi bir devletin vatandaşı olmamalıdır. Başlangıçta atanan hâkimlerin süresi, diğer hâkimlerin görüş birliği ile istifa etmedikçe veya davadan alınmadıkça beş yıl olacaktır. Önceden atanan hâkimler yeniden atanamazlar. Daha sonra atanan hâkimler, diğer hâkimlerin fikir birliği ile istifa etmedikçe veya davadan çıkarılmadıkça, 70 yaşına kadar görevini sürdürürler.¹⁸⁷ Mahkeme üyelerinin seçimindeki farklılık DBA'nın en doğru ve sağlıklı kararlarından birini oluşturmaktadır. Mahkeme salt çoğunlukla karar alır. Anayasa Mahkemesi kararları kesin ve bağlayıcıdır.¹⁸⁸ Anayasa Mahkemesinin BH'nin en yetkili yargı organı olmasından dolayı iki entiteyi de yargı alanında birleştirici etkiye sahiptir. BHF'nundaki kantonlarda ve BSC'deki alt mahkemeler bulunmaktadır. Anayasa mahkemesi daha çok anlaşmazlıklarda en son sözü söyleyen kurum olarak faaliyet yürütmektedir. Anayasa mahkemesinin işlevselliği sürekli tıkanan karar mekanizması için can suyu gibi faaliyet yürütmektedir. 3 Ekim 2010 seçimlerinden sonra BHF'de hükümet kurulmasında 2016'da BSC'nin 9 Ocak devlet günü ilan etmesi ile ilgili referandum kararları gibi durumlarda sıklıkla başvurulmuş kurum haline gelmiştir. DBA'da aldığı kararların bağlayıcı ve kesin olduğu söylenece de BSC anayasa mahkemesinin kararına rağmen 9 Ocak devlet günü için referandum yapmış ve bugünü entite sınırları içinde kutlayabilmekte buna karşı herhangi bir

¹⁸⁷ GFA,Article VI: Composition of Constitutional Court, http://www.ohr.int/?page_id=63255

¹⁸⁸ GFA,Article VI: Decision of Constitutional Court, http://www.ohr.int/?page_id=63255

yaptırım uygulanamamaktadır.¹⁸⁹ Hâlbuki anayasa mahkemesi bunun DBA'ya aykırı olduğuna dair karar almıştır.

2.6.3.Bosna Hersek Federasyonu'nun Kurumsal ve Siyasi Yapısı

BHF, Kurucu halklar olan Hırvat ve Boşnaklardan ve bu kurucu halkların dışında kalan “Diğerleri” olarak tanımlanan halklardan oluşmaktadır.¹⁹⁰ Bilindiği gibi DBA Bosna'yı çok gevşek bir birliğe dönüştürdü. Bosna Hersek Anayasası ve Dayton Barış Anlaşmaları, devletin niteliği ile ilgili resmi bir açıklamadan açıkça kaçınıyor. Aslında, önceki “Cumhuriyet” niteliği düşürülmüş, ülkenin resmi isminin sadece “Bosna Hersek” olduğu sonucuna varılmıştır. İki tarafa verilen gücün kapsamı, ülkenin en azından bir federasyon olduğunu gösteriyor. Ancak “Federasyon” terimi, çoğunlukla Boşnak ve Hırvat olan ülkenin yüzde 51'ini kapsayan “Bosna Hersek Federasyonu” için kullanılmaktadır. Böylece BH'nin yönetim sisteminin ne olduğuna dair bir soruyu ortaya çıkarıyor. Anayasa Mahkemesi Bosna'yı Federal devletler ile Bosna'nın kendisinin bir federasyon olduğunu ileri sürmekte ve Belçika ya da İsviçre'deki yönetim sistemleri ile karşılaştırılması yapılmaktadır.¹⁹¹ Diğer açıdan BHF on kantondan oluşmaktadır ve başkenti Sarajevo'dır.¹⁹² Federasyonun resmi dilleri Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça olup Latin alfabesi kullanılmaktadır.¹⁹³ Kantonların her biri mikro devletçikler gibi her türlü yetkiye sahip olduğundan Boşnak-Hırvat entitesini BHF olarak tanımlamak daha uygun düşmektedir.

Bosna-Hersek Federasyonu, 1994 yılında Hırvatistan ile Bosna hükümeti arasındaki Washington anlaşmasıyla kuruldu ve yıl boyunca süren Hırvat-Boşnak çatışmasını sona erdirdi. Anlaşma, Bosna hükümeti tarafından kontrol edilen bölgeler ve savaşın erken safhasında ortaya çıkan ve 1993 başından itibaren açıkça ayrılıkçı

¹⁸⁹ Kayhan Gül, “Bosnalı Sırp'lar 'anayasaya aykırı' referandumda ısrarlı”,AA, 20.9.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bosnali-sirplar-anayasaya-aykiri-referandumda-issarli/649006> (12.3.2019).

¹⁹⁰ Constitution of Federation of BH “Establishment of Federation” Article 1.

¹⁹¹ Florian Bieber, **Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance**, PALGRAVE MACMILLAN/UNRISD, London, 2006, s.60.

¹⁹² Constitution of Federation of BH “Establishment of Federation Article 1.

¹⁹³ Constitution of Federation of BH “Establishment of Federation Article 4.-6.

bir çizgiyi izleyen, kendi ilan ettiği Hırvat Herceg-Bosna yönetimindeki alanlar için bir üst yapı oluşturuyor.¹⁹⁴ Federasyon, eski muhalifleri bir yapı içinde bir araya getirmek isteyen bir savaş dönemi yapısı olduğundan, şiddetle merkezleştirildi. Anlaşmanın imzalandığı tarihte on kantonun sadece iki tanesi, her ikisi de 1993/4 yıllarında Hırvatlar ve Müslümanlar arasında önemli bir mücadele görmüş olan Herzegovina-Neretva ve Orta Bosna kantonu çok ırklıydı. Her iki kantonda da (monoethnic) belediyelere bazı yetkilerin daha da dağıtılmasını sağlayan özel bir rejim kuruldu (Ekim 2002’de kaldırıldı). Kalan sekiz kantonun üçü ağırlıklı olarak Hırvat, beşi Boşnak’tır.¹⁹⁵

1998’e kadar Saraybosna nüfusu 150.000 kadar azalmıştı ve Boşnaklar Saraybosna’nın yüzde 85.16’sını, onu yüzde 6.75’i Sırları ve yüzde 4.38’i oluşturmaktadır. Sonuç olarak, savaş sonrası Saraybosna savaştan önce olduğu gibi çok farklı bir şehir olmaktan çıktı ve ezici bir Boşnak şehri oldu. 130.000’den fazla Sırp ve yaklaşık 2.300 Hırvat şehirden ayrıldı. Yaklaşık 60.000 Boşnak, savaş sırasında ve sonrasında sürüldükleri alanlardan kente taşındı.¹⁹⁶ Böylece her bir topluluk çoğunlukta oldukları bölgelerde kendilerini daha güvende hissettiklerinden buralara göç ettiler. Bu da BH’deki bazı karma nüfuslu yerlerde belli bir etnik grubun hâkim olmasını sağladı. Hâlbuki BH’nin hassas dengeler üzerinde giden etnik yapısının belirli coğrafyalarda hâkimiyet kurması ülkedeki etnik kamplaşmayı daha da derinleştirmiştir ve pratikte Doğu Bosna ve Hersek gibi bölgelerde uzlaşma kültürünün aleyhine işleyecek, etnik ayrışmaya neden olmaktadır. Bu durum BH’de etnik olarak çoğunluğun olduğu bölgelerdeki halkların milliyetçi duygularını besleyerek marjinalleşme tehlikesi de oluşturmaktadır.

Bu antlaşmaya göre BHF, kendi hükümetine, başkentine, bayrağına amblemine başkanına meclisine, ordu/polis/ gümrük güçlerine ve kendi posta sistemine sahiptir. BHF’nin territorial organizasyonu, BHF Anayasasına göre belirlenmiştir. BHF, territorial olarak 10 “Federal Birim” veya “Kanton” ve 81 belediyeden oluşmaktadır. BHF Anayasasında, Federasyonun ve kantonların yetki alanları ayrılmaktadır. Federasyonun yetki alanı; savunma enerji politikası, planlama,

¹⁹⁴ Bieber, age, ss.63-64.

¹⁹⁵ Bieber, “age”, s.63.

¹⁹⁶ A.y, “age”, s.65.

yeniden yapılandırma, arazi kullanımı ile sınırlıdır. Sağlık ve sosyal güvenlik alanları Federasyon ve Kantonlar arasında ortak alanlardır.¹⁹⁷ BHF'nin yapısı; yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşmaktadır. ¹⁹⁸ BH Federasyon'unda en dikkat çeken birimler kantonlardır. Eğitim, iskân ve güvenlik gibi birçok yetkilere sahiptir. Sahip olduğu yetkiler onu mikro devletçik haline getirirken federasyondaki belediyeleri de yönetim olarak gölgede bırakmaktadır.

2.6.3.1.Bosna Hersek Federasyonu'nun Yasama Organları

FBIH Parlamentosu (Parlament Federacije Bosne i Hercegovine), Federasyon'un iki alt meclisten oluşan yasama organıdır.¹⁹⁹ Bosna Hersek Federasyonu Yasama Organları, Temsilciler Meclisi ve Halklar Meclisinden oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi 98 üyeden oluşmaktadır ve meclisteki üyelerden en az dördü herhangi bir kurucu halktan olması şarttır. Üyelerin ve delegelerin görev süresi dört yıldır. Temsilciler Meclisi üyeleri, demokratik yolla genel seçimlerde, BHF'da oturan seçmenler tarafından seçilirler²⁰⁰

BHF'nun Milletler Meclisi 58 üyeden oluşmaktadır; BHF'de yaşayan her kurucu halktan 17 delege seçilir ve “diğer halklar” olarak tanımlanan topluluklar ise, bu üç kurucu halklarda herhangi birine ait olmayan halkları içermekte olup 7 delege seçilmektedir.²⁰¹ Milletler Meclisinin Temsilcilerinin görev süresi dört yıldır. BHF Milletler Meclisinin üyeleri, kanton meclislerinden seçilirler. Her kantonun meclisi, kendi kantonunda yaşayan etnik grupların sayısını göz önüne alarak, BHF Milletler Meclisi için üyelerini seçer. Her kantondan BHF Halklar Meclisi için seçilen üyelerden en az biri Boşnak, biri Hırvat ve biri Sırp olmak zorundadır. BHF'nin hem

¹⁹⁷ Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, Part III-Division of Responsibilities between the Federation Government and the Cantons, Article 3,5(Amending:APRİL 19.2002); BİBER age, s.70.

¹⁹⁸ Numanović, “a.e” s.17; Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, Part I-Establishment of Federation, Articles 1,2,6 Amending: APRİL 19.2002).

¹⁹⁹ Yürür, “agt”, s.118.

²⁰⁰ Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, Part IV-Structure of the Federation Government, Articles 1 and 4.

²⁰¹ Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, Part III-Division of Responsibilities between the Federation Government and the Cantons, Article 3,5(Amending:APRİL 19.2002); BACKGROUND. Balkaninsight “Bosnia Elections 2014: Profile” <https://balkaninsight.com/2014/09/25/bosnia-elections-2014-profile/>,(Erişim Tarihi:12.3.2019).

Temsilciler Meclisinin başkanları ve başkan yardımcıları kendi üyeleri arasında seçilmektedirler. Başkan ve Başkan Yardımcıları aynı kurucu halktan olamazlar.²⁰²

BHF yasama organları bazı önemli yetki alanlarına sahiptirler; BHF Başkanı ve Başkan Yardımcısının seçilmesi, Anayasa Mahkemesinden BHF Başkanının veya Başkan Yardımcısının istifasını isteyebilirler, kantonların başka devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla anlaşmalar yapması konusunda yetki verebilir.²⁰³ FBIH' de ayrıca her belediyenin kendi belediye meclisi ve yönetim birimine sahiptir.²⁰⁴

2.6.3.2. Bosna Hersek Federasyonun Yürütme Organları

BHF'nin yürütme organı, BHF Başkanı ve Başkanının iki yardımcısından ve BHF Hükümetinden oluşmaktadır. BHF Hükümeti, Başbakan, Başbakanının iki yardımcısı ve 16 Bakandan oluşmaktadır. Bunlar 8 Boşnak, 5 Hırvat ve 3 Sırp şeklinde kotaya ayrılmıştır. BHF Başkan ve iki Başkan Yardımcısının, görev süresi dört yıldır. Başkan ve Başbakan Yardımcılarının seçilebilmesi için, BHF Halklar Meclisindeki her kurucu halkın delegelerinden oy çoğunluğu ile seçilmektedir. Bir mecliste seçilen başkan ve başkan yardımcıları diğer mecliste seçilmezlerse seçim yenilenir.²⁰⁵

BHF'nun ikinci yürütme organı BHF Hükümetidir. Seçimi yaparken BHF Başkanı, Başbakanın görüşünü de almakla yükümlüdür. Hükümetin seçilebilmesi için Temsilciler Meclisinde karar oy çoğunluğu ile alınmalıdır. Başbakanının uyarısı ile Hükümetin Başkanı Hükümetteki Bakanları görevden alabilirler.²⁰⁶

2.6.3.3. Bosna Hersek Federasyonun Yargı Organları

BHF'nun yargı organları; Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkemeden oluşmaktadır. Bu iki yargı organı özerktir. Yürütme ve Yargı organlarından

²⁰² Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, Part III-Division of Responsibilities between the Federation Government and the Cantons, Amendment: APRİL 19.2002, s.5; Ayrıca Vital Interest/Ulusal Hayati Çıkar için bakınız, Bieber, **age**, s.68.

²⁰³ Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, Part IV-Structure of the Federation Government, Articles 20.

²⁰⁴ Yürür, "agt", s.118.

²⁰⁵ Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, The Federation Executive in Part IV-Structure of the Federation Government, Articles 2 and 3 (Amending: APRİL 19.2002) s. 8, Numanoviç sayfa 19.

²⁰⁶ Numanoviç, "a.e" s.20; Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, Structure Federation Government Part IV, Distribution of Executive competences in Part IV-Structure of the Federation Government, Articles 4, 5 and 7.

bağımsızdır. Federasyondaki bütün yargı organları otonom ve bağımsız olarak çalışmaktadır.²⁰⁷ Yüksek Mahkemenin yargıçları, mahkemenin başkanı da dâhil olmak üzere, Yüksek Yargıçlık Konseyi ve Savcılık Konseyi tarafından seçilmektedir. BHF Yüksek Mahkemesinde en az dokuz yargıç olması şarttır. Federasyondaki bütün davalar için Yüksek Mahkeme en yüksek yargı organıdır. Kantonlardaki mahkemeler, Yetki açısından Federasyonun Yüksek Mahkemesinin daha altında bulunmaktadır. Federasyonun kanun ve yasalarını ilgilendiren alanlarının Anayasa Mahkemesi kapsamında olmayanlar, Yüksek Mahkemenin kapsamına girmektedirler. Yüksek Mahkemenin verdiği kararlar son ve bağlayıcı özellik taşımaktadır.²⁰⁸

Anayasa Mahkemesi dokuz yargıçtan oluşmaktadır ve yargıçlardan en az ikisi üç kurucu halktan ve birinin diğer halklardan olması şarttır. Anayasa Mahkemesi kantonlar arasındaki, şehir ve kanton arasındaki anlaşmazlıklar için yetkilidir. BHF Başkanı, Başkan Yardımcısı, Başbakan veya Başbakan Yardımcısının talebi üzerine Anayasa Mahkemesi, Temsilciler Meclisi ve Halklar Meclisinin ikisinden veya sadece birinden çıkan yasaların BHF Anayasasına uygun olup olmadığını değerlendirmekle görevlidir.²⁰⁹

Aynı zamanda, Federasyondaki herhangi bir kantonun başbakanı ya da kantonun yasama organının üyeleri en az 1/3'nin talebi üzerinde, belli bir yasama organı tarafından çıkarılan herhangi bir yasanın Anayasaya aykırı olup olmadığını ispatlamakla Anayasa Mahkemesi yetkilidir. Aynı zamanda Federasyonun Yüksek Mahkemesi veya kanton mahkemelerden herhangi birinin talebi üzerinde, yetki alanına giren konu ve meseleler için Anayasa Mahkemesi sorumludur.²¹⁰

2.6.3.4. Bosna Hersek Federasyonu Kantonların Yönetimi

BH devleti merkezi olamayan yapı üzerine kurulmuştur. İki entite olmanın yanı sıra BHF'nın çok sayıdaki kantonlara bölünmesi federasyon içinde küçük

²⁰⁷ Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, Judiciary in Part III-Structure of the Federation Government, Articles 1,4,5,6.

²⁰⁸ Constitution of the federation of Bosnia and Herzegovina, Structure Federation Government Part IV , The Federation Executive in Part IV-Structure of the Federation Government, Articles 14,15,16.

²⁰⁹ Structure Federation Government Part IV, Distribution of executive competencies The judiciary The Constitutional Court Article 9-10-11-12.

²¹⁰ Structure of Federation Government Part IV, Distribution of executive competencies C. The judiciary 3. Constitutional Court ,Article 10/2. Constitutional Court.

federasyonlar hatta devletçikler ortaya çıkarmıştır.²¹¹ Bosna Hersek Federasyonun territorial organizasyonu kendisine özgüdür. Federasyon 10 kanton veya federal birimden oluşmaktadır. Kantonlar belli bir ölçüde bağımsız olarak kararlar verebilmektedir.²¹² Meclisteki üyelerin sayısı, kantonun nüfus sayısı ile orantılı olmak zorundadır. Meclisin üyeleri, kanton düzeyinde düzenlenen seçimlerde seçilmektedirler. Savaştan sonra ortaya çıkan atmosferde etnik toplulukların kurumsal güvenliğinin sağlanması, barışın işlevlik kazanması temel öncelikdi. Bundan dolayı tarafların bulundukları bölgelerde yerel küçük idari birimler birçok açıdan geniş yetkilere sahip oldular. Kurumsal güvenliğin küçük idari birimlere geniş özerklik, veto ve etnik nüfusun doğru oranlı temsil hakkı gibi yetkilerin verilerek sağlanacağı düşünüldü. Fakat bu küçük yerel birimleri mikro devletçiklere dönüşmesini sağlarken merkezin yetkilerini de sınırladı. Bu da devletin merkezi yapısını zayıflattı. Bu durum bugün halen devlet mekanizmasını işlevsiz hale getiren en önemli sorunlardan biri haline geldi. Öte yandan Boşnaklar merkezi yapıyı güçlendirmek isterken Sırp'lar daha gevşek bir federasyon ile devam etmeği talep etmektedir.²¹³ Bir de BSC'nin geniş yetkilerine özenen ve savaş sürecinde kurmayı başardıkları DBA anlaşması ile ortadan kalkan "Hersek devleti"nin alanlarını üçüncü bir entiteye sahip olma taleplerini yenilemektedirler. Bu da kendi içerisinde bir türlü bütünlük sağlayamayan çok parçalı ve karmaşık yapılı bir BH devletini ortaya çıkarmaktadır. Diğer açıdan bakıldığında BH devleti aslında yakın tarihte de merkezi bir yapıya sahip değildi. Küçük Yugoslavya ya da bir yönü ile Avrupa Birliği'nin mikro halini anımsatmaktadır. Bu nedenle de yönetim yapısı ve idari birimler açısından Belçika ve İsviçre örnekleri ile de bazen karşılaştırılmaktadır. Burada asıl sorun savaş süresince tarafların soykırım boyutuna varıncaya kadar birbirleri ile savaşmış olmalarıdır. Barış inşası süresince her ne kadar göreceli barış sağlanmış olsa da taraflar arasındaki güvensizliğin devam etmesi daha milliyetçi tutum sergilemeleri uyuşmazlığı artırmaktadır. Bu yerel birimler arasındaki koordinasyonu da etkileyerek her birim kendi içinde geniş yetkilere sahip olarak

²¹¹ David Chandler, *Bosna: Faking Democracy After Dayton*, London, Pluto Press, 2000, s.66

²¹² Branka Lenic, "Bosna and Herzegovina on the Path to Fiscal Equalition", *The Fiscal Decentralization Initiative for Central and Eastern Europe*.

²¹³ Dilek Latif, "Etnik çatışma sonrası Barış İnşası ne kadar mümkün ? Dayton sonrası Bosna Hersek", *Kıbrıs yazıları*, sayı,3-4,yaz-güz,2006, s. 130.

varlığını devam ettirmektedir. Yerel birimlerin bu yapısı kendileri açısından güvence oluşturmaktadır. Aslında bu çok parçalı yönetim birimi sorun teşkil etmemektedir. Daha çok bu çok parçalı yapılar arasındaki güvensizlik deneyiyle devlet mekanizmalarının işlevsizliği ve tıkanması en önemli sorundur. Her küçük yerel birimlerin nüfuslarının aynileşmesi özellikle geri dönüşlerdeki başarısızlık, karma nüfuslu yerel birimleri azaltmış belli topluluklara ait nüfusların belirli yerde toplanması da bu uzlaşma eksikliğine katkıda bulunmuştur. Böylece idari mekanizmalarda hâkim olan etnik grupların çok daha özgür ve milliyetçi tutum sergilemelerine yol açmıştır.

2.6.3.4.1. Kantonlarda Yasama, Yürütme ve Yargı

Her kantonun yasama organlarında her kurucu halktan en az birer üyenin bulunması şarttır.²¹⁴ Kantonların Yürütme Organları, Başbakan ve bakanlardan oluşmaktadır. Başbakan, bakanlarla beraber kanton hükümeti kurmakla yetkilidir. Üç kurucu halk ve diğer halklar orantılı olarak hükümette yer almaktadırlar. Kanton başbakanı, kanton meclisinin başkanı ve yardımcıları tarafından tayin edilir. Kantonun başbakanı, bakanları da önerebilir. Hükümetin seçimi, kantonun yasama organındaki oy çoğunluğu ile alınan kararla onaylanmaktadır. Kanton hükümetinde alınan bütün kararların oy çoğunluğu ile alınması şarttır.²¹⁵ Her kanton kendi kanton mahkemesine sahiptir. Kanton mahkemesi, belediye mahkemelerinin yetkisinde olmayan meseleleri değerlendirmeye de yetkilidir.²¹⁶ Hersek-Bosna’da sembollerin kullanılması yasaklanmıştır. Savaştan önce % 18 olan Sırp nüfusu burada 1997’de % 2 lere kadar düştü.²¹⁷ 2003 den sonra geri dönüşlerle % 4 kadar çıktı. Aynı şekilde Saraybosna’nın Boşnak nüfusu savaştan önce % 52 olan nüfus savaştan sonra % 73lere kadar çıktı. Sırp nüfus ise 17.62% 2.32% 4.4% Doğu Bosna da da Boşnakların nüfusu bu şekilde düştü. BHF’de 2002’de bakanların sayısında yapılan düzenleme ile

²¹⁴ Constitution of the Federation of Bosnia and Herzegovina, The Cantonal Legislatures in Part V- The Cantonal Government, Articles 5,6,7.

²¹⁵ Constitution of the Federation of Bosnia and Herzegovina, The Cantonal Legislatures in Part V- The Cantonal Government, Articles 8,9,10.

²¹⁶ Constitution of the Federation of Bosnia and Herzegovina, The Cantonal Legislatures in Part V- The Cantonal Government, Articles 11; Biber, “age”, s.85.

²¹⁷ Biber, “age”,s.64.

bakan sayısı 16'ya çıkartıldı. Aynı zamanda bu federasyonda Sırlarda kurucu halk olarak tanındı. 8 boşnak, 5 hırvat 3 Sırp.²¹⁸

2.6.4.Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin Kurumsal ve Siyasi Yapılanması

1992'de doğrudan kurulan BSC hâkim olduğu alanlarda etkinliğini sürdürmüş, Dayton anlaşmasında da etkin olduğu toprakları kabul ettirmeyi ve aynı cumhuriyet adı altında geniş özerkliğe sahip alt birim olarak yer almayı başarmıştır.²¹⁹ Savaş süresince hâkim oldukları bu bölgelerde Boşnak ve Hırvatlara karşı etnik temizlik yapılmıştır. Savaştan önce 1991 sayımına göre % 54 olan Sırp nüfusu 1997lerde % 97'ye çıkmıştı. Hatta DBA, ile Boşnakların çoğunlukta olduğu ve soykırım uyguladıkları Srebrenica'yı da BSC topraklarına katmışlardır. Bosna Hersek Devletini oluşturan iki devletçikten biri olan BSC Bosna Hersek Devleti'nin % 49'nu oluşturmakta bununla birlikte savaşta elde ettikleri yerler DBA ile resmi nitelik kazanmış ve geniş özerkliğe sahip BSC oluşturulmuştur. Bölge savaş boyunca Boşnak ve Hırvatlara yönelik katliamların ve tecavüzlerin yaşandığı aynı zamanda Zvornik, Prijedor ve Foça gibi bölgelerde birçok toplama kampının kurulduğu, Srebrenica soykırımının olduğu dolayısıyla savaşın en dehşetli yaşandığı yerleşim birimlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla buradaki Boşnak ve Hırvatlar bölgeden arındırılmasına yönelik politikalar izlenmiş ve büyük ölçüde de başarılı olunmuştur. BSC'de Boşnak Hırvat Federasyon'unda olduğu gibi kantonların olmayışı bu bölgenin çok daha merkezîyetçi olmasına neden olmuştur. BSC entitesinde daha çok milliyetçi Sırp partileri etkindir. Bu partilerin etkin olması durumu, Sırlar dışındaki halklar açısından güvenlik sorunu ve birlikte yaşama durumu önemli ölçüde sekteğe uğratmaktadır. Aynı zamanda Boşnak ve Hırvat topluluklarının dönüşlerini ve dönenlerin yaşamının sürdürebilirliğini de zorlaştırmaktadır. BSC Srebrenica'da 8372 Boşnak'ın ölümüne neden olan soykırımdan dolayı parlamento özür beyanında bulunmadığı gibi, böyle bir soykırımın olduğunu kabul etmemektedir. Bu nedenle mevcut Boşnak ve Hırvat nüfusu savaştan önce burada yaşayanlar güvenlik endişesinden dolayı dönüşlerin önemli bir kısmı gerçekleşmemiştir. Bu da BSC'de

²¹⁸ Biber, "age", ss.64-70.

²¹⁹ Bieber, "age", s.76.

Sırp olmayan diğer toplulukların etkisinin azalmasına idari mekanizmalarda çok az sayıda oldukça cılız kalmasına neden olmuştur.

BSC, resmi olarak kabul ettikleri dil Sırp dilinin iekavian ve ekavian diyalektiğidir. Kullandıkları alfabe kiril ve latin alfabesidir.²²⁰ (Dodik, 2018 yılında BSC Parlamentosuna sadece Kiril alfabesinin kullanılmasına yönelik kanun tasarısı vermiştir).²²¹

BSC'nin de BHF'de olduğu gibi kantonlar olmadığı için daha merkeziyetçi yapıya sahiptir. Kurucu halklardan çoğunluğu Sırlardan oluşması (%84 Sırp 2013 seçimlerine göre) BSC'nin çok daha başına buyruk hareket emesine neden olmaktadır. Öyle ki devlet düzeyindeki kısıtlı kontrolden bile rahatsız olarak bu yetkilerin kendilerine aktarılmasını, BSC'de Dodik gibi liderler konuşmalarında zaman zaman dile getirmektedir. Daha çok konfederal bir yapıya evirilmeyi arzu etmektedir. Bunda diğer bir etken denge sağlayacak kurucu halkların oldukça az olmasından kaynaklanmaktadır. Burada en önemli sorun geri dönüşlerin Doğu Bosna olarak anılan bugünkü BSC'nin hâkim olduğu alanlarda başarı olmaması nüfusunda aynileşmesinden kaynaklanmaktadır.

2.6.4.1. BSC'de Yasama, Yürütme ve Yargı

Ulusal/Milli Meclisten ve Halklar konseyinden oluşmaktadır. Bunun yanında danışma görevi gören senota da vardır.²²² Hükümet ise, başbakan ve başbakan yardımcısından oluşmaktadır. Yargı organları, mahkemelerden oluşmaktadır. Bosna Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin yetki alanları Bosna Hersek Devletinin Anayasa Mahkemesi tarafından belirlenmiştir.²²³

BSC Ulusal Meclisi, (Narodne Skupstine Republike Srpske) BSC'de yapılan halkoylaması ile nispi temsil sistemine göre iki yıllığına seçilen ve 83 üyeden meydana gelmektedirler. Bu üyelerin yaklaşık yüzde 80'ni Sırlar oluştururken yüzde 15'ini Boşnaklar, yüzde 1'ini Hırvatlar ve kalan yüzde 2'sini de "Diğer Milletler" oluşturmaktadır. BSC'ni oluşturan belediyelerin de kendi belediye

²²⁰ Constitution of Republika Srpska, I Basic Provosion, Article 7. Anayasada belirlenen sembol ve amblemler kullanılacaktır. Article 8.

²²¹ Mynet "Bosna Sırp Cumhuriyeti'nden ayrımcı alfabe dayatması", 04.09.2018
<https://www.mynet.com/gorus-bosna-sirp-cumhuriyetinden-ayrimci-alfabe-dayatmasi-110104372086>.

²²² Öner, **Dram Sonrası Bosna**, s.124.

²²³ Constitution of Republika Srpska, Part V- Organization of the Republic, Article 92.

meclisleri ve yönetim yapıları bulunmaktadır.²²⁴ BH Federasyon’undan farklı olarak kantonların olmayışı belediyeler burada daha ön plandadır.

Halklar Konseyinde ise her kurucu halktan eşit sayıda bulunmaktadır. Halklar Konseyi üyelerinin görev süresi dört yıldır.²²⁵ BSC, ülkenin üç kurucu halkından herhangi birini temsil eden milletvekilleri, etnik gruplarının “*Hayati Çıkarlarını*” ihlal ettiğine inandıkları takdirde yasayı engellemelerine olanak tanıyan bir anayasal mekanizma kullanabilirler. Bu durumda, veto edilen yasa gözden geçirilmek üzere taraf Anayasa Mahkemesine gönderilmelidir. Bir seçimin ardından en büyük parti ya tek başına veya koalisyon hükümeti oluşturur ve lideri başbakan olur. Halklar Konseyi aynı zamanda Bosna Sırp Cumhuriyeti’nde bir yasama organıdır. Yasaları birlikte onaylamaz, ancak yasaların halkların haklarını ihlal edip etmediğini kontrol ettiği için kurucu halkların etnik çıkarlarını korumaya hizmet eder. Bu 28 delege, üç halkların her sekiz ve dört sözde “Diğerleri” vardır. Ulusal meclis tarafından dört yıllık dönemler için seçilirler.²²⁶

Yürütme organları ise hükümetten oluşmaktadır. Hükümet ise başbakan, başkan yardımcıları ve bakanlardan oluşmaktadır. Yargı organları mahkemelerden oluşmaktadır. Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin yetki alanları Bosna Hersek Devletinin Anayasa Mahkemesi tarafından belirlenmiştir.²²⁷

2.6.4.2. BSC Cumhurbaşkanlık Makamı ve Siyasal Yapısı

Cumhurbaşkanı Hükümeti, Ulusal Meclisi ve Halklar Konseyinden oluşmaktadır. Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı doğrudan seçmenler tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanının yanında iki yardımcısı da vardır. Cumhurbaşkanı ve iki yardımcısının farklı kurucu halklardan olması şarttır. BSC Cumhurbaşkanı ve yardımcıları düzenlenen genel seçimlerle seçilmektedirler. En fazla oy olan Cumhurbaşkanı adayı, BSC Cumhurbaşkanı olarak seçilir, Cumhurbaşkanının yardımcıları ise, diğer kurucu halklardan seçilirler. Eğer Cumhurbaşkanı Sırp olarak

²²⁴ Bieber, age, s.64-65, Yürür, agt, s.118.

²²⁵ Bieber, age, s.64-65, Yürür, agt, s.118.

²²⁶ Balkaninsight, “Bosnia Elections 2014: Profile” <https://balkaninsight.com/2014/09/25/bosnia-elections-2014-profile/> (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

²²⁷ Constitution of Republika Srpska, Part V-Organization of the Republic, Article 92.; Numanović, agt “ s.32.

seçilirse, yardımcılarını ise, Boşnak ve Hırvat olmak zorundadır. Cumhurbaşkanı veya cumhurbaşkanı yardımcılığı makamı için bir kişi en az iki kez seçilebilir.²²⁸

2.6.5. Özerk Bölge Brčko

Brčko Özerk Bölge statüsüne sahiptir. Böylece BH'in üçüncü birimidir. DBA'sına göre, hem Bosna Hersek Federasyonu hem de BSC topraklarında bulunmakla birlikte BSC'ni ikiye bölen bir yönetim birimi olduğu için stratejik öneme sahiptir.²²⁹ Özerk bölge Brčko bağımsız bir yönetim birimidir ve yerel özyönetimi ile temsil edilmektedir. Boşnak, Sırp ve Hırvatlardan oluşan nüfusa sahip Brčko, herhangi bir entiteye bağlı değildir ve Mart 2000'den beri özerk hükümete, özerk yürütme ve yargı gibi organlara, ayrıca özerk polis teşkilatına sahiptir. Özerk Bölge Brčko Meclisi, yasama organını temsil etmektedir. Brčko'nun yasama organı olan, Brčko Meclisindeki üye sayısı 29 dur.²³⁰

DBA'nın BH devletinin kurumsal yapısıyla ilgili en önemli sorunlarından biri olan bu işlevsiz yapıyı işlevsel yapıya dönüştürmek için Venedik komisyonun geçmişte aldığı kararlar bugünde geçerliliğini korumaktadır. BH'nin müzakere süreçleriyle bunların daha da aktif olarak gündeme geleceği düşünülmektedir. Bu yapının değiştirilmesi ve ülkenin normal bir devlet yapısına kavuşması için 2005 Mart'ında "*Bosna-Hersek'te anayasal statü ve Yüksek Temsilcilik hakkında görüşleri*" kapsayan Venedik Komisyonu Raporu yayınlanmıştır. Komisyon raporuna göre anayasal yapı ve Bosna-Hersek'in AB'ye üye olması konusunda dört temel sorun tespit edilmiştir. Buna göre merkezi hükümetin entitelere karşı zayıf kalması, devletin AB müktesebatında sorumluluk almasını engellemektedir. DBA'nın tanıdığı entite meclislerinin "*Ulusal Hayati Çıkarlar*" nedeniyle sahip olduğu veto yetkisi, iki yapıli parlamento ve kolektif cumhurbaşkanlığı sistemi, merkezi yönetimi işlevsizleştirmektedir.²³¹ AB reformların aktif hale gelmesi için devletin merkezi yapısı ile ilgili reform yapılması önceliği ortaya çıkmaktadır.

²²⁸ Constitution of Republika Srpska, Part V- Organization of the Republic, Article 83.

²²⁹ Özerk Bölge Brčko'nun Statüsü Bölüm I, Madde 1.

²³⁰ Numanović, "agt", s.37.

²³¹ Dalar, "agm", s.112.

Böylece, Bosna-Hersek'in başat aktörlerinden ABD, AB veya AB içindeki Fransa, Almanya, Britanya gibi devletlerin yanında IMF, Birleşmiş Milletler gibi güdümlü örgütleri de içine alan Uluslararası Toplum tam da bu gözlemlenen birlikteliği karşılayan kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, Bosna-Hersek'te bu kavramı kullanmak, sadece kuramsal duruştan, yaşama ve dünyaya bakıştan kaynaklanan bir tercih değil, aynı zamanda da bir zorunluluk olarak BH özeline ait bir örnektir.²³²

²³² Rüma, "agm", s.242.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. BOSNA HERSEK'TE DEVLET İŞLERLİĞİNİ ETKİLEYEN SORUNLARA AB VE YÜKSEK TEMSİLCİ'NİN YAKLAŞIMI

3.1. BH'in AB Adaylık Süreci

Bir ülkenin AB'ne üyeliği daha çok ekonomik ve hukuki olarak üyeliğe hazır olup olmamasıyla ilişkili olarak tartışılmaktadır. AB'nin genişleme politikası analiz edildiğinde Özellikle 2004 yılındaki beşinci genişlemesi sürecinde Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Polonya, Malta, Macaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Kıbrıs Rum Kesimi'ni birliğe dâhil ederek bu konudaki niyetini ve siyasi hedeflerinin sınırlarını da çizmiş oldu. AB'nin üyelik konusundaki bu uygulaması yalnızca Batı Avrupa'daki gelişmiş ekonomileri birliğe dâhil etmesi ile ilgili olmadığı, Sovyetler Birliği'nin eski nüfus alanları olan ülkeleri ve Avrupa kıtasının bütününe birliğe dâhil etme niyetinde olduğunu göstermiş oldu.²³³ Böylece AB Bölgesel güç olma pozisyonu tüm Avrupa'da etkin hale getirerek aynı zamanda özellikle Rusya'nın bölgedeki tarihsel ve kültürel etkinliğini, birliğin sahip olduğu avantajlarla ortadan kaldırmayı amaçlıyordu.

Bu şekilde AB çok daha güvenli bir kıta oluşturmayı planlamaktadır. Bu sayede soğuk savaş döneminde olduğu gibi özellikle Batı balkan ülkeleri gibi Avrupa kıtası içinde bölünmüş çıkar alanlarının oluşmasının önüne geçmeyi hedeflemektedir. Ayrıca 1992 ile 1995 yılları arasında Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan etnik çatışmaların bir daha yaşanmaması ve Avrupa kıtasının içinde muhtemel gerçekleşecek etnik çatışmaların önüne geçerek Avrupa kıtası dışından müdahil olan aktörleri engellemeyi hedeflemektedir. Özellikle Balkanlar gibi birçok alanda aynı kültürel kimliğin uzantısı olan halkların olduğu fakat bir o kadar da en küçük farklılığın ayrı bir etnik kimlik olarak algılandığı, geçmişte de çokça örneklerinin olduğu yine potansiyel etnik çatışmaların olduğu bölgedir. AB üyeliği, kuşkusuz bütün Balkan ülkeleri için cezbedici bir hal almıştır. AB bu cezbedici özelliğinin farkında olduğu için süreç içerisinde AB kriterleriyle AB ile ilgili olan her ülkeyi

²³³ Oğurlu Yücel, "AB'de Bosna Hersek için de yer olmalı" <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/abde-bosna-hersek-icin-de-yer-olmali/513652,2> Ocak 2016 (Erişim Tarihi; 16.10.2016).

dönüştürme ya da dönüştürebilme potansiyeli bulunmaktadır. Bunu belirleyen ise ilgili ülkenin üyeliği ne kadar istediği ve AB'nin o ülkeyi ne kadar istediğidir. Ülke kamuoyunda AB üyeliğine olan talep birlik üyeliğini çekici hale getirmektedir. O üyelik arzuları için ilgili ülkeler kendi istek ve çıkarları doğrultusunda evrilme süreci ya da dönüştürebilme serüvenine girmektedir. Bu nedenle AB ile başlangıçta yapılan anlaşmalarla üyelik serüveni başlamış olmakta ve üyelik süreci sonunda demokratik kazanımların düzeyi bunun başarı olup olmadığını da göstermektedir. BH, henüz müzakere sürecinde olmayan fakat SAA ile kendini AB'ye bağlamış geleceğini bu birlik içinde arayan işlevsel olmayan bir devlettir. Bu üyelik süreci sayesinde sadece BH'de değil, Kosova'da ya da Makedonya'da yaşanan sorunların çok daha kolay önüne geçilebileceğine inanılmaktadır. Hatta sürece bakıldığında BH haricinde AB'nin oldukça başarılı olduğu gözlemlenmiştir.

2004 genişlemesinin hemen öncesinde Haziran 2003'te Selanik Zirvesi kapsamında Bosna Hersek Potansiyel Aday olarak kabul edildi.²³⁴ 2007'deki AB'nin genişleme süreci Balkanlar açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin bu genişleme döneminde milli gelirleri düşük AB'nin ekonomik kriterleri tamamlamamış Bulgaristan ve Romanya'yı üyeliğe kabul etti. Bu şekilde AB eski Sovyet nüfusunun alanındaki ülkelere doğru genişleyeceğini göstermiş oldu.²³⁵ Ardından 16 Haziran 2008 tarihinde AB ile SAA imzaladı.²³⁶ 1 Temmuz 2008 tarihinden itibaren Bosna Hersek, SAA'nın ticari hükümlerini kapsayan IA'dan yararlanıyor. Bosna Hersek'in SAA'nın yürürlüğe girebilmesi için Sejdić-Finci Kararı engel teşkil etmekteydi.²³⁷ Çünkü 22 Aralık 2009 tarihinde Avrupa İnsan

²³⁴European Commission, "European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations" <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina>, 2 Temmuz 2019 (Erişim Tarihi: 7.9.2019).

²³⁵ Yücel, Oğurlu, agm.

²³⁶ European Commission, "European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations" https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina_en, (Erişim Tarihi: 7.8.2019).

²³⁷Emmanuelle, Siou "The EU and Bosnia and Herzegovina issues on political affairs" **Policy Brief** https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/event/9199/working-paper-emmanuelle-siou_2.pdf, 2013(ErişimTarihi:8.8.2016),The Economist "The Sejdic-Finci Question" <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/10/bosnia>, 9 October 2013(ErişimTarihi:8.8.2016); Hodži, E. and Stojanovi, N. **New/Old Constitutional Engineering?**,Analitika,Sarajova 2011 s. 27.

Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Sejdić-Finci ile aldığı karar bulunmaktadır.²³⁸ Bu süreçte AB, BH'e karşı mali yardımları devreye sokmuştur. Fakat bundan somut anlamda sonuç elde edememiştir. AİHM'in kararının öngördüğü şekilde Bosna Hersekli siyasiler arasında özellikle seçim sisteminde yapılması gereken düzenlemelerle ilgili olarak sorun halen sürmektedir. Taraflar sorun ile ilgili yapılacak düzenlemeler sonucunda kendi etnik kotalarından taviz vereceğini düşünmektedir. Bu nedenle de düzenleme ile ilgili sorun çözülememiştir. Bu durum Bosna Hersek'in AB ile bütünleşmesini önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemektedir. Öyle ki AB Bosna Hersek Anayasasında AİHM'nin 22 Aralık 2009 tarihli Sejdić-Finci Kararı doğrultusunda belli bir iyileştirme sağlanmazsa, 2014 yılında gerçekleşecek genel seçimleri uluslar arası standartlara uygun olarak yapılmadığını dair açıklamalarda bulunmuştur. Yine de buna yönelik düzenlemeler yapılamamıştır.²³⁹ Hatta BH'te koalisyon hükümetinin kurulmasını da uzun süre olumsuz etkileyen konulardan biri olmuştur. 2019 yıllarına gelindiğinde ise konu ile ilgili halen kapsamlı bir düzenleme yapılamamıştır.

Ülkede özellikle anayasada “*kurucu halklar*” statüsünde yer alan Boşnak, Hırvat ve Sırp lar arasındaki uzlaşma eksikliği nedeniyle gerek hükümet kurulmasında gerekse AB'nin öngördüğü reformların gerçekleşmesi ile ilgili olarak diğer Balkan ülkelerine göre çok daha sorunlu işlemektedir.

AB Komisyonu, BSC'nin tepkilerini göz önünde bulundurarak (Yargı Referandumu Girişiminden vazgeçmesindeki etkenlerden biri) Haziran 2011'de ülke için acilen gerekli yapılanmaya gidilmesi gereken bağımsız, tarafsız hesap verebilir ve etkin yargı sistemi oluşturmayı amaçlamıştır. Bunun için yargı alanında yapısal

²³⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, “Case of Sejdic And Finci v. Bosnia and Herzegovina Judgement” 22.12.2009, stratzburg, **ECHR/** Grand Chamber, Case Of Sejdić And Finci v. Bosnia And Herzegovina (Applications nos. 27996/06 and 34836/06) [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"fulltext\":\[\"sejdi-finci\"\],\"itemid\":\[\"001-96491\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\) (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

²³⁹ Avrupa Komisyonu, “Commissioner Füle and Secretary General Jajland urge Bosnia and Herzegovina to implement the sejdic-Finci Judgement of the European Court of Human Rights,” 16 Nisan 2013, http://eeas.europa.eu/delegations/council.europe/press_corner/all_news/news/2013/20130416_en (Erişim Tarihi: 12.2.2018); European Commission “What Bosnia and Herzegovina needs to do to move on EU path” 22 May 2013, https://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-441_en.htm (Erişim Tarihi: 12.4.19).

diyalog sürecinin başlamasını sağladı. BH savaşıdan sonra AB'nin ülkeye öncelikli ön koşul olarak öne sürdükleri reformlar daha çok güvenlik alanında olmuştur. Bunun için Polis teşkilatı reformu ve yargısal reformlar öncelikli konular olarak öngörülmüştür. Yargısal reformlara göre çok daha başarılı olunan Polis teşkilatı reformu bu sayede BH'ye 2008'de İstikrar ve Ortaklık anlaşmasının yolunu açmıştır. Fakat 1992-1995 savaş yıllarında soykırımın gerçekleştiği ülkede yargısal reformlar konusunda BSC sert tepki göstermiştir. Bunda en önemli etken savaş suçlusu olarak yargılanacak kişilere BSC tarafından sahip çıkılması ya da onların “*Kahraman*” gibi gösterilmeye çalışılmasıdır. AB sonraki süreçlerde ancak Sırbistan'nın desteğini alarak bu konuda ilerleme kaydedebilmiştir. Diğer önemli bir sorun doğrudan AB ile ilişkili olmasa da süreci oldukça olumsuz etkileyen BH'te 3 Ekim 2010 tarihindeki genel seçimlerden sonra hükümet kurulmasının çok uzun süren müzakerelerden sonra gerçekleşmesidir. Bu durum AB reform sürecini sekteye uğratmıştır. AB bu konuya da ya doğrudan ya da dolaylı olarak müdahalede bulunmak zorunda kalmıştır.

3.1.1. Aralık 2009 AİHM'nin Sejdić -Finci Kararı

Anayasal niteliğe sahip olan DBA'nın en önemli handikaplarından biri de ülkede yaşayan kurucu halklar dışındaki halklara yeterince haklar tanınmamasıdır.²⁴⁰ Bunun nedeni de Dayton anlaşmasının giriş bölümünde “*Kurucu Halklar*” olarak sadece Boşnak, Sırp ve Hırvatlar'ın kabul edilmesidir. Onların dışında tutulan ulusal azınlıklara BH'in üst meclisi olan Halklar Meclisine ve Devlet başkanlığına seçilme hakkı tanımaması sonucu bu davanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sırasıyla Roman asıllı Dervo Sejdić ve Yahudi asıllı Jakop Finci'nin BH Parlamenter Meclisinin üst meclisi olan Halk Meclisinde (House of Peoples) kanadına ve başkanlığa seçilmek için aday olmalarının yasaklanmasının üzerine ayrımcılık oluşturduğu gerekçesiyle 3 Ocak 2007 tarihinde AİHM'nin büyük dairesine

²⁴⁰Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, “Case of Sejdic And Finci v. Bosnia and Herzegovina Judgement” 22.12.2009, Strazburg, ECHR/ Grand Chamber, Case of Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina (Applications nos. 27996/06 and 34836/06) [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["sejidi-finci"\],"itemid":\["001-96491"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) s.1,(Erişim Tarihi:12.2.2019).

başvurulmuştur.²⁴¹ Başvuru 22 Aralık 2009 tarihinde karara başlanmıştır. AİHM, Derveo Sejdić ve Jakop Finci'nin BH'e karşı açtıkları iki davayı birleştirmiştir.²⁴² İki davanın içerik olarak benzer olması iki davanın da birleştirilmesine neden olmuştur.

AİHS'nin 14. Maddesi hak ve özgürlüklerden yararlanılmasına etnik kökenden dolayı ayrımcılık yapılamayacağı²⁴³ md 14, 1 nolu protokolün 3. Maddesi serbest seçim hakkının ihlali²⁴⁴ ayrımcılığı genel olarak yasaklayan 12 nolu protokolün 1. Maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir.²⁴⁵ Bu nedenle AİHM, BH anayasasının AİHS ile tam uyum içinde olacak şekilde düzeltilmesini talep etmiştir.

Mevcut Bosna Anayasası cumhurbaşkanlığının olabilme sınırlarını şu şekilde belirliyor. *"Bosna-Hersek Başkanlığı üç üyeden oluşur: bir Boşnak ve bir Hırvat, her biri doğrudan Federasyon topraklarından seçilir ve bir Sırp doğrudan BSC topraklarından seçilir."*²⁴⁶

BH anayasasının giriş bölümünde BH vatandaşları için iki tür sınıflandırma yapılmıştır. Anayasaya göre biri "kurucu halklar" olarak kabul edilen Boşnak, Sırp ve Hırvatlar, diğeri ise "diğerleri" olarak değerlendirilen Yahudiler, Romanlar ve daha çok karma evliliklerden dolayı herhangi bir etnik gruba bağlı olmadıklarını açıklayan gruplardır. Parlamenter meclisin üst meclisi olan Halklar Meclisine ve Devlet Başkanlığına aday olabilmeniz için kurucu halk olarak kabul edilen Boşnak, Hırvat ve Sırların kimliğinden birine sahip olmanız gerekiyor.²⁴⁷ "Diğerleri" olarak tanımlanan toplulukların içeriği ise halen tartışma konusudur.²⁴⁸ Yine bu boyutta değerlendirildiğinde sadece diğerleri kategorisinde kabul edilenler değil aynı zamanda anayasada kurucu halklar olarak kabul edilen Boşnak, Sırp ve Hırvatlar açısından da ayrımcılık ortaya çıkartan düzenlemeler mevcuttur. Boşnak Hırvat

²⁴¹Claridge, Lucy. "Discrimination and political participation in BH: Sejdic and Finci V. Bosnia and Herzegovina, Briefing, Minority Rights Group International, January 2010, s.1.

²⁴² Şahin, Yeliz "Batı Balkanlar AB Yolunda" İKV Yay., Aralık 2013, s.60.

²⁴³ Council of Europe, **European Convention on Human Rights**, European Court of Human Right, Strazburg, 2010 s.12.

²⁴⁴ Agy, s. 34.

²⁴⁵ Agy, s.51.

²⁴⁶ Article V, "Constitution of Bosnia and Herzegovina", 1995.

²⁴⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "Case of Sejdic And Finci v. Bosnia and Herzegovina Judgement" 22.12.2009, Stratzburg, ECHR/ Grand Chamber, Case of Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina

(Applications nos. 27996/06 and 34836/06) [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["sejid-Finci"\],"itemid":\["001-96491"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) s.3.

²⁴⁸ Edin Hodžić and Nenad Stojanović "New/old Constitutional Engineering?", ss.45-54.

federasyon’unda Sırp’ların BSC’de de Hırvat ve Boşnakların temsil sorunu ortaya çıkmış bununla ilgili ayrımcılıklar halen devam etmektedir.²⁴⁹ Bu dava’nın en önemli katkısı, en azından temsil ile ilgili sorunları çözemese bile çok daha görünür kılması oldu.

Bu ayrımcılığın AİHM’ye taşınmasının nedeni Bay Jakop Finci’nin başkanlık seçiminde ve parlamenter meclisin Halk Meclisine aday olma girişiminde bulunması üzerine, komisyon kendisinin Yahudi kimliği nedeniyle seçimlere aday olamayacağını çünkü sahip olduğu kimliğin “kurucu halklar” içerisinde yer almadığını kendisine yazı ile bildirilmiştir.²⁵⁰

Aynı şekilde aynı sorunla daha öncesinde karşılaşan Dervo Sejdić (Roman asıllı 1956 doğumlu) 3 Temmuz 2006 yılında Jakop Finci (Yahudi asıllı 1943 doğumlu) ise 18 Ağustos 2006 yılında AİHM’ye başvuruda bulunmuştur. Bu kişiler aynı zamanda kamuoyunda yakından bilinen ve tanınan kişilerdir.²⁵¹ Bu şekilde bu kişiler bilinen ihlali, dava yolu ile hukuki zemine oturtturarak, anayasada bununla ilgili olarak düzenleme yapılmasını talep etmişlerdir.

Yapılan başvurularda kendilerinin benzer görevlerde bulunan kişilerle büyük oranda aynı tecrübelerle sahip olmalarına rağmen sadece kökenlerinden dolayı BH Anayasası ve 2001 tarihli seçim kanunun ilgili hükümleri nedeniyle başkanlık seçimlerinde ve parlamenter meclisin halk meclisinde aday olmalarının engellendiği iddia etmişlerdir. Gerekçe olarak savundukları ve hukuki olarak dayanak noktaları AİHS’nin 3. Maddesi, 13. Madde, 1 nolu protokolün 3. Maddesi ve 12 Nolu protokolün 1. Maddesidir. Mahkeme karar verirken de gerekçelerinde bu maddelere dayanarak davacıları ayrımcılık yapıldığına karar vermiştir.²⁵² AİHM’nin değerlendirilmesi ve karar verme sürecinde; Kabul edilebilirliğe ve esasa ilişkin değerlendirmede bulunmuştur. Başvurucular AİHS’nin 34. Maddesinde belirtilen

²⁴⁹ Lucy, agm, s.3.

²⁵⁰ Önok, Murat, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük Dairesi’nin 22 Aralık 2009 Tarihli Sejdić ve Finci/Bosna Hersek Kararının Özeti, nisan 2012, sayı:29 s.12.

²⁵¹ Her iki başvurucuda BH kamuoyunda yakından tanınan önemli şahsiyetlerdir. Bay Sejdić AGİT’adına Roman hakları için BH’te gözlemci görevini üstlenmiştir. Daha öncesinde ise BH’te Roman toplumunun en yüksek temsilcisi olan yerel Roman topluluğun temsilcileri ile ilgili bakanlıkları içeren ortak bir organ olan Roman danışma kurulunu da üyesiydi. O dönemde Bay Finci ise BH’in İsviçre büyükelçisi görevinde bulunmakla birlikte daha öncesinde BH Dinler Arası Konsey Başkanlığı ve Devlet Kamu hizmet Ajansı Müdürlüğü görevlerinde yer almıştır. Agy s. 5; Lucy, agy s.2;Önok, agm, s.12.

²⁵² Lucy, “agy”, s.3; Önok, “agm”,s.12.

‘mağdur’ sıfatına sahip olup olmadıklarına bakmıştır. Mahkeme başvuruçuların kamusal alana aktif şekilde katılmalarını göz önünde bulundurarak Başkanlık ya da Halklar Meclisi için aday olmalarını yerinde ve tutarlı olduğunu açıklamıştır.²⁵³ Bu nedenle başvuruçuların ayrımcılığın “mağduru” olduklarını ileri sürebileceklerini belirtmiştir.

Mahkeme aynı zamanda davayı sorumluluk açısından değerlendirdiğinde BH Anayasasının; uluslararası bir anlaşma olan Dayton barış anlaşmasının bir eki olduğunu vurgulayarak anayasa ile ilgili yapılması gereken düzenlemelerinde BH Parlamenter meclisine ait olduğunu dikkat çekerek davalı devletin bundan dolayı sorumlu tutulabileceğine dikkat çekmiştir. Diğer açıdan birçok yönden yetkilere sahip olan Yüksek Temsilci’nin bundan sorumlu tutulamayacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenin de ilgili makamın Uluslararası idaresiyle ilgili olduğuna değinerek Yüksek Temsilci’nin yetkilerinin devletin anayasasını kapsamadığını belirtmiştir.²⁵⁴

Esasa ilişkin yapılan değerlendirmede ise AİHM, Halklar meclisinin doğrudan seçilmemesine rağmen geniş yetkilerle donatıldığını vurgulamıştır. Bu yetkiler değerlendirildiğinde gerek 1 nolu protokolün 3. Maddesi gerekse 14. Maddenin uygulanabilir olduğuna kanaat etmiştir. Mahkeme içtihadında kişilerin sahip oldukları farklı ırk ya da etnisiteden dolayı farklı muamele görmeyeceği özellikle çoğulculuk farklı kültürler ve saygı ilkeleri ile temellendirilen çağdaş demokratik toplumlarda nesnel olarak maruz görülemeyeceğine dair içtihada varmıştır.²⁵⁵ Çünkü farklı muamelede sınırlandırma yapılırken ırk ya da etnisiteye dayandırıldığında nesnel ve makul gerekçenin olabildiği ölçüde dar yorumlanması gerektiğine değinmiştir.

BH Halklar Meclisi seçimlerinde aday olabilmek için kişinin “Kurucu Halklar”dan birine ait olduğunu açıklamak zorundadırlar. Davacılar etnik olarak farklı kökene sahip olduklarından sahip oldukları mensubiyete göre seçimlerde aday olmak istemektedirler. BH “*Kurucu Halklar*”ında birinin iradesine karşı karar

²⁵³ Önok, “agm”, s.12.

²⁵⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, “Case of Sejdic And Finci v. Bosnia and Herzegovina Judgement” 22.12.2009, Strazburg, ECHR/ Grand Chamber, Case of Sejdić and Finci v. Bosnia And Herzegovina (Applications nos. 27996/06 and 34836/06) [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"fulltext\":\[\"sejid-finci\"\],\"itemid\":\[\"001-96491\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\), s.11-12.

²⁵⁵ Önok, agm, s.14.

alınabilmesini imkânsız kılan bir iktidar mekanizması da bu paylaşımlar üzerinden işletilmesine dayanmaktadır. Yapılan en ufak bir düzenlemeyi taraflar kendi aleyhlerine karşı işletilmiş bir hak kaybı olarak görmektedirler. Bununla ilgili de yasal olarak işleyen mekanizmalar mevcuttur. Biri “*Hayati Çıkar Vetosu*” ya da “*Ulusal Çıkar*” ve “*Entitelerin Vetosu*” olmak üzere iki dairesel sistem ve üç üyeden oluşan ortaklaşa yürütülen bir başkanlıktan oluşmaktadır.²⁵⁶ Bu da yapılacak bir düzenlemeyi oldukça zorlaştıran bir mekanizmadır. Bununla ilgili düzenlemeler için AB’nin doğrudan ve AGİT’nin koordineli şekilde müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur. Buna rağmen süreç çok çetin işlemektedir.

AİHM, BH’nin ilk defa anayasasını değiştirdiğini ve aynı tarihlerde iki yıllık süre için BM Güvenlik Konsey üyeliğine seçildiğini deyinmiştir. Fakat davalı hükümetin belirttiği gibi mevcut iktidar paylaşma mekanizmasının bırakılıp çoğunluk kuralına dayalı yeni bir sisteme geçilmesi için şartların henüz olgunlaşmadığına dair hem fikirdir. Fakat 11 Mart 2005 tarihli Venedik Komisyonu’nun net şekilde belirttiği gibi “*Kurucu Halklar*”a mensup olmayan Halkların ya da toplulukların tümüyle dışarıda bırakılacak bir şekilde sorun çıkarmayacak bir mekanizmanın da mümkün olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁷ Bu nedenle de bir çeşit alternatif modellerin yürürlüğe konabileceğine dair önerilerde bulunulmuştur. Fakat bunun için “*Kurucu Halklar*” olarak vurgulanan tarafların bu konuda çok daha güçlü irade göstermesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Diğer taraftan zaten BH, 2002’de Avrupa Konseyi’ne üye olduğunda Venedik Komisyon’un yardımıyla seçim mevzuatını bir yıl içerisinde gözden geçirme sorumluluğunu da üzerine almış olmuştur. Öyle ki Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi de BH’ye Ekim 2010’dan önce yeni bir anayasa kabul ederek özellikle etnik temsil mekanizmalarının değiştirilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. Yapılan çağrıda anayasa “*Diğerleri*”ne karşı uygulanan anayasal ayrımcılığa son verilmesini talep etmiştir.²⁵⁸ Bu şekilde AİHM, Bosna Hersek Anayasası’nın AİHS ile tam

²⁵⁶ ECHR, “Sejid-Finci”, s.3; Önok, agm, s.14.

²⁵⁷ Hodži, E. and Stojanovi, agy, s.28 ; Claridge, agm, s.1; Önok, agm, s. 13

²⁵⁸ Önok, agm, s.14.

uyumunu sağlayacak şekilde yeniden yapılandırması gerektiğine hükmetti.²⁵⁹ Ancak AİHM kararının açıklanmasının ardından uzun bir süre geçmesine rağmen halen anayasanın AİHS ile tam uyumunun sağlanması doğrultusunda gerekli adımlar atılmadı.

Mahkeme, BH'nin AB ile yaptığı İstikrarı Sağlama ve Ortaklık Anlaşmasını onaylamasıyla birlikte bazı yükümlülüklerle sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu yükümlülüklerden en önemlilerinden biri de BH Devlet Başkanlığı üyelerine ve Halk Meclisi delegelerine dair seçim mevzuatında yapacağı değişikliklerle ilgiliydi. Aynı zamanda bu değişiklikler AİHS'den doğan ve Avrupa Konseyi üyelikleri sonrasında ortaya çıkan yükümlülüklerle tam uyumu bir iki yıl içerisinde sağlayacağına dair taahhütte bulunmuş oluyordu.²⁶⁰ BH'nin ortaklık ve istikrar anlaşmasını imzalamasıyla birlikte AB'nin daha aktif müdahalelerde bulunmasına olanak tanıyıp BH'nin Sejdić-Finci ile ilgili yapması gereken yükümlülüklerin hızlandırılacağı düşünülürken beklenen olmadı. Aslında BH'in hem AB üyelik sürecinde daha hızlı ilerlemesine etki edeceği gibi Avrupa Konseyi ve AGİT'deki çalışmalarına da olumlu yansıması olabilecekken durum çok daha aksi yönde seyir izlemiştir.

Sonuç olarak mahkeme 14'e karşı 3 oyla davacıların halen BH'in Halklar Meclisine aday olamamalarının makul ve nesnel bir gerekçeye dayanmadığına hükmetmiştir. Bundan dolayı da 1 Nolu protokolün 3. Maddesi bir arada değerlendirildiğinde 14. Maddenin ihlal edildiğine sonucuna ulaşmıştır. BH Başkanlığı için seçilme yetkinliği bakımından davacılar sadece 12 nolu Protokolün 1. Maddesini dayanak olarak göstermişlerdir. Mahkeme 12 nolu Protokolün 1. Maddesinin kapsamını genişleterek genel bir ayrımcılık yasağı ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Bu bağlamda da Halklar Meclisi seçimleri için talep edilen şartların davacıların aday olmalarını engelleyen anayasal hükümlerin ayrımcılığa neden olduğu sonucuna varılmıştır. Oylamada ise Mahkeme 16 lehte 1 aleyhte olmak üzere 12 nolu protokolün 1. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁶¹ Bu şekilde serbest seçim hakkı ve ayrımcılığa neden olan bu uygulama BH'in bununla ilgili

²⁵⁹ ESI “Lost in the Bosnian labyrinth. Why the Sejdic-Finci case should not block an EU application” 7 October 2013, https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=143, (Erişim Tarihi: 12.6.2019).

²⁶⁰ Önok, agm, s.14.

²⁶¹ Şahin, Yeliz, agm, s.60; Önok, agm,s.14.

olarak yapılması gereken yasal düzenleme ya da reform paketi önemli bir yükümlülük olarak halen beklemektedir. Aslında davanın üç kurucu halkı muhatap olarak yaptığı düzenlemenin eksikliğini ve BH anayasal anlaşmasının AİHS ile çelişmesini açık ve net göstermesi açısından önemli katkı sunmuştur. Diğer açıdan AB'nin ve YT'nin ilerleme raporlarında sorun halen yapılması gereken değişikliklerin en başında gelmektedir. AB'nin tüm uğraşlara rağmen bu konuda taraflara değişiklik yaptıramamasının en önemli nedeni ise yapılması gereken muhtemel bir değişiklikte DBA da da önemli değişiklikleri zorlayacak olmasıdır. Mevcut haliyle devlet başkanlığı zaten üç kurucu halk arasında rotasyon ile işlemektedir. Yapılacak muhtemel değişikliğe dördüncüsünün de eklenmesi ki (bu zor bir ihtimal) BH'in verimsiz işleyen devlet mekanizmasına farklı bir ek yük ortaya çıkaracaktır. Taraflarlardan hiçbiri bu değişikliğe yanaşmamaktadır.

3.1.2. Bosna Hersek'in AB Üyeliği Sejdić-Finci Kararı'nın Bağı

AİHM'nin Sejdić-Finci kararı, BH'nin AB sürecinde yapması gereken yükümlülüklerin en başında geldiği gibi en uzun devam eden sorun olmuştur. Sorunun çözümü ile ilgili olarak AB'nin mali ve diplomatik araçları (Özellikle Giriş Sürecinde Yüksek Düzeyli Diyalog/High Level Dialogue on the Accession Process-HLDAP) süreci ile ciddi çaba harcadığı ve buna rağmen gerekli anayasal düzenlemelerin yapılamadığı dava kararıdır.

“Sorunun temeli davanın AİHS'nin ihlalili dolayısıyla AB'nin 23. ve 24. Fasıllar olan Temek Haklar ve Özgürlüklere ilişkin olmasıdır. BH, AB sürecinde olduğundan bu karar ile düzenleme yapılması zorunluluğu bulunmaktadır. Er ya da geç bu zorunluluğun hayata geçirilmesi gerekmektedir. Sadece AB bu karar ile ilgili anayasal düzenlemeyi zorunlu kılıp ilerleme raporlarında sorunun çözümü için 2011 yılından itibaren sürekli olarak tüm komisyon raporlarında talep etse de en azından müzakere süreci başlayana kadar önkoşul olmaktan çıkarmıştır. Özellikle sorunun çözümü için en fazla baskı yapıldığı yıllar 2011-2014 yılları arasındır.”²⁶²

2019 yılına gelindiğinde ise ilerleme raporlarında konunun önemini vurgulasa da sadece satır aralarında AİHM'nin kararına uygun olarak “Kurucu Halklar”

²⁶² Saraybosna AB temsilcisiyle gerçekleşen söyleyişi (4 Mart 2017).

dışındaki halklara yasama ve yürütme kurumlarında ayrımcılığın düzeltilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁶³

İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA/JA), “AB’nin Bosna Hersek için belirlediği yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini gösteren bir çeşit sicil niteliğine sahip olan belgedir. Ülkenin üyelik başvurusunda bulunabilmesi için öncelikli olarak burada belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan Sejdić-Finci kararı başlangıçta çözülmesi gereken öncelikli konular arasında görülmüştür. AB, başlangıçta bunu ön koşul olarak kabul ettiğinden bu gerçekleşmediğinde BH için yaptırımlar gündeme gelir, anlamına geliyordu.”²⁶⁴

BH’deki siyasi temsilciler sorunu kabul etmekle birlikte sorunun nasıl çözüleceğine dair bir uzlaşmaya varamamışlardır.²⁶⁵ Hatta bu konuyla ilgili sorun bir dönem bir ara siyasi krize de dönüşmüştür. Ülkede en etkin partilerinden ve aynı zamanda etnik bazlı siyasete karşı çıkan SDP’nin önemli isimlerinden biri olan Komsić’in istifa etmesine neden olmuştur. O dönemde Bosna’nın iktidardaki Sosyal Demokrat Partisi’nin(SDP) üst düzey üyesi ve Bosna Devlet Başkanlığı’nın Hırvat üyesi Zeljko Komsić, 23 Temmuz 2012, tarihinde partisinden ayrıldı. Komsić, Zlatko Lagumdžija liderliğindeki partiden, SDP’nin kendisine danışmadığı iddia edilen Anayasa değişikliklerini önermesinden sonra istifa etti. Komsić, Devlet Başkanlığı üyelerinin seçilmesi ile ilgili olarak yönetimde önerilen değişiklikler konusunda fikir ayrılığına düştüğünden dolayı 20 Temmuz 2012 tarihinde, 2009 Sejdić-Finci insan hakları kararının nasıl uygulanacağını tartışıldığı partinin grup toplantısı sırasında istifa kararı almıştır. SDP’nin önerilen çözümü Hırvat Demokratik Birliği, HDZ’den ayrılarak kurulan HDZ 1990 ve SDP’nin yeni koalisyon ortağı, Daha İyi Bir Gelecek İçin İttifak olan SBB tarafından desteklenmişti. Komsić, önerilen çözümlere atıfta bulunan gazetecilere verdiği demeçte ise SDP ve hukuk uzmanlarına Bosna anayasasını okumaya başlamalarını tavsiyesinde bulunmuştur.²⁶⁶ Sonrasında istifası

²⁶³ Avrupa Birliği Komisyonu İlerleme Raporu, Brussels, 29.5.2019, s.7.

²⁶⁴ Saraybosna AB temsilcisiyle gerçekleşen söyleyişi (4 Mart 2017).

²⁶⁵ Şahin, **Batı Balkanlar AB yolunda**, s.63.

²⁶⁶ Bu Komsić’in ilk istifası değildir. Yine 2012 Mart ayında, partinin yolsuzluk gibi ülkedeki gerçek sorunları çözmek için yeterli olmadığını söyleyerek tüm parti görevlerinden istifa etti. Jukic, Elvira M. “Zeljko Komsic Quits Bosnia’s Ruling SDP” Sarajevo ,24 July 2012<https://balkaninsight.com/2012/07/24/bosnia-s-zeljko-komsic-leaves-sdp/>, (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

kabul edilmemişti. Bu durum Sejdić-Finci kararı ile ilgili olarak önerilen değişikliklerin yapılabilmesinin zorluğunu da göstermektedir.

Avrupa Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Stefan Füle, 27 Haziran 2012 tarihinde Bosna Hersek ile Katılım Öncesi Yüksek Düzeyli Diyalog (High Level Dialogue on the Accession Process-HLDAP) sürecini devreye koyarak, AB bu konuda atılması gereken adımların hızlandırmasını amaçlamıştır. Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Füle'nin öncülüğünde Bosna Hersekli siyasi parti başkanları ve yetkililer bu konuda toplandılar. Böylece 2012 yılı sonuna kadar AB'ye üyelik başvurusunda bulunabilmek için yükümlülükler ve bunların ne kadar sürede gerçekleşmesi gerektiğine dair Yol haritası oluşturdular.²⁶⁷ Bu toplantı BH'nin AB üyeliği ve bu süreçte atılması gereken adımlar açısından kamuoyunda oldukça iyimser bir hava oluşmasına yol açtı. Fakat sonuçlar öngörüldüğü gibi olmadı.

Bosna Hersekli yetkililer, Yol Haritası uyarınca, 2012 yılı Kasım ayı sonuna kadar anayasanın Sejdić-Finci Kararı doğrultusunda iyileştirilmesi yönünde taahhütte bulunmuştur. Fakat bu tarihler aynı zamanda 2010 Ekim seçimlerinden sonra ülkede 16 aya yakın bir zaman sürecinde hükümet kurulamamış bu da ülkedeki siyasi tıkanıklık huzursuzluğa neden olmuştur. Bu kadar tartışmalı süreçten sonra kurulan hükümetin ömrü de uzun olmamış AB sürecinde atılması gereken adımlar yerine getirilememiştir. 31 Ekim 2012'ye kadar AB kurumları ile iletişimin tüm yetkili kurum ve otoritelerin görüşü alınarak çok daha istikrarlı yekpare bir politika sürdürülmesi adına etkin bir koordinasyon mekanizması oluşturulması için yetkili merciler arasında gerekli diyalogu başlatılması kararı alınmıştır. Ayrıca BH yetkililer AB ile uyum sürecinde gerekli yasa ve mevzuatın kabul edilmesi ve uygulanması için gerekli tüm düzeylerde idari kapasitenin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi amacıyla gerekli adımları atmayı kabul etti. Bosna Hersekli yetkililer o dönemde Avrupa Komisyonu tarafından "Kamu Alımları" ve "Çevre Fasılarıyla" ilgili sorulara 31 Ekim 2012 tarihine kadar cevap verilmesi taahhüdünde de bulundu.²⁶⁸

²⁶⁷ Şahin, **Batı Balkanlar AB yolunda**, s.63.

²⁶⁸ Avrupa Komisyonu, "Joint Conclusion From the High Level Dialogue on the Accession Process with Bosnia and Hercegovina and the Road Map for BiH's EU membership application", 27 Haziran 2012, <http://europa-eu/rapid/pres-release-MEMO.12-503-en.htm> (Erişim Tarihi:12.5.2016).

Bosna'daki siyasi tıkanık ülkenin içinde etkili olduğu kadar uluslar arası anlamda da atılması gereken adımları sekteye uğratmıştır. Bunlardan en önemlisi de ülkenin AB ile üyelik sürecinde yerine getirmesi gereken adımlardır. Ülkede siyasi tıkanıklığın AB üyelik sürecini tamamen durağan hale getirdiğinden Bosnalı Sırp partileri, AB ile birlikte çalışarak AB tıkanıklığını bitirme sözü vermelerine rağmen taahhütler gerçekleşmedi. Üstelik AB ile ilgili olarak başta Sejdić-Finci kararı olmak üzere atılması gereken adımlar çok daha fazla zaman almıştır. Hatta bu konuda bir aşama kaydedilememiştir. Yine de o dönemde siyasi çıkmaz ile ilgili önemli girişimlerde bulunulmuştur.

Dönemin AB Bosna-Hersek Elçisi, siyasi çıkmazdan kurtulmak için eylem çağrısında bulunmuştur. Hatta BSC lideri Milorad Dodik iç siyasi sorunlar ile ülkenin AB ilerleme sürecini birbirinden ayırmak için gayret göstereceğini dile getirmiştir. Bosnalı Sırlar, 8 Aralık 2011 tarihinde AB Heyeti Başkanı ve Bosna-Hersek özel AB Temsilcisi, Peter Sorensen ile yaptığı görüşmenin ardından Bosna'nın durma sürecine girmiş olan AB üyelik süreci konusunda uzlaşmaya hazır olduklarını belirttiler. Toplantıdan sonra, BSC başkanı Milorad Dodik, *“Bosna'nın AB üyelik başvurusunda geri kalan konuların çözümlenmesi ve BH'in aday statüsüne başvurma şansı sağlaması için konuları birbirinden ayırmaya hazır olduğunu”* söyledi. Dodik, Sejdić-Finci'nin Bosna aleyhindeki davasında Avrupa Adalet Divanı'nın 2009 tarihli bir kararının uygulanmasından, nüfus sayımına ilişkin bir yasanın kabul edilmesinden ve devlet yardımı sistemine ilişkin bir yasanın kabul edilmesinden söz ettiğini de sözlerine ekledi. BSC lideri nüfus sayımına ilişkin yasa, söz konusu olduğunda, tüm siyasi liderlerin bu konuyu masadan çıkarmaya hazır olduklarını, ancak *“Bakanlar Kurulu kurulamaması nedeniyle”* nihai bir anlaşmaya varılmadığını söyledi. O dönemde Bosna'da Ekim 2010 genel seçimlerden, 15 aya yakın süre geçmesine rağmen devlet düzeyinde yeni bir hükümet kurulamadığından siyasi tıkanıklık devam etmiştir. Dodik, hükümet oluşumundaki bakanlar kurulunu kast ederek, *“Şartlar artık bir anlaşma için daha da karmaşıktır”* ifadelerini kullandı. Ancak Avrupa konularını ayrı bir gündem haline getirilip, rahat bir ortamda tartışılabileceğini ifade etti. BSC lideri daha önce devlet bütçesinin büyüklüğünü azaltma çağrısında bulunmasına rağmen, artık 2010 yılındaki harcama seviyelerine dayanan bir bütçe çerçevesini kabul etmeye hazır olduğunu söyledi. AB elçisi

Sorensen, AB'nin Bosna'nın devlet yardımı yarasını kabul etme açasından yaptığı her Őeyi not ettiğini söyledi. Sejdić-Finci'nin kararını uygulama çabalarının yanı sıra, yeterli konuŐmaların yapıldığı. Artık eylem zamanı olduğu ifade edildi. Bakan AB'nin BH'de meydana gelen gecikmeler nedeniyle endiŐelendiđini belirtti.²⁶⁹ Her ne kadar AB'ye verilen taahhütler olduysa da Sejdić-Finci ile ilgili düzenlemelerin yapılması mümkün olmadı.

Bosna Hersek Parlamentosu'ndaki siyasi partilerin çeliŐkili teklifler vermesi ve Sejdić-Finci Kararı'nın uygulanması için uzlaŐmaya varamamaları nedeniyle, belirlenen 31 Ađustos 2012 tarihine kadar olumlu bir sonuç elde edilemedi.²⁷⁰ Bosna Hersek'in Yol Haritasının ilk tarihine uymaması ise, AB tarafından endiŐeyle karŐılandı. Hâlbuki AB ve BH'nin AB  yelik sürecini Bosna gündeminin ön plana çıkarması ve yeni bir destek vermesi için katılım süreci ile ilgili  st Düzey Diyalodu baŐlattıđı Haziran 2012 önemli dönüm noktasıydı. Avrupa Komisyonu, 10 Ekim 2012 tarihinde, Bosna Hersek'in AB yolunda son bir yılda ortaya koyduğu ilerlemeyi değerlendirdiğinde ilerleme raporunda oldukça karamsar bir tablo çıkardı.²⁷¹ ülkenin siyasi kriterleri yerine getirmekte sınırlı ilerleme kaydettiğini belirten Komisyon, AB ile ilgili konularda bir koordinasyon mekanizmasının oluŐturulmamıŐ olmasını eleŐtirirken, Sejdić-Finci Kararı'nın gecikmeksizin uygulanması gerektiğine dikkat çekmiŐtir.²⁷² AB Komisyonun konuyu bu kadar sıcak tutması ve ısrarcı olmasına rağmen BH'teki karar mercileri bir aŐama kaydedememiŐtir. Hatta bu konuda Avrupa Konseyi de yakın takibe almıŐ bununla ilgili olarak oldukça radikal denilebilecek kararlar almıŐtır. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Thorbjorn Jagland, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Büyük Kurulu'nun etnik kimliklerinden dolayı devlet baŐkanlıđına aday olamayan Roman asıllı "Dervo Sejdić" ve Musevi asıllı "Jakob Finci" kararına iliŐkin Őu açıklamaları yaptı. "*Bosna-Hersek Anayasası, 'Sejdić-Finci'*

²⁶⁹ Babic, Ratko "Bosnian Serbs Pledge to End EU Logjam " <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-serbs-pledge-to-end-eu-logjam>, Banja Luka,8 December 2011 (Erişim Tarihi:12.3.2017).

²⁷⁰ Jukic, Elvira M. "EU Urges Bosnia to Continue Work on "Road Map", <http://www.balkaninsight.com/en/article/eu-prodongs-bosnia-s-time-to-finish-homework>, 12 Eylül 2012 (Erişim Tarihi:14.4.2018).

²⁷¹ European Commission, "Bosnia and Herzegovina 2012 Progress Report" <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement> (Erişim Tarihi:16.2.2020).

²⁷² Avrupa Komisyonu,"Key Findings of the 2012 Proress report on Bosnia and Herzegovina, "http://Europa.eu/rapid/pres-release-MEMO-12-764-en.html, 16 Haziran 2012 (15.5.2018).

*davası hakkında AİHM'nin kararlarına göre yerel ve parlamento seçimlerinden önce bir düzenlemeye gitmelidir. Bunu yapmadığı takdirde uluslararası toplum seçimleri geçerli saymayacak.”*²⁷³ Bu şekilde konseyin baskısı BH'deki siyasi elitler üzerinde hissettirilmeye çalışıldıysa da bir sonuç alınamamıştır.

BH'nin AB üyelik sürecinde belirlenen yol haritasında AİHM kararı doğrultusunda anayasada bir değişiklik yapmaması üzerine Bosna Hersek, 2012 yılında AB üyeliği başvurusunda bulunamadı. 12.04.2013 tarihinde Füle BH'ye ciddi uyarılarda bulundu. Bosna-Hersek hükümetindeki 6 siyasi partinin temsilcileriyle AB katılım süreci hakkında aynı ay içinde üst düzey toplantı yapmayı planlıyordu. Fakat ülkedeki siyasilerin sorumsuzluğu nedeniyle bunu iptal ettiğini açıkladı.²⁷⁴ Böylece AB duruma tepki olarak Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden sorumlu üyesi Füle, HDLAP kapsamında 11 Nisan 2013 tarihinde yapılması öngörülen toplantıyı iptal etmiş oldu. Açıklamada AB'nin konuyu çözememe konusundaki çaresizliği Füle açıklamasındaki sertlikten de anlaşılmaktaydı. Bosna Hersek'teki siyasilerin kendi partilerinin veya mensup oldukları etnik grubun çıkarlarını göz ettikleri ve yalnızca üç kurucu halka yarar sağlayan mevcut düzenin sürmesinden çıkar sağladıkları için Sejdić-Finci Kararı'nın uygulanması geçiştirmeye çalıştıklarına dair görüşler oldukça sıklıkla dile getirildi. AB toplantıyı iptal ettikten sonra komisyonun yaptığı önemli bir girişimde, Bosna Hersekli siyasetçilere AİHM kararının uygulanması için 1 Ekim 2013'e kadar süre vermiş ve bu süre içerisinde bir gelişme olmadığı takdirde mali yaptırımları devreye sokacağını açıklamıştır. Fakat bu tarihe kadar da sonuç alınamamış ve 1 Ekim 2013 tarihinde, Brüksel'de HDLAP kapsamında 3. Toplantıda bir araya gelen Bosna Hersekli siyasi parti liderleri yapılacak değişiklikler için toplantı gerçekleştirmişlerdir. Böylece tarih biraz daha ötelenmiş görünse de AB, bu tarihlerde yaptırım konusunda geri adım atmamıştır. BH'li siyasetçiler AB'ne 10 Ekim 2013 tarihine kadar AİHM kararının uygulanmasını ve AB konularında koordinasyon mekanizması kurulması için yapılması gerekenlerle ilgili taahhütte

²⁷³ Dünya Bülteni, “Bosna'ya ‘Seydiç-Finci’ Kararı Uyarısı” 8 Mayıs 2012, <https://www.dunyabulteni.net/avrupa-birligi/bosnaya-seydic-finci-karari-uyarisi-h209036.html> (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

²⁷⁴ Halici, Nihat “Bosna'ya ‘Seydiç-Finci’ engeli” 12 Nisan 2013, <https://www.dw.com/tr/bosnaya-seydic-finci-engeli/a-16739314> (Erişim Tarihi: 12.4.2017).

bulunmuştur.²⁷⁵ Uygulanacak yaptırımlar ise şu şekildeydi. Bosna Hersek'in İPA kapsamında alacağı yardımın % 54'üne denk gelen 47 milyon avroluk kısmının askıya alındı.²⁷⁶ Fakat bütün bunlara rağmen BH bu yönde yapması gereken reformları gerçekleştiremediği gibi ülkedeki hem siyasi istikrarsızlık daha da derinleşmiş hem de ekonomik istikrarsızlıkta daha belirginleşmişti. Bu halk üzerinde doğrudan yük anlamına geliyordu.

10 Ekim 2011 seçimlerinden sonra 16 aya yakın uzun bir süre merkezi hükümet kurulamaması üzerine 2012 yılı tamamıyla merkezi hükümete geçmişti. Bunun faturası olarak AB ve Uluslararası Para Fonu mali yardımları bloke etmişti. 2012 Aralık sonunda taraflar merkezi hükümetin kurulması için siyasi partiler aralarında anlaşmışlar ve Şubat 2013'te merkezi hükümet güvenoyu almıştı. Altı parti, bakanlıkları için Boşnaklar için üç, Sırlar için üç ve Hırvatlar için üç bakanlık tahsis edilmiştir. AB ve Uluslararası Para Fonu merkezi hükümet krizi çözülünce fon olarak aktarılan yüz milyonlarca doların serbest bırakılmasına izin verildi. Avrupa Birliği ve diğer Batılı büyükelçilerin siyasi liderleri, kısmen mali kriz tehdidinin toplumsal huzursuzluğa yol açacağı endişeleri üzerine bir anlaşmaya varmaya zorladığı bildirildi.²⁷⁷ En büyük altı Siyasi Partinin liderleri, mali çöküşün korkuları tırmandıktan sonra iktidarı paylaşmayı ve geciken bütçeyi geçirmeyi kabul etmişlerdi. Son 14 ay içinde Bosna'nın kredi en düşük seviyeleri seyretti ve bütçe eksikliği zaten sorunlu olan devletin işleyişini iyice zora soktu. Hâlbuki o dönemde BH'te (bugünde çok farklı değil) işsizlik oranının resmi tahminlere göre yüzde 40 fakat "gri" ekonomisi bunu yüzde 27'ye düşürmektaydı. Ülkedeki o dönemki ekonomik durum, ülkenin sahip olmadığı yaklaşık 2 milyar euro para değerinde hasara neden olan Mayıs 2014'ün yıkıcı selleri tarafından daha da kötüleşti. Bosna-Hersek'e sel yardımı için yapılan yabancı bağışların önemli bir kısmı, mevcut

²⁷⁵ ESI, "agm"; "BiH Agreement on how to come to solution on pressing issues," Avrupa Komisyonu Basın Bildirisi, 10 Ekim 2013, http://europa.eu/rapid/press-releaseMEMO-13-840_en.htm (Erişim Tarihi: 14.7.2019).

²⁷⁶ Elvira M.Jukic, "EU Threatens Bosnia Sanctions Over Rights Failure" Balkan insight. 11 Ekim 2013, <http://www.balkaninsight.com/en/article/eu-might-sanction-bosnia-by-cutting-10-millions-finds> (Erişim Tarihi: 12.3.2019); European Commission "Key findings of the 2013 Progress Report on Bosnia and Herzegovina" Brussels, 16 October 2013, https://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-889_en.htm (Erişim Tarihi: 12.4.2019).

²⁷⁷ DW "Bosnia set to form government, names PM-designate" 29 Aralık 2011, <https://www.dw.com/en/bosnia-set-to-form-government-names-pm-designate/a-15634119> (Erişim Tarihi: 10.3.2019).

borçların yanı sıra gelecekte ekonomiyi ağırlaştıracak krediler şeklinde yapıldı.²⁷⁸ Bu şekilde yapılması gereken anayasal reformlar, diğer ülkelerden çok daha farklı olarak BH'nin ekonomisini de doğrudan etkilemekteydi. Bu durum BH'i AB'ne mecbur kılan bağımlılık ortaya çıkarıyordu.

Hırvat inisiyatifi Mart 2014'teki Hırvatistan Dışişleri Bakanı Vesna Pusić Avrupa Birliği Konseyi toplantısında diğer AB ülkelerine Bosna Hersek'te toplantı sırasında BH'e AB üyeliği için Özel Aday Ülkesi statüsü vermelerini önerdi. Bakan Pusić yaptığı açıklamada Hırvatistan'ın üyelik kriterlerini düşürmeyi önermediğini bunun yerine üye devletlerin Bosna-Hersek ile işbirliği içinde proaktif bir duruş sergilemeleri gerektiğine dikkat çekti. Çünkü sadece yüksek kriterler koyup sadece bir şeyin olmasını beklememelerini belirtti. Hırvatistan, Sejdić ve Finci Bosna-Hersek davasında kararın uygulanmasının artık Bosna-Hersek'in AB'ye doğru ilerlemesinin bir ön şartı olmaması gerektiğini ancak bu konunun yeni bir anayasal düzen sorunu ile birlikte çözülmesini önerdi. Bosna-Hersek Özel AB Adayı ülkenin Temel Hak ve Hürriyetlerle ilgili olan 23 ve 24. bölümleri müzakere etme statüsünü kazandıktan sonra çözülmesi gerektiği konusunda oldukça da etkili olan açıklamalarda bulundu.²⁷⁹ Bu durum AB tarafından dikkate alındı.

*“AIHM Sejdic-Finci kararına göre yapılması gereken değişikliği en azından dayatma olmaktan çıkardı. Fakat AB sürecinde halen yapılması gereken değişikliklerden biridir. Fakat AB, BH bu reformları yerine getirmediği için önceki dönemlerde olduğu gibi mali yardımları askıya alıp yaptırım yoluna gitmemektedir.”*²⁸⁰

BH'nin AB üyelik sürecinde reformların işler hale getirilmesi için Hırvatistan'a ek olarak Ocak 2014 yılının sonlarında İngiliz-Alman ikilisi de inisiyatif başlattı. Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı üyesi Željko Komšić, Almanya ve İngiltere büyükelçileriyle yaptığı görüşmede inisiyatif için desteğini açıkladı.²⁸¹ BSC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik, BSC'nin anayasal yargı yetkisini etkilemediği

²⁷⁸ BalkanInsight“Bosnia Elections 2014: Profile” ,25 Eylül 2014, <https://balkaninsight.com/2014/09/25/bosnia-elections-2014-profile/> (Erişim Tarihi: 12.6.2016).

²⁷⁹ Krasnec, Tomislav “Pusić: Hrvatska inicijativa stvara novu strategiju EU prema BiH” 17 Mart 2014, <https://www.vecernji.hr/vijesti/pusic-hrvatska-inicijativa-stvara-novu-strategiju-eu-prema-bih-927399> (Erişim Tarihi: 7.4.2019).

²⁸⁰ Saraybosna AB temsilcisiyle gerçekleşen söyleyişi (4 Mart 2017).

²⁸¹ Wikipedia,” Accession of Bosnia and Herzegovina to the European Union” 6 Temmuz 2019, https://web.archive.org/web/20190728093059/https://en.wikipedia.org/wiki/Accession_of_Bosnia_and_Herzegovina_to_the_European_Union#The_Croatian_initiative (Erişim Tarihi: 14.7.2019).

sürece girişimi desteklediğini söyledi.²⁸² Bu başlatılan inisiyatif uluslararası toplumu oldukça ümitlendirdi ve olumlu tepki aldı. Bosna Hersek Yüksek Temsilciliği, YTD'nin reformların ilerlemesini sağlayacak her türlü girişimi memnuniyetle karşıladığını, devletin işlevselliğini ve verimliliğini artırarak Bosna'nın ilerlemesini hızlandıracağını belirtti. Bosna Hersek'in Avrupa Birliği sürecinde olmasının onun doğru yolda olduğunu gösterdiğini ifade etti. Avrupa Birliği, Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, Berlin'de sunulan fikirleri çok takdir ettiğini ve amaçlarının Bosna-Hersek'in Avrupa entegrasyonunu başlatmak olduğunu belirtti. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Jen Psaki, Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanya ve Birleşik Krallık dışişleri bakanları tarafından Berlin'de Bosna-Hersek'teki reform girişimini ile ilgili yapılan açıklamayı memnuniyetle karşıladığını ve desteklediğini söyledi. İngiltere; Philip Hammond, bölgesel desteğin girişim için hayati önem taşıdığını belirtirken Cumhurbaşkanı, Hırvatistan Dışişleri Bakanı Vesna Pusić'e bu konuda yaptığı önemli çalışmalarından dolayı ve Sırbistan Dışişleri Bakanı Ivica Dacić'e değerli işbirliğinden dolayı sağladıkları katkıya dikkat çekti. Böylece BH konusunda en önemli taraflardan olan Hırvatistan ve Sırbistan'ında böylece desteği alınmış oldu.²⁸³

“Konu ile ilgili taraflar sorunun çözümü için o dönemde oldukça yoğun diplomasi yürütmüştür. Özellikle İngiliz ve Alman girişimlerinin bu konuda ciddi yoğunluk kazanmıştır.”²⁸⁴

Vesna Pusić, Hırvatistan'ın Bosna-Hersek için Alman-İngiliz girişimini desteklediğini ve bu girişimin orijinal Hırvat girişimi ile benzer olduğunu doğruladı. Pusić'e, Hırvatistan'ın sadece bu girişimi desteklemeyeceğini, aynı zamanda Bosna Hersek'in başarılı ve işlevsel bir devlet olmasının çok önemli olmasından dolayı buna aktif olarak katılacağını söyledi. BH'nin işlevsel devlet olma süreci açısından önemli bir adım olarak görülmüştür. Fakat yoğun diplomasiye rağmen somut anlamda konu ile ilgili bir sonuç alınamamıştır. Sadece sorun çözümü konusunda zaman açısından sınırlandırılmanın esnekleştirilmesi konusunda uzlaşma sağlanmıştır.

²⁸² Slobodna Dalmacija “BiH: Dodik uvjetno podupro britansko-njemačku inicijativu” 6 Kasım 2014, <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/bih/clanak/id/252561/bih-dodik-uvjetno-podupro-britansko-njemacku-inicijativu> (Erişim Tarihi: 14.5.2017).

²⁸³ Wikipedia, “Accession of Bosnia and Herzegovina to the European Union” 6 Temmuz 2019, https://en.wikipedia.org/wiki/Accession_of_Bosnia_and_Herzegovina_to_the_European_Union.

²⁸⁴ Saraybosna AB temsilcisiyle gerçekleşen söyleyişi (4 Mart 2017).

Alman-İngiliz inisiyatifi, (dışişleri bakanları olan Frank-Walter Steinmeier ve Philip Hammond'un) Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği'ne katılımının hızlandırılması girişimi, 2014 yılının sonlarında yapılan Aspen Girişim Toplantısında açıklandı.²⁸⁵ İkili, SAA'nın Sejdić and Finci için gerekli anayasa değişikliklerini uygulamadan önce yürürlüğe girmesini önerdi. Bosnalı makamların Avrupa entegrasyonu için gereken reformları yapmayı taahhüt eden bir bildiriye onaylamaları şartıyla yürürlüğe girdi.²⁸⁶ Dışişleri bakanları Bosnalı genel seçimden sonra yeni bir hükümet kurulduktan sonra Bosnalı siyasetçilere mümkün olan en kısa sürede gerekli reformları başlatma çağrısında bulundu.²⁸⁷ Beyan, üçlü cumhurbaşkanlığı tarafından 29 Ocak'ta ortak imzalandı.²⁸⁸ AB Konseyi, SAA'nın 16 Mart 2015'te yürürlüğe girmesini onayladı²⁸⁹. SAA, 1 Haziran 2015 tarihinde yürürlüğe girdi.²⁹⁰ Aralık 2015'te Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Başkanı Dragan Čović, ülkenin Ocak 2016'da başvuruda bulunacağını söyledi.²⁹¹ Bu şekilde BH'nin AB ile ilişkileri 2016 yılında yeni bir ivme kazanmıştır. 2017 yılının sonuna doğru BH'in resmi adaylık statüsü elde edileceği söylene de bu mümkün olmadı.²⁹² 15 Şubat 2016 tarihinde AB'ye resmen üyelik başvurusunda bulunmuştur.²⁹³ Diğer taraftan aynı yıl içerisinde

²⁸⁵ Jutarni, "Inicijativa za brži ulazak BiH u EU" 5 Kasım 2014, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/inicijativa-za-brzi-ulazak-bih-u-eu/576160/> (Erişim Tarihi: 12.7.2019).

²⁸⁶ Latal, Srecko and P. Joseph Edward, "Bosnian Declaration Will Test Europe's Resolve" Sarajevo- Washington 23 January 2015, <https://balkaninsight.com/2015/01/23/bosnian-declaration-will-test-europe-s-resolve/> (Erişim Tarihi: 9.6.2019).

²⁸⁷ Jutarni, "agm"; Wikipedia, "agm".

²⁸⁸ Jukic, Elvira, "Bosnia Presidency Seals EU Reform Declaration" Sarajevo <https://balkaninsight.com/2015/01/30/bosnia-presidency-hatches-eu-reform-declaration.30.Ocak.2015> (Erişim Tarihi: 7.2.2019); European Western Balkans "Bosnia and Herzegovina: Conclusion of Stabilisation and Association Agreement", 21 Nisan 2015, <https://europeanwesternbalkans.com/2015/04/21/bosnia-and-herzegovina-conclusion-of-stabilisation-and-association-agreement/> (Erişim Tarihi: 7.2.2019).

²⁸⁹ European Council/Council of the European Union, "Council conclusions on Bosnia and Herzegovina" 16 March 2015, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/16/council-conclusions-on-bosnia-and-herzegovina/> (Erişim Tarihi: 12.11.2019).

²⁹⁰ RTTNews "EU-Bosnia And Herzegovina Stabilization And Association Agreement In Force " 6 Ocak 2015, <http://www.rttnews.com/2506056/eu-bosnia-and-herzegovina-stabilization-and-association-agreement-in-force.aspx?type=gn> (Erişim Tarihi: 12.3.2017).

²⁹¹ Wikipedia, "agm".

²⁹² ESI, "Escaping the first circle of hell or the secret behind Bosnian reforms" 10 March 2016, Berlin – Istanbul – Sarajevo, https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=174 (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

²⁹³ İKV "Diğer aday ve potansiyel aday ülkeler" Haziran 2018, <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=282> (Erişim Tarihi: 12.3.2019). Haberduruş "Bosna Hersek AB'den 'aday ülke' statüsü bekliyor" 4 Mart

BSC'nin "9 Ocak Sırp Ulusal Günü" ilan edilmesine ilişkin referandum krizi ile BH oldukça gergin bir dönemdeydi. Fakat bu gergin ortama rağmen AB ile ilişkilerde önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Oldukça zorlu süreçlerden sonra gelen noktada müzakere sürecinin başlama ihtimalinin olması sorunların çözümüne daha etkili katkı sunacağı düşünüldüğünden yeni bir heyecan oluşturmuştur. Aynı yıl AB Konseyi BH'nin başvurusunu değerlendirmek ve bir görüş bildirmek için AB komisyonuna çağrıda bulundu. Böylece AB, BH hükümetinin üyelik başvurusunu kabul ederek Avrupa Komisyonundan BH'nin AB kriterlerine ne derece uygun olduğunu incelemesini istedi. 20 Eylül 2016 tarihinde AB Konseyi, Komisyonu Bosna-Hersek'in AB üyelik başvurusu hakkında görüş hazırlamakla görevlendirmiştir. 9 Aralık 2016 tarihinde, Bosna-Hersek Avrupa Komisyonu'ndan katılımı ilgili soru kitapçığını teslim almasına rağmen soruların istenilen sürede tamamlanmaması üzerine Aralık 2017 tarihinde Bosna-Hersek'in Avrupa entegrasyonunu canlandırmak için Brüksel toplantısı gerçekleşti. Bosna-Hersek Bakanlar Kurulu Başkanı Denis Zvizdić ve Avrupa Birliği Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini görüşme gerçekleştirerek BH'in AB'ye yaklaşabilmek için mevcut ivmeyi sürdürmesi gerektiği konusunda anlaştılar. Öte yandan, 2018 genel seçimleri BH genelini mevcut durumundan daha da politize ettiğinden dolayı AB entegrasyonunu tekrar yavaşlattı. Ankete verilen cevaplar ise Şubat 2018'de sunulmuştur. 20 Haziran 2018 tarihinde, Avrupa Komisyonu soru kitapçığına takiben 655 soru daha gönderdi. Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Başkanı Milorad Dodik, 5 Mart 2019 tarihinde ek soruların yanıtlarını teslim etti. Birliğin Genel İşleri konseyinde alınan karar sonrası oldukça uzun süre denilebilecek zaman diliminden sonra Avrupa komisyonu 29 Mayıs 2019 tarihinde BH'in başvurusu ile ilgili görüşünü onaylamıştır.²⁹⁴

BH'nin bu başvurusu, AB Komisyonu BH hükümetine, içinde binlerce soru olan bu form ülke ile ilgili detaylı bir analiz yapılmasını sağlamaktadır. Avrupa Birliği Komisyonun Genel İşleri, Bosna'nın AB yolunda Ülkenin hukukun üstünlüğü konusunda BH'te anayasal düzenlemelerin yapılamaması, yargı reformu, yolsuzluk ve organize suçla mücadele, göç yönetimi ve sosyo-ekonomik reformlar konularında

2019, <http://www.haberdurus.com/haber/bosna-hersek-abden-aday-ulke-statusu-bekliyor-31242.html> (Erişim Tarihi:12.4.2019).

²⁹⁴ Dei, "Chronology of relations between BiH and the EU"

http://dei.gov.ba/dei/bih_eu/default.aspx?id=9808&langTag=en-US (Erişim Tarihi: 12.11.2019).

somut adımlar istediğini bildirdi.²⁹⁵ Bu sorunlar BH'in AB entegrasyonunda en önemli engelleri oluşturmaya devam etmektedir. Komisyonun hazırladığı raporun onaylanması ve olumlu görüş bildirilmesi durumunda aday ülke statüsü kazanarak müzakere sürecinin başlaması anlamına gelmektedir. Bu da AB'nin BH üzerinde reformlar konusunda ağırlığını daha da artmasına olanak tanımaktadır.²⁹⁶ Böylece BH, Avrupa Komisyonu'nun tüm sorularını başarıyla cevaplayana kadar potansiyel bir aday ülke olmaya devam edecektir.

AİHM'nin Sejdić-Finci Kararı kararı ile ilgili BH'in yapması gereken anayasal yükümlülükler süreç içerisinde önkoşuldan çok daha farklı bir sürece doğru evrildiği daha esnekleştirildiği anlaşılmaktadır. En azından BH için 2011-2014 dönemlerinde olduğu gibi gerekli düzenlemelerin yapılmadığı için mali yaptırım şartı olmaktan çıkartılmıştır. Fakat AB, bu yükümlüğün yerine getirilmesi konusunda talepkar tavrını sürdürmüştür. Sadece bunun düzenlemesini zamana yaymıştı.

“AB'nin 23. ve 24. Fasılları olan Temel Hak ve Hürriyetler bu dava ile ilgilidir. Bu nedenle BH'in müzakere sürecinin başlamasıyla birlikte AİHM'nin Sejdić-Finci Kararı ile ilgili anayasal değişikliğe gitme zorunluluğu kendinden ortaya çıkmaktadır.”²⁹⁷

Bu süreçte bu konu ile ilgili çok fazla ısrarcı olmak sorunu çözmekten çok, çözümsüzlüğün çok daha uzun süre devam etmesi demektir. Çünkü bu sorun çözülmeden müzakere sürecine başlanamayacağı anlamına gelmekteydi. AB sorunların çözümünde daha etkin olmak için daha kuvvetli bağ olan müzakere sürecine kapı aralamak istiyordu.

AB, mali yaptırımlar, Yüksek Düzeyli Diyaloglar, YT'nin konuya yönelik girişimleri, 2010-2019 yılları arasında AB Komisyonunun İlerleme raporlarının AİHM'nin kararına yönelik düzenlemelerin yapılmasına ilişkin açıklamalara rağmen müzakere sürecinden önce sorun çözülememiştir. Fakat AB'nin yakından ilgilendiği en önemli ve en uzun sorunlardan birini oluşturmaktadır.²⁹⁸ Bu şekilde AB, BH ile

²⁹⁵ Danijel KovacevicBanja LukaBIRNNovember 20, 2019, <https://balkaninsight.com/2019/11/20/eu-and-us-welcome-end-to-bosnias-political-impasse/> (Erişim Tarihi: 12.12.2019).

²⁹⁶ Mamuti, Agim, "Integration Process of Bosnia and Herzegovina to European Union", **International Relations and Diplomacy**, ISSN 2328-2134 December 2013, Vol. 1, No. 3, s.242-243 ; Velebit, Vuk "What is the state of Bosnia and Herzegovina's European integration?" 26 Ocak 2018, <https://europeanwesternbalkans.com/2018/01/26/state-bosnia-herzegovinas-european-integrations/> (Erişim Tarihi: 14.5.2019).

²⁹⁷ Saraybosna AB temsilcisiyle gerçekleşen söyleyişi (4 Mart 2017).

²⁹⁸ Saraybosna AB temsilcisiyle gerçekleşen söyleyişi (4 Mart 2017).

müzakere süreci gibi çok daha kuvvetli bağlarla bağlandıktan sonra soruna çözüm bulma eğilimindedir. Çünkü daha önceden tecrübe ettiği gibi mali araçlar yolu ile yaptırım uygulamak BH'nin hassas olan ekonomik ve siyasi istikrarına doğrudan etki ederek siyasi elitler arasında çok fazla baskı kaynağı ya da ikna aracı olamamıştır. Üstelik bu mali yaptırımların etkisi daha çok halkı etkilemiştir. Bu da hâlihazırda halkta zaten mevcut olan bıkkınlık ve ülkedeki demografik yapının dinamizmindeki azalma gibi nedenlerden dolayı AB, bunu ön koşul olarak dayatarak ülke istikrarına olumsuz etki oluşturmakta istememiştir.

Sejdić-Finci Kararı ile ilgili gerekli anayasal düzenlemelerin yapılamamasında en önemli sorunlardan biri de ülkedeki kriz ortamının sürekliliğidir. Bu krizler; 3 Ekim 2011 genel seçimlerden sonra ülkenin 16 ay merkezi hükümete kalması, Merkez Hırvat partilerinin Boşnak-Hırvat hükümetindeki koalisyon partileri ve hatta YT/ ABBHÖT ile yaşanan siyasi gerilim, BSC'nin 2011 yargı referandumu girişimi ile 2016 yılındaki 9 Ocak Sırp Günü referandum krizleridir. Bu krizler nedeniyle AB tüm uğraşlarına rağmen Sejdić-Finci Kararına ilişkin anayasal düzenlemeler için siyasi elitleri ikna edememiştir.

3.2.1. Vatandaşlık Numarası Yasa Krizi/Bebek Protestoları

Bosna Hersek'te JMBG (Jedinstveni Matični Broj Gradjana) “*Vatandaşlık Numarası*”na denk geliyor. Türkiye'deki kimlik kartı ya da nüfus cüzdanının karşılığıdır.²⁹⁹ Bu krizde ön plana çıkan aktörler daha çok BH halkı, YT ve siyasi elitlerdir. AB daha çok YT kanalı ile bu krizde yer almış, aktif şekilde rol oynamamıştır. Bunun en önemli nedeni de 3 Ekim 2010 genel seçimlerinden sonra AB'nin önemli çabalarına rağmen ancak 16 ay gibi çok uzun süreden sonra kurulmuş olan hükümetin gerekli yasalar çıkartamamasıdır. AB'ne verilen reform yasalarıyla ilgili taahhütlerin hiçbiri yerine getirilmemiştir. Dolayısıyla Vatandaşlık yasası gibi doğrudan halkın günlük yaşamını etkileyen yasa ile de ilgili düzenleme yapılamamıştır. AB, bu krizdeki gösterileri, BH halkının siyasi elitlere devlet yapısındaki işlevsizliğine verilen tepki olarak görmüştür. Daha çok da BH halkının siyasi elitleri cezalandırması şeklinde algılayarak müdahil olmamağı tercih etmiştir.

²⁹⁹ Özgür, Dirim Özkan, “Bosna-Hersek'te İsyan-III: İsyan Neden Patlak Verdi” <http://yugoslavyayazilari.blogspot.com.tr/2015/12/bosna-hersekte-isyan-iii-isyan-neden.html>, 25 Aralık 2015, (Erişim Tarihi: 9.10.2017).

2013-2014 ilerleme raporunda krizden çok, hükümetin verimsizliğine kuvvetli vurgu yapılmıştır. Sorunun asıl kaynağı verimsiz işleyen parlamento olduğundan bu noktaya çok daha dikkat çeken uyarılarda bulunmuştur.

Bosna Hersek'te vatandaşlık numarası krizinin çıkışı, Bosna-Hersek Anayasa Mahkemesi'nin 27 Mayıs 2011'de, anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle, vatandaşlık numarasıyla ilgili kanunun beşinci maddesinin meclis tarafından yeniden düzenlenmesini istemesiyle başladı. Anayasa mahkemesinin kararında mevcut yasanın ülkedeki çeşitli belediyelerin değişen adlarının kimlik numarasının verildiği yerlerle çelişmesini gerekçe göstererek bununla ilgili olarak 5. Maddenin yeniden düzenlenmesi talebinde bulunmuştur. Yeni yasada bu yeni yerleşim adların belirtilmesi yönündeki değişikliğin altı ay içinde yapılmasını istemiştir. Bu şekilde karar iki yıl geriye dayanmaktadır. Ancak anayasa mahkemesinin kararlarını uygulamak için bu tarihten bu yana yapılacak daha sonraki öneriler, coğrafi kayıt alanlarının sayısı ile ilgili anlaşmazlıklar yaşanması sonucu BH Parlamenteler Meclisi tarafından bu değişikliğin yapılmasının reddedilmesine neden olmuştur. BSC idarecileri Anayasa mahkemesinin ilgili kanunu iptal etmesiyle ortaya çıkan vatandaşlık numarası problemi sonrasında vatandaşlık numarası uygulamasının sadece BH devleti tarafından yönetilmesine karşı çıkarak bu uygulamayı entiteler üzerinden götürme talebinde bulunmuş ve sorun çok daha derin krize dönüştü.³⁰⁰

Böylece anayasa mahkemesinin talep ettiği değişiklik ile ilgili siyasi elitlerin BH parlamentosunda yeni yasa için kendi aralarında anlaşamadıklarından dolayı gerçekleşmemiş ve eski yasa olağan şekli ile uzun süre devam etmiştir. Fakat 12 Şubat 2013 yılında anayasa mahkemesi talep ettiği değişikliğin çok uzun süre geçmesine rağmen yapılmadığını gerekçe göstererek mevcut yasayı da iptal etti.³⁰¹ Bunun somut sonucu doğrudan halka yansıdı. Böylece yeni kimlik kartı ve bununla ilişkili olarak vatandaşlığa geçecek olanlar, sağlık karnesi, ehliyet ve pasaport belgelerini çıkartacak olan vatandaşlar, kartlarını yenileyememiş ya da

³⁰⁰ Zambak.ba, "Vatandaşlık Numarası Krizinde Yeni Perde", 24.07.2013 <http://www.zambak.ba/vatandaslik-numarasi-krizinde-yeni-perde-2281h.htm>, (Erişim Tarihi; 4.11.2017).

³⁰¹ Elvira M. Jukic "Bosnian 'Baby Protesters' Vent Anger at Politicians" <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-protesters-urge-inzko-s-action> (Erişim Tarihi, 10.10.2017).

düzenleyememiştir. Birçok BH vatandaşı sosyal güvenlik haklarından mahrum kalarak ciddi zorluklar yaşamaya başladı. Hatta bir kısım BH vatandaşları tedavi ya da eğitim nedeniyle yurt dışına çıkmak zorunda olanlar, ülke dışına çıkamamış bir kısmı da giriş yapamamıştır. Sorun doğrudan halkı etkileyen önemli mağduriyetlere dönüşmüştür. En kötü etkiyi ise yeni doğan bebekler yeni kimlik kartlarına sahip olamadıklarından sağlık hizmetlerinden yararlanamışlardır.

Bu sorun ülkenin geçmişten gelen bürokratik ve ekonomik bıkınlığının patlaması olarak başkent Saraybosna olmak üzere ülke genelinde gösterilere dönüştü.³⁰² 6 Haziran (3 bin), 11 Haziran (4 bin), 18 Haziran (10 bin), 1 Temmuz olmak üzere gösteriler uzun süre devam etti. 2 Temmuz 2013 tarihinde gösteriler son bulduysa da yeni yasanın çıkışı ise göstericilerin ve YT'nin baskılarına rağmen ancak 5 Kasım 2013'de gerçekleşti. Bu yasal sürecin işleyişinde de “*Ulusal Hayati Çıkar*” ve “*Acil Usül Yöntemi*” ön plandaydı. Haziran başında başlayan gösteriler nedeniyle meclis çalışmalarına başlayamadı. Ancak Temmuz ayı ortasında başlayabildi.

Vatandaşlık numarasının verilmesiyle ilgili olarak, bu numaranın verilmesini düzenleyen yasa 2011 yılında kabul edilmişti. Ancak 2011 yılında ve 2013 yılının başında yapılan BH Anayasa Mahkemesi kararlarından biri olarak kanun hükmüne göre değişiklik yapılması gerekiyordu.³⁰³ Bebek protestoları olarak başlayan Vatandaşlık numarası krizi kanunlara uygun olarak çocuğunu kaydettirmek isteyen aileler, yasanın iptali ve yeni yasa düzenlenmediği için JMG/kimlik kartı çıkartamadılar, çocukların sağlık karneleri olmadığı için anneler de hiçbir doğum hakkından yararlanamıyorlardı ve vatandaşlık numarası olmayan çocuklarıyla ülke dışına da çıkamıyorlardı.

Diğer tarafta ise 12 Şubat 2013'ten sonra doğmuş çocukları olan ve başka ülkelerde yaşayan Bosna-Hersek vatandaşları da Bosna'ya gelemiyorlardı. Yasanın iptal edilmesinden ve yeni düzenleme yapılamadığından dolayı o tarihten itibaren

³⁰² İvana Despotović, “Boşnak bebekler kimliksiz kaldı” 01.04.2013, <http://aa.com.tr/tr/yasam/bosnak-bebekler-kimliksiz-kaldi/259826?amp=1> (Erişim Tarihi: 12.6.2019).

³⁰³ “Vatandaşlık Krizinde Yeni Perde” <http://www.zambak.ba/vatandaslik-numarasi-krizinde-yeni-perde-2281h.htm> (Erişim Tarihi: 9.9.2017); <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/ayhan-demir/bosna-hersekte-bebek-olmak-bile-zor-2246.html>; (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

yeni doğan çocuklara yaklaşık dört aydır vatandaşlık numarası alamayan aileler 5 Haziran'da 2013 tarihinde parlamento binası önünde gösteriler yapmaya başladılar. Bu gösteriler kısa sürede kitlesel gösterilere dönüştü. İki bebeğin JMBG numarası/kimlik kartı olmadığı için tedavi görmek için yurtdışına çıkamadıklarından hayatına kaybetmeleri üzerine olaylar patlak verdi. Henüz üç aylık olan Belmina Ibrišević'in kök hücre tedavisi için Almanya'ya gitmek zorunda kalmasına rağmen belgeleri olmadan Bosna'dan ayrılmasına izin verilmemesi, yurtdışında tedavi göremediği için 17 Haziran 2013'de hayatını kaybetti. Diğer başka bir hasta bebek ise 17 Mart'ta 2013 tarihinde doğan Berina Hamidović hükümetin konuyla ilgili geçici bir yasa kabul etmesine rağmen, iddiaya göre Sırbistan'ın başkenti Belgrad'a sevk edildi ve vatandaşlık numarası/kimlik kartı bulunmadığı için sınır kapısında belge ile ilgili prosedürlerden dolayı çok fazla beklemek zorunda kaldı. Protestolar üzerine alınan özel izinle Belgrad'a getirilen Berina, bu defa Saraybosna Kantonu'nun ameliyat için gerekli olan 850 avroyu yatırmamasından dolayı hastanede bekletildi. Berina, hastanede bekleyişi sırasında enfeksiyon kapması üzerine hayatını kaybetti.³⁰⁴ Hayatını kaybeden bebekler gösterilerin sembol ismi haline geldi. BH halkının birikmiş öfkesi bebeklerin ölümüyle birlikte çok daha sert tepkilere neden oldu.³⁰⁵ Yaklaşık üç hafta boyunca parlamento önünde gösteriler düzenlendi ve JMBG numaraları yeniden verilmeye başlanana kadar devam etti. Savaştan bu yana insanların hükümet karşıtı bir gösteriye bu kadar kitlesel bir biçimde katıldıkları ilk gösteriydi.³⁰⁶ Hükümet vatandaşlık numaralarının düzenlenmesi için altı aylık geçici bir önlem kabul etti. Ancak göstericiler yasa değişiklikleriyle kalıcı bir çözüm talep ettiler.³⁰⁷

³⁰⁴ AA, "Berina Bebek Hayatını Kaybetti" <http://aa.com.tr/tr/dunya/berina-bebek-hayatini-kaybetti/238126?amp=1> 17.06.2013, (Erişim Tarihi: 8.7.2017); Tamara Gocmanac, "Thousands Are Joining Bosnia's 'Babylution'" <https://globalvoices.org/2013/06/20/babylution/>; Lana Pasic, "Bosnia's babies in limbo" <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/06/201361913650303543.html>.

³⁰⁵ Dünya Bülteni "Bosna- Gosterilerinin-Sembol-Bebegi-Hayatini-Kaybetti" <http://www.dunyabulteni.net/haber/264002/>, 17 Haziran 2013, (Erişim Tarihi: 9.11.2017).

³⁰⁶ Özgür, Dirim Özkan, "Bosna-Hersek'te İsyan-III: İsyan Neden Patlak Verdi" <http://yugoslavyayazilari.blogspot.com.tr/2015/12/bosna-hersekte-isyan-iii-isyan-neden.html>, 25 Aralık 2015, (Erişim Tarihi: 9.10.2017).

³⁰⁷ Elvira M. Jukic "Bosniak MPs Veto Adoption of ID Law" <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosniaks-dismiss-id-number-law-in-parliament> (Erişim Tarihi: 10.11.2017) .

*“Aslında vatandaşlık yasası krizi sosya ekonomik bıkınlıktan ve devletin hantal yapısından kaynaklanan bürokratik tıkanıklıktan bunalan BH halkının siyasi elitlere karşı oluşan öfke birikiminin fitilinin ateşlenmesiydi. Devletin işlevsizliğinden dolayı halk nezdinde devlete karşı oluşan güvensizliğin tepkisiydi.”*³⁰⁸ Nitekim Bosna Hersek Bakanlar Kurulu’nun, yeni doğan çocuklara 6 aylık geçici vatandaşlık numarası verilmesini öngören bir kararname yayımlasa da toplumdaki tepkilerin önüne geçemedi.

*“Göstericiler siyasi elitlerden ivedilikle yasanın kalıcı hale getirilmesini istemekteydiler. Diğer açıdan hassas dengeler üzerinden varlığını idame ettiren BH için istikrarın kısa sürede ülkenin mevcut halini çok daha kötü hale evrilme durumu da mümkündü. En çok endişe kaynağı oluşturan ise ülke bütünlüğünün olaylardan etkilenmesiydi.”*³⁰⁹

Yüksek Temsilci, gösterilerden önce yakın bir tarihte 9 Mayıs ve 15 Mayıs tarihlerinde BH Bakanlar Konseyine yazı yazarak uygulanabilir bir çözüm getirmesini sağlamıştır. 23 Mayıs'ta BUK/PIC Yönlendirme Kurulu, BH yetkililerini acilen yasanın yürürlüğe koyma konusunda resmi olarak çağrıda bulundu. Anayasa Mahkemesi kararını dikkate alan ve bütün BH vatandaşlarına en hızlı surette ve devletin genelinde uygulanabilen bir çözüm olması gerektiğini ifade etti.³¹⁰ YT, sorunun çözümü için ciddi girişimlerde bulundu. Fakat olumlu bir sonuç alınamamıştır. Göstericiler, BH Parlamenterler Meclisi binası ve BH Bakanlar Kurulu'nda toplanarak (5-7 Haziran tarihlerinde), BH Parlamenterler Meclisi'nden kalıcı çözüm talebinde bulundular ve BH parlamento binasında yer alan görevlilerin ayrılmasına izin verilmeyeceğini açıkladılar. 6 Haziran 2013, Perşembe günü Bosna parlamentosu çevresinde yapılan gösterilere yaklaşık 3 bin kişi katıldı. Göstericiler, vatandaşlık numaraları konusunda yeni bir yasa talebinde bulunarak, hükümetin geçici bir çözüm önerisini reddetti.³¹¹ Parlamento içindeki BSC milletvekilleri, güvenlik konusundaki endişelerini dile getirdiler ve güvenlik nedenleriyle bir meclis

³⁰⁸ AGİT’de görevlisi ile söyleyişi, 2 Mart 2017.

³⁰⁹ Aynı söyleyişi.

³¹⁰ Valentino, Inzko; “44th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations- 20 April 2013 – 21 October 2013” 11/08/2013, <http://www.ohr.int/?p=32012> 44 (Erişim Tarihi:9.8.2017).

³¹¹ a.y.

oturumu olmayacağını belirttiler. Bazı parlamento çalışanları pencerelerden kaçmaya çalıştı. Ancak protestocular onlara bağırarak geri döndürdüler: “İşine geri dön!” Hatta Saraybosna taksi şöförleri, binanın çevresindeki sokakların bir bölümünü engelleyerek protesto gösterisine destek verdi.³¹² Gösteriler parlamentonun verimsiz işleyişi nedeniyle doğrudan siyasilere tepkiliydiler.

Devlet kurumlarının binaları önünde 11 Haziran'da da büyük çaplı protesto gösterileri düzenlendi. Protestolar, 11(Salı) Haziran 2013 tarihinde Parlamento önünde yeni kitlesel gösteriler düzenlendi, Bosna'yı denetleyen uluslararası organ olan YT'ğe bağlı Barış Uygulama Konseyi, yürütme yetkilerini bir yasa koymak için kullanamayacağını açıkladı (Bonn yetkileri olmasına rağmen). Parlamentonun önünde yaklaşık 4 bin kişi toplanmıştı. Destekçilerin otobüsleri Saraybosna'ya Prijedor (Prijedor), Banja Luka (Banya Luka), Mostar, Zenica (Zenitsa) ve Zagreb'den geldi.³¹³ Ebeveynler, Bosna Hersek Bakanlar Kurulu'nun, yeni doğan çocuklara 6 ay süreyle geçici olarak vatandaşlık numarası verilmesini öngören kararname yayımlamasına rağmen, soruna kalıcı bir çözüm getirecek kanun teklifinin meclise sunulmasını talep ettiler. Meclisin giriş ve çıkışlarını kapattılar. Eylem nedeniyle, 150'si yabancı olmak üzere yaklaşık 700 kişi Meclis binasında mahsur kaldı. Uzun süren görüşmelerin ardından, eylem sona erdi ve Meclis binasında mahsur kalanlar bu sayede dışarı çıkabildi.³¹⁴

18 Haziran 2013 Saraybosna'da düzenlenen protesto gösterisine katılan dokuz pop grubu yaklaşık 10.000 kişiyi ağırladı. Konser, 5 Haziran'dan bu tarihe kadar Bosna Hersek'li milletvekilleri üzerinde JMBG/Kimlik kartı ile ilgili bir yasa çıkarmaya yönelik baskı uygulayan sokak protestolarının devamı olarak düzenlenmişti. Konserde “*Vatandaşların ebeveynleri adına pasaport ve sağlık kartı gibi belgeler alması yasalıdır*” ifadeleri kullanılarak, Organizatörler, tek amacının, kişisel sayılara ilişkin kanunları kabul ettirmek olduğunu belirtirken herhangi bir

³¹² The guardian “Bosnian parliament blockaded in ID protest” 6 June 2015, Sarajevo, <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/bosnian-parliament-blockaded-id-protest> (Erişim Tarihi: 9.11.2017).

³¹³ Kenan Efendic, “Thousands Join Bosnia Protests Over ID Logjam”; <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnians-continue-protests-over-id-logjam>; Saraybosna, 6 Haziran 2013, (Erişim Tarihi: 1.10.2017).

³¹⁴ Anadolu Ajansı, “Berina” bebek hayatını kaybetti ;<http://aa.com.tr/tr/dunya/berina-bebek-hayatini-kaybetti/238126?amp=1>, (Erişim Tarihi: 10.9.2017).

siyasi parti ile olan bağlantılarının olmadıklarını belirttiler.³¹⁵ Bu da BH kamuoyunda gösterilerin inandırıcılığını ve samimiyetini daha da artırdı.

Öte yandan gösteriler verimsiz işleyen parlamentonun toplanmasının tamamen önüne geçti. BSC ve Hırvat temsilcileri, 6-7 Haziran tarihlerinde rehin alındığını iddia etti ve polis korumasının yetersizliğini gerekçe göstererek yeterli güvenlik garantisi olmaksızın meclis çalışmalarına geri dönmeyi reddetti. Böylece BH Parlamenter meclisin çalışması durdu. BH Parlamenterler Meclisi ancak Temmuz ayı ortasında normal bir çalışma programına geri dönebildi.³¹⁶ Göstericiler yasa çıkıncaya kadar siyasetçileri parlamento binasında tutmakla tehdit etti. Mostar, Zenica/Zenitsa, Banja Luka/Banya Luka, Prijedor/Priyedor gibi Bosna Hersek'in diğer şehirlerinden ve hatta Zagreb'den gelenler de bu protestolara katıldılar. Saraybosna'nın yanı sıra, Tuzla, Brčko, Banja Luka ve Mostar gibi şehirlerde de protesto gösterileri düzenlendi.³¹⁷ Gösterililerin ülke geneline yayılma sinyali vermesi "*Bosna Baharı*" benzetmesi yapılsa da zaman içerisinde bunun çok da gerçekçi bir yorum olmadığı anlaşılmıştır.

Gösterilere ünlü birçok kesimden destek geldi. Sırp aktör Sergej Trifunović, Meslektaşları olan Nikola Kojo, Sırp Liberal Partisi genel başkanı Cedomir Jovanović de, 6 Haziran'da Saraybosna'daki Devlet Parlamentosu binasını ablukayla protesto gösterilerine destek verdi. İki Sırp folk yıldızı Jelena Karleusa ve Seka Aleksić de müzik dünyasından meslektaşları, Srdjan Gojkovic Gile ile birlikte JMBG bayrağı resimlerini yayınladılar. Sırp caz müzisyeni Bojan Zulfikarpasic, Bosnalı Sloven aktör ve yönetmen Branko Djurić ve onlarca Hırvat, Sırp ve Karadağ da kendi JMBG fotoğraflarını yayınladı. Bosna milli futbol takımı müdürü Safet Susic

³¹⁵ Elvira M.Jukic, "Bosnian 'Baby Protesters' Vent Anger at Politicians"

<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-protesters-urge-inzko-s-action>; Sarajevo, 2 Temmuz 2013 (Erişim Tarihi:8.9.2017); K.Efendic, "a.g.m."

³¹⁶ Haberler, "Bosna Hersek'te Vatandaşlık Numarası Olaysız Sona Erdi" ,02.07.2013, <https://www.haberler.com/bosna-hersek-teki-vatandaslik-numarasi-4790777-haberi/> (Erişim Tarihi: 11.10.2017); Valentino, Inzko; "44th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations" 11.08.2013. <http://www.ohr.int/?p=32012> 44. (Erişim Tarihi:9.8.2017).

³¹⁷ Ayhan Demir "Bosna Hersek'te Bebek Bile Olmak Zor" 22 Temmuz 2013, <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/ayhan-demir/bosna-hersekte-bebek-olmak-bile-zor-2246.html>, (Erişim Tarihi: 8.9.2017).

ve tüm oyuncularını, Bosna'daki diğer sporcular da destek verdiler.³¹⁸ Bu gösterilerin herhangi bir etnik kimlik vurgusu ya da ayrışma yapmadan çok geniş kesimlerce karşılık bulduğu anlaşılmaktadır.

Vatandaşlık numarası ile ilgili kalıcı yasanın Yüksek Temsilci ve kamuoyunun baskılarına rağmen uzun süre çıkartılamaması, Bosna Hersek'te vatandaşlık numarası ile ilgili protestoların Temmuz ayında da devam etmesine neden oldu. Böylece Bosna Hersek'te, 4,5 ay yeni doğan çocuklar vatandaşlık numarası alamayan ve bu nedenle sağlık ve seyahat etme haklarından yararlanamayan ebeveynlerin, Haziran'da, başkent Saraybosna'da başlattığı eylem kapsamında Bosna Hersek Parlamentosu binası önündeki Zmaj od Bosne Caddesi trafiğe kapatıldı. Eylemciler, “01.07. İstifa”, “JMBG” (Kimlik Numarası), “İstifa” pankartları açarak, siyasetçileri eleştiren slogan attılar.³¹⁹ Göstericiler, YT'ye başvurdular. Poitıkacılara vatandaşlık numarası ile ilgili karar alınması için baskı yapılması ve müdahale etmesi konusunda çağrıda bulundular. Protestocular tarafından YT, Inzko'ya mektup gönderildi. BH anayasa mahkemesinin talebi doğrultusunda vatandaşlık numarası ile ona bağlı olarak düzenlenen pasaport gibi evraklarla ilgili yasanın biran önce hayata geçmesi için acilen müdahaleye çağırıldılar. Acil müdahale etme yönündeki karar ile gösteriler sona erdi.³²⁰

“Göstericilerin doğrudan Yüksek Temsilci'den bunu talep etmesi de Yüksek Temsilcinin BH kamuoyundaki meşruluğunu ve güvenirliliğini göstermektedir. Diğer Taraftan göstericilerin Yüksek Temsilciden istedikleri müdahale Bonn Yetkilerini kullanmasıydı. Fakat 2011Boşnak-Hırvat Federasyon krizinden beri Bonn Yetkileri kullanılmamaktadır.”³²¹

Protestocular tarafından Inzko'ya gönderilen bir mektupta, kimlik numaraları ile ilgili kalıcı mevzuatın temelini oluşturan bir anayasa mahkemesi kararının

³¹⁸ K.Efendic, “Stars Line Up Behind Bosnian ID Protests” <http://www.balkaninsight.com/en/article/stars-line-up-behind-bosnian-id-protests>, Sarajevo, 19 Haziran 2103, (Erişim Tarihi;10.10.2017).

³¹⁹ Yeniçağ “Bosna Hersek'te kimlik protestosu”, 02.07.2013, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/bosna-hersekte-kimlik-protestosu-86109h.htm> (Erişim Tarihi;2.10.2013).

³²⁰ E. M. Jukic, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-protesters-urge-inzko-s-action>., 2 Temmuz 2013, (Erişim Tarihi: 7.8.2017).

³²¹ AGİT'de görevlisi ile söyleyişi, 2 Mart 2017.

uygulanmasını sağlamak için kendisine “*Bosna-Hersek'in yasal sistemine müdahale et*” çağrısında bulundu. Protestocular, mektupta “*Onların [politikacıların] aşırı ortalama ücretleri, çok yüksek maaşlar, çalışmalarının sonuçları için uygun bir ödül değildir*” ifadesini kullandı. Ancak bazı milletvekilleri protesto üzerine güvenlik endişelerini gerekçe göstererek oturumlara katılmayı reddettikleri için parlamento sorunun kalıcı çözümü için bir araya gelemedi. Protestocular eylemlerini Inzko'yu oturumlara katılmaya çağırdıktan sonra askıya almaya karar verdiler.³²² Yüksek Temsilcilik gösterilerde siyasilere göre çok daha tercih edilen bir aktör olmuş ve göstericiler onun yapıcı rol oynaya bileceğine inanmışlardır. Diğer taraftan “*Göstericiler ya da BH halkının 1995'ten beri DBA ile varlığını devam ettiren devlet yapısındaki karmaşıklık, hizmet üreten sistemden çok hantal bir yapı ve tıkanıklık ortaya çıkarmıştır. Bu yapı siyasilerin uzlaşma eksikliği ile birleşince bu doğrudan halkın günlük yaşamını etkileyen bir hal aldı. Bu süreçten sonra sisteme olan kızgınlık ve bıkkınlık doğrudan siyasilere olan tepkiye dönüşmüştür. Siyasilerde bu tıkanıklıkta payı olduğu düşünüülerek sorun üretmekten çok sorun çıkartan ve sistemin iyice işlevsizleşmesinin neden olan aktörler olarak algılanmışlardır.*”³²³ Bu nedenle gösteriler de tek umud kaynağı ve doğrudan muhatap alınabileceği makam olarak da YT, makamını görmüşlerdir.

Parlamento'nun BSC, Sırp milletvekilleri, mevcut yasanın ülkenin iki entite olan Bosna-Hersek Federasyonu ve BSC arasındaki sınırlara saygı göstermediğine dikkat çekerek değişmesi gerektiğini vurgulamıştı.³²⁴ BH'yi en önemli sorunlarından biri her zamanki gibi tekrar burada ortaya çıktı. BSC yapılacak olan değişikliği DBA ile sağlanan kazanımlarının zarar görmesi anlamına geldiğini ifade etti. BSC'inin tek yanlı olarak kendi bölgesinde vatandaşlık numarası verilmesi için düzenlemelerde bulunmuştur. Buna ek olarak, Brcko Bölgesi kendi vatandaş kimlik numaralarını vermeye devam etti. Kriz Hazirana kadar devam etti. Bakanlar kurulu bütün vatandaşlara vatandaş kimlik numaralarının devlet düzeyinde basılmasına izin

³²² A.g.y., ag.m

³²³ AGİT'de görevlisi ile söyleyişi, 2 Mart 2017.

³²⁴ A.y “Bosnian's Feuding Leaders Give Ground on ID Row <http://www.balkaninsight.com/en/article/lack-of-personal-numbers-law-threats-bosnian-newborn-s-life>, 5 Haziran 13,(Erişim Tarihi:3.7.2017), E.M. Jukic; “Bosnians-Continue-Protests-Over-ID-Logjam” <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnians-continue-protests-over-id-logjam> (Erişim Tarihi; 2.8.2017).

veren 6 aylığına geçici olarak bir çözümü kabul etmişti.³²⁵ Bu durum kalıcı bir çözüm ön görmemekteydi. Zaten göstericilerin de ısrarla talep ettikleri sorunun geçici uygulamalarla değil, kalıcı çözüm bulunması talep edilmekteydi.

Göstericiler, Dayton Anlaşması'na imzalayan ülkelerin Yüksek Temsilcisi Valentino İnzko ile BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun, Avrupa Parlamentosu ve diğer ülkelerin elçiliklerine hitap ettikleri açık mektupta ülkedeki siyasetçilerin Bosna halkını temsil etmediğini bildirdi. BH'in birçok illerinden gelen protestoculara BSC'nin başkenti Banja Luka'dan ve Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'den de destek gelmişti. ³²⁶ Bu başkentlerden destek gelmesi gösterilerin etnik yanının olmaması aksine çeşitli kesimlerden ya da yerlerden verilen destekler bir yönü ile BH'in bütünlüğü ve birlikteliği için umutlandırmıştır.

Hükmetteki Boşnak temsilciler vatandaşlık numarası verilmesiyle ilgili olarak yetkinin merkezi devlette olmasını isterken BSC, kendi entitesinde yerleşimciler için kendisinin yetkili olmasını talep etmekteydi. Bosna Hersek Hükümeti, protestoların ardından nihayetinde yeni bir yasa kabul etti. Buna göre, vatandaşlık numaralarının Bosna Hersek Federasyonu entitesi için beş, BSC entitesi için üç ve Brčko özerk bölgesi için bir bölge tesis edilmesini ve kayıtların bu bölgeler üzerinden şekillendirilmesini öngörüordu.³²⁷

3.2.1.1. Vatandaşlık Numarası Yasanın Çıkartılması Süreci

Anayasa mahkemesi vatandaşlık krizi yasası ile ilgili kararında parlamentodan BH'nin seçim bölgeleri ile ilgili yapılan kayıt düzenlemelerinde olduğu gibi BSC entitesinde 1992-95 savaşı döneminde bir kaç belediyenin değişen isimlerinin yeni yasa ile uyumla hale getirilmesini talep ediyordu. Eylemler 2

³²⁵ Valentino, İnzko; "44th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations" 11.8.2013, <http://www.ohr.int/?p=3201244>. (Erişim Tarihi: 9.8.2017)

³²⁶ E.M.Jukic, "Bosnia's Feuding Leaders Give Ground on ID Row", June 5, 2013, <http://www.balkaninsight.com/en/article/lack-of-personal-numbers-law-threats-bosnian-newborn-s-life>, (Erişim Tarihi: 12.3.2018).

³²⁷ Elvira M.Jukic, "Bosnian 'Baby Protesters' Vent Anger at Politicians" <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-protesters-urge-inzko-s-action>; Sarajevo, 2 Temmuz 2013 (Erişim Tarihi: 8.9.2017); K.Efendic, "a.g.m."

Temmuz 2013'te sona erdi. Böylece milletvekillerinin güvenlik endişesinden dolayı meclisin toplanamama gerekçesi de ortadan kalkmış oldu.

“Boşnak ve Sırp tarafı sonuna kadar kendi hassas oldukları noktalarda ısrarcı olmuşlardır. Bu da yasanın çıkışını orantısız şekilde uzatmıştır. BSC, vatandaşlık yasası ile ilgili olarak çözüm önerilerin de, BSC, merkezi devletten mümkün olduğu kadar gevşek olabilecek düzenlemelerde ısrarcı olmuştur. Bu yüzden vatandaşlık numarası verilmesini de entiteler düzeyinde olması konusunda diretmişlerdir. BSC yasanın çıkartılmasında “Acil Usul Yöntemi”nin işletilmesi talebinde bulunmuştur. Çünkü vatandaşlık numarası yasasında kendi bulunduğu coğrafya kayıt alanlarında doğrudan entiteler düzeyinde yetkili oluyorlardı. Boşnak tarafı ise doğrudan merkezi hükümetin yetkili olmasını istediğinden buna karşı yasada gerekli değişikliğin yapılması için “Ulusal Hayati Çıkarlar”ı devreye sokmuştur.”³²⁸ Fakat bu yasanın çıkış sürecini daha da sekteye uğratmıştır. Çözüm için BSC, ayrı olarak kendine göre kanun çıkartma isteğinde bulunarak BHF'nin de kendine göre ayrı bir kanun çıkartması önerisinde bulunmuştur. Boşnak tarafı buna karşı çıkarak bu durumda, iki entitenin birbirinden bağımsız olarak bu işlemi yürütecekleri ve böylece bu kriz ve yasal düzenlenmenin entitelerin Bosna-Hersek devletinden ayrılma adımı olacağı iddiasında bulunmuştur. Boşnak tarafının yaptığı açıklamalarda ise hangi entite olursa olsun, doğan her çocuk Bosna-Hersek vatandaşıdır ve devlet, onun haklarından sorumlu olduğundan sadece devlet katında olan uygulamaların olabileceği bunun entiteler düzeyine indirilemeyeceğine dikkat çekmiştir.³²⁹ Aksi durum ülkenin bölünmesinin işaretlerinin belirtisi olarak değerlendirilmiştir.

Yasanın geçişi zorlu bir süreçten sonra gerçekleşti. Bir tarafta geçici yasanının kalıcı hale getirilmesi için yapılan sokak gösterileri diğer tarafta ise, Boşnak milletvekilleri ve BSC milletvekilleri arasında ciddi itirazlar yaşanmıştır. Daha önce 19.7.2013 tarihinde bakanlar kurulu tarafından kabul edilerek parlamentoya sunulan ve ülkede vatandaşlık numarası verilme sürecini düzenleyen yasa tasarısı Bosna Parlamentosu'ndaki Boşnak milletvekilleri, 22 Temmuz 2013'te Bosna Hersek'in iki kanadından biri olan (Alt Mecliste) Temsilciler Meclisi'nden

³²⁸ AGİT'de görevli ile söyleyişi, 2 Mart 2017.

³²⁹ Ergün Dur, “Bosna-Hersek-ve-5-Madde” Mayıs 2013 <http://www.balkangunlugu.com>, 28.05.2013, (Erişim Tarihi: 21.10.2017).

Boşnak milletvekillerinin (SDA) boykotuna rağmen geçti. Fakat Bosna Hersek Parlamentosu'nun diğer kanadı (Üst Meclis) Halklar Meclisi'nde ise çok daha zorlu bir süreç yaşandı. Fakat daha sonra Demokratik Eylem Partisi (SDA-Boşnak), Bosna Hersek Parlamentosu'nun üst kanadı Halklar Meclisi'nde Boşnak Grubu milletvekilleri, vatandaşlık numarası yasa tasarısını 24 Temmuz'da (Üst Meclis) Halklar Meclisi'nde bloke etmiştir. Buna rağmen Yüksek Temsilcinin kamuoyundan beklentisi ve bu nüfusunu kullanarak vatandaşlık numarası yasasının Halklar Meclisinden geçmesi için milletvekilleri üzerinde ağırlık oluşturmaya neden oldu. Yine de yasa ancak 5 Kasım 2013'te kabul edildi.

“BH Parlamentosunun alt meclisi olan Temsilciler Meclisinde 22 Temmuz 2013 tarihinde “Acil Usul Yöntemi” ile Boşnak Milletvekillerin boykotuna rağmen geçmişti. Fakat 24.07.2013 tarihinde Bosna Hersek Parlamentosu'nun üst kanadı Halklar Meclisi'nde Boşnak Milletvekilleri Grubu, Bosna Hersek Halklar Meclisi'nde yaptıkları grup toplantısında, “Ulusal Hayati Çıkarlarla” ilgili anayasal mekanizmanın tehlikede olduğunu iddia ederek uzun süredir bekleyen vatandaşlık yasasının kabul edilmesinin engelledi. Boşnak milletvekilleri hükümet tarafından önerilen ve parlamentonun diğer kanadı olan temsilciler meclisinde “Acil Usul Yöntemi” ile kabul edilmesine itiraz ettiklerini çünkü bu yöntem ile yasa tasarısının yeterli düzeyde görüşülmeden geçirilmesine neden olduğuna dikkat çektiler.”³³⁰

Boşnak grubu milletvekilleri, yasanın aynı zamanda 1995 DBA'ya uygun olmadığı iddiasında bulundular. Çünkü kimlik belgesi düzenleyen kayıt alanları BH'in entite arasındaki sınırları yansıttığını açıkladılar. Boşnak bir milletvekili olan Süleyman Tihic, vatandaşlık numarası ile ilgili yasada yapılacak değişikliklerin “Normal Usuller” haricinde kabul edilemeyeceğini söyledi. Tihic, “Önemli yasalar, acil usul yöntemi ile kabul edilemez ve çoğunluk yönetiminin dayatmacı bir eylemi” olduğunu belirtmişti. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin konu ile ilgili karar vermesi için normal usulün geri getirilirse ancak değişiklik yapılabileceğini söyledi. Sırp parti grubundan milletvekili Krstan Simic ise “Önemli bir yasa olduğu için acil usul ile geçmelidir.” diyerek “Ulusal Çıkarlar, yasanın içeriği tarafından değil, kabul edilme usulü bakımından tehlikeye atılabilir” ve “Usuller ulusal

³³⁰ AGİT'de görevli ile söyleyişi, 2 Mart 2017.

çığırtkanlığın dayanağı olmamalıdır” ifadesini kullanmıştı. Yeni yasa, Ülkeninin bölgesel ve entitelerin uzantıları olan kurumların vatandaşlık numarası düzenlenmesi için kayıt alanları öngörüyor. Üçü BSC’de, beşi BH Federasyonu ve biri Brcko Bölgesinde olmak üzere dokuz kayıt bölgesi olacak şekilde düzenlenmişti. 24 Temmuz’da bloke edilen yasa tasarısı Vatandaşlık numarasının verilmesiyle ilgili yasa tasarısı ancak 5 Kasım 2013’te Bosna Hersek parlamentosu’nun Halklar Meclisinden geçmesiyle yasallaştı.³³¹ Yapılan gösterlerin tarihi ile geçen yasanın tarihi göz önünde bulundurulduğunda BH’nin yine bütün bu gösterilere rağmen çok fazla bir şeyin değişmediği anlaşılmaktadır. Yine burada yapısal değişikliğin zorunluluğu bu krizde de olduğu gibi açık ve net görülmektedir. Bosna Hersek vatandaşlarının aylarca yeni doğan bebeklerine sağlık karnesi ve pasaport alamamalarına neden olan problemi çözen kanun, daha geniş özerklik arayışında olan BSC’nin talep ettiği şekilde düzenlendi. BSC bir şekilde krizi kendi lehine çevirmiş oldu.

Bosna-Hersek’teki Boşnak tarafı, Bosna Hersek’in tüm bölgeleriyle birlikte, bağımsız bir ülke olduğu. Bu nedenle de vatandaşlık numarası ve vatandaşları hakkında her türlü uygulamanın sadece Bosna-Hersek devleti tarafından yönetilebileceği iddiasında bulunurken BSC ise bu uygulamaları entiteler üzerinden yürütmeye çalışmış ve yapılacak yasal düzenlemelerinden buna yönelik olmasını talep etmiştir. Eğer bir bebek Sırp Cumhuriyeti’nde doğmuş ise vatandaşlık numara hakkı da BSC’ne ait olacak. Böylece, Bosna-Hersek devletinden bu konuda bağımsız bir bölge olacak. Bu da BH devletini zaten sanal devlet olarak tanımlayan BSC başkanı Milorad Dodik için önemli bir adım olmuş ve kendi ülkesi ile olan bağıını bu adım ile daha da zayıflatmış oldu. Halk genelinde ekonomik ve siyasi çıkmazlar nedeniyle var olan hoşnutsuzluk bu olayla iyice yoğunluk kazanmıştır. Ülke genelini krize sokmuştur. Daha sonra ise Tuzla merkezli olmak üzere ülkedeki özelleştirmeden dolayı ortaya çıkan ekonomik kaynaklı 2014 Şubat olayları ortaya çıkmıştır.

³³¹ E. M.Jukic “Vatandaşlık numarası yasasının kabulünün Boşnak Milletvekilleri tarafından vetosu” <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosniaks-dismiss-id-number-law-in-parliament>, 23 Temmuz 2013, (Erişim Tarihi: 10.10.2013).

“Bu uygulama daha çok BH’nin işlevsel devlet olma yolunda önemli adım olarak görülürken BSC’nin bazı kesimlerince de kendi egemenlik alanının ihlali olarak görüldü. Böylece olay, taraflar arasında krize neden olmuş, vatandaşlık numarası ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu konu da Yüksek Temsilcisi devreye girerek taraflar arasında uzlaşa bulmaya çalışmış, bunun içinde barış uygulama konseyinin daha aktif rol alması istenmiştir. Hatta gösteriye katılanlar ülkedeki bürokrasideki hantal yapıdan siyasetçileri sorumlu tuturken bunun için Avrupa Konseyi ve Yüksek Temsilciden talepte bulunmuştur.”³³²

Bu şekilde 5 Kasım 2013’te Bosna’da vatandaşlık numarası ile ilgili yasa krizi sonlanmış oldu. Bosna Parlamentosunun üst meclisinde (Halklar Meclisi) vatandaşlık numarası yasanının kabul edilmesiyle, aylarca protesto gösterilerine neden olan sorun ancak sancılı bir süreçten geçtikten sonra bir sonuca ulaşabilmiştir. Yapılan gösteriler başlangıçta kamuoyu tarafından siyasi seçkinler üzerinde baskı oluşturmaya rağmen sonrasındaki süreç yine yavaş işlemiştir. Krizin çıkmasını tetikleyen belediye isimleri yasa ile uyumlaştırıldı. Vatandaşlık numarası ile ilgili dokuz bölge oluşturuldu; Boşnak-Hırvat Federasyonu’nda 5, Bosna Sırp Cumhuriyeti’nde 3 ve Brčko bölgesinde de bir kayıt birimi tahsis edildi. Bu şekilde Bosna anayasa mahkemesinin yasanın 5. Maddesini Mayıs 2011 yılında dikkate alması ile ortaya çıkan yasa ile ilgili düzenleme yapıldı. Devlet parlamentosu; 1992-1995 savaşındaki isimleri ile anılan birkaç belediyenin ismini değiştirdi ve BSC’nin yerel idaresindeki yasa ile uyumlaştırdı.³³³ Acil durum prosedürü ile yasa tartışılmadan geçmiş oldu.

Vatandaşlık yasanının kabulü Şubat 2013’ten 5 Kasım 2013’e kadar yaklaşık dokuz ayı buldu. Yasanın kabulünde bebek gösterileri ve buna paralel olarak Yüksek Temsilci’nin girişimleri yasanın çıkmasında etkili oldu. Zaten Göstericiler Yüksek Temsilciye açık mektup yazarak acil müdahalesini istemişlerdi. Bu süreç parlamento üzerinde psikolojik baskı oluşturarak özellikle Boşnak Milletvekilleri üzerinde Yüksek Temsilci’nin nüfusunu kullanmasına neden oldu. Her ne kadar Boşnak

³³² AGİT’de görevli ile söyleyişi, 2 Mart 2017.

³³³ Elvira M. Jukic “Bosnia Ends Crisis Over Personal Number Law”

<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-parliament-adopts-personal-number-law> 6.11. 13 (Erişim Tarihi; 11.9.2017).

milletvekilleri vatandaşlık yasa tasarısını boykot ya da bloke etse de sonunda yasa meclisten geçti.³³⁴

Diğer yandan bu yasanın kamuoyunda aralıksız süren protesto gösterilerine ve Yüksek Temsilci'nin etkin faaliyet yürütmesine rağmen bu kadar geç sürede çıkması BH'nin devlet sistemindeki tıkanıklığının en büyük göstergesidir. Bu durum Yüksek Temsilci'nin raporuna yansımış bununla ilgili olarak görüş beyanında bulunmuştur. Buna göre 11.08.2013 tarihinde yayınlanan 20 Nisan-21 Ekim 2013'ü tarihli 44.raporda yasama ile ilgili eleştiriler bulunmaktadır. Çünkü BH Parlamentosu'nda Kasım ayında sadece vatandaşlık numarası yasası geçtiğini onunda tüm zorlamalar sonucunda (Yüksek Temsilci'nin etkisiyle) parlamentoda kabul edildiğini belirtiyor. Zaten vatandaşlık numarası ile ilgili BH vatandaşlarının yaptığı gösteriler AB tarafından, ülkenin bürokratik tıkanıklığına tepki olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca anayasa mahkemesinde uzun süre boş kalan eksik üyelerine tekrar yargıç atanarak ilerleme bir ölçüde sağlanmıştı. Böylece mahkemeyi bekleyen anlaşmazlıklar konusunda daha karar verilebilir duruma getirilerek, yeni idari otoritelerin oluşumu engellenmiş oldu.³³⁵

*“Bosna hersek'in işlevsel devlet olma sürecinde somut bir adım atılmamış olsa da Bosna Hersek halkının kriz dönemlerinde Yüksek Temsilcinin acil müdahalesini talep etmesi pratikte de siyasi elitlerden ziyade YT'nin Bosna Hersek'teki etkisinin halk nezdinde de kabul görmesi anlamına gelmekteydi. Bu açıdan BH'te, 3 Ekim 2010 genel seçimlerinde özellikle Boşnak-Hırvat entite hükümetinin kuruluş sürecinde aldığı kararlarla önemli ölçüde yıpratılan YT, bu krizde önem kazanmıştır. YT ülkedeki tıkanıklık nedeniyle kriz anlarında özellikle kendisine çok daha fazla anlamlar yüklenen aktör haline gelmiştir.”*³³⁶

Öyle ki politikacılara karşı güven o derece azılmışken AB'nin dolayısıyla Yüksek Temsilci'nin kriz anında etkin rol oynama konusunda Bosna Hersek halkı açısından da kamuoyuna sahiptir. En azından halkta buna yönelik doğrudan bir

³³⁴ Bosna Hersek. Ba“Bosna Hersek'te Vatandaşlık Numarası Krizi Çözümüne Kavuştu” 19.7.2013, <http://www.bosnahersek.ba/bosna-hersekte-vatandaslik-numarasi-sorunu-cozume-kavustu>, , (Erişim Tarihi: 8.9.2017).

³³⁵ Valentino, Inzko, “44th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations”, 11.8.2013, <http://www.ohr.int/?p=32012> 44. (Erişim Tarihi: 9.8.2017).

³³⁶ AGİT'de görevli ile söyleyişi, 2 Mart 2017.

beklenti ortaya çıkmıştır. Fakat vatandaşlık numarası krizi, AB'nin 2013 -2014 zaman dilimini içine alan ilerleme raporunda çok belirgin yer almamıştır. Sadece meclisin yasa çıkarması konusunda çok verimsiz işlediği ve gösterilerin halk arasında sosyo ekonomik bir tepki olduğuna hatta tipik bir sivil toplum talebi olduğu siyasi elitlerinde bu doğrultuda hareket etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.³³⁷

AB, konu ile ilgili ilerleme raporunda bu yasa krizi parlamentonun verimsiz işleminin sonucu olarak değerlendirdiğinden daha çok parlamentonun gerekli yasaları özellikle de AB ile ilişkili olan çıkarma konusundaki yetersizliğine vurgu yapmıştır. Siyasi çalkantılar ve etnik gruplar arası farklılıklar nedeniyle, Parlamenterler Meclisi ve komitelerinin yasama çalışmaları yavaş ve etkisizdi. Müktesebata uyum için gerekli olanlar da dâhil olmak üzere, yalnızca dört yeni yasa ve 21 değişiklik kabul edilmiştir. Yasa çıkarma sürecinde genellikle “*Acil Usul Yöntemi*” uygulanmakta, böylece parlamento üyelerinden istişareler ve değişiklikler sınırlandırılmaktadır. Bu “*Hayati Ulusal Çıkarların*” korunması ve yasaların reddedilmesi yönündeki hareketlere yol açmıştır. Uzlaşma eksikliği ve bazı Bakanlar Konseyi değişiklikleri, Bakanlar Konseyi ile Parlamenterler Meclisi arasındaki işbirliğini olumsuz etkilemiştir.³³⁸

Ülkede 3 Ekim 2010 genel seçimlerinden sonra uzun süreli kurulamayan hükümetin ancak on beş ay sonra kurulmuştur. Buna rağmen kurulan hükümetin çok işlevsiz olması ve sonrasında muhalif kanadın koalisyonun dağıtılması için uzun süre uğraşması parlamenter meclisinde amacı dışına çıkmasına neden olmuştur. Nihayetinde işlerliği olmayan bu hükümetin sonucunda gerekli yasaların çıkmamasından kaynaklı olarak bu kriz siyasi istikrarsızlığın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle AB ülkedeki siyasi istikrarsızlıkta oldukça fazla müdahil olmasına rağmen bir sonuç elde edememesinden dolayı bu bıkkınlıktan kaynaklı olarak Vatandaşlık Numarası Krizine beklenen bir kriz olarak çok da tepki vermemiştir. Hatta gösterilerin etnik kimlikten uzak doğrudan yasa ile olması ve

³³⁷ European Commission, “2014 Progress Report on Bosnia and Herzegovina” <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement>, (Erişim Tarihi: 12.2.2020).

³³⁸ Agy, s.8.

insani boyutuyla ile ilişkili olması kamuoyunun verimsiz çalışan siyasi elitlere karşı tepkisi ve cezalandırması olarak gördüğü söylenebilir.

Özet olarak 3 Ekim 2010 seçimlerinden sonra on beş ay sonucunda kurulan ve kurulduğu yılı AB yılı ilan etmesine rağmen aksine muktesabat ile ilgili hiçbir adım atamayan verimsiz çalışan parlamentonun tetiklediği krizdir. Hâlbuki o dönemde yasa çıkartılmış olsaydı. Bu gerilim ve bebek ölümleri yaşanmıyacaktı. 2011 yılında anayasa mahkemesi bununla ilgili kanunda gerekli düzenlemeler yapılması gerektiği konusunda uyarılar da bulunmuştu. Siyasi elitlerin gerek hükümettekilerin gerekse muhaliflerin derin iç hesaplaşmaları bunun önüne geçmiş 2013 yılında vatandaşlık krizini ortaya çıkarmıştır.

3.2.2. Bosna Hersek'te 3. 10. 2010 Seçimleri ve Siyasi Krizler

Bu dönemlerde BH'de yaşanan referandum krizlerinin yanında diğer önemli sorun hükümet krizidir. 3.10.2010 tarihinden sonra özellikle AB ve ABD'nin dışardan ciddi müdahalelerine rağmen uzun süre merkezi hükümet kurulamamış bununla ilgili süreç oldukça uzamış ülkenin iç ve dış ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir.³³⁹ O dönemde hem AB Özel Temsilcisi hem de BM, YT olan Valentino Inzko bu süreçte en aktif politika izleyen aktörlerden biri olmasına rağmen Hırvat ve Sırp temsilcilerinin de şiddetli tepkilerini çeken biri oldu. Bu nedenle AB, daha farklı aktörleri de bu süreçte devreye soktu. Hatta YT, BHF'deki hükümet krizinde olduğu gibi doğrudan hukuki müdahalede bulunduyorsa da mudahalesini yasal olmadığına dair tepkiler olmuştur.

Seçim propagandaları ve parti liderleri arasında milliyetçi söylemler bu seçimde de oldukça etkili oldu.³⁴⁰ 3 Ekim 2010'da yapılan seçimlerde devlet düzeyinde merkezi hükümetin oluşturulması için tarafların kendi aralarında anlaşması ancak 28 Aralık 2011 tarihinde gerçekleşti. Hükümetin onay alması ise 16 ayı bulmuştur. Fakat sadece merkezi hükümetin kurulmasıyla ilgili değil aynı

³³⁹ The Economist "Bosnia's December surprise" <https://www.economist.com/eastern-approaches/2011/12/30/bosnias-december-surprise> (Erişim Tarihi:3.11.2019).

³⁴⁰ Sabina Arslanganiç "Bosnia Voting Underway, Little Hope for" Change<https://balkaninsight.com/2010/10/03/ethnically-divided-bosnia-votes-in-general-elections> (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

zamanda entiteler düzeyinde; Boşnak-Hırvat entitesinde de hükümet kurulmasıyla ilgili olarak merkez Hırvat partileri arasında oldukça önemli sorunlar yaşandı. Bu nedenle de entite düzeyinde de uzun süre (5,5 ay kadar) hükümet kurulamadı. Ancak 17 Mart 2011’de Boşnak-Hırvat federasyon hükümeti kurulduysa da iki merkez Hırvat partisinin koalisyona katılmaması nedeniyle önemli tartışmalar yaşanmış bu Hırvat partileri tarafından entiteler düzeyindeki hükümet yasadışı ilan edilmiş hatta hukuki yollara başvurulmuştur. 24 Mart 2011 tarihinde ise Merkezi Seçim Komisyonu federasyon başkan ve yardımcısının BH’in seçim hukukuna uygun olarak seçilmediği ve bu nedenle 24 Mart 2011 tarihinde merkezi hükümetin oluşumunun geçersiz kılınması gerektiği açıklanmıştır. Gerekçe olarak kanunen parlamentonun Halklar Meclisi için 10 kantonun tümünün meclis oturumuna katılması gerekirken Hırvat kantonlarındaki üyeler katılmadığı dolayısıyla gerekli şartların sağlanmadığından yeni kurulan federasyon hükümetinin geçersiz olduğunu ifade etmiştir. 27 Mart 2011 tarihinde ise YT ise Merkezi Seçim Komisyonun/CEC kararını askıya almıştır.

Bu karar Hırvat-Boşnak Federasyon’un oluşturduğu hükümete vize verdiği anlamına gelse de ülkedeki siyasi kriz aslında devam etmiş hatta yeni krizler ortaya çıkarmıştır. Özellikle merkezi hükümetin kurulma sürecinin orantısız bir şekilde uzamasındaki en önemli etken olarak önceden kurulan oldukça tartışmalı federasyon hükümetinin krizinin tetiklediği bir gerçektir. BSC merkezi özerk yönetimi ve parlamenter sisteminin sağladığı avantajı nedeniyle BSC, Boşnak-Hırvat Federasyonun yaşadığı krizleri yaşamadı ve genelde de yaşamamaktadır. Hatta BSC entitesi federasyonda yaşanan krizleri kendi lehine manipüle etmek için bir takım stratejik girişimlerde bulunmaktadır.

Yargı referandumu, BSC’nin bu süreçte ortaya çıkardığı bir girişim olduysa da AB’nin müdahalesi bunda önemli etken olmuş referandumun gerçekleşmesinin önüne geçmiştir. Öte yandan merkezi hükümetin kurulmasıyla ilgili sıkıntılar ise çok daha önemli bir sorun olmuştur. Başta AB olmak üzere uluslararası toplumun müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur. Federasyon hükümeti oluşturulurken merkez Hırvat partileriyle yaşanan sorunlar merkezi hükümetinin kurulmasının uzamasında da etkili olmuştur. Çünkü Federasyon hükümetinde yer almayan merkez Hırvat

partileri merkezi hükümetinin oluşturulmasında çok daha uzlaşmaz tutum izlemişlerdir. Daha sonrasında oluşturulan hükümet çok uzun süreli olmadığı gibi verimli de çalışmamış özellikle AB ile ilgili reformları gerçekleştirmede oldukça işlevsiz kalmıştır. Her ne kadar daha öncesinde hükümet kurulduğunda reformların gerçekleşmesi açısından ümitler yeşermiş BH için o yıl AB yılı ilan edilse de aksi bir uygulama söz konusu olmuştur.

2010 yılında yapılan genel seçimler ülkede hem kantonlar, hem Boşnak–Hırvat Federasyonu ve BSC’de hem de Bosna–Hersek devleti nezdinde önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Ülkenin karmaşık olan karar alma ve yasama süreçlerinden dolayı çok geniş yelpazedeki siyasi partilerin bir araya gelerek parlamenter bir çoğunluk oluşturma zorunluluğu 2010 seçimlerinde daha net bir şekilde görülmüştür. 5 Mayıs 2010’da Bosna Hersek seçim komisyonu savaş sonrası Bosna’daki altıncı genel seçimi olarak 3 Ekim 2010’da yapıldı. Toplam 3.127.778 yerel seçmen ve 36.474 seçmen yurtdışından seçimlere katıldı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Bosna-Hersek’in Jakob Finci ve Dervo Sejdić davası kararının uygulamamasından dolayı Bosna Hersek’in ulusal azınlıklara yönelik ayrımcılığını kınadı. Bu nedenle de seçimlerden sonra hükümet çalışmalarında bu dava kararının yönünde yeni bir yasa ile düzeltilmesi için yeni yasa çıkarılması öncelikli konu haline gelmesine rağmen uzun süre hükümet kurulamadığı için bu yönde düzenleme yapılamamıştır. Sonrasında ise AB ilgili tıkanıklık yaşanmıştır. Toplamda 3.126.599 seçmen oy kullanma hakkına sahipti. 1.934.417’si Bosna Hersek federasyonunda ve 1.192.182 seçmende BSC’de oy kullanmıştır. Yurtdışından posta-oyu ile oy kullanmak üzere yalnızca 36.667 seçmen oy kullanmıştır. 16.691 kişi BH Federasyonunda ve 19.982. de BSC için oy kullanmıştır. O dönemde yaklaşık 1 milyon Bosnalının hala yurtdışında olduğu düşünülürse oldukça az sayı. Diasporadakilerin çoğunluğunu da Boşnaklar oluşturmaktadır. Seçimlere yurtdışından sadece 23.020 kayıtlı seçmenin katıldığı, 10.074’ü BH Federasyon’unda ve BSC’de 12.946’nın seçimlere bizzat katıldığını göstermektedir. Savaştan beri yapılan seçim kampanyalarında ayrıştırıcı söylemler etkili olmuştur. 2010

seçimlerdeki kampanyalarda bundan farklı olmamıştır.³⁴¹ Bu seçimde adaylar kampanyalarını tamamen etnik kimlikler üzerinden yürütmüştür. Seçim; devlet başkanlığı seçimi ve devlet parlamentosu seçimi şeklinde olmuştur.

Ön plana çıkan siyasi figürler; Milorad Dodik, Haris Silajdžić, Fahrudin Radončić, Željko Komšić O dönemdeki aşırı uçta olan figürlerden biri bugünde etkinliğini ve aynı tutumunu devam ettiren Bağımsız Sosyal-Demokratlar Koalisyonu Başkanı Milorad Dodik’di ve Dodik aynı zamanda şu anki (Ekim 2019 seçimlerinde de) BSC başkanıdır. 2010 Temmuz ayında Uluslararası Adalet Divanı’nın Kosova’nın bağımsızlık kararını Dodik uluslararası dayanak göstererek, BSC’nin de böyle bir hakkı olduğunu savundu. Bağımsızlık konusunda gel-gitler çizse de Bosnalı Sırları milliyetçi söylemleriyle büyük ölçüde de etkiledi ve hatta kendisi ile ilgili yolsuzlukları da halk onun “vatansever” tutumunun hatırına bile bile manipüle etmesine izin verdi.³⁴² Gerçi yerel seçimlerde bu oran düştü. Uluslararası Adalet Divanı’nın Kosova’nın Sırbistan’dan bağımsızlık ilanının yasal olduğunu açıklamasını BSC’nin bağımsızlık talebini ilişkilendiren Dodik, kendince talebini temelini bu karara dayandırıyor. Dodik aynı şekilde BSC’ne de tam bağımsızlık verilmesi gerektiğine inanıyor. Ona göre “*BSC’nin varlığının sürdürülmesine kendisi karar verir. Bosna Hersek değil, Bosna Hersek gerektiği kadar yaşarken BSC sonsuza dek yaşayacaktır.*”³⁴³ Bu tür söylemler doğrudan BH’in toprak bütünlüğünü tehdit eden yaklaşımlardı. Üstelik ülkede oldukça hassas çizgide giden göreceli barışı da tehdit ediyordu. Diğer açıdan BH kamuoyunda gereksiz bir gerilim oluşmasına hizmet ediyordu.

Kampanya sırasında Dodik o dönemde Sırbistanlı politikacılardan Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić ve Sırbistan Dışışleri Bakanı Vuk Jeremić’ten büyük destek aldı. Böylece Sırbistan açıkça Dodik’i desteklemiş oldu. Asıl tehdit olarak BH devletinin hayatta kalmasını gören Dodik, BH devlet yapısını eleştirerek “*BSC’nin özerkliği tehlikeye girdiği zaman BSC bağımsız olacaktır*” ifadelerini kullanmıştır. Ona

³⁴¹ Mirsad Karić , “Bosnian General Election Of 2010 And The Postelection Crisis” , **Bilgestrateji**, Bilge Strateji, Cilt 4, Sayı 6, Bahar 2012, ss.74-76.

³⁴² Erhan Türbedar, “Bosna Seçiminde Solun Erozyonu” <https://www.tepav.org.tr/tr/kose-yazisi-tepav/s/3541%20> 12.10.2012 (Erişim Tarihi: 14.4.2019).

³⁴³ Mirsad Karić,” Bosnian General Election Of 2010 And The Postelection Crisis”, **Bilge Strateji**, Cilt 4, Sayı 6, Bahar 2012, s.77.

göre, Bosna'nın devlet olarak varlığını devam ettirmesi imkânsız bu sadece yabancılara düşüncesi olduğunu ifade etti.³⁴⁴.

Öte yandan, Haris Silajđić (O dönemki dönüşümlü devlet başkanlığının Boşnak sandalyesinin sahibi) iki entiteyi ortadan kaldırarak çoğulculuğa dayanan tek bir sistem kurmak istiyordu. Bu iki uç noktanın uzlaştırılması şimdiye kadar imkânsız olduğu gibi Bosna siyasetinde en büyük sorun oldu. 2010 genel seçimlerin bulunduğu atmosfer ise oldukça bulanıktı (2019 yılı da o dönemden farklı değildi). Bu şekilde seçim gençler arasında yüksek işsizlik oranı, kişi başına düşük gayrisafi milli hâsıla, etnik bölünme, ülkede seçilen siyasi temsilcilerinin aralarında işbirliğinin olmaması, yaygın yolsuzluk ve BH'nin günlük gazetesi olan Dnevni Avaz'ın sahibi Fahrudin Radončić'in yeni parti kurması gibi unsurlar içerisinde yapıldı.

3 Ekim 2010 yılındaki genel seçim BH'nin altıncı genel seçimiydi. 30 gün resmi olarak seçim kampanyası yürütüldü. Toplamda 39 siyasi parti, 11 koalisyon ve 7 bağımsız aday katıldı. Adaylardan 4259'u Boşnak, 1.926'sı Sırp ve 1713'ü Hırvat ve 299'u diğerlerinden oluşmaktaydı. 44 aday etnik olarak kendini tanımlamamıştır. Partilerin çoğu belirli bir etnik grubu temsil etmektedir.

Bosna Hersek Siyasi Partileri-3 Ekim 2010 Genel Seçimlerine Göre	
SDA	Demokratik Eylem partisi (Boşnak Merkez Sağ)
SBB BiH	Bosna Hersek'in Daha İyi Geleceği İçin Birlik Partisi (Boşnak Merkez Sağ)
SBiH	Bosna Hersek Partisi
SDP	Bosna Hersek Sosyal Demokrat Partisi (Kendisini çok etnikli

³⁴⁴ Beta Tanjug "RS PM: Bosnia "impossible" state" <https://www.b92.net/eng/news/region>, 29.9.2010 (Erişim Tarihi:18.1.2019).

	parti olarak tanımlamaktadır. Herhangi bir etnik bağı olmadığını iddiasında bulursa da daha çok Hırvat kökenli partidir. Boşnaklardan da hatırı sayılır oy almaktadır. Merkez Sol)
HDZ BiH	Bosna Hersek'in Hırvat Demokratik Birliği-(Merkez Sağ)
HDZ 1990	Hırvat Demokratik Birliği 1990 (HDZ BiH'den ayrılarak kurulan parti)
HSP	Hırvat Hakları Partisi
SNSD	Bağımsız Sosyal Demokratlar Birliği (Merkez Sol olarak tanımlasa da gerçekte milliyetçi Sırp partisi)
NSRZB	Halkların Refahı İçin Çalışma Partisi
SDS	Demokratik İlerleme partisi-(Sağ kanatta yer alan Sırp partisi)

345

Seçimlere katılım ise yaklaşık olarak %53.5'di.³⁴⁶ 12 Ekim 2014 seçimlerinde katılım oranı % 54 seviyesindeyken 2018 genel seçimlerin de ise katılım oranı % 53.5'di. Bu katılım oranlarının iki boyutu bulunmaktadır. Halkın neredeyse yarıya yakını siyasal sistemden umudunu keserken bu oranların birçok seçimde hemen hemen aynı seyir izlemesi halkın, BH'in "daimi kriz ülkesi" olmasına verilen tepki olarak da değerlendirilebilir.

3 Ekim 2010 seçimlerinde, BH halkı Hırvat-Boşnak Federasyonunu hükümeti ve federasyonda bulunan on kantonun ve BSC yönetimi için yani iki entite hükümetleri ve üç entiteyi temsil eden üçlü başkanlık konseyi yönetimi için oy kullandı. Fakat DBA'nın büyük ölçüde teşvik ettiği milliyetçi retoriğe dayalı

³⁴⁵ Alberto Nardelli and Denis Dzidic and Elvira Jukic "Bosnia and Herzegovina: the world's most complicated system of government?" 8.10.2014
<https://www.theguardian.com/news/datablog/2014/oct/08/bosnia-herzegovina-elections-the-worlds-most-complicated-system-of-government>, (Erişim: Tarihi: 12.2.2019).

³⁴⁶ Karić, "a.g.m", s.80.

karmaşık idari sistemde bu seçimler ayrılıkları daha da keskinleştirdi.³⁴⁷ Boşnak siyasetçiler açısından; Devlet başkanlığı seçimlerinde beklenmedik sonuçlar ortaya çıktı. Federasyonda oy kullananlar kendi ait oldukları etnik bağdan bağımsız olarak yine devlet başkanlığındaki Hırvat üye için ya da Boşnak üye için oy kullanılabilmek hakkına sahip olması sonuçları etkilemede önemli rol oynadı.³⁴⁸

BSC'deki vatandaşlar kendi üyelerini kendileri seçerek BSC Başbakanı olan aşırı milliyetçi Milorad Dodik liderliğindeki SNSD (Bağımsız Sosyal Demokratlar Birliği) adayı Nebojša Radmanović, BSC'deki oyların %49,9'unu alarak kendi entitesinde seçilmiş oldu. İki ayrı entite olarak Hırvat ve Boşnak seçmenlerin aynı sandıkta oy kullandığı Bosna Hersek Federasyonunda, oyların yüzde 34,65'ini alan Demokratik Eylem Partisi, SDA adayı, Bosna'nın ilk devlet başkanı Alija İzzetbegović'in oğlu Bakir İzzetbegović de Boşnakları temsil etme hakkına sahip oldu. Konseyin üçüncü üyesi ise olan Hırvatlarla birlikte Boşnaklardan da büyük oranda oy alan aynı zamanda savaşta Cumhuriyet Ordusu saflarında (Boşnak tarafında) mücadele ederek 'Altın Zambak' nişanı almış SDP (Sosyal Demokrat Parti) adayı (Zeljko Komšić) Komšić kazanmış oldu. Bu süreçten sonra özellikle HDZ ve HDZ 1990'nun tepkileri Komšić seçilmesinden dolayı oldu. Boşnaklardan oy devşirmekle suçlanan Komšić'in milliyetçi Hırvatlar tarafından Hırvatları temsil etmediği iddia edilerek seçim sonrasında özellikle federasyon hükümeti oluşumlarında da çok daha uzlaşmaz tavır sergilediler. Hâlbuki Komšić yüzde 61 oranıyla seçilmiş fakat daha oylarının bir kısmının (Bu kötü bir şeymiş gibi gösterildi) Hırvat oyu olmadığı iddia edilmiştir. Merkez Hırvat partileri HDZ ve (bu partiden ayrılarak kurulan) HDZ1990 tüm seçim sürecinde ve sonrasında Hırvat milliyetçileri ve Komšić'in kendilerini temsil etmediği, federasyonda eşit düzeyde temsil edilmediklerini iddia ederek bu olaydan da bir Hırvat adaya oy verdikleri için Boşnakları sorumlu tuttular. Kanton seçimlerinde ise SDP 10 kantonun beşinde başarı elde etmesine rağmen Boşnak sağ partilerinin oylarının bölünmesi, Hırvat

³⁴⁷ Ceyda Karan, "Lübnan'dayım, kalbim Bosna'da kaldı" <https://www.haberturk.com/dunya/haber/618977-lubnandayim-kalbim-bosnada-kaldi> 9.4.2011 (Erişim Tarihi: 14.1.2019).

³⁴⁸ Agm.

milliyetçilerinin daha fazla temsilci çıkarmasını sağladı.³⁴⁹ Hatta bu durumun daha sonraki seçimlerde de tekrarlanmasından dolayı Hırvat partileri BSC’de olduğu gibi Hırvatların, Hırvat adaya ve Boşnakların sadece Boşnak adaya oy kullanabilmesi için BHF’de de buna yönelik düzenleme yapılması talebinde bulundular.

Boşnakların devlet başkanlığı koltuğu için yarışan Haris Silajdzić, BSC’nin kaldırılması için daha önce çağrıda bulunmuştu. BH’nin üçlü devlet başkanlığındaki yerini kaybetti. Seçmenler bunun yerine Demokratik Eylem Partisi’nin adayı olan Bakir İzzetbegović’i seçti. Hâlbuki yapılan tahminlerde çoğu insan Silajdzić’in Başkanlık üyesi olarak yarışı kazanacağı yönündeydi. Ancak, Silajdzić en az oyu aldı. Oyların sadece %25,1’ni elde etti. Daha İyi Bir Gelecek Partisinin Başkanı Fahrudin Radončić (SBB), oyların %30.49’unu kazanarak, Silajdzić ikinci olmayı bile başaramadı ve oyların %34.86’sını garanti altına alarak kazanan Bakir İzzetbegović SBB’ye sadece dört puan fark attı. Selefinin sert çizgisinin aksine, İzzetbegović ılımlı politika izledi. Siyasetçileri sert politikalarından vazgeçmeye ve BiH’nin tüm vatandaşlarına özgü çıkarları birleştirmeye çağırdı. İzzetbegović’in seçim kampanyasında, uzlaşmacı, daha fazla tolerans, Bosna’nın durumunun daha istikrarlı olması ve vatandaşlarına daha iyi bir gelecek getireceğine yönelik açıklamalardı.³⁵⁰ Alınan oy oranı göz önünde bulundurulduğunda diğer kurucu halkların tercihleri göz önünde bulundurulduğunda Boşnak seçmenin nispeten daha çok BH’nin genelini germiyecek ve tansiyonu yükseltmeyecek bir partiyi desteklediğini söyleyebiliriz.

Hırvat Adaylar açısından; Diğer yandan Bosnalı Hırvat adaylar arasında çetin bir mücadele olmadı. O dönemde iktidardaki Sosyal Demokrat Željko Komšić (Jelyko Komšić) ikinci kez tekrar seçildi, 337.065 oyla (yani% 60.61) rakiplerini yenerek adayı ve milliyetçiyi en büyük Hırvat partisini mağlup etti. HDZ’den Borjana Krišto (oyların yalnızca % 19.74’ünü aldı). Ancak Krišto, Hırvat çoğunluğunun olduğu birçok bölgede galip geldi ve HDZ’nin siyasi tabanına verdiği en önemli mesaj BH’deki Hırvatların üçüncü bir entite olmasına yönelik talepleri içermektedir. BH’deki Hırvat çoğunluğun nispeten küçük olması nedeniyle Bosna-

³⁴⁹ Karan, agm.

³⁵⁰ Mark Tran “Muslim moderate and hardline Serb set to share Bosnian presidency” , 4.10.2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/oct/04/bosnia-election-muslim-moderate-serbian-hardliner>, (Erişim Tarihi:1.1.2019); Nardelli , Dzidic and Jukic, agm.

Hersek'teki Hırvat etnik topluluğunun Boşnak adaylarına oy vermek yerine çok sayıda Boşnak Komšić'e oy kullanmıştır.³⁵¹ Bununla birlikte, ana muhalefet Hırvat siyasi partileri olan HDZ ve HDZ1990, daha çok Boşnak oyları ile seçildiğini iddia ederek Komšić'i "Gerçek" bir Hırvat olarak görmüyorlardı. Bu nedenle de Etnik kökenini sorgulamasalar da, ancak onun devlet başkanlığında Hırvat halkını temsil etme hakkı olmadığını iddia ediyorlardı. Onlara göre Hırvatlar tarafından seçilip Hırvat halkının temsilcisi olmak ile Hırvat halkından ziyade başkalarının kullandığı oylar ile seçilip Hırvat halkının temsilcisi olmak arasında büyük fark vardır. Gerek merkezi hükümetin gerekse federasyon hükümetinin kurulması sürecinde krizin baş aktörleri de bu partiler oldular. Fakat şaşırtıcı olan BSC'nin Hırvat asıllı başkan yardımcısı (BSC başkan yardımcısı olan Hırvat asıllı Emil Vlajki'nin seçildiği gibi) daha çok Sırp'ların oyları ile seçilmesine rağmen gerek HDZ ve gerekse HDZ 1990'nın Komšić'in bu yöntemle seçilmesine itiraz ettiği gibi Vlajki'nin seçilmesini tartışma konusu haline getirmedi.³⁵²

BSC'ye kayıtlı seçmenler (Sırp, Hırvat veya Boşnak olsun) yalnızca Sırp Cumhurbaşkanlığı üyesine oy verebildi. Sırp üyeler arasındaki devlet başkanlığı seçim sonuçları arasında çok az bir fark vardı. Ancak, SNSD'nin adayı olan Neboja Radmanović oyların% 48.92' sini aldı. Eski Dışişleri Bakanı Mladen Ivanić'i, oyların% 47,31'ini aldı. Radmanović, oyların % 47,31'ini alan Birleşmiş Muhalefet adayını (PDP ve SDS) yenmeyi başardı. Ivanić beklenmedik bir kazanan olarak değerlendirilerek, onun güç gösterimi birçok kişi açısından sürpriz oldu. İlk sonuçların açıklanmasının ardından çok sayıda oyun geçersiz olması, PDP, SDS ve SBB'nin seçim sonuçlarını kabul etmemesi de oldukça önemliydi.³⁵³ Bu da hükümet kurulması sürecinde meşruiyet sorununu ortaya çıkardı.

Federasyon'daki hiçbir merkez siyasi partisinin, özellikle de SDA'nın ve SDP'nin, Parlamento'da BSC'den adaylar için ayrılan herhangi bir sandalyeyi sağlayamamıştır. 1996'da Dayton'dan sonraki ilk seçimlerin yapılmasından bu yana

³⁵¹ Sabina Arslanagic, "Bosnia Polls Results: Bosniaks Vote for Change " <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosniaks-vote-for-change-serbs-and-croats-remain-loyal-to-nationalists>, 4.10.2010, (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

³⁵² Karić, agm,s.81.

³⁵³ Karić, agm,s.81.

ilk defa, BSC'den gelen tüm adayların ağırlıklı olarak Sırp siyasi partilerinden (SNSD, SDS, PDP ve DNS) geliyordu. Bu sonuçlar en az iki şey göstermektedir. İlk olarak, BSC'de savaş sırasında yürütülen Hırvat ve Boşnak nüfusunun etnik temizliği oy sandıklarına yansdı ve dolayısıyla seçim sonuçlarını etkiledi. İkincisi, Boşnak siyasi liderleri arasında böylesine büyük bir bölünme ve düşmanlık ve BSC'ye katılan federasyon temelli siyasi partiler özellikle de SDA, SDP, SBiH ve SBB arasında herhangi bir koalisyon bulunmaması. Hiçbir adayın buradan sandalye elde etmesine imkân sağlamadı. Bunun anlamı da parlamentoda, BSC'de yaşayan Hırvat ve Boşnak kaygılarını yansıtacak ve çıkarlarını destekleyecek bir temsilci yer alamadı. Özellikle ileride geri dönüşlerle ilgili sorunlarda bu açık olarak görülmüştür. Yeni seçilen milletvekilleri 30 Kasım 2010'da bir açılış oturumunda bir araya geldiler, ancak yalnızca yemin ettiler Ancak, Temsilciler Meclisi, 20 Mayıs 2011'de ve Halklar Meclisi 4 Haziran 2011'de kuruldu. Her iki Meclis tarafından kabul edilmek üzere, seçimlerden sonra sekiz aylık süreçte yürütülen hiçbir yasama çalışması yoktu.³⁵⁴

Federal düzeydeki seçim sonuçlarında SDP, siyasi partileri için parlamentonun alt meclisinde 28 sandalye alarak en fazla temsilci gönderen parti oldu. Onları mecliste önceki meclise göre beş daha az olan 23 sandalyeyi elde eden SDA izledi. SBB ve SBiH bu siyasi partileri sırasıyla 13 ve 9 sandalyeyle takip etti. Sonuçlar SBiH için oldukça hayal kırıklığı yarattı. Önceki seçimlere kıyasla temsilci sayısı 15'e düştü. SDP'nin kendisini çok kültürlü bir parti olarak kabul etmesine rağmen, Boşnakların yukarıda belirtilen partiler için seçim organının salt çoğunluğunu oluşturduğu bir gerçektir.³⁵⁵ Bu partinin “çok kültürlülük” söylemleri Hırvatlardan ziyade Boşnaklar arasında karşılık buluyordu.

Hırvat oyları çoğunlukla HDZ ve koalisyon oluşturan HDZ1990 ve HSP arasında paylaşıldı. Bu iki blok sırasıyla 12 ve 5 parlamento sandalyesini sağlamıştır. A-SDA, NSRZB ve DNZ gibi diğer küçük siyasi partiler koltukların geri kalanını ele geçirdi. Bununla birlikte, seçim yasasına göre, Federal hükümet, Federasyon Halkları Meclisi kuruluncaya kadar (yani, 10 kanton meclisinin tamamı delegelerini Federal

³⁵⁴ Karić, “a.g.m”, s.86.

³⁵⁵ Agy, “a.g.m.”, s.87.

Halk Meclisine gönderene kadar) kurulamaz. Bosna Hersek Seçim Yasasına göre BH federasyonu Halk Meclisine temsilcilerin seçimi (gönderilmesi), seçim sonuçlarının onaylanmasından en geç bir ay içinde ve kanton meclisleri için yapılan seçimlerden sonra kantonal meclis toplanır toplanmaz (en kısa sürede) yapılır.³⁵⁶ Eğer bu gerçekleşmez ise seçimler tekrar yenilenir.

BSC’de başkanlık ve başkan yardımcısı seçimleri yapıldı; eşzamanlı. Yapılan bu seçimler, SNSD başkanı Milorad Dodik ile Srpska Koalisyonu adayı Ognjen Tadić (SDS, PDP ve SRS SC partilerinden oluşan) arasında doğrudan siyasi mücadele ışığında yapıldı. Dodik ilk rakibini 92.000 oyla yendi ve böylece 8. Başkan oldu. SDP’den Enes Suljkanović ve DNS’den Emil Vlajki başkan yardımcısı, sırasıyla Boşnak ve Hırvat halklarının temsilcisi olarak seçildi.

Bu şekilde 2010 genel seçimleri ülkede bazı şaşırtıcı sonuçlar ortaya çıkardı. SDP adayı Jeljko Komšić, ağırlıklı olarak Boşnak oylarıyla üçlü devlet başkanlığı görevine tekrar seçildi. SDA’lı Bakir Izetbegović’in partisi Haris Silajdžić’e karşı bu seçimlerde önemli başarılar elde etti. Haris Silajdžić, gerek entite de gerekse devlet düzeyinde (her iki mecliste de) oldukça düşük oy oranına sahip oldu. Böylece zeminini kaybeden Haris Silajdžić’i yendi. The SNSD hem entitede hem de devlet düzeyinde varlığını güçlendirdi. Nebojša Radmanović, Mladen Ivanić’i üçlü cumhurbaşkanlığında görev yapmak için çok küçük farkla mağlup ederken Milorad Dodik, BSC başkanlığı yarışını kazandı. SDP seçimlerin en büyük galibi oldu ve en yüksek oy oranını aldı. Kanton meclislerinde sandalyeler, federal parlamento ve SNSD ile eşit sayıda sandalyeyi devlet düzeyinde parlamento meclisinde paylaştı. Yeni kurulan SBB barajı aşabildi ve her iki mecliste de temsilcilerine sahip oldu. Başlıca Hırvat siyasi partisi olan HDZ, çoğunlukla Hırvatlar tarafından doldurulan tüm alanlarda oyların çoğunluğunu kazanarak (önceki seçimlere kıyasla) oy oranını önemli ölçüde iyileştirdi. Bu nedenle, SDP, SDA, SNSD ve HDZ’nin, devlet düzeyinde hükümetin kurulmasında baskın rol oynadı. SBB liderliğindeki diğer siyasi partiler, güçlü ve yapıcı bir muhalefet rolü üstlenmiş oldu.

³⁵⁶ OHR, “bih-election-law.doc 10.13” <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/election-law/doc/bih-election-law.doc>, 01/23,s.44 (Erişim Tarihi: 11.1.2019).

Seçim sonrası kriz riskleri yalnızca BH'nin kendisi için değil aynı zamanda uluslararası kuruluşlara üyeliği açısından da ciddi sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Seçilmiş siyasi elitler daha ileriye bakamadılar ve Üç kurucu halkın çıkarları adil temsil, âdemi merkezîyetçilik ve işlevsel bir devletin kurulması arasındaki gerilimler tartışma konusu olmuştur.³⁵⁷ Bu da BH'nin kurulduğundan beri en uzun hükümet krizinn yaşanmasına neden oldu.

2010 genel seçim sonuçlarının Bosnalıların değişime oy verdiğini gösterdiği açık. Ancak sorun, değişimin ülkeyi bir araya getirip getirmeyeceği veya seçilen siyasi seçkinler arasında daha fazla bölünme sağlayarak siyasi iklimi daha da kötüleştirip bozup bozmayacağı ile ilgili durumdu. Hükümetin kurulmasıyla ilgili müzakerelerin altı aydan uzun sürmesi bekleniyordu. Ancak merkez siyasi partilerin siyasi liderlerinin kendi aralarında uzlaşması, parlamento çoğunluğu oluşturmaları ve hükümetin onaylaması 15 aydan fazla sürdü. Altı temel parti lideri (SDP, SDA, HDZ, HDZ 1990, SNSD ve SDS) AB başta olmak üzere bazı uluslararası güçlerinde dışarıdan müdahalesiyle zaman zaman toplantılar düzenledi.³⁵⁸ 2019 Yılına kadar yapılan seçimlerde 2010 seçimleri en uzun süre hükümet kurulamamasının rekorını elinde bulunduruyor, 2014 seçimlerinde 5.5 ay sonra hükümet kurulmuş ve 2018 seçimlerinde ise 14 ay geçtikten sonra AB'nin çabalarıyla taraflar 30 gün içinde hükümet kuracaklarına dair anlaşmaya vardılar.³⁵⁹ Fakat BH için hükümet kurulması için belli bir süre beklemek olağan hale gelmiş durumdadır. Ekim 2010 seçimlerinde her ne kadar BH'te halk büyük ölçüde değişime oy verdiyse de planlananın tam aksi oldu. Gerek entite düzeyinde gerekse devlet düzeyinde hükümet kurulmasının olağanüstü zaman alması üstelik bu uzun zaman diliminden sonra kurulan hükümetin kısa süre sonra krizler yaşaması AB reformlarıyla ilgili beklenen değişimden ziyade hükümet normal akışını bile sürdürememesine sebep olmuştur.

³⁵⁷ Mirsad, agm, ss 78-79; Tran, agy

³⁵⁸ Tanjug "No agreement on forming Bosnia Council of Ministers", 6.9.2011 <https://www.b92.net.6.9.2011> (Erişim Tarihi: 29.10.2011).

³⁵⁹ Kayhan Gül, "Bosna Hersek'te 100 gündür hükümet kurulamadı", 15.01.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekte-100-gundur-hukümet-kurulamadi/1364894>; Bahtiyar Küçük, "Bosna Hersek'te neden 10 aydır hükümet kurulamıyor?" 21.08.2019, <https://tr.euronews.com/2019/08/21/bosna-hersekte-neden-hukümet-kurulamıyor>; OM2, "Bosna-Hersek'te hükümet kurulması için anlaşma" - 6 Ağustos 2019, <https://www.ocakmedya.com/bosna-hersekte-hukümet-kurulmasi-icin-anlasma/>.

Bu durum ÷lkeye yabancı yatırımların gelmesini olumsuz etkilediği gibi, işsizliğin artması ve durgun bir ekonomi ile karşı karşıya kalan ÷lkede siyasi tıkanıklığa ve ÷lke vatandaşları arasında rahatsızlığa neden olmuştur. Çünkü ekonomideki durağanlık ve yüksek orandaki işsizlik gibi öncelikli konular ön plandayken. Siyasilerin kendi aralarında uzlaşma kültürü oluşturmaması siyasi gerginliği artırmış bundan da en fazla BH halkı olumsuz etkilenmiştir. Parlatentonun verimsizliği nedeniyle çıkması gereken yasaların bir türlü çıkartılamaması yeni krizler üretmiştir. Sonraki yıllarda ise bu vatandaşlık yasa krizi 2013 ve Şubat olayları 2014 yılında baş göstermiştir.

Ülkenin altı merkez siyasi partisinin liderleri, 26 Eylül'de Bosna'nın kuzeyindeki Brčko kentindeki son görüşmede Bakanlar Konseyine atamalar konusunda fikir birliğine varamadılar. Aslında BSC, Milorad Dodik önerilen anlaşmayı kabul etmeye hazırды. Fakat en büyük Hırvat partisinin lideri Dragan Čović'in uzlaşmayı reddettiğini belirterek, Bosna-Hersek'in diğer entitesi olan Bosna-Hersek Federasyonu'nun reformunu ele alınmaması halinde devlet düzeyinde hükümetin kurulmasını müzakere etmeyeceğini söyledi. Hırvatlar için üçüncü bir entite oluşturulmasını savunan Čović, Bosna'nın üçlü cumhurbaşkanlığı üyelerinden birinin çok etnik Sosyal Demokrat Parti (SDP) yerine koalisyonundan olması gerektiğini savundu. Zaten yaşanan kördüğümde bu noktadaydı. Merkez Hırvat partileri kendilerinin Hırvatları temsil ettiğini iddia ediyorlardı. Resmi anlamda Hırvat temsilcilerinin kabinede kendi partilerinden olması konusunda diretiler. Bu arada, Cumhurbaşkanlığı Hırvat üyesi olarak seçilen SDP'li Željko Komšić, bir karara varılamazsa erken seçim çağrısında bulunabileceğini açıkladı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında gazetecilere verdiği demeçte, “Bir anlaşmaya varılamazsa erken seçim düzenlemeye eğilimliyim, çünkü bu durmun sürmesi artık mantıklı değil” dedi. Hükümet, Parlamento tarafından arka arka geçirilen üç geçici finansman kararıyla mevcut ekonomik durumu sürdürmüştü. Ayrıca Avrupa Birliği üyeliği için gerekli olan önemli reformlar durdurulmuştu. Bu arada, vatandaşlar Bosna-Hersek'in dört bir yanındaki şehirlerde protesto girişiminde bulunmuş ve sonrasında Saraybosna merkezli bir sivil toplum grubu olan “*vatandaşların eylemi*”

“yapılması gereken işler var, herkes bakanlıklara!” sloganıyla biran önce artık hükümetin kurulması için kamuoyu oluşturulmasını amaçlamıştır.³⁶⁰

Hükümetin kurulması için sürekli olarak AB ve ABD’nin dışarıdan müdahalesine gerek duyuldu. Özellikle AB’nin bizzat kendisi birlik olarak, AB Temsilcisi, Miroslav Lajcak ve AB Dış Politika Sorumlusu Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton Bosna’daki siyasi temsilcilere hükümet kurulmasıyla ilgili olarak ülkeye sık sık müzakere turları düzenlediler.

Hükümet oluşumundaki kriz Bosna’ya özgü olarak iki şekilde ortaya çıktı. Başlangıçta Hırvat-Boşnak Federasyon’undaki Entitede yaşanan sorun daha sonra ise Devlet düzeyindeki hükümet krizi olarak tüm taraflar arasında sorun çıktı. Federasyon hükümetinin kurulması çeşitli zorlamalara rağmen ancak beş buçuk ayda kurulurken, merkezi hükümetin kurulması ise on altı ayı buldu.

3.2.2.1. Boşnak-Hırvat Federasyon Hükümet Krizi

Boşnak Hırvat Federasyon krizinde yaşanan sorunda daha çok federasyon hükümetinde yer almayan merkez Hırvat partileri olan HDZ ve HDZ1990 ile SDP ve diğer Hırvat partileri arasında olmuştur. Diğer taraftan sorunun çözümüne katkı sunmak isteyen YT ve AB Bosna Hersek Özel Temsilcisi Inzko’nun hükümetin kurulmasına yönelik müdahaleleri ülkede daha farklı krize yol açmıştır. O dönem de Yüksek Temsilci aynı zamanda Avrupa Birliği Bosna Hersek Temsilciliğini Birlikte yürütüyordu. HDZ ve HDZ 1990’nın sert tepkisine neden olurken bu partiler tarafından krizi derinleştirmekle itham edilmiştir. Diğer taraftan BSC’nin yeni kadostra yasasını iptal eden YT ve AB Bosna Hersek Özel Temsilcisi Inzko, BSC’nin tepkilerini üzerine çekmişti. Diğer AB akörleri ise, Miroslav Lajcak (Batı Balkanlar, Doğu Ortaklığı ve Rusya ile İlişkilerden Sorumlu), AB Dış Politika Sorumlusu Catherine Ashton, 23 Şubat 2011 gecesi Saraybosna’ya gelerek 24 Şubat 2011 günü Bosna Dönem Başkanlığı mensuplarıyla görüşmelerde bulundu. Ardından ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı James Steinberg, başta Zlatko Lagumdžija, Sulejman Tihic, Milorad Dodik ve Dragan Cović olmak üzere Bosna Dönem

³⁶⁰ Valerie Hopkins, “Bosnia Marks One Year Without New Gov’t”, <https://balkaninsight.com>, Sarajevo 3.10.2011 (Erişim Tarihi: 12.2.2019).

Başkanlığı üyeleri ve üst düzey siyasi liderlerle görüşmek üzere 26 Şubat'ta Bosna'yı ziyaret etti. ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı James Steinberg, Merkel/ Almanya bu krizde etkili rol aldılar. AB vatandaşlık krizine göre nispeten bu krizde çok daha görünür olmuştur. YT ve AB Bosna Hersek Özel Temsilciliği hem merkez Hırvat partileri HDZ BiH ve HDZ 1990 Hem de BSC'nin tepkilerini çeken ve süreç içerisinde oldukça yıpratılan kurum olmuştur. Ancak vatandaşlık krizi, ile tekrar bir miktar ağırlığı görünse de Bonn yetkilerini kullanma konusunda bu süreçten sonra ciddi çekince koymuştur. Bu entite hükümet koalisyonunda Merkez Seçim Komisyonunun kararını Bonn yetkilerini kullanarak askıya alması en önemli etken olmuştur.

BHF'deki Bosnalı siyasetçiler arasında ilk kriz meclis oturumunun tarihi konusunda oldu. Ülkenin 3 Ekim 2010 genel seçimlerinden dört ay geçmesine rağmen taraflar Devlet Parlamentosunun Temsilciler Meclisinin çalışmalarına devam etmesi için ortaya bir tarih koyamadılar. Sonuçta Boşnak-Hırvat Federasyonunu oluşturan entite uzun süre siyasi bölünmelerle sarsıldı. Daha sonrasında ise Mart 2011'de, Federasyon parlamentosu SDP liderliğindeki yeni bir Federasyon hükümetini onayladı. HSP gibi oldukça küçük Hırvat partileri federasyon entite hükümetinde yer alsa da HDZ ve HDZ 1990 gibi Hırvatlar üzerinden ağırlığı olan bu partiler yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle koalisyona dâhil edilmedi. Bu iki parti entite hükümeti kurulduktan sonra sürekli olarak hükümetin yasadışı olarak kurulduğuna vurgu yaptılar. Aynı zamanda onların entite koalisyonu dışında kalmaları daha ayrılıkçı sert dil kullanmalarına yol açtı. Bu da BH'in mevcut gergin siyasi ortamını daha da gerdi ve yeni krizlere kapı araladı. Merkez Seçim Komisyonu'ndan (CEC) konuyla ilgili bir karar vermelerini istediler. Komisyon hükümetin yasadışı olduğuna karar verdi, ancak Yüksek Temsilci, yeni hükümetin çalışmaya devam etmesine izin vererek Merkez Seçim Komisyonu'nun kararını iptal etti. Yasallığı ile ilgili endişelere ek olarak, HDZ ve HDZ 1990 SDP'nin Hırvat haklarını ihlal ettiklerini öne sürerek hükümeti meşru görmediler. Seçimlerde en

fazla Hırvat oyu alan üye olmadıklarından, Hırvat çıkarlarını temsil etmediğini iddia ettiler.³⁶¹

Bosna Parlamentosu'nun 42 sandalyeli Temsilciler Meclisi'nde sandalye kazanan 12 partinin liderleri, 30 Kasım 2010 yılında başlayan Temsilciler Meclisi'nin kurucu oturumunun ne zaman başlayacağı konusunda ayrılığa düştüler. Meclisin geçici konuşmacısı, Adnan Bašić, iki saatlik toplantıdan sonra yaptığı açıklamada *"Oturumun başlaması için bir anlaşmaya varılmadı. Bu yüzden parti liderlerinin kendi aralarında bir uzlaşmaya varıncaya kadar, bir başka danışma toplantısını toplamamaya karar verdim."* Açıklamasını yaptı. Bašić, önde gelen iki Bosnalı Hırvat partisinin, Hırvat Demokratik Birliği, HDZ ve HDZ 1990'nın hükümetin gelecekteki rolünü ve parlamentonun çalışmalarına devam etme konusunda bir anlaşmayı engellediğini söyledi. Toplantıya katılan bazı partiler, iki HDZ partisini hükümette görmek istediyseler de bazıları katılımlarını desteklemedi. Bašić, "BSC'den temsilciler, iki HDZ partisinin hükümete katılımını desteklemekle birlikte *"Sosyal Demokrat Parti (SDP) bloğu etrafında bir grup bunu kabul etmiyor."* dedi. SDP, önde gelen Boşnak Partisi, Demokratik Eylem Partisi, SDA ve iki küçük Bosnalı Hırvat Partisi, Hırvat Haklar Partisi, HSP ve Halkların Refahı İçin Çalışma Partisi, NSRZB ile bir blok oluşturdu. Blok, başta Bosna-Hersek Federasyonu olmak üzere Bosna'nın iki entitesinde bir hükümet kurmaya hazır olduğunu ve devlet düzeyindeki hükümetin kurulmasına katkı sunacağını ifade etti. Ancak önde gelen iki Bosnalı Hırvat Partisi HDZ ve HDZ 1990 bu plana direnç gösterdi. Liderler, SDP liderliğindeki bloğun onları iki küçük Hırvat Partisi lehine iktidardan dışlayacağına dair şikâyetlerde bulundu.³⁶²

O dönemde Batı Balkanlar, Doğu Ortaklığı ve Rusya ile ilişkilerden Sorumlu, Miroslav Lajčák, AB Dış Politika Sorumlusu Catherine Ashton, 23 Şubat 2011 gecesi Saraybosna'ya gelerek 24 Şubat 2011 günü Bosna Dönem Başkanlığı mensuplarıyla görüşmelerde bulundu. Birçok gözlemci yaptığı değerlendirmede

³⁶¹ Steven Woehrel, "Bosnia and Herzegovina: Current Issues and U.S. Policy" <https://fas.org/sgp/crs/row/R40479.pdf>, 24.6.2013, s.5 (Erişim Tarihi: 12.2.2019).

³⁶² Zdravko Ljubas, "Bosnian Parties Stay Deadlocked over Parliament", February 11, 2011, sarajevo, <https://balkaninsight.com/2011/02/11/bosnian-parties-still-without-compromise/> (Erişim Tarihi: 12.4.2019).

yapılan ziyaretin Lajčák'ın Bosna ve Hersek'teki hükümetlerin oluşumuna dair yeni bir müzakere turuna ikna etmek için geldiğine dair değerlendirmelerde bulundu. Ziyaretin görünen amacı toplantılarda AB ile bütünleşme ile ilgili reformları ve AB Bosna delegasyonu başkanının gelecekteki statüsünü tartışmak amacıyla yapıldığına dikkat çektiler. Yeni görevinin yanında aynı zamanda Bosna ve Hersek'in eski Yüksek Temsilcisi ve ABÖT olan Lajčák, Batı Balkanlar, Doğu Ortaklığı ve Rusya ile ilişkilerden sorumlu AB'nin o dönemde kurduğu diplomatlık makamı için bir delege olarak Bosna'ya gelmesi tecrübelerinden yararlanmak olarak değerlendirildi. Saraybosna, Slovak Diplomat aynı zamanda siyasi partilerin liderleriyle Sosyal Demokrat Parti, SDP, Demokratik Eylem Partisi, SDA, Hırvat Demokrat Birliği, HDZ BH, Hırvat Demokrat Birliği 1990, HDZ 1990 ve Daha İyi Bir Gelecek İçin İttifak, SBBİH ile de görüşmelerde bulundu. 25 Şubat'ta ise Lajčák, Banja Luka'da, Bağımsız sosyal Demokratlar İttifakı SNSD ve Sırp Demokrat Partisi SDS'deki çoğunlukla Bosna Sırp partilerinin liderleriyle bir araya geldi. Lajčák'ın ziyareti, ABD ve Avrupa Birliği tarafından Bosna'yı ülke seçimlerinden beş ay sonra hükümet kurma çabalarının bir parçası olarak görüldü. AB Dış Politika Sorumlusu Catherine Ashton daha sonra ki, günlerde yaptığı açıklamada, AB'nin ülkedeki varlığını güçlendirme olasılığı tartışılırken ve AB ile bütünleşme konusunda reformları hızlandırılması için yeni bir strateji taslağı hazırladığını açıkladı.³⁶³

Ardından ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı James Steinberg, başta Zlatko Lagumdžija, Sulejman Tihić, Milorad Dodik ve Dragan Čović olmak üzere Bosna Dönem Başkanlığı üyeleri ve üst düzey siyasi liderlerle görüşmek üzere 26 Şubat'ta Bosna'yı ziyaret etti. Steinberg'in bu ziyareti, ABD ve Avrupa Birliği tarafından Bosna'nın ülke seçimlerinden beş ay geçmesine rağmen halen hükümet kurulmamasından dolayı kurulmasına yönelik çabalarını göstermekteydi. Uluslararası yetkililer ABD, AB ve onların etkisindeki örgütler, Sarayova ve Banja Luka'da; 2010 Ekim'inde yapılan seçimlerden beri ülkeyi bataklığa sokan en yeni tıkanıklığın çözümüne yardım edebilecek güçler olarak görüldü. Saraybosna diplomatın yaptığı açıklamalara göre, ABD yönetimi, Almanya Başbakanı Angela

³⁶³ Eldin Hadzovic, "EU's Lajcak Heads to Bosnia as Deadlock Drags On", 23.2.2011 <https://balkaninsight.com>, Sarajevo, (Erişim Tarihi: 12.2.2019).

Merkel ve AB Bosna ile ilgili tutumlarının üzerinde anlaşmaya vardıklarını ve durumu ilerletmeye yardımcı olmaya kararlı olduklarını belirtti.³⁶⁴ 25 Şubat 2011 tarihinde Lajčák, Bosnalı Sırp liderlerle görüştü. AB Elçisi Miroslav Lajčák, Bosnalı Sırp liderlerle yeni bir merkezi hükümet kurulması için oldukça zorlu bir toplantı yaptı. Bosnalı Sırp'lardan, Bosna devlet Parlamentosu'nun bir üyesi olan Lazar Prodanović, yaptığı açıklamada, AB'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Dairesi Başkanı Miroslav Lajčák'ın, Bosna'nın parçalanmış partilerini yeni bir devlet hükümeti kurma konusunda uzlaşmaya zorlamak için yürüttüğü girişimlere karşı olmadıklarını ifade etti. Rusya, Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Dairesi Başkanı Miroslav Lajčák 25 Şubat 2011 tarihinde Saraybosna'da Bosna Devlet Başkanlığı ve siyasi liderler mensuplarıyla bir araya geldi.

(Sırp Partisi) SNSD üyesi Provanović, Lajčák ile ilgili olarak *"Bosna ve Hersek'teki durumu hem de tüm bölgede iyi bilir, bu nedenle yüksek beklentilerim var."* diyerek açıklamalarda bulundu. YT ve ABBHÖT Valentin Inzko ise BSC'de sertlik yanlısı Sırp liderleri tarafından yapılan ağır hakaretlerin hedefi oldu. Son anlaşmazlık, 22 Şubat'ta BSC Ulusal Meclisinin, Inzko'nun geçersiz ilan ettiği yeni bir Tapu ve Kadastro Yasasını kabul etmesiyle birlikte ortaya çıkmıştı. Prodanović, YT ve ABBHÖT'nin yasaları dayatmaya veya ortadan kaldırmaya hakkı olmadığını söyledi. Fakat Inzko, Kadastro yasasının askıya alınma ile ilgili olmadığını ifade etti. *"Ocak ayında BSC için devlet mülkiyetine ilişkin bir karar alındığını ve bu nedenle yasayı askıya aldık."* İfadelerini kullandı. Inzko, *"Sorun Anayasa Mahkemesine devredildi ve onların kararını bekleyeceğiz."* diye ekledi. Buna karşılık, SNSD Başkanı ve Bosnalı Sırp Cumhurbaşkanı Dodik, *"Kadastro, Bosna ve Hersek'in değil, BSC'nin yetki alanına giriyor ve Yüksek Temsilci bu konuda müdahale hakkına sahip değil."* dedi.³⁶⁵

Hükümet krizini çözmek için AB gibi etkili olan diğer bir aktör olan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı yakın tarihlerde Bosna'ya ziyarette bulundu. Siyasi liderler ülkedeki siyasi krizi çözmek için uzlaşma sağlanması konusunda oldukça çaba sarf ettiler. Ziyareti sırasında, dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı James

³⁶⁴ Hadzovic, "agy".

³⁶⁵ Eldin Hadzovic, "Lajčák to Face Down Bosnian Serb Leaders", <https://balkaninsight.com>, 25.2.2011 (Erişim Tarihi: 12.2.2019).

Steinberg, ülkedeki mevcut siyasi kilitlenmeyi çözmek Bosnalı liderlerin elinde olduğunu vurguladı, Washington'un Bosna'da hükümetlerin oluşturulması için belirli bir plan veya önerinin olmadığını dair birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Fakat aynı hafta içinde 4 Mart 2011 tarihinde düzenlenen basın toplantısında Bosna Cumhurbaşkanlığı üyeleri ve siyasi partilerin başkanları ile bir araya gelen Steinberg, seçimlerden yaklaşık beş ay sonra hükümetlerin kurulamaması konusunda ABD'nin endişelerini dile getirdi. Ziyareti sırasında, Steinberg Bosna-Hersek Hırvat demokratik Birliği lideri Dragan Čović dâhil olmak üzere çeşitli politikacılar ile görüştü; HDZ 1990 lideri, Božo Ljubić, Demokratik Eylem Partisi Başkanı Sulejman Tihić ve Sosyal Demokrat Parti lideri, SDP'den Zlatko Lagumdžija. Sosyal Demokratlar Başkanı Zlatko Lagumdžija, Steinberg ile yaptığı konuşmada federasyon hükümetinin uzun süre önce kurulmasını beklediğini söyledi. Federasyon bütçeyi Mart ayı sonuna kadar kabul edememesi durumunda entite başkanı ve entite meclisini feshederek, erken seçim çağrısında bulunma ihtimali ortaya çıksa da Lagumdžija'da buna izin veremeyeceklerini ifade etti.³⁶⁶

Bu şekilde Hırvat-Boşnak federasyonundaki hükümet oluşumu ile ilgili kriz BSC'ni yargı referandumu ile ilgili girişimini cesaretlendirirken devlet düzeyinde merkezi hükümetin kurulması konusunda da daha da krize sürükleyen tavır sergilemesine neden oldu.

Boşnak-Hırvat Federasyonu Parlamento Üst Meclisin kurucu oturumu daha önceden 10 Mart'ta yapılacağı ilan edilse de, Boşnak-Hırvat entitesinin parlamentosunda çoğunlukta olan dört parti, Bosna Hersek federasyonun Halklar Meclisi'ndeki kurucu oturumu yedi gün daha erteledi. Bu kısıtlı zaman da geriye kalan kantonlardan delegelerin seçilmesi ümit edilerek bu şekilde Halklar Meclisi'nin tamamlanması amaçlandığı dile getirildi.³⁶⁷ Taraflar ortak yaptıkları açıklamalarda. Sosyal Demokrat Parti (SDP), Demokratik Eylem Partisi (SDA), Hırvatların Hakları Partisi (HSP) ve Halkların Refahı İçin Çalışma Partisi (NSRZB) etrafında dört parti toplandı. Bir kez daha Bosna'nın en geniş Hırvat partileri olan

³⁶⁶ Eldin Hadzovic "Top US Official Pushes Bosnians to Solve Deadlock" , <https://balkaninsight.com>, Sarajevo, 28.2.2011 (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

³⁶⁷ A.y. "Bosnia Federation Government On Hold Again" Sarajevo, 9.3.2011 <https://balkaninsight.com>, (Erişim Tarihi: 12.4.2019).

HDZ ve HDZ 1990'a çağırıda bulunularak kanton hükümetlerin oluşumundaki blokajı kaldırmaları ve Federasyon'un Halklar Meclisi'nin oluşumuna izin vermeleri istendi. *“Bütün Bosna halkı ve vatandaşlarına karşı eşitlik sağlanması için her iki HDZ parti temsilcilerinin bizimle birlikte çalışmaya davet ediyoruz”* denildi. Koalisyonu yakın kaynaklar gecikmenin sebebinin ABD Dışişleri Bakanlığı ve Avrupa Birliği'nin Halklar Meclisi'ne bütün kantonlardan gelen delegelerin seçilmesinden sonra oturum yapılması gerektiği konusunda gönderilen öneri mektubunun etkili olduğu belirtilmektedir.

Sosyal Demokratların lideri Zlatko Lagumdžija, daha önce Federasyonun Mart ayı sonuna kadar bir hükümet kurulacağına dair açıklamalarda bulundu. Fakat HDZ lideri Dragan Čović arasında bir anlaşmaya varılamadı. Bu merkez Hırvat partileri ise Sosyal Demokratlar ve onların koalisyon ortaklarının Halklar Meclisini oluşturamayacaklarını çünkü Bosna Merkez Seçim Komisyonu, Federasyon'daki on kantonun temsilcilerini Federasyon Parlamentosu'nu seçene kadar Halklar Meclisi'nin kurucu oturumunun düzenlenemeyeceğini savundu. Buna güvenerek bu merkez Hırvat partileri Federasyon'un hükümet koalisyonunda kendilerinin bütün Hırvatları temsilen Hırvat kontenjanındaki pozisyonları talep etti.

Esas olarak Boşnak-Hırvat Entitesi, SDP ve merkez Hırvat partileri; HDZ BiH ve HDZ 1990 arasındaki muhalefet nedeniyle Bosna'nın son genel seçimlerinden beri beş ay boyunca bir hükümete sahip olamadı. İki Hırvat partisi SDP'nin *“seçim koalisyon platform”*unu imzalamayı reddettiler. Fakat 2010 seçimlerinde Hırvatların ağırlıkta olduğu kantonları kazandıktan sonra hükümete katılma konusunda ısrarcı olurken diğer taraftan kendilerini Hırvatların tek temsilcisi olarak gördüklerinden orantısız taleplerde bulundular. SDP Başkanı Lagumdžija ve HDZ lideri Čović, 9 Mart 2011 tarihinde (Çarşamba günü) Saraybosna'da bir toplantı daha düzenledi, ancak ne Federasyon düzeyinde ne de devlet düzeyinde hükümetlerin oluşturulması konusunda anlaşamadılar.³⁶⁸

³⁶⁸ Eldin Hadzovic “Bosnia Federation Government On Hold Again” <https://balkaninsight.com>, Sarajevo, 3.3.2011 (Erişim Tarihi: 12.1.2019).

SDP, Federasyon hükümeti için 2011 Martı'nın sonunu son tarihi olarak belirledi. Sosyal Demokratlar, onlar Bosna'nın en geniş entitesi için bir hükümet ya Merkez Hırvat partileri ile ya da onlar olmadan kurulacağını söyledi. Bosna-Hersek Federasyonunda, bütçe ile birlikte, 2011 Mart ayı sonuna kadar bir hükümetin kurulmuş olacağına dair Sosyal Demokratlar Başkanı, SDP, Zlatko Lagumdžija, bu şekilde taahhüt niteliğinde açıklamada bulundu. Esas olarak Boşnak-Hırvat Entitesi, SDP ve ana Hırvat partileri, Hırvat demokratik Birliği BiH, HDZ BiH ve HDZ 1990 arasındaki ayrılık nedeniyle federasyon hükümet krizi uzun süre devam etti.³⁶⁹

Boşnak ve Hırvat partileri hükümet konusunda 15 Mart 2011 tarihi beklentileri artırsa da taraflar uzlaşmaya varamadılar. Hâlbuki Bosna'nın esas olarak Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun 15 Mart 2011 Salı gecesi yeni bir hükümetin ilan edilmesi beklenirken görüşmeler net bir sonuç çıkmadan sona erdi. 15 Martta YT'nin Ofisinde yaklaşık gün ortasında 4'te başlayan Boşnak ve Hırvat parti liderlerinin toplantısı saat 9'a kadar sürdü, yine de politikacılar bir hükümetin kurulduğuna dair bir açıklama yapamadılar.³⁷⁰

Ülkedeki genel seçimlerden beş ay sonra, YT ve ABBHÖT'nin aracılığı ile FBİH'de hükümet kurulması için esas olarak Boşnak Sosyal Demokrat Parti, SDP ve Demokratik Eylem Partisi, SDA liderleri, iki merkez Hırvat partileri ile anlaşmaya varmak için görüşmelerde bulundu. Hırvatistan Demokratik Birliği, HDZ ve HDZ 1990. Resmi olmayan açıklamalara göre tarafların yürütmedeki pozisyonların dağılımı üzerinde anlaşamadıkları. Yine de taraflar prensipte yeni hükümetin kurulmasında anlaştıklarını belirttiler. Parti danışmanları 15 Mart'taki (2011) toplantıda anlaşmaya vardığını fakat toplantının sonucunda net bir anlaşmaya varılamadığı için kamuoyuna herhangi bir açıklama yapılmadığını ifade ettiler. SDA Başkanı Sulejman Tihić, Salı günü partisinin uluslararası toplumun (Yüksek Temsilcinin) önerisini kabul ettiğini söyledi. Bu öneriye göre, Federal hükümetteki dört bakanlık pozisyonu Hırvat partilerinden HDZ bloğuna giderken, beşinci bakanlık ise Sosyal Demokratlar liderliğindeki platformda imzası olan Hırvat

³⁶⁹ Hadzovic "Bosnia: SDP Sets March Deadline For Federation Government" 4.3.2011 <https://balkaninsight.com>, Sarajevo, (Erişim Tarihi: 14.1.2019).

³⁷⁰ A.y. "Bosniak, Croat Parties Fail to Reach Agreement on Government" 16.3.2011, <http://www.balkaninsight.com>, Sarajevo, (Erişim Tarihi:10.2.2019).

partilerinden birine ayrılmıştı. SDP Başkanı Zlatko Lagumdžija, bir veya iki Bakanlık koltuğunun Partisi tarafından itiraz edilmeyeceğini ve asıl sorunun, iki HDZ partisinin hem Federasyon hem de Devlet Düzeyinde bütün Hırvat pozisyonlarını talep etmesidir. Lagumdžija, Uluslararası toplumun önerisi büyük ölçüde kabul edilebilir olarak değerlendirdi.³⁷¹

Hâlbuki, YT ve ABBHÖT Inzko, federasyon hükümetinin oluşturulmasında uzlaşma sağlanamayan (merkez Hırvat partileri olan) HDZ ile HDZ1990'a oldukça cazip olarak nitelendirilebilecek teklifte bulundular. Bu teklife göre Hırvat-Boşnak Federasyonunda Hırvatların kontenjanına ayrılan beş bakanlıktan 4'ünü verirken merkezi devlette de ise üç bakanlıktan 2'si teklif edilmesine rağmen kabul etmediler. İki parti de kendilerinin aldığı 165 binlik oya karşılık oldukça fazla bakanlık teklif edilmesine rağmen 60 bin oy alan diğer iki küçük Hırvat partisinin kalan iki bakanlığın verilmesine itiraz ettiler. Üstelik federasyonda Hırvatlara ayrılan kontenjanlardaki 5 bakanlığı, merkezi devlette ise 3'ünü almak için ısrarcı oldular. Ayrıca kendilerine federasyon başkanlığı ve merkezi devletin bakanlar kurulu başkanlığı ya da başbakanlığı diyebileceğimiz teklifte bulunmalarına rağmen bunu da kabul etmediler. Sorunun temelini oluşturan diğer seçimlerde de sorun olarak merkez Hırvat Partileri tarafından sunulan Hırvat asıllı liderin Boşnakların bir kısmından oy almış olmasıdır. 2011 genel seçimlerinde Komšić'in seçilmesinde Boşnak oylarının da etkisinin olması Başkanlık Konseyi'nde Boşnakların sanki iki temsilcisi varmış gibi bir algı ortaya çıkarıldı. Bu anlayışla hareket eden HDZ ve HDZ 1990 bütün Hırvat kontenjanlarına kendileri talip oldular. Üstelik diğer oy alan Hırvat partilerinin aldığı oyları göz önünde bulundurmadan bunu yaptılar. Öyle ki birçok Hırvat siyasetçinin halen gündemde tuttuğu BSC'deki gibi Hırvat toplumunun sadece Hırvat adaylara oy atmasını sağlayacak bir formülün bulunması gerektiği konusunda da talepte bulunmaktadır.³⁷²

HDZ lideri Dragan Čović, gazetecilere yaptığı açıklamada, partisinin mümkün olan en kısa sürede hükümeti oluşturmak için her şeyi yapacağını söyledi. *“Ancak, anayasa tarafından Hırvatlar'a ait tüm pozisyonları güvence altına almak için ısrar*

³⁷¹ Agy, agm.

³⁷² Karan, “agm”.

etmeliyiz” dedi. HDZ 1990 Başkanı Bozo Ljubic, “bir sonraki toplantıda, bildiğim tek şey, Hırvat halkının haysiyetiyle ticaret yapılmayacağıdır” dedi. 15 Mart 2011 tarihinde AB Dış Politika Şefi Catherine Ashton,

“Bosna-Hersek'teki hükümet oluşumunda ve özellikle Federasyondaki durum hakkında süreçteki aksaklıkların devam etmesinden endişe duyuyoruz... İlgili her tarafın önceliklerine saygı duyan bir çözüme ulaşılabilir.” ³⁷³ İfadelerini kullandı.

SDP'nin 15 Mart 2011 tarihinde Salı günü yaptığı açıklamaya göre 17 Mart 2011 tarihinde Perşembe günü federasyonun temsilciler meclisinde kurucu oturum yapılması kararlaştırılmıştır. Fakat bütün kantonların temsilcilerini göndermediği için hükümet kurulmasının tartışmalı olacağına dikkat çekildi. Bosna Merkez Seçim Komisyonu, Federasyondaki on kantonun temsilcilerini Federasyon Parlamentosu'nu seçene kadar bu açılış oturumunun düzenlenemeyeceği konusunda ısrarcı tavırlarını sürdürdüler.³⁷⁴ Sosyal Demokratların lideri Zlatko Lagumdžija ve hem HDZ liderleri arasındaki anlaşmazlık, beş aydan fazla süren Federasyonda siyasi bir kriz yarattı

SDP, her partinin çoğundan en fazla oyu alırken, iki Hırvat Partisi Federasyon'un çoğunlukla Hırvat bölgelerinde kazandı. HDZ ve HDZ 1990, çoğunluk Hırvat kantonlarındaki kazançlarını gerekçe göstererek hükümete katılmakta ısrar etmesine rağmen, SDP koalisyonunun hükümet kurulmasıyla ilgili “platforma” dâhil olmayı da reddettiler. Sonuç olarak, Sosyal Demokratlar ve koalisyon ortakları Temsilciler Meclisi'ni oluşturamadı, çünkü Hırvat partileri Federasyonda on kantonunun dördünde oyların çoğunu kazandıklarından hükümetlerin oluşumunu engelledi. Hâlbuki BSC'de hükümet kurulurken Federasyon hükümetin kurulması gerçekleştirilemedi.³⁷⁵

Bu şekilde federasyon hükümeti Sosyal Demokrat Parti (SDP) ile Boşnakların en büyük partisi SDA ve Hırvat partiler HSP ile NSRZB'nin koalisyonuyla kurulmuş oldu. Başbakan SDP den Nermin Nikšić Başbakan

³⁷³ Hadzovic, “agm”.

³⁷⁴ “agm”.

³⁷⁵ Agy, “agm”.

Yardımcılığına ise Hırvat Yerko İvanković Liyanović getirildi.³⁷⁶ Sistemin bu karmaşıklığı ve çelişkisi içerisinde ortaya çıkan uzun müzakere süreçlerinden ve uluslararası baskılar sonucunda siyasi kriz çözülmüş gibi görünse de yeni krizlere neden olacak federasyon hükümetinin kurulmasını sağladı. 17 Mart 2011’de kurulan federasyon hükümeti ve bakanların isimleri resmi gazetede yayınlandı.³⁷⁷ 17 Mart 2011’de ise Bosna’nın sosyal Demokratları, onları protesto etmekle tehdit eden merkez Hırvat partileri olmadan Federasyon hükümetinin resmi oluşumunu başlattı.

Oldukça tartışmalı tutum olarak değerlendirilen Bosna Federasyon’un Halklar Meclisi’nin oturumu 17 Mart’ta Sosyal Demokratlar ve onların ortakları ile birlikte merkez Hırvat partileri olmadan yapıldı. Oturumda, temelde Boşnak-Hırvat federasyonunun otuz üç üyesi yemin ederek entite hükümetinin oluşunun ilk adımını gerçekleştirdiler. Meclis elli sekiz üyeden oluşmaktadır. Temsilciler, Hırvatların çoğunlukta olduğu belirtilen kantonlardan gelmektedir. Hırvat demokratik Birliği, HDZ ve HDZ 1990, iki etkin Hırvat Partisi, 17 Mart 2011 Perşembe günü oturumuna katılmadı. Partiler, tüm kantonların temsilcilerini seçene kadar kurucu oturumun düzenlenemeyeceğini söyleyen ülkenin Merkez Seçim Komisyonu’na itirazda bulundular. Ülkenin Merkez Seçim Komisyonu yaptığı açıklamada oturumun yasallığını değil, sadece temsilcilerin görevini yerine getirip getirmediğine karar verdiğine değindi. Bu arada o dönemde iktidarda olan Federasyon’un görevdeki devlet başkanı HDZ’den Borjana Kristo oturumun “*yasadışı*” olduğu için Temsilciler Meclisi başkanına karşı cezai suçlamalar yapma girişiminde bulundu. Yeni hükümetin oluşturulması üzerine, esas olarak Sosyal demokratlar ve onların koalisyon ortakları ile temel Hırvat partileri arasında aylarca süren siyasi çekişmelerden sonra meclis oturumunun yapılmasına karar verilmiştir. Haftalarca yapılan görüşmelerden sonra 16 Mart 2011 Çarşamba gecesi hükümet oluşturulması için yapılan müzakereler de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İki temel partinin temsilcileri, Anayasa tarafından Hırvatlar için belirlenen hükümet pozisyonlarının dağılmasından memnun değildi. HDZ’nin lideri Dragan Čović, yaptığı açıklamada

³⁷⁶ Haksöz “Bosna’da Hükümet Kuruldu” <https://www.haksozhaber.net,19.3.2011> (Erişim Tarihi: 12.2.2019).

³⁷⁷ Fbihvlada “Constituting of the Government of the Federation of Bosnia And Herzegovina” http://www.fbihvlada.gov.ba/english/index_2011-2015.php (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

eğer devlet konseyi bakanlığından üç ve federasyon hükümetinin 17 bakanlığından beş bakanlık alamıyorsa bizim görüşümüz HDZ BiH ve HDZ 1990 böyle hükümete katılmama yönündedir, ifadelerini kullandı.³⁷⁸

HDZ 1990 Genel Başkanı Bozo Ljubić, Hırvat partilerini Federasyon hükümetinin dışında bırakılmaları erken seçimler de dâhil olmak üzere ciddi sonuçlar doğuracağı konusunda uyardı. HDZ partileri Hırvatların çoğunluğunu oluşturduğu kantonlardan gelen temsilcilerini göndermeyerek, meclis oturumunu bloka etmekle tehdit etti (genelde tek kimlikli olan yerler daha radikal, karma nüfusun olduğu yerler ise, daha uzlaşmacı farklı kültürlere açık hükümet oluşumuna karşı çıkan temsilciler kantonlarda çoğunluğu oluşturan Hırvat temsilcileri çok daha uzlaşmaz tutum sergilediler). Bu arada, 3,000 den fazla öğrenci, savaş gazileri ve vatandaşlar olayı Mostar'da protesto etti. Ardından Mostar Üniversitesi Öğrenci Birliği ve Hırvat Siyaset Bilimi öğrencileri forumu tarafından düzenlenen protestolar Siroki Brijeg, Vitez, Orasje, Zepce ve Livno'da da gerçekleştirildi. Göstericiler taşıdıkları afişlerde *"artık bitti!", "Bosna bizim vatanımız", "eşitlik taahhüdü"*³⁷⁹ yazılı pankartlar taşıyarak kendilerinin de muhatap alınmaları gerektiği ve kendilerine rağmen hükümet oluşumu ile ilgili adımların başarısızlıkla sonuçlanacağını ifade ettiler.

Bu şekilde temel Hırvat partileri federasyon hükümetini yasadışı ilan ederek kınadı.³⁸⁰ Federasyon'un aylardan beri süren hükümet krizini hafifletmesi planlanırken aksine yeni krizlere neden oldu. 3 Ekim 2011 genel seçimlerde en iyi sonucu elde eden Sosyal Demokrat Parti, SDP liderliğindeki koalisyon, SDP'nin Nermin Niksic'i başbakan olarak tayin etti. Entitenin yeni cumhurbaşkanı Živko Budimir, Hırvat Hakları Partisi, HSP, SDP liderliğindeki bloğa ait küçük bir sağcı Hırvat Partisi. Boşnak, Demokratik Eylem Partisi Mirsad Kebo, SDA'dan ve SDP'den Svetozar Pudarić Başkanı Yardımcısı olarak atandı. Federasyonun üst meclisi olan Temsilciler Meclisi'ndeki 58'inin sadece 33'ü, yemin etti. Oturum, SDP bloğu ile merkez Hırvat partileri arasında yeni hükümetin oluşumu üzerinde aylar

³⁷⁸ Hadzovic, "Bosnia's Federation Moves to Form Government" 17.3.2011, <https://balkaninsight.com>, Sarajevo, (Erişim Tarihi: 10.2.2019).

³⁷⁹ Agy.

³⁸⁰ Hadzovic "New Gov't Fails To Ease Bosnia Federation Crisis" 18.3.2011, <https://balkaninsight.com>, Sarajevo, (Erişim Tarihi: 10.2.2019).

sürecek olan siyasi çekişmeler izledi. HDZ ve HDZ 1990, yeni hükümete katılma konusunda SDP bloğuyla görüştü ancak hükümet pozisyonlarının dağılımında anlaşmaları mümkün olmadı. Uzmanlar ve politikacılar, krizin Federasyonda bitmediğini hatta yeni krizlere yol açacağını söyledi. HDZ'nin lideri Dragan Čović, Hırvat belediyelerinin ve kantonlarının yeni hükümeti kabul etmeyeceğini söyledi. Federasyonda oluşturulan yeni otoritenin yasadışı ve anayasaya aykırı olduğunu söyledi. Čović yaptığı açıklamada *“Mevcut kriz, yeni seçimlere ve Hırvatların eşitliğini sağlayacak anayasal reformlara neden olacak”* dedi.³⁸¹

21 Mart 2011 tarihinde Merkez Seçim Kurulu (CEC) mesele hakkında bilgi vermesi için parlamentodan talepte bulundu. Merkez Seçim Kurulu, federasyon hükümetinin kurulduğu hafta aldığı kararlar ve çıkardığı kanunların kendi denetimi altında olmadığı (bununla ilgi olarak komisyonun altı üyesi lehte bir üyesi karşı oy kullandı.) ancak federasyon hükümetin seçtiği cumhurbaşkanı ve yardımcılarının seçilme sürecinin kendi denetimleri altında olduğunu belirtti. Bu arada, Sosyal Demokrat Parti (SDP) liderliğindeki iktidar koalisyonu, merkez seçim komisyonun Bosna-Hersek Federasyonun yürütme ve yasama yetkilerinin oluşum sürecini sorgulamaktan sorumlu olmadığını söyleyen ortak bir bildiri yayınladı. Partiler,

“Seçimin Anayasa ve yasaya uygun olarak yapılıp yapılmadığına karar vermek için Merkez Seçim Kurulu (CEC) nun anayasal veya yasalar içerisinde seçimlerin anayasaya ve hukuka uygun yapılıp yapılmadığına karar verme hakkına sahip değildir. Bu Anayasa Mahkemesinin münhasır yargı alanıdır” dediler.³⁸²

Böylece federasyon hükümeti 17 Mart 2011 tarihinde; beş buçuk aylık siyasi kilitlenme, SDP ve yeni bir hükümetin oluşumu üzerindeki merkez Hırvat partileri tarafından yönetilen blok arasındaki siyasi çekişmeler sonrasında kuruldu.³⁸³ Ardından koalisyona dâhil olmayan ana Hırvat partileri ilk tepki olarak federasyon hükümetini *“yasadışı”* olarak gördüklerinden Hırvatların çoğunlukta olduğu kanton ve belediyelerde ulusal meclis oluşturma girişiminde bulundular. Aynı zamanda bu girişimi Bosnalı Sırplar da destekledi. HDZ lideri Dragan Čović ve HDZ 1990

³⁸¹ Agy, agm.

³⁸² Hadzovic “Croat Parties Challenge Bosnia’s Federation Government”, **Balkan Insight**, 21.3.2011, Sarajevo, (Erişim Tarihi:2.3.2019).

³⁸³ A.g.y.

Boşnak-Hırvat entitesinin oluşturduğu hükümeti kınayarak “*yasadışı*” olduklarını söyleyerek hükümete itaat etmeyeceklerini ve Hırvat muhalefetine rağmen kabine oluşturulmasını hayal kırıklığı olarak değerlendirerek şu ifadeleri kullandı. “*HDZ; SDP ve SDA ile devlet düzeyinde bir koalisyon oluşturmayacak, çünkü tüm bunlardan sonra onlarla konuşmak mantıklı değil*”.³⁸⁴ Gerçekten de HDZ’ siz federasyon hükümeti çok zor işlemiş kısa bir süre sonrada tıkanmıştır.

Ulusal meclis girişimi için toplanan HDZ ve HDZ 1990, Parti Başkanı Božo Ljubić “*Bu Federasyon hükümeti Bosnalı Hırvatlar tarafından tanınmayacak ve anayasayı, yasaları, halkların eşitliğini ve Bosna-Hersek’in geleceğini önemseyen herkes tarafından tanınmamalıdır.*” ifadelerini kullanarak tepkisini dile getirdi. Ljubić, uluslararası medeni ve siyasi haklar sözleşmesi, özellikle de kendi kaderini tayin etme hakkını ele alan madde de dâhil olmak üzere Anayasa ve uluslararası sözleşmelere uygun olarak mevcut tüm araçları kullanmak zorundadır. Dodik, birlikte devlet organlarını oluşturma imkânı genel seçimlerden sonra daha da zor hale geldiğini söyleyerek Hırvat girişimini destekledi.³⁸⁵ Genel seçimlerde sonra beş ayı aşan süre geçtikten sonra temel Hırvat partilerin muhalefetine rağmen 17 Mart’ta Federasyon Hükümeti oluşturulmuştur.

Hırvat-Boşnak Entitesi, hükümetin oluşturulması ve bütçenin geçmesi için önemli derecede baskı altında kalmıştır. YT ve ABBHÖT entite için almış olduğu geçici finansman kararının sona ermesinden önce bütçe 31 Mart’a kadar yürürlüğe geçmesi gerekiyordu. Entitenin hükümeti iki merkez Hırvat partisi olan Hırvat Demokratik Birliği, HDZ ve HDZ 1990 olmadan oluşturularak, on kantonun üçündeki temsilcileri Halklar Meclisi’nin dışında kaldı. Bosna’nın Merkez Seçim Komisyonu (CEC), hükümetin oluşumu hakkında aldığı şikâyetleri gözden geçirmek için 24 Mart 2011’de oturum açıtsa da net bir karara ulaşmaları mümkün olmadı.³⁸⁶

24 Mart 2011 tarihinde Merkez Seçim Kurulu (CEC), acil bir toplantıda, 17 Mart’ta Federasyonun üst meclisi olan, Halklar Meclisi’nin oluşumu için

³⁸⁴ Hadzovic “Bosnian Croats to Form National Assembly” 22.3.2011, Sarajevo , <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi:12.3.2019).

³⁸⁵ Agy, agm

³⁸⁶ Agy, agm.

gerekliliklerin karşılanmadığını belirledi, çünkü on Federasyon kantonundan delegelerin atanması tamamlanmadı.³⁸⁷ Böylece 24 Mart oturumunda CEC, hükümetin ve (Federasyonun üst meclisi olan Halklar Meclisinin) parlamentonun oluşumunu sorunlu olduğu gerekçesiyle federasyon başkanlarının ve başkan yardımcılarının seçimini “yasadışı” kabul ederek iptal etme kararı aldı. Bosna-Hersek, Bosnalı Hırvat ve Bosnalı Sırp liderleri 25 Mart'ta (2011) Mostar şehrinde bir araya gelmesinden sonra, BH Federasyonu'nda hükümet kurulmasından sonra siyasi gerginlik daha da tırmandı.³⁸⁸ Ülke daha çok BSC'nin krizleri ile bilinirken artık merkez Hırvat partileri bu şekilde BSC gibi krize hizmet eden taraf olarak ülkenin siyasi çıkmazına katkıda bulunmuştur.

Söz konusu kantonların (Kanton 2/Posavina Kantonu-13, Kanton 8/Batı Hersek Kantonu-13, Kanton 10/Livno Kantonu-11, Kanton 7/Hersek Neratva Kantonu-10) çoğunluğunu elinde tutan iki ana Hırvat Partisi, Hırvat demokratik Birliği, HDZ ve HDZ 1990, SDP bloğu ile hükümetin oluşumu konusunda anlaşmaya varamadıkları için Halklar Meclisine, temsilciler göndermedi. Merkez seçim kurulunun kararının nihai olmadığı bildirildi. Komisyon sözcüsü yaptığı açıklamada, Bosna Devlet Mahkemesi'nin 4 Nisan 2011 tarihine kadar nihai karara ulaşması ve temyiz için zaman vermesi talebinde bulunuldu. Yeni atanan Başbakan Nermin Niksic'in başkanlığındaki Federasyon hükümeti, 1.699 milyar KM (yaklaşık 850 milyon€) için önerilen yıllık bütçeyi kabul etti ve parlamentoya gönderdi. Federasyonun Cumhurbaşkanı ve Başkan Yardımcısı seçilen taraflar arasında SDP ve diğeri bir çoğunlukla Boşnak grubu, Demokratik Eylem Partisi, SDA, iki küçük Hırvat Partisi; Hırvat hakları Partisi, HSP ve Halkların Refahı İçin Çalışma Partisi, NSRZB yer alıyordu. 17 Mart'ta Temsilciler Meclisi oturumunda taraflar, HSP'den Zivko Budimir'i Federasyon Başkanı olarak seçti. SDP'den Svetozar Pudaric ve SDA'dan Mirsad Kebo başkan yardımcısı olarak seçildi.³⁸⁹ BH Federasyonunda hükümet kurulması gerek oluşum sürecinde gerek federasyon hükümeti oluştuktan sonra siyasi gerilim sürekli canlı kaldı. Federasyon hükümetinin

³⁸⁷ Hadzovic “Election of Bosnia Federation Leaders Deemed Illegal” 25. 3. 2011, Sarajevo, <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 12.4.2019).

³⁸⁸ Stratfor “Escalating Ethnic Tensions in Bosnia-Herzegovina” 3.4.2011 <https://worldview.stratfor.com> (Erişim Tarihi: 10.1.2019).

³⁸⁹ Hadzovic, agm

kurulmasından bir hafta sonra, Merkez Seçim Komisyon'un (CEC), aldığı karar devlet başkanını seçip hükümeti onaylaması beklenen Halk Meclisi'nin uygun bir şekilde oluşturulmadığına ve dolayısıyla da Başkanlık seçimlerinin hükümsüz ve geçersiz kıldı. 27 Mart'ta YT ve ABBHÖT Federasyon'daki otorite oluşumunu iptal eden Merkez Seçim Kurulu'nun kararını askıya aldı.³⁹⁰ YT ve ABBHÖT yaptığı açıklamada cumhurbaşkanının seçilmesi, başbakanın aday gösterilmesi ve hükümetin federal düzeyde kurulmasının yasal olduğunu ilan etti ve karar kaldırılmadı. Hırvat siyasi partisi, HDZ ve HDZ 1990, Federasyondaki hükümetin oluşumunu anayasaya aykırı, yasadışı ve gayri meşru olduğunu ilan ettiler.³⁹¹ Bu durum iki Hırvat partisinin söylemlerini daha da sertleştirmesine neden oldu.

27 Mart 2011 tarihinde ise YT ve ABBHÖT Valentino Inzko, anayasa mahkemesi yeni oluşturulan federasyon hükümeti ile ilgili karar verene kadar merkezi seçim komisyonunun kararını askıya aldı.³⁹² Inzko yaptığı açıklamada karar, Barış Uygulama Konseyi'nde yer alan elli beş ülkenin ve uluslararası kuruluşların desteği ile alındığına dikkat çekti. SDP ve SDA'nın öncülük ettiği koalisyon hükümeti kararı desteklediklerini belirttiler. Hatta SDA, Merkezi Seçim Komisyonu'nun tartışmalı kararının uygulanmasını önlediğini söylerken merkez Hırvat partileri alınan karardan rahatsız olduklarını ifade ederken *"alınan kararın anayasal düzenin yok edilmesi ve acil durumun başlangıcı olduğunu"* açıkladılar. *"Bu karar, Hırvatların anayasal konumunu ulusal bir azınlık seviyesine ve hatta bunun da altına indirgeyen bir politikanın olduğunu doğrulamaktadır. Bu Hırvatlara karşı yürütülen siyasi bir etnik soykırım"* olduğunu söyleyerek *"Kararı, Inzko yorumlayamaz. Anayasa mahkemesi karar verecektir"* ifadelerini kullandılar.³⁹³

30 Mart 2011'de yabancı büyükelçiler Bosna'daki YT ve ABBHÖT verdikleri desteği tekrar teyit ederken, Hırvat ve Sırp partileri hükümet oluşumuyla ilgili son kararları protesto ettiler. Bosna Hersek'teki barış uygulama sürecini destekleyen ve

³⁹⁰ Crisisgroup "Bosnia: State Institutions under Attack " Sarajevo, 6.5.2011 <https://www.crisisgroup.org> (Erişim Tarihi:3.4.2011).

³⁹¹ Agy, "agm".; Central Election Commission decision 05-1-07-5-219/11, March 24, 2011, p.2.

³⁹² Woehrel, agm, s.5.

³⁹³ Eldin Hadzovic, "Bosnia Mediator Joins Fray Over Disputed Government ", 28 Mart 2011, Sarajevo, <https://balkaninsight.com/2011/03/28/inzko-suspends-bosnia-cec-s-decision-to-cut-government-crisis/>, (Erişim Tarihi:12.3.2019).

yöneten 55 ülke ve uluslararası örgütlerden oluşan BUK/PIC, Barış Uygulama Konseyi Yönetim Kurulu, YT ve ABBHÖT Valentin Inzko'nun Boşnak-Hırvat Federasyon'un tartışmalı hükümeti ile ilgili aldığı kararı destekledikleri yönünde açıklama yaptılar. Barış Uygulama Konseyi'nin yönetim kurulu, yeni Federasyon hükümetinin oluşturulmasını çevreleyen hukuki soruların hızlı bir şekilde çözülmesini istedi ve YT ve ABBHÖT Valentin Inzko'nun bu amaca yönelik çabalarını memnuniyetle karşıladıklarına dair açıklamalarda bulundular. 30 Mart 2011 Çarşamba günü açıklamada bulundular. BSC, Ulusal Meclisi başkanı Igor Radojiciç, Banja Luka'daki gazetecilere verdiği demeçte, Barış Uygulama Konseyi (PIC)'nin yeni kurulan hükümeti fiilen yasallaştırdığını söyledi.³⁹⁴

Daha da önemli bir gelişme ise Federasyon Anayasa Mahkemesi'nin Hırvat temsilciler tarafından hükümetin oluşumu hakkındaki şikâyet dilekçesi ile ilgili karar vermesi gerekiyordu, ancak bu talep de 28 Mart 2011, Pazartesi günü mahkeme oturumundan bir gün önce şikâyet dilekçesi geri çekildi. Anayasa mahkemesi itirazın gözden geçirilmesini durdurdu. Mahkeme karar verecekken teklifin geri çekilmesi Farklı yorumlara neden oldu. Olumsuz karar çıkma ihtimalinin yüksek olması ve Inzko'yu gereksiz yere yetki aşımına giderek orantısız bir müdahale hakkı kullanan yabancı gibi göstermek için de böyle bir yöntem kullanılmış olunabilir. Çünkü süreçte Inzko'yu itibarsızlaştırmaya yönelik uğraşta söz konusudur. Gerçi Inzko oldukça ısrarcı davranarak Bonn yetkilerini kullanarak komisyon kararını askıya almıştı. Zaten BSC'nde Inzko'ya yönelik olumsuz bir algı bulunurken Hırvat partilerinin bir kısmında da bu şekilde bir eğilim ortaya çıkmıştır. HDZ ve HDZ 1990'nun kuvvetli olarak vurguladığı üçüncü entite olma istekleri ve sonrasında ayrılma talepleri, BSC'nin başkanı Dodik tarafından da bu süreçte daha kuvvetli destek görmüştür. Ayrıca o dönemki Hırvatistan Devlet Başkanı Ivo Josipović'in milliyetçi Hırvat partilerini cesaretlendirici tutumları da bunda etkili olmuştur. Diğer taraftan sürece başından beri müdahil olan Almanya'nın, Bosna'da en yakın durduğu

³⁹⁴ Hadzovic "Ambassadors Reaffirm Support for Bosnia's Administrator", Sarajevo, 31.3.2011 <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 9.4.2019).

ve en büyük baskı gücüne sahip olduğu Hırvatları ikna edememesi, sürecin çok gergin geçmesine neden olurken kendi içinde de çelişki oluşturmaktadır.³⁹⁵

Bütün bu gelişmeler sonrasında YT ve ABBHÖT'nin ısrarcı tutumu sayesinde sonuç olarak yeni kurulan Federasyon Hükümetinin çalışmalarına izin verildiği anlamına geliyordu. Fakat Hırvat Temsilciler tepkilerini farklı girişimlerle sürdürmeye devam ettiler. Bosna-Hersek'in Bosna'ya ilişkin yasalarını ciddi şekilde ihlal ettiklerini savunarak Merkez Seçim Komisyonu (CEC)'nun kararını askıya alan YT ve ABBHÖT'nin hamlesine karşı sivil itaatsizlik uygulayacaklarını açıkladılar. HDZ Başkanı Dragan Čović, *“Uluslararası toplumun, Hırvatların Bosna'daki siyasi etkisini sınırlamak istemesi nedeniyle herhangi bir stratejik neden bilmiyorum. Hırvatlar, ulusal azınlıkların statüsünün altına düşürülüyor ”* diyerek *“HDZ'nin bir tür anayasaya aykırı eylem yapması için açıkça radikalleşme arayışındalar, ama onlar başarılı olamaz,”* ifadelerini kullandı. Čović, Hırvatların Bosna'da başka bir entite oluşturacağına dair spekülasyonları reddettiğini söyledi. Bu arada Hırvat siyasi partileri, (2011) Nisan ortasındaki Mostar'da yapılması gereken Bosna'daki Hırvatistan Ulusal Parlamentosu'nun başlatılması için hazırlıklara başladılar.³⁹⁶

Milliyetçi Hırvatların kurduğu *‘Hırvatların Özgürlüğü’* adlı sivil toplum örgütü, 3 Nisan 2011 tarihinde yayınladıkları yazılı açıklamada Hırvat halkını yeni hükümetin kararlarına uymamaya ve kurumları çalışamaz hale getirmeye davet etti. Bosna-Hersek'te yayın yapan TV-1 isimli televizyon programına katılan Hırvat Milliyetçi Parti HDZ-1990 Başkanı Bojo Lyubiç, Dayton Barış Antlaşmasından itibaren ülkenin en derin siyasi krizi yaşadığını vurgulayarak, Avrupa Konseyinin Bosna-Hersek Federasyonu'ndaki yeni hükümetin yasal olduğunu kanıtlayabilirse görevinden istifa edeceğini belirtti.³⁹⁷

Hırvat demokratik Birliği, HDZ BiH ve bu partiden türeyen HDZ 1990, birkaç küçük Hırvat siyasi kuruluşla birlikte, Hırvat-Boşnak Entitesi olan Bosna-Hersek Federasyonu hükümetinin oluşumuna yanıt olarak inisiyatif başlattı. HDZ ve

³⁹⁵ Karan, “agm”.

³⁹⁶ Hadzovic, “agm”.

³⁹⁷ Tuicakademi “Bosna Hersek'te Yeni Hükümete Tepkiler”3.4.2011 <http://www.tuicakademi.org> (Erişim Tarihi: 12.4.2019).

HDZ 1990, yeni hükümetle SDP bloğuyla ile beş aydan fazla YT ve ABBHÖT'nin hakemliği ile görüşse de özellikle hükümet pozisyonlarının dağılımındaki tutumları. Böylece federasyon hükümetinin dışında kalmış oldular. Fakat HDZ 1990 Başkanı Božo Ljubić, 18 Nisan 2011 tarihinde yaptığı açıklamada, Hırvat Ulusal Meclisi'ni kurma kararının *“Meşru Hırvat temsilcilerinin federasyon hükümetine katılmasını engellendikten sonra geldiğini”* söyledi. HDZ partileri, yeni bütün Hırvat yapısının, federasyondaki Hırvat çoğunluğuna sahip bölgelerde belediyeler arası bir yönetim organının kurulmasına yol açacağını ifade etti. HDZ Başkan Yardımcısı Mišo Relota, *“Siyasi tepkimiz 19 Nisan'da Hırvat Ulusal Meclisi'nin oluşumu olacak ve ilk kararlarından biri belediye ve kantonlar arası Konsey'in toplanması gerçekleşecek”* dedi. Kantonlar arası konsey yetkilisi olan Relota, ağırlıklı olarak Hırvat alanlarının faaliyetlerini koordine edeceklerini, çıkarlarının tanımlamasını yaparak, geliştirme projeleri ile ilgili olarak hükümetin daha üst kurumlarında ortak hareket edeceklerini vurguladılar.³⁹⁸

Bu girişimler Hırvatların üçüncü entite girişimi olarak değerlendirilerek 2001 yılında Ante Jelavić hareketiyle paralellik taşıdığı belirtildi. Hırvat Ulusal Meclisi'nin liderleri aksini iddia ederek yeni kurumlarının, 2001 yılında Ante Jelavić'in Bosna'da üçüncü, Hırvat entitesi kurmayı umduğu bir Hırvat Ulusal Meclisi oluşturmak için yaptığı hareketin aksine, Federasyon anayasasını ihlal etmediğini ifade etti. O dönemde Bosna'nın üçlü cumhurbaşkanlığı üyesi olan Jelavić, ülkenin anayasa karşıtı faaliyetlerden sorumlu YT ve ABBHÖT tarafından görevinden alındı. Bazı Boşnak politikacılar, HDZ hareketini eleştirerek Jelavić'in 2001'de *“Hırvat öz-yönetim”* kurma girişimlerine benzetti. HDZ'nin Başkan Yardımcısı Relota, *“bu bile benzer değil”* *“Bosna'daki birçok insan bunu istese de, Hırvatların meşru temsilcileri kurumsal olmayan eylemlerin tuzağına düşmeyecek.”* dedi. Konseyin düzenlenmesi kararı 25 Nisan 2011, pazartesi onaylanması öngörüldü. HDZ Başkanı Dragan Čović, Meclis başlatılmadan önce şu ifadeleri kullandı. *“Konsey, HNS'nin en üst siyasi koordinasyon yürütme kurumu olduğu, federasyon, devlet anayasası ve kanunlara uygun olarak, tüm kantonlar arası ve belediyeler arası faaliyetlerin koordine edilmesine yardımcı olacaktır”*.³⁹⁹ Diğer taraftan BSC referandum kararı alması zaten kurulmamış olan

³⁹⁸ Hadzovic “Bosnian Croats Form National Assembly” 19.4.2011, Sarajevo, <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi:1.2.2019).

³⁹⁹ Agy, “agm”.

devlet düzeyindeki hükümet, kurulan tartışmalı federasyon hükümeti ve Hırvatların kurduğu Ulusal Konsey, BH'teki hükümet krizini daha derinleştirerek ülkedeki siyasi tıkanıklığı daha da derinleştirdi. Her sorun çözülmüş gibi görünürken çözülmürken yeni bir sorun ortaya çıkardı. BSC, Devlet Mahkemesinin yetkilerini sorgulamaya yönelik referandum kararını BSC parlamentosunda 13 Nisan 2011 tarihinde oylamaya sundu.⁴⁰⁰

9 Mayıs'ta (2011) Bosna ile ilgili Güvenlik Konseyi görüşmesi ve 13 Mayıs'ta Avrupa Dışişleri Konseyi, BH ile ilgili olarak uluslararası politikada yeni bir strateji kullanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu planların Haziran ayı ortası BSC referandumundan önce sonuçlanması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁰¹ Boşnak Hırvat Federasyon krizinde yaşanan sorunun çözümüne katkı sunmak isteyen YT ve AB Bosna Hersek Özel Temsilcisi Inzko'nun hükümetin kurulmasına yönelik müdahalesi özellikle Merkez Seçim Kurulunun kararını askıya alması sorunu çözmekten ziyade çok daha farklı sorunlar ortaya çıkarmıştır. *“Hırvat kökenli Komşiç liderliğindeki SDP'nin her ne kadar görünürde Hırvat partisi gibi yansıtılsa da Boşnaklardan da çok fazla oy alması HDZ ve HDZ 1990 gibi merkez Hırvat partileri daha seçim sonuçları açıklandığı süreçten itibaren buna tepki gösterdiler. Bu partilerin SDP'nin Hırvatların temsilcisi olamayacağına dair açıklamaları onun meşruluğunun sorgulaması, koalisyon görüşmelerinin de sorunlu olacağını işaretledi. Çünkü HDZ ve HDZ 1990'nın koalisyon müzakerelerindeki tutumları da Hırvatları kendileri temsil ettiğini ve koalisyonda Hırvatlar için ayrılan sandalyeleri doğrudan kendilerinin hakları olduğunu iddia ederek bu yönde ciddi talepleri olmuştur. Bu nedenle de koalisyon görüşmeleri çıkmaza girmiştir.”*⁴⁰² Kendilerinin daha sonra entite hükümetinin dışında bırakılması Hırvatların çoğunlukta oldukları yerlerden temsilci göndermeyerek hükümetin kurulmasının da hukuki olmadığı iddiasında bulunmuşlardır.(17 Mart 2011) Merkez Seçim Kurulunun da bu yönde karar vermesi bu partileri cesaretlendirmiştir. Fakat YT ve ABBHÖT'nin bu kararı askıya alması bu partiler arasında hayal kırıklığına ve sert tepkileri beraberinde getirmiştir. YT ve ABBHÖT'nin bu kararı kurulan yeni

⁴⁰⁰ Elvira M. Jukic “Bosnian Serbs to Hold Referendum on State Courts” Sarajevo,16.7.2015, <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 12.2.2019).

⁴⁰¹ Crisisgroup, agm; Birn “ICG Warns of Bosnia Crisis”, 6.5.2011, Sarajevo balkaninsight.com (Erişim Tarihi:12.3.2019).

⁴⁰² BH Milletvekili (2014 döneminin milletvekili) ile söyleyişi, 4 Mart 2017.

hükümetin meşru olduğunu ve koalisyon dışında kalan HDZ ve HDZ 1990'nın temsilcileri olmadan alınan güvenoyunun hukuki olduğu anlamına geliyordu. Bu partileri bu kararı anayasa mahkemesine taşımasına rağmen bununla ilgili dilekçeyi de sonrasında geri çekmişlerdir.

BSC entitesinde de yeni kadostra yasasını iptal eden YT ve AB Bosna Hersek Özel Temsilcisi Inzko'ya şiddetli tepki söz konusuydu. Bu nedenle YT ve AB Bosna Hersek Özel Temsilcisi bu süreçte çok fazla ön planda olmuş ve kararları bazı kesimlerce (Hırvat-HDZ ve HDZ 1990 Sırp-Milorad Dodik gibi geniş kesimlerden oy alan partiler olması) ciddi sorgulanmıştır. YT ve AB Bosna Hersek Özel Temsilcisi 5.5 aydır hükümsüz olan Boşnak-Hırvat Entitesini bu koalisyon ile siyasi istikrarını sağlayacağını düşündüğüse de aldığı karar; hem merkezi hükümetin çok fazla geciktirmiş hem de BSC'nin yargı referandumunu tetiklemiştir. Bu süreçte AB'nin diğer aktörleri ya da ülke ile ciddi bağları olan AB üyesi ülkeleri de devreye girmiştir. O dönemde Batı Balkanlar, Doğu Ortaklığı ve Rusya ile ilişkilerden Sorumlu Miroslav Lajčák, AB Dış Politika Sorumlusu Catherine Ashton, 23 Şubat 2011 gecesi Saraybosna'ya gelerek 24 Şubat 2011 günü Bosna Dönem Başkanlığı mensuplarıyla üst düzey görüşmelerde bulundu. Ardından ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı James Steinberg, başta Zlatko Lagumdžija, Sulejman Tihic, Milorad Dodik ve Dragan Cović olmak üzere Bosna Dönem Başkanlığı üyeleri ve üst düzey siyasi liderlerle görüşmek üzere 26 Şubat'ta Bosna'yı ziyarette bulundular. AB vatandaşlık krizine göre nispeten bu krizde görünür olmuş fakat etkili olamamıştır. Her ne kadar liderlerle yoğun diplomasi trafiği yürütülmüşse de bir sonuç alınamamıştır.

Bu görüşmelerden sonra da YT ve AB Bosna Hersek Özel Temsilciliği yetkilerini kullanmıştır. Bu krizin en önemli sonucu sorunun çözülmesinden çok YT ve AB Bosna Hersek Özel Temsilciliği hem merkez Hırvat partileri HDZ BiH ve HDZ 1990 Hem de BSC'nin tepkilerini çeken ve süreç içerisinde oldukça yıpratılan kurum olmasıdır. Ancak vatandaşlık krizi, ile tekrar bir miktar ağırlığı görünse de Bonn yetkilerini kullanma konusunda bu süreçten sonra ciddi tereddüt yaşadığı gözlemlenmiştir. Bunda en önemli etken bu yetkileri kullanma konusunda AB'den eskisi gibi gerekli destek görmemesi, bir de alınan kararların taraflar üzerinde

caydırıcılığına dair soru işaretlerin olmasından kaynaklıdır. Yeterli düzeyde caydırıcılığın olmaması alınan kararlara karşı ciddi direnç gösterilmesini ortaya çıkarmıştır.

Bu krizin diğer bir etkisi de sonrasında YT ile ABBHÖT'nin birbirinden ayrılması olmuştur. AB ve BH ilişkilerinin gün geçtikçe adaylık statüsü ya da müzakere süreci gibi çok daha ciddi bağlarla bağlanması muhtemelen ileri de ABBHÖT'nin BH üzerindeki rolünü artıracaktır. Diğer önemli bir süreç, gelecekte YT'nin kapanmasının gündeme gelecek olmasıdır. Bu nedenle bu entite krizi ve Lizbon anlaşmasının getirdiği bir takım değişiklikler, bu ayrışmayı daha hızlandırmıştır.

3.2.2.2. Devlet Düzeyinde Merkezi Hükümet Krizi

3 Ekim 2010 tarihindeki genel seçimlerde temsil hakkı kazanan altı Siyasi Partinin liderleri, 28 Aralık 2011 Çarşamba günü yeni bir hükümetin kurulması ve ülkeyi sarsan siyasi çıkmazın kırılması konusunda anlaştılar. Devlet düzeyinde merkezi hükümet on bakandan oluşmaktadır. Bakanlıkların dördü Boşnak, üçü Sırp ve üçü Hırvat temsilciler arasında paylaşıldı.⁴⁰³ Yabancı kurumlar, Bosnalı politikacıların anlaşmaya vardıklarından memnun olduklarına dair açıklamalarda bulundu. Çünkü çok uzun süreden sonra devlet düzeyinde merkezi hükümet kurulması konusunda anlaşılmasından dolayı AB ile yapılması gereken düzenlemeler ya da reformlar tamamen durma noktasına gelmişti. Hatta Bütçenin parlamentodan geçirilememesi geçici hükümeti çalışamaz hale getirerek ülkenin kurumlarını tıkamıştır.⁴⁰⁴ Devlet düzeyindeki merkezi hükümetin kurulmasından sonra AB üyeliği ile ilgi önemli adımların yeni bir ivme kazanacağı düşünülmüş, hükümete karşı AB konusunda atacağı adımlarla ilgili olarak fazla iyimser bakılmasına neden olmuştur. Hırvat lider Bosnalı Hırvat lider Dragan Cović, *"Bu anlaşmayı yapmak için çok fazla cesaret ve kararlılığa ihtiyaç vardı. Anlaşma aramızda kurduğumuz güven düzeyini gösteriyor"* ve *"Bunun Bosna'daki ekonomik ve siyasi durumu istikrara kavuşturmak için*

⁴⁰³ Advisory Council of BH, "BiH Agrees on Formation of Government ", 28 Aralık 2011, <https://www.acbih.org/bih-agrees-on-formation-of-government/>, (Erişim Tarihi:12.3.2019).

⁴⁰⁴ Elvira M. Jukic "Vjekoslav Bevanda To Be Named Bosnian PM" Sarajevo,29 December 2011, <https://balkaninsight.com/2011/12/29/vjekoslav-bevanda-to-be-the-new-bosnian-pm/>

takip edilecek yol olduğuna inanıyoruz." diyerek oldukça kararlı ve ümit veren açıklamalarda bulunmuştu.⁴⁰⁵ Özellikle AB'nin konu ile ilgili çok kuvvetli baskısı olmasına rağmen sonrasında beklenen adımlar gerçekleşmemiştir.

Bu süreçte 2011'den (Temmuz 2011'den itibaren) 2014'e kadar Büyükelçi görevi yürüten Avrupa Birliği BH Delegasyonu ve Özel Temsilcisi (EUSR) Peter Ingemann Moesgaard Sorrensen bir takım görüşmelerde bulundu. Merkezi hükümetin kurulması sürecinin 16 kadar uzun bir süreçte olması ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarında da önemli etkilere neden olmuştur. Gerek Boşnak-Hırvat entitesinde hükümet kurulmasında gerekse merkezi hükümetin kurulma sürecinde YT, 31 Ağustos 2011 tarihine kadar YT ve ABBHÖT olarak görevini sürdürürken diğer taraftan bu tarihten sonra sadece YT olarak görev yürütmüştür. Böylece YT, 3 Ekim 2010'dan 31 Ağustos 2011 tarihine kadar 11 aylık süreçte YT ve ABBHÖT olarak geri kalan 6 aylık süreçte sadece YT olarak merkezi hükümetin kurulmasıyla ilgili katkı sunmaya çalıştıysa da bu süreçte bilinçli olarak etkisi düşük düzeyde kalmıştır. Ayrıca AB, AB Özel Temsilcisini (EUSR, Peter Ingemann Moesgaard Sorrensen) atamış Onunda bu süreçte girişimleri çok daha görünür olmuştur. AB, BH'te merkezi hükümetin kurulmasıyla ilgili girişimlerinde mali araçları temel rol oynamıştır. AB Komisyonu 3 Ekim 2010 tarihinden beri uzun bir zaman diliminden beri hükümet kurulmamasından dolayı BH'e diplomatik görüşmelerle yapılan baskılara ek olarak finansal olarak da baskı uygulama yoluna gitmişti. Öncelikli olarak mali yardımlar askıya alınmıştı. ABBHBÖT (EUSR) Peter Sorensen, 20 Aralık'ta (2011) devlet ve entite düzeyinde, başbakan ve maliye bakanlarıyla ortak gayri resmi toplantılar düzenlemiştir. Yapılan görüşmelerde ikna aracı olarak mali yardımların devreye sokulduğu veya AB ile yapılan görüşmelerde mali araçların sıklıkla vurgulandığı anlaşılmaktadır. BH'in o dönemde yaşadığı siyasi bunalımla beraber ekonomideki kötü gidişat düşünüldüğünde AB'nin mali yardımları hayati derecede önem taşımaktaydı. AB Bosna Delegasyonu sözcüsü Andy McGuffie'nin bu kötü gidişat ile ilgili uyarıları da bu durumu doğrular nitelikteydi. Diğer açıdan hükümet krizi ile ilgili AB temsilcilerinin görüşmelerde istenilen sonucu elde

⁴⁰⁵ Dagmar Breitenbach and Charlotte Chelsom-Pill "Bosnia set to form government, names PM-designate" 29.12.20011, <https://www.dw.com> (Erişim Tarihi:12.3.2019).

edememelerinden dolayı parti temsilcileri ile daha üst düzeyde AB Dışışleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton görüşmeler gerçekleşmiştir.

3 Ekim 2010 seçimlerinde en fazla oyu Sosyal Demokrat Parti, SDP almıştı. Bu AB tarafından BH'teki siyasi partilerin etnik tabanlı politikalardan arınarak çok kültürlü politika yürüten SDP'nin BH'in çok kültürlü yapısının siyasete yansıyan ayrıştırıcı boyutunda olumlu rol oynayacağını düşünerek memnunlukla karşılanmıştı. SDP'nin her ne kadar çok kültürlü etnik yapısı oldukça olumlu karşılanırsa da SDP'nin farklı etnik gruplardan oluşması bu parti ile ilgili temsil sorununu ortaya çıkarmıştı. Çünkü devlet sistemi etnik grupları baz alınarak ayrıştırdığından Sırp ve Hırvat milliyetçiler (HDZ ve HDZ 1990), kotalara uyulması için belirli görevlerin bu partiye değil, etnik tabana dayanan parti temsilcilerine verilmesi konusunda ısrarcı oldu. 2010 Ekim ayındaki seçim sonuçlarına göre 42 üyeli parlamentoda SDP ile Sırp Partisi Bağımsızlar Sosyal Demokrat İttifakı SNSD, 8'er üye ile temsil hakkı kazanmıştı. Bu partiler daha çok uzun süren çetin müzakere süreçlerinden hatta krizlerden sonra “Başbakanlık krizi”ni aşmak için uzlaşmaya vardılar. Böylece başbakanlık görevi Sırplarında desteği ile seçimden altıncı sırada çıkmış olan Hırvat Demokratik Birliği HDZ'den bir isme verilmesi konusunda anlaşma sağlanmış oldu.⁴⁰⁶

Devlet düzeyindeki merkezi hükümetin kurulması konusunda uzlaşma sağlanamamasında önemli etkenlerden biri de öncesinde kurulan Federasyon hükümetinin kurulması sırasında Hırvat partileri ile yaşanan sorunlar olmuştur. Bu nedenle de devlet düzeyinde merkezi hükümetin kurulması konusunda uzlaşma 2011 yılının Aralık ayının son günlerine kadar sürmüştür.⁴⁰⁷ Resmi olarak ise hükümet 16 ayın sonunda Şubat 2012'de kurulmuştur. Hatta hükümet konusunda uzlaşmaya varılmasının bu kadar uzun sürmesinden dolayı artık yeni bir hükümet kurulmayacağını seçimlerin tekrar yenilenmesi gerektiğine dair yorumlar yapılmaya başlanmıştı. 28 Aralık 2011 tarihinde devlet düzeyinde merkezi hükümetin kurulması

⁴⁰⁶ BBC “Bosna'nın yeni başbakanı onaya sunuldu” 29.12.2011, <https://www.mynet.com> (Erişim Tarihi: 10.2.2019).

⁴⁰⁷ Eldin Hadzovic, “Bosnia Edges Closer to State Government Deal” Sarajevo, July 28, 2011, 2011, <https://balkaninsight.com/2011/07/28/bosnian-leaders-closer-to-agreement/>, (Erişim Tarihi: 12.4.2019).

konusunda sağlanan uzlaşma sonrasında ise BSC, Cumhurbaşkanı Milorad Dodik yaptığı açıklamada “İstediklerimizi elde edemedik fakat kimse istediği her şeyi elde edemedi.” dedi. Dodik’le ilgili bir yolsuzluk soruşturması da anlaşmanın yapıldığı gün düşürüldü ve Boşnak-Hırvat Federasyonu’na dâhil edilmeyen iki merkez Hırvat partisinden birinin üyesi olan Vjekoslav Bevanda, başbakanlık görevine aday gösterildi.⁴⁰⁸ Merkez Hırvat partilerinin (HDZ Ve HDZ 1990) gösterdiği adayın başbakan olarak kabul edilmesi hükümet kurulmasındaki uzlaşmaya önemli derecede katkı sağlamıştır. Çünkü federasyon hükümetinin dışında kalan bu partiler kendi adaylarının başbakan olması konusunda hükümet müzakerelerinde oldukça ısrarcı olmuştur.

Bu surette SDP’de kendi adayı olan Kukić’i destekleyerek diğer partilerden de destek arayışı içerisine girmiştir. Oldukça tartışmalı ve uzun süreçten sonra hükümet kurulması kamuoyunda tepkilere neden olsa da uzun süre hükümeteşizlikten dolayı en azından bir hükümetin kurulması kazanım olarak görölmüştür. Hükümet kurulması sırasındaki pazarlıklarda siyasilerin halkın çıkarlarından çok kendi içindeki çıkarları öncelikli konu olarak değerdendirmiş ve daha çok bu tür çıkarlar pazarlık konusu yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda bu tür süreçlerle sıklıkla karşılaşılması ve halk arasında huzursuzluğa tetiklemiş, sonrasında “Vatandaşlık numarası” sorununu ortaya çıkarmıştır. AB ise bizzat kendi atadığı Özel Temsilciler ile liderle çeşitli görüşmeler yaparak tarafları hükümet kurulması konusunda ikna etmeye çalışmıştır.

Bosna’daki hükümetin kurulması ölkede savaş öncesinden bu yana yapılacak ilk nüfus sayımı ve devlet yardımları konusunda iki yeni yasanın yürürlüğe girmesi açısından büyük önem taşımaktaydı. Bu sayede Avrupa Birliği’ne üyelik başvurusu yapılması planlanıyordu. Hükümet kurulması konusunda uzlaşılammaması BH’in, AB’ye üyelik başvurusunu geciktirilmesine neden oldu. Ayrıca hükümetin kurulması IMF stand-by anlaşması kapsamında mali kaynak alabilmesi için ayrıca önem taşımaktaydı. Diğer açıdan Avrupa Komisyonu da hükümet kurulana dek ölkeye

⁴⁰⁸ The Economist, “A new Bosnian government: Bosnia's December surprise” 30.12.2011 <https://www.economist.com> (Erişim Tarihi:12.2.2019).

ayrılan 100 milyon euro yardımı da bloke etmişti.⁴⁰⁹ Bu uzun süreçte AB'nin derin teşviğine ihtiyaç duyuldu AB'de iki şekilde anlaşmaya zorlamıştır. Biri finansal destekleri keserek diğeri ise buna paralel olarak YT ve ABBHÖT önderliğinde aktif müzakereler düzenleyerek taraflara politik baskı uygulayarak hükümet konusunda anlaşmaya zorlamak oldu.⁴¹⁰ YT ve ABBHÖT önceki krizlerde aldığı kararlara karşı sert tepkilere neden olduğundan ve YT ile ABBHÖT birbirlerinden ayrıştırıldığından ABÖT oldukça etkin politikalar yürütmüştür. Fakat uzun süren hükümeteşsizlikten sonra kurulan hükümet işlevsiz olmuştur. Yasalar konusundaki anlaşmazlıklar sonucunda çok geçmeden koalisyonun devamlılığı tehlikeye düştü.⁴¹¹

Siyasi çıkmaz Bosna'nın ekonomik sıkıntılarını daha da kötüleşmesine neden oldu. 2 Aralık 2011 tarihinde uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Ekim 2010 seçimlerinden bu tarihe kadar neredeyse 15 ay geçmesine rağmen o tarihte bir hükümetin bulunmaması nedeniyle Bosna'nın kredi notunu B'ye düşürdü. Maliye ve Hazine Bakanlığı'na göre, 2010 yılın sonunda Bosna'nın dış borcu, GSYİH'nın yaklaşık yüzde 22'si olan 3,1 milyar euro oldu.⁴¹² Bosna Hersek, hükümet kurulmasından sonra en acil olarak bekleyen uygulama bütçenin onaylanmasıydı. Çünkü hükümetin kurulmasının gecikmesiyle birlikte doğal olarak bütçenin onayı da yapılamıyordu. Bu da birçok kamu hizmeti için ayrılması gereken ödenekleri bloke etmiş oluyordu. Başbakan Nikola Spiriç, 2011 yılı sonuna kadar gecikmiş bir devlet bütçesinin kabul edilebileceği konusunda iyimser olduğunu açıklamıştı. Söylediği gibi de 28 Aralık 2011 yılında devlet düzeyinde merkezi hükümetin kabinesindetaraflar arasında uzlaşma sağlandıktan sonra 11 Şubat 2012'de de 16 ay sonra parlamentoda onaylandı. 2012 için devlet bütçesinde ortaya çıkan temel sorun devlet ve iki entite arasında; BSC ve Boşnak-Hırvat Federasyonu arasındaki dolaylı vergi gelirlerinin paylaşımı yatıyordu. 2010'dan 2011 sonuna kadar hükümet kuramadığından devlet kurumları 2011 yılı için geçici finansman kullanarak

⁴⁰⁹ BBC "Bosna'nın yeni başbakanı onaya sunuldu" 29.12.2011 <https://www.mynet.com> (Erişim Tarihi:10.2.2019)

⁴¹⁰ Özgür Dirim "Bosna'da Hükümet Nihayet Kuruldu" 16.12.2015 <http://yugoslavyayazilari.blogspot.com> (Erişim Tarihi:1.4.2019).

⁴¹¹ Everthing Explained "2010–12 Bosnia and Herzegovina Government Formation Explained" 2009-2019, <http://everything.explained.today> (Erişim Tarihi:14.2.2019).

⁴¹² Elvira M. Jukic, "Political Stalemate Worsens Bosnia's Economic Woes" 9.12.2011, <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 14.5.2019).

faaliyet yürüttü. 2010 bütçesi 1,028,034,000 Bosna markı ya da yarım milyar avronun biraz üzerinde idi. BSC Başbakanı Aleksandar Džombić, Kasım 2010 yılında yaptığı açıklamada entitesinin, ortak devlet kurumlarının dolaylı vergilerden 689 milyon KM (344 milyon Euro) alması gerektiğini ifade etti. 21 Aralık 2011 günü Danıştay oturumundan sonra Başbakan Špiric (Špirić), 2012 yıl bütçesinin kabulü için koşullu olan 2012-2014 küresel mali çerçeve üzerinde anlaşmaya varmak için önceki tüm çabaların entitelerinin talepleri üzerine sıkıştığını ifade etti. Bosna'daki AB Heyeti Başkanı Peter Sorensen, 20 Aralık'ta (2011) devlet ve entite düzeyinde Maliye ve başbakanlar bakanlarıyla ortak bir toplantı düzenledi. AB Bosna Delegasyonu sözcüsü Andy McGuffie *“Mevcut mali durumla ilgili yaklaşımlar tartışıldı ve resmi bir sonuç alınmadı.”* dedi. Ancak Nikola Špiric (Špirić), bir uzlaşmanın yaklaştığına dair hala iyimser olduğunu ifade etti.⁴¹³

Bosna'daki Boşnak, Hırvat ve Sırp siyasi liderler, 15 aylık siyasi krizin sonrasında nihayet merkezi bir hükümetin kurulması konusunda anlaştılar. Bosna, Ekim 2010 seçimlerinden Aralık 2011 tarihine kadar hükümete sahip değildi. Anlaşma, Bosna'nın Avrupa Birliği ve NATO ile üyelik müzakereleri ile devam etmesine ve dondurulmuş uluslararası fonlara erişmesine izin verilmesi anlamına geliyordu. Anlaşmanın bir parçası olarak, taraflar da bu sayede devlet kurumlarının 2011 yılında durma ihtimalini ortadan kaldırarak bütçeyi kabul etmeye karar verdiler. Bosna ABÖT Peter Sorensen'a göre *“AB, aylar sonra süren siyasi kilitlenmeden sonra uzlaşma ruhunun galip gelmesini görmek için teşvik etti”* ifadelerini kullandı. Anlaşma kapsamında Başbakan bir Bosnalı Hırvat ve Dışişleri Bakanı bir Bosnalı Boşnak olması kararlaştırıldı. Bosnalı Sırp lider Milorad Dodik AP'ye verdiği demeçte *“kimse gerçekten istediğini elde etmedi, ancak bunun sona ermesi iyi bir şey”* dedi. AB, devlet yardımlarını Bosna'nın nüfus sayımının yapılması ve üyelik sürecinin işlemesi için bu süreçte çıkartılması gereken yasalarının çıkartılması şartına bağlamıştı.⁴¹⁴

Bosna Hersek Parlamentosu'nun iki meclisinden biri olan Temsilciler Meclisi'nde 10 Şubat 2012 tarihli toplantısında parlamentoda temsil hakkı kazanan 6

⁴¹³ Jukic, “Bosnia PM Optimistic on Stalled Budget”, 22.12.2011, <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 10.5.2019).

⁴¹⁴ BBC “Bosnia parties agree new central government” 28.12.2011, <https://www.bbc.com/news/world-europe-16347425> , (Erişim Tarihi: 9.4.2019).

parti liderleri 2011 yılının Aralık ayında hükümet kurulması konusunda uzlaştığı bakanlıkların dağılımını da bu şekilde onaylamış oldu. Meclis toplantısına 34 milletvekilinin katılmıştır. Bosna Hersek'in yeni Başbakanı Hırvat parti HDZ BiH'in adayı Vyekoslav Bevanda olurken Dışişleri Bakanı Sosyal Demokrat Partisi'nin (SDP) Genel Başkanı Zlatko Lagumciya oldu. Sırp Parti SNSD'nin adayı eski başbakan Nikola Špiric (Nikola Špiriç), Maliye bakanı oldu. Oylama da 26 milletvekili yeni başbakan ve bakanlar lehine oy kullanırken, 7'si red oyu verdi. 1 milletvekili çekimser oy kullandı.. Zlatko Lagumciya ile Nikola Špiriç aynı zamanda, Başbakan Yardımcılığı görevi verildi.⁴¹⁵ Meclis toplantısının ardından yeni hükümetin üyeleri yemin töreni düzenleyerek yeni görevlerine bu şekilde başlamış oldu. Liderlerin Aralık 2011'deki uzlaşmasının ardından 11 Şubat 2012 tarihinde yani seçimlerden yaklaşık 16 ay sonra devlet düzeyinde hükümet güvenoyu alarak kurulmuş oldu.⁴¹⁶

11 Şubat 2012 tarihinde hükümet kurulmasındaki sürece gelinmesi oldukça meşakkatli ve çetin müzakerelerden sonra gerçekleşmiştir. 25 Mayıs 2011 tarihine kadar devlet düzeyindeki merkezi hükümetin kurulması için yapılan görüşmelerde herhangi bir sonuç elde edilemezken sadece 25 Mayıs 2011 tarihinde Temsilciler Meclisi'ne başkan seçildi. Hükümet kurulmasına yönelik partilerle yapılan görüşmelerde bu dönemde bakanlar konseyi ve başbakan seçimi için herhangi bir sonuç alınamamış olsa da meclis başkanının seçilmesi gibi küçük bir adım, Bosna açısından önemli bir adım olarak görüldü. Hatta YT ve ABBHÖT Valentino Inzko bununla ilgili açıklamalarda bulundu. YT ve ABBHÖT Valentin Inzko, Parlamentonun Temsilciler Meclisi liderliğinin atanmasını memnuniyetle karşılayarak bir devlet hükümetinin kurulmasına yönelik olumlu bir adım olduğunu söyledi. *“Devlet düzeyinde kurumlar yakın zamanda oluşturulamaz ise, ülkedeki ekonomik kriz daha da sert hale gelme tehlikesi bulunmaktadır”* uyarısında bulundu. Ayrıca

⁴¹⁵ Karić, "agm" s.90-91.

⁴¹⁶ Dünya Bülteni, "Bosna'da nihayet hükümet kuruldu", 10.2.2012 <https://www.dunyabulteni.net> (Erişim Tarihi: 10.2.2019).

Uluslararası Kredi Derecelendirme Ajansı'nın Bosna'nın kredi notunu düşürdüğüne dikkat çekti.⁴¹⁷

Bu süreçte Bosna siyasi tıkanıklık, yolsuzluk, ülke kurumlarının işlevsiz çalışması ve ekonomik durgunluk için ağır bedeller ödedi. 10 Kasım 2011 tarihinde gerçekleşen yuvarlak masa toplantılarında Bosna, verimli olmayan hükümeti ve kredilerle finanse edilen projelerde gecikmeler nedeniyle yılda yaklaşık 340 milyon euro kaybedildiğini açıkladı. Siyaset ve Yönetişim Merkezinden Lejla Draganić, işlevsizlik nedeniyle yılda 220 milyonun, 2011 yılındaki mevcut siyasi başarısızlıkların bir sonucu olarak 120 milyonun kaybolduğunu söyledi. Lejla Draganić, Uluslararası şeffaflık örgütü tarafından düzenlenen yuvarlak masa toplantılarında verdiği demeçte, ikinci kaybın *“esas altyapı projeleri zamanında gerçekleşmedi, onlar için milyonlarca mark değerinde güvenli krediler olsa bile. Bosna'nın devam eden siyasi çıkmazının fiyatı, her yıl milyon ortalama maaşın yarısından fazlasının kaybıyla karşılaştırılabilir olduğuna”* değindi.⁴¹⁸

Bosna Yüksek Temsilci Yardımcısı Roderick Moore, ülkenin durgunluğunun altında yatan nedenin, geleceğinde ortak bir vizyonunun olmaması olduğunu söyledi. Bunun nedenin de Bosna'nın başlıca altı siyasi partisi devlet düzeyinde bakanlar konseyinin (merkezi hükümet) oluşturulması konusunda başarısız olunması gösterildi. Uzun bir dönem ülkenin en yüksek idari kurumu olan başbakanlık ve dışişleri bakanlığı üzerine anlaşma sağlanamadı. Moore, Bosna'ya yapılan yabancı yatırımın kurduğunu, çünkü sermayenin siyasi açıdan istikrarsız bir ülkeye akmayacağını söyledi. Yolsuzluğun çok yüksek olduğu ülkede normal vatandaşların bedel ödediğine dikkat çekti.⁴¹⁹

3.2.2.2.1. Devlet Düzeyinde Başbakan Seçimi

⁴¹⁷ Eldin Hadzovic, “Bosnia Inches Towards New State Government”, 25.05.2011, <https://balkaninsight.com/2011/05/25/bosnia-moves-towards-state-government-formation> (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

⁴¹⁸ Elvira M. Jukic, “Disfunctional Bosnia ‘Losing Millions’ Every Year” November 10, 2011, Sarajevo, <https://balkaninsight.com/2011/11/10/disfunctional-bosnia-losing-millions-every-year/>, (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

⁴¹⁹ Agm.

3 Ekim 2010 seçiminden sonraki süreçte özellikle 2011 Haziran'ı devlet düzeyinde başbakan seçimi gündemi meşgul etmiştir. Devlet düzeyindeki başbakanın kim olacağı da oldukça tartışmalı geçmiştir. Bosnalı Sırplar bu süreçte başbakanın kim olacağını etkileyen önemli bir karar aldılar. SDP nin başbakanı adayı olan Slavo Kukić'i desteklemeyeceklerini açıkladılar. Bosna'nın aday adayı Slavo Kukić'in parlamentodaki Sırp temsilcilerinden destek almayı planmış olsa bile bu pek mümkün değildi. Bu durumda Bosna'nın sekiz aylık bir Başbakan arayışı da uzun süre devam etti. Slavo Kukić, Parlamentonun BSC Cumhurbaşkanlığı üyesinin itirazlarına rağmen başbakan adaylığının desteklemesi gerektiğini söyledi. Bosnalı Sırplar mevcut adayı veto edeceklerini açıklamışlardı. Slavo Kukić, sosyal Demokratlar SDP tarafından önerildi. Ancak Bosnalı Sırp hâkimiyeti altındaki entite olan BSC'deki partiler Kukić'i desteklemeyeceklerini ve sadece Hırvatların meşru temsilcisini, yani merkez Bosnalı Hırvat partilerinden birinin üyesini destekleyeceklerini açıkladılar. Bu durumda, Parlamento Kukić'i yeni başbakan olarak tayin edemedi. Devlet Başkanlığı daha sonra yeni bir aday sağlamak için sekiz gün sürdü. Ne yasa ne de Cumhurbaşkanlığı Statüsü, prosedürün kaç kez tekrarlanıp tekrarlanmayacağını ve bir adayın defalarca atanıp atanmayacağını dair bir açıklama da bulunmadığından sürecin çok daha fazla uzamasından endişe edildi. BSC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik, Kukić başka kimseye başkanlık yapamaz fakat *"Anne ve Babası için"* yapabilir dedi. *"Kukić'in BSC'den herhangi bir desteği olamaz. Bu zaman kaybı"* dedi. SDP lideri Zlatko Lagumdžija, ise ülkenin mevcut krizden çıkmasını isteyen herkesin Kukić'e oy vermesini beklediklerini söyledi. YT ve ABBHÖT Valentin Inzko, Bosna'nın nihayet bir başbakan adayına sahip olduğu haberi memnuniyetle karşıladı. Kukić'in herhangi bir siyasi partinin üyesi olmadığını belirten Inzko *"bu ona yardımcı olabilir, ama aynı zamanda bir engel olabilir. Önümüzdeki birkaç gün içinde göreceğiz."* Diyerek *"Acil olanın öncelikle Bakanlar Kurulunu kurmak"* olduğunu söyledi. Kukić, *"partilerin bu bölünmelerin üstesinden gelmelerini ve Cumhurbaşkanlığının kararına destek vermelerini içtenlikle umuyorum."* dedi.⁴²⁰ Fakat beklendiği gibi SDP'nin Bosna-Hersek Başbakanı adayının Parlamento oylaması başarısızlıkla sonuçlandı. Devlet Parlamentosu, Slavo Kukić'in bakanlar konseyinin

⁴²⁰ Eldin Hadzovic, "Bosnian Serbs Reject SDP-Backed Premier", 17.6.2011 <https://www.eurasiareview.com> (Erişim Tarihi: 2.4.2019).

başkanlığı için adaylığını desteklemeyi reddetti Slavo Kukić, 30 Haziran 2011, Perşembe günü Bosna devlet Parlamentosu'ndaki milletvekillerinin çoğunluğunun desteğini aldı, ama sonrasında BSC milletvekilleri adayı desteklemeyi reddettiklerinden Kukić'in başbakan olma umutları da önemli ölçüde azalmış oldu.⁴²¹ Bağımsız Sosyal Demokratların merkez ittifakı SNSD, ikinci turda da Kukić'i desteklemeyeceklerini ve yalnızca Hırvatların meşru bir temsilcisini destekleyeceğini, onun da merkez Bosnalı Hırvat partilerinden birinin üyesi olduğunu söyledi.⁴²²

Bu süreçte süreci çok daha hızlandırmak ve uzun süren anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için YT ve ABBHÖT'nin hakem olarak yer alması, sürece dâhil olma talebi de bu dönemde tartışmalara neden olmuştur. Özellikle federasyon hükümetinin kurulmasında aktif rol alan göreceli olarak da tartışmalı bir başarıya ulaşan YT ve ABBHÖT, bu süreçten sonra merkez Hırvat partileri ile BSC'nin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu süreçten sonra YT ve ABBHÖT, taraflı davranmakla suçlanmıştır. Bundan dolayı da mevcut durumla ilgili olarak daha yapıcı ve tarafsız olduğu düşünülen AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton belli aralıklarla ülkeye ziyaretlerde bulunmuştur. 3 Ekim 2010 seçimlerinin en tartışmalı en sorunlu olaylarından biri de, Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar, YT ve ABBHÖT Valentin Inzko'nun devlet düzeyindeki hükümetinin kurulmasına katkı sunup sunmayacağına dair kendi aralarında derin tartışmalara girmesi oldu.

3 Ekim 2010'da yapılan son genel seçimlerden dokuz ay sonra, Boşnak partileri YT ve ABBHÖT'nin devlet düzeyinde hükümetinin oluşturulması uzun süre geciktiğinden dolayı aktif rol alması talebinde bulundu. Ancak BH Federasyonu'nda iktidarı kazanan büyük Boşnak partileri ve SDP (Hırvat), Yüksek Temsilci'nin katılımını teşvik ederken başta Sırp tarafı, BSC ve en büyük Hırvat partisi olan Hırvat Demokratik Birliği HDZ BH'nin merkez partileri bu tür bir müdahaleye karşı geldi. Bu arada YT ve ABBHÖT Inzko, Bosna'daki 1995 barış anlaşmasını

⁴²¹ Hadzovic, "Bosnia's Would-be Premier Fails Parliament Vote", 30.6.2011 <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 4.5.2019).

⁴²² Agy, "agm".

uygulanmasını takip etmekle sorumlu olan Barış Uygulama Konseyi PIC'in devlet düzeyindeki hükümetin oluşum için müdahalede bulunmayacağını açıkladı.⁴²³

Duřanka Majkić, Bağımsız Sosyal Demokratlar, BSC en güçlü parti İttifakı, uluslararası toplumu bunun dışında tutmak gerektiğini söyledi. “biz onların yardımı olmadan kendimiz yapabiliriz. Her seferinde, onların katılımı yardımdan daha fazla sorun yarattı” dedi. HDZ BH'li Matea Franićević, YT ve ABBHÖT'nin seçmenlerin isteğine saygı göstermesi gerektiğini söyledi. Entite federasyon hükümetinin kurulmasından dışlanan HDZ BiH, Sosyal Demokrat Parti, SDP ve koalisyon partilerinin Bosna'daki Hırvat halkının iradesine saygı göstermediklerini söyledi. Bosna Anayasası uyarınca, devlet düzeyindeki bakanlar kurulu başkanlığı görevi yani Bosna Başbakanlığı görevi bir Hırvat temsilcisine gitmesi gerekiyordu. Ancak SDP, Bosnalı merkez Hırvat partisinin temsilcisi yerine kendi saflarında etnik olarak Hırvat olan Slavo Kukić'i aday göstermişti. HDZ BiH, adayının kazanabilmesi için çoğunlukla BSC'ndeki partilerinin desteğine gerek duydu. Fakat böyle bir durumda mümkün olmadı. Bosna Devlet Başkanlığı adaylık için Kukić'i seçtikten sonra, 17 Haziran'da Devlet Parlamentosu'nun oturumunda her iki tarafın da gerekli desteğini alamadı. Bu nedenle tekrar aday olarak gösterildi. Yine destek alamadı. Bu şekilde devlet düzeyindeki hükümetin oluşumu üzerindeki kriz devam etti. Saraybosna'dan gazeteci ve analist Asim Metiljević, ise

“Valentin Inzko'nun kendisini doğrudan bir devlet hükümetinin kurulması konusuna dâhil etmesi akıllıca olmamıştır. Hiç kimsenin, oy kullanan vatandaşların iradesini süzme görevi yapmasına izin verilmez, uluslararası toplum ne yanlı ne de karşı olmalıdır. Görevi seçim iradesine ve düzenlemelerine sıkı sıkıya uyulması konusunda ısrar etmek olmalıdır.”

Merkez Hırvat partileri'de federasyon hükümetindeki tutumlarından dolayı ona karşı tepkisel bir tutum içerisine girdi. Bu şekilde Sırlardan sonra, Hırvatların önemli bir kısmı (merkez Hırvat Partileri) İnzko'yu karşısında görmeye başladılar.⁴²⁴

“Aslında sorunun çıkış noktası merkez Hırvat partilerinin federasyon koalisyonunda yer almamasıydı. Federasyondaki koalisyon partilerinin koalisyonunda yer almayan merkez

⁴²³ Senka Kurtovic, “Bosnia Divided on Greater International Intervention” 8 Temmuz 2011, <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 14.5.2019).

⁴²⁴ Agy,”agm”.

Hırvat partileri ile sorun yaşamaları devlet düzeyinde merkezi hükümetin kurulması için uzlaşma sağlanamamasına neden olmuş, merkezi hükümetin kurulması sürecini de uzatmıştır.”⁴²⁵

Merkezi Hükümetin kurulmasıyla ilgili Demokratik Eylem Partisi Başkanı Sulejman Tihić, 2011 Ağustos’unda Bosna’da bir devlet hükümeti kurulabileceğine dikkat çekse de böyle olmamıştır. Fakat SDA lideri Tihić bununla ilgili görüşmelerde bulunmuştur. Sosyal Demokrat Parti lideri SDP ve Hırvat Demokrat Birliği (HDZ) başkanı Dragan Cović ile yaptığı görüşmeler sonrasında yapılan açıklamalar ne kadar olumlu olsa da somut olarak bir uzlaşma ortaya çıkmamıştı. Tihić, *“bir anlaşmaya yakınız ve çözümü tek bir pakete getirebileceğimizi umuyorum.”* ifadelerini kullanmıştı. Bakan *“bu pakette beş unsur yer alacak: Bakanlar Kurulu, nüfus sayımı, askeri mülkiyet, devlet yardımı ve Seydiç ve Finci’nin davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararı.”* diyerek, AB reformlarına yönelik önemli mesajlar vermişti. Mevcut tikanıklığı gidermek için BH’in ulusal ve uluslararası sorunlarının en acil olanlarını biran önce çözmek için oluşturulan paket bu açıdan önem taşımaktaydı. Paket içerisinde yer alan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Sejdić-Finci kararı; Bosna anayasal hükmünün ülkenin üç kurucu ülkesi, Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar üyelerine en üst sıraları ayırmasına itiraz eden 2009 Strazburg Mahkemesi kararına atıfta bulunuyordu. Her ne kadar bu ifadeler kullanılmış olsa da Tihić’in iyimserliğine rağmen, yeni bir hükümetin kurulması oldukça uzun ve meşakkatli bir yol aldı. Parti liderleri arasında hatta uluslararası toplumun liderliğinde birçok görüşmeler yapıldıysa da tikanıklık uzun süre devam etti.⁴²⁶ Diğer önemli nokta ülkedeki siyasi tikanıklıkla AB reformlarının birbirleriyle ne kadar iç içe geçtiğidir. BH’de artık AB reformları iç siyasetin bir parçası olmuştur.

Milorad Dodik liderliğindeki Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı SNSD, Bosnalı Sırp tarafı olan BSC entitesi için hükümet, son genel seçimden hemen sonra kısa sürede kuruldu. Ancak diğer taraftan, Bosna-Hersek’in Boşnak ve Hırvat Entitesi altındaki Federasyonu’nda, seçim sonuçları genel seçimlerden sonra altı aylık şiddetli bir siyasi çıkmazla sonuçlandı. Bir tarafta “platformcular” olarak adlandırılan SDP,

⁴²⁵ SDA’dan BH Milletvekili (2014 döneminin milletvekili) ile söyleyişi, 4 Mart 2017.

⁴²⁶ Hadzovic, “Bosnia Edges Closer to State Government Deal” 28 Temmuz 2011, <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

Tihić'in SDA ve iki küçük Hırvat Partisi, Hırvat Haklar Partisi, HSP ve Halkın Refah Partisi olarak bilinen mevcut iktidar koalisyonunun üyeleri NSRZB. Öte yandan iki merkez Hırvat Partisi, Hırvat demokratik Birliği, HDZ ve ondan ayrılarak kurulan HDZ 1990. Hırvat partileri, Cović ile Dodik arasında imzalanan anlaşma sonucunda lider Sırp partilerinin desteğini aldılar. Sonuçta “platform bloğu” büyük Hırvat partileri dâhil etmeden bir Federasyon hükümeti kurduktan sonra devlet düzeyinde hükümet kurma girişimleri başarısız oldu. SDP devlet Başbakanlık görevi için Slavo Kukić'i desteklemekle birlikte, Sırp veya büyük Hırvat partileri bu adaya destek vermediler. Hırvat partileri, onların sadece eski Federasyon Başkanı Borjana Kristo'nun adını sunan bir aday önerme hakkına sahip olduklarını savundu.⁴²⁷

Devlet düzeyindeki merkezi hükümetin kurulmasındaki temel düğüm bakanlar konseyine liderlik yapacak olan başbakanın kim olacağı ile ilgiliydi. Sonrasında ise Sırp da dışişleri bakanlığı konusunda ısrarcı olmaya başladılar. Genel seçimlerden on ay kadar bir süre geçmesine rağmen siyasi tıkanıklığın başbakan kim olacağına dair sorun olmasından dolayı hükümet kurulması konusundaki siyasi tıkanıklık devam etmiş, Hırvat merkez partileri bu görev için kendi adaylarını teklif edeceklerini açıklamışlardı. Onlar Boşnak-Hırvat entitesinin cumhurbaşkanı olan Borjana Krišto ismi konusunda ısrarcı olacaklarını açıkladılar. Bosna medyası, son on gün içinde sırasıyla HDZ liderleri, Sosyal Demokratlar ve Demokrat Eylem Partisi, SDA, Dragan Cović, Zlatko Lagumdžija ve Süleyman Tihić'in yaptığı iki toplantıyı bildirdi. HDZ BH lideri Cović, 25 Temmuz, Pazartesi günü Livno'da yaptığı açıklamada, Kristo'nun kesinlikle HDZ adayı olacağını söyledi. Cović, “*Borjana Kristo hala Bakanlar Kurulu Başkanı için en iyi adayımız*” dedi. Dodik, Boşnak partilerini Hırvat ve Sırp'ların hükümet kurma sürecinde egemen olmaya çalışmakla suçladı. Onların devletin hükümeti gibi davrandıklarını söyledi. “*Böyle bir yola başvurdıklarından dolayı yeni bir anlaşmaya ulaşılmamıştır.*” İfadelerini kullandı. Bosnalı Hırvatlar Bakanlar Konseyi Başkanı aday gösterme yetkisine sahip iken, devlet düzeyindeki hükümetin dört bakanlık koltuğunda Sırp'ların hakkı olduğunu söyleyerek, Dodik ilk kez Sırp partilerinin de ekstra bir talep olduğunu

⁴²⁷ Agm.

açıkça belirtmiş oldu. “*Bir sonraki Dışişleri Bakanı Sırp olmak zorunda. Aksi takdirde Bakanlar Kurulu olmayacak*” dedi.⁴²⁸

Sonraki süreçte ise merkez Hırvat partileri Boşnak-Hırvat Entitesi Eski Maliye Bakanı, ülkedeki genel seçimlerden 16 ay sonra Bosna'nın yeni Başbakan adayı olarak Vjekoslav Bevanda'yı gösterdi. Hırvat Demokrat Birliği (HDZ) Vjekoslav Bevanda'yı, ülkenin merkez siyasi partileri hükümet kurma anlaşmasının imzalanmasından bir gün sonra başbakan adayı olduğunu açıkladılar. HDZ ve bu partiden türeyen HDZ 1990, başbakanlık görevini ve anlaşma altındaki diğer iki bakanlığı teklif etti. Merkezi hükümetin kurulmasıyla birlikte merkez Hırvat partilerin başbakan adayı Bevanda'ya herhangi bir itiraz olmadı.⁴²⁹

Aynı gün içerisinde Bosnalı Sırp lidere yönelik yolsuzluk soruşturması düştü. Bosnalı Sırp lider Milorad Dodik'in faaliyetleriyle ilgili bir yolsuzluk soruşturması, kanıt eksikliğine işaret eden savcılar tarafından düşürüldü. Bosna'nın iki entitesinden biri olan BSC özel Savcılığı, BSC Cumhurbaşkanı ve Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı lideri SNSD ve diğer üst düzey yetkililer olan Dodik hakkındaki yolsuzluk ve görev soruşturmasını iptal etti. Savcılar 28 Aralık 2011, Çarşamba günü yaptığı açıklamada BSC entite hükümeti için binaların yapımında ve onun kamu radyo-televizyon, RTRS, otoyolun bir kısmında ve diğer olaylarda yolsuzluk iddialarını kanıtlamak için yeterli delil olmadığına hükmetti. Dodik ile birlikte soruşturmada kamu şirketi Müdürü Mladen Lazendić de yer aldı. “BSC yolları” BSC'nin Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı Nedeljko Cubrilović, BSC'nin o dönemki başbakanı Aleksandar Džombić, Dragan Davidović, RTRS Direktörü Fatima Fatibegović, eski planlama, İnşaat ve Çevre Bakanı ve ortağı Milenko Dakić, Şubat 2009'da BSC yetkililerine karşı açılan suçlamalarda, Devlet Soruşturma ve Koruma Ajansı SIPA, iddia edilen yolsuzluk sonucunda devlet ve entite bütçelerinin yaklaşık 60 milyon € kayıp yaşadığını iddia etti. Devlet Savcılığı, davayı Haziran 2011'de entite savcısına devretti. 28 Aralık 2011 günü Dodik, soruşturmanın düşürüldüğü haberine tepki göstererek soruşturmayı “*kurgu*” olarak değerlendirerek bunu başlatanların

⁴²⁸ Hadzovic, “Bosnia Still on Hunt for New Government”, 26 Temmuz 2011 (Erişim Tarihi:18.4.2019).

⁴²⁹ Jukic , “Vjekoslav Bevanda To Be Named Bosnian PM” 29 Aralık 2011, <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 12.5.2019).

kararlarının sorumluluğunu almak zorunda kalacakları konusunda ısrar etti. Bosnalı Sırp lider, Bosna 'daki genel seçimlerden yaklaşık 15 ay sonra yeni bir devlet hükümeti için anlaşma sağlanmasının ardından 28 Aralık 2011 günü düzenlediği basın toplantısında, “Bazıları Milorad Dodik’in, unutmasını beklese de, unutmayacak.” dedi. Dodik, Saraybosna'daki gazetecilere, kendisine yöneltilen soruşturmaların, bu incelemelerde yabancı unsurların siyasi partisinin seçimleri kazanmasından dolayı etkili olduğundan dolayı olayın “kurgu” olduğunu söyledi.⁴³⁰

Yeni hükümetin kurulması konusunda anlaşmanın sağlanmasıyla birlikte BH AB Yüksek Temsilcisi Valentin Inzko, ülkenin politikacılarını tebrik etmekle birlikte, AB ve NATO'ya katılım şartlarını yerine getirmek için çok çalışmaları gerektiğine dikkat çekti. Inzko, hükümetin kurulduğu 11 Şubat 2012'den sonraki tarihi ve özellikle AB reformlarını kastederek “önümüzdeki aylarda birçok önemli zorluk yeni bir Bakanlar Kurulu önünde olacak” diyerek, bu ülkeyi vatandaşlara fayda sağlayacak bir şekilde ilerletmek için üstesinden gelinmesi gereken zorlukların olduğunu vurguladı. Bosna AB Heyetinin Başkanı Peter Sorensen, uzlaşma ruhunun aylar süren siyasi çıkmazdan sonra galip geldiğini ve ilgili makamların anlaşmayı daha fazla gecikmeden uygulaması gerektiğini açıkladı.⁴³¹

12 Ocak 2012 tarihinde ise merkez Hırvat partisinin adayı olan Bevan'nın parlamentoda oylaması yapıldı. Zaten merkezi hükümetin kurulması konusunda merkez Hırvat partileriyle anlaşma sağlandığından merkez Hırvat partilerinin adayı olarak Bevanda devlet parlamentosunda önemli sayıdaki milletvekilinin desteğini almış oldu. Yapılan oylamada Bevanda lehine otuz bir milletvekili aleyhine ise iki milletvekili oy kullanırken, üç milletvekili ise çekimser oy kullandı. Yeni başbakan atanır atanmaz bakan adayları ile görüşmeye başladı. Bu şekilde hükümeti kurulması konusunda engellerde önemli ölçüde ortadan kalkmış oldu. Bevanda yaptığı açıklamada biran önce Bakanlar konseyine önderlik ederek merkezi hükümeti çalıştırarak AB'ne karşı yükümlülükleri yerine getirmek ve ülkenin ekonomik durumunu iyileştirmek olduğunu ifade etti. Ayrıca devlet kurumlarının AB'nin

⁴³⁰ Jukic, “Corruption-probe-dropped-against-bosnian-serb-leader” 29 Aralık 2011 <http://www.balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 12.3.2011).

⁴³¹ Jukic “vjekoslav-bevanda-to-be-the-new-bosnian-pm” 29 Aralık 2011, <https://balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 18.5.2019).

müktesebatının uygulanmasına odaklanması gerektiğini söyleyerek AB hukukunu oluşturan mevzuat ve yasal düzenlemelerle birlikte ekonomik reformlar yaparak AB'nin geri kalanı ile ülkenin uyumlaştırılması gerektiğini vurguladı.⁴³²

Ekim 2010'daki seçimlerden sonra önde gelen Boşnak, Sırp ve Hırvat partileri arasında bir hükümet oluşturmaları olası çatışmaları önlemiş oldu. Bunda Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Birliği'nin kredi ödemelerini askıya alması etkili oldu. Seçimlerden yaklaşık 15 ay sonra, Aralık ayında sona eren üç etnik grubun altı büyük partisi yeni bir hükümet üzerinde anlaşmaya vardı. Eğer anlaşma 1 Ocak 2012'de yapılmasaydı, tüm ödemelerin devlet bütçesinden yapılması gerekecekti. Bu da oldukça zor durumda olan BH ekonomisini doğrudan ve olumsuz etkileyecekti. HDZ BH lideri Dragan Cović yeni başbakan adayı olarak Vjekoslav Bevanda'yı aday gösterdi. Sırasıyla Devlet Başkanı Bakir Izetbegović, Neboja Radmanović ve Željko Komšić ile birlikte Bevanda bakanlar konseyinin başkanı yani Başbakan olarak atandı. 2001 yılından bu yana genel hükümet işlerini üstlenen ilk Bosnalı Hırvat oldu. Yeni hükümetin gelecekteki önceliklerinin ekonomideki kötü gidişatı durdurmak olduğunu vurguladı ve ülkeyi, AB'ye yaklaştırma sözü verdi.⁴³³

Milletvekillerine verdiği demeçte önceliklerinin siyasetin ve yasamanın verimli çalışmasının önünde temel engel olan rüşvete karşı mücadele etmek aynı zamanda terörle ve suçla mücadeleye devam etmenin gerekliliğini vurguladı. Bevanda, yeni hükümetteki altı partiden biri olan Hırvat demokratik Birliği HDZ'nin önerdiği tek aday oldu. Daha önce Boşnak-Hırvat Federasyonu Parlamentosu üyesiydi. Başbakanlık önerildiğinde federasyonunun parlamenteriydi. Bundan önce, 2006-2010 yılları arasında entitenin Maliye Bakanı ve Federasyon hükümeti Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı.⁴³⁴ Fakat yapılan açıklamalarla uygulamalar aynı paralellikte olmamıştır. Kurulan mevcut hükümetin de ömrü uzun süreli olmamıştır.

3.2.2.2.2. Koalisyon Hükümetinin Düşürülmesi ve “Hayati Ulusal Çıkarlar”

⁴³² Andrew Bowen, “Bosnian parliament votes in new prime minister” 12 Ocak 2012, <https://www.dw.com>.

⁴³³ Memim Ansiklopedia “vjekoslav-bevanda” html <https://memim.com> (Erişim Tarihi: 10.4.2019).

⁴³⁴ “New PM Vows to Move Bosnia Towards EU” <https://balkaninsight.com/2012/01/12/bosnia-to-appoint-new-gov-t-pm-supported/> (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

Uzun diplomatik çabalar sonucunda ve oldukça zor bir sürecin ardından kurulan hükümette yeni krizlerin yaşanması AB açısından da hayal kırıklığına neden olmuştur. Bu süreçte siyasilerin çekişmeleri çok daha ön planda olmuş ve siyasi elitler her zamanki gibi sıkça kullandığı “Hayati Ulusal Çıkarlar”a başvurmuştur. Devlet düzeyindeki hükümette kısa sürede ortaya çıkan çatlaklık SDP ile SDA arasında bütçe konusundaki krizdi. Sosyal Demokratlar SDP ve Demokratik Eylem Partisi SDA, 2012 bütçesi konusunda aralarının bozulması, devlet düzeyindeki hükümeti ve Federasyon entite koalisyonlarının hayatta kalması için de bir tehdit oluşturdu.⁴³⁵ SDA, organize suç ve yolsuzlukla mücadele etmekle görevli devlet soruşturma ve Koruma Ajansı (SIPA) da dâhil olmak üzere devlet memurları için daha düşük maaşlar içerdiği için yolsuzlukla mücadeleyi olumsuz etkileyeceği için desteklemediklerini ifade etti.⁴³⁶ SDP, bütçeyi desteklediğini çünkü Bosna'nın devlet kurumlarını geçici finansman temelinde yürütmeye devam etmesini istemediklerini söyledi. Devlet bütçesi yaklaşık 485 milyon euro değerindeydi ve kamu hizmeti maaşlarının yüzde 4,5 oranında düşürülmesi öngörülüyordu. Devlet Parlamentosu tarafından onaylanması gereken bütçe, 2013 nüfus sayımı, 2012 yerel seçimleri ve 2013 tarihinde AB'ye katılan Hırvatistan ile yeni AB standardı sınır kapılarının inşası gibi finansal destekleri içeriyordu.⁴³⁷

SDP, SBB ve HDZ milletvekilleri, 26 Haziran'daki Meclis toplantısında, SDA kökenli parlamento başkanı Denis Zvizdiç'e karşı oy kullanacaklarını söyleyerek meclis başkanlığından düşürme girişiminde bulundular.⁴³⁸ SDA Bakanları 2012 Ekim ayında devlet düzeyindeki hükümetten usulüne uygun olarak ihraç edildi, ancak yasal prosedürler ve Federasyon Başkanı Živko Budimir'in⁴³⁹ (Hırvat asıllı

⁴³⁵ Steven Woehrel “Bosnia and Herzegovina: Current Issues and U.S. Policy” January 24, 2013, p.4

⁴³⁶ Jukic, “two-bosniak-coalition-parties-in-fight” 20 Nisan 2012, <http://www.balkaninsight.com> (Erişim Tarihi: 8.5.2019).

⁴³⁷ Elvira M. Jukic , “Bosnia’s Bosniak Parties Feud Over Budget” April 20, 2012, Sarajevo, <http://www.balkaninsight.com/en/article/two-bosniak-coalition-parties-in-fight> (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

⁴³⁸ Jukic, “Bosnia’s PM Sacks Ministers on SDP Demand “, Sarajevo 26 June, <https://balkaninsight.com/2012/06/26/bosnian-pm-dismisses-state-ministers>

⁴³⁹ John Ford “Živko Budimir” 2 Kasım 2017, <https://biography.wiki/zivko-budimir> (Erişim Tarihi:10.5.2019).

HSP'den) muhalefeti nedeniyle Federasyon hükümetinin yeniden inşası daha uzun sürdü.

Bu koalisyon krizi Boşnak-Hırvat entitesinde ve devlet düzeyindeki merkezi hükümetin kurulma sürecindeki krizlerden sonra yaşanan olumsuzlukların da önemli bir halkasıydı. Çünkü Bakanlar Kurulunun çalışmaları Mayıs ayından Kasım 2012'ye kadar kesintiye uğradı ve nihayet Parlamento hükümetin görev değişikliğini onayladı. Fakat Koalisyonun, SDA yerine Bosnalı yetkililer tarafından organize suçla bağlantılı olduğuna dair şüphelere sahip 'Dnevni Avaz' adlı popüler gazetenin sahibi Fahrudin Radončić'in lideri olduğu SBBBH partisi ile değiştirilmesi nedeniyle oldukça tepki geldi. Diğer taraftan SBBBH'nin güvenlik bakanlığı konusunda ısrarcı olması bu iddiaları da doğrular nitelikteydi. SDA ile SDPBİH arasındaki ayrılık, Federasyonda görev süresinin sonuna kadar asla çözülmeyen bir siyasi kriz ortaya çıkardı. 2013 yılına kadar, Zlatko Lagumdžija oldukça ironik şekilde partisinin ittifaklarını değiştirmişti. 2010 seçimlerin sonrasında parti genel görünümünün aksine daha farklı oluşum olan SNSD ve HDZBiH gibi partiler ile işbirliğine gitme yolunu seçti. BH kurumlarının işleyişini yeniden biçimlendirmek için yaptığı geçici karar, BH siyasetini ileriye taşımak için gerçek bir girişim yerine siyasi bir intihar ile çözüldü. Bu durum 2014 genel seçimlerinde halk tarafından teyit edilmiş oldu. Bu seçimlerde SDP BiH oyları önemli ölçüde azalarak 6,65'e düşmüştür. Diğer açıdan SDP BiH daha geriye giderek eski kimlik partilerini de güçlendirmiş oldu.⁴⁴⁰ SDP, SBB ile koalisyon anlaşması yapmıştır. Entite parlamentosunun diğer meclisi olan Temsilciler Meclisinde 12 Şubat'ta hükümetin düşürülmesinin kabul etmesiyle birlikte bunu farklı koalisyon oluşumu izledi. Sosyal Demokrat Parti (SDP), Daha İyi bir gelecek için ittifak (SBB), Hırvat demokratik Birliği (HDZ BH) ve bu partiden türeyen HDZ 1990'dan oluşan yeni bir meclis çoğunluğunun oluşturdular. Koalisyon, 31 Mayıs 2012 tarihinden itibaren Boşnak-Hırvat Entite Hükümetinin bakanlarının yarısını görevden almaya çalıştı. Onların artık parlamentoda çoğunluğu yansıtmadığı iddiasında bulundu. SDP daha sonra Boşnak Sosyal Demokrat olan SBB ve uzun

⁴⁴⁰ Alberto Nardelli , Denis Dzidic and Elvira Juki "Bosnia and Herzegovina: the world's most complicated system of government?" 8.Oct.2014, <https://www.theguardian.com/news/datablog/2014/oct/08/bosnia-herzegovina-elections-the-worlds-most-complicated-system-of-government> (Erişim Tarihi: 10.4.2019).

zamandır federasyon entitesine girmek için uğraşan merkez Hırvat partisi ile işbirliğine gitti.⁴⁴¹

Halklar Meclisi'ndeki oylamada, SDA Boşnak-Hırvat federasyon parlamentosunda entite hükümetinin düşürülmesi için yapılan oylamayı “Ulusal Hayati Çıkar”ların tehlikede olduğunu iddia ederek bloke etti. 15 Şubat 2013 tarihinde entite hükümetin düşürülmesi için yapılan bu oylamada 17 Boşnak Milletvekilinden on ikisi öneriye karşı oy kullandı. (Boşnak-Hırvat Meclisi 17 Sırp, 17 Hırvat ve 5 Diğerlerinden oluşmaktadır.) Parlamentonun çoğunun hükümetinin düşürülmesini desteklemesine rağmen Boşnak milletvekillerinin çoğu bunu desteklemedi ve sorun anayasa mahkemesine gönderildi. Federasyon entite hükümetinin düşürülmesi için yapılan oylamanın nihai teyidi, ancak mahkemeye üç hâkim daha eklendikten sonra karar verildi. Mevcut sayı altı, hâkim sayısının dokuz olması gerekiyordu.⁴⁴² Hükümetin düşürülmesine karşı gösterilen direnç zaman kazanmaktan başka bir şey değildi. Gerçi oldukça uzun sürede düşmesine rağmen koalisyonun yeni ortakları kendi aralarında anlaşmışlarından mevcut hükümetin

⁴⁴¹ Bosna Hersek Meclisinin, Halklar Meclisi'nde önerdiği bir kararın Boşnak, Hırvat veya Sırp parlamento temsilcilerinin çoğunluk oyu ile Boşnak, Hırvat veya Sırp halkının “Hayati Derecede önemli olan ulusal çıkarları” söz konusu olduğunda, bu “Ulusal Çıkarlar”a zarar verebileceği ilan edilebilir. Önerilen böyle bir kararın mecliste hazır bulunan ve oy veren Boşnak, Hırvat ve Sırp delegelerin çoğunluğu tarafından Halk Meclisi tarafından onaylanması gerekiyor.

Boşnak, Hırvat veya Sırp temsilcilerin çoğunluğunun “hayati öneme sahip ulusal çıkarların” ihlaline itiraz etmesi durumunda, Halk Meclisi Başkanı derhal her biri Boşnak, Hırvat ve Sırp delegeler arasından seçilen üç temsilciden oluşan bir Ortak Komisyon sorunu çözmek için toplayacak. Komisyon konuyu beş gün içinde çözemezse, dava “Acil Durum Prosedürü” uyarınca konunun usule uygunluğunu gözden geçirecek olan BH Anayasa Mahkemesine gönderilecektir. Dom naroda “Vitalni nacionalni interes” 2003, <http://parlament.ba/Content/Read/39?title=Vitalninacionalniinteres> (Erişim Tarihi:10.2.2019); “Ulusal Hayati Çıkarların” korunması eşitsizliği önlemeyi amaçlayan karmaşık bir mekanizmadır. BHF’de doğal olarak iki ana etnik grubu arasında Boşnaklar ve Hırvatlar arasında işletilir. Gerçekte, çoğu zaman yanlış kullanılır. Daha çok politikacılar tarafından yasaların veya atamaların onaylanmasını engellemek için kullanılır. FBİH Anayasasına göre, Bu konularda karar vermek için gerekli görülen bir prosedürdür. BHF Parlamentosundaki Halk Meclisi’nden temsilcilerin çoğunluğunun onayı gerekir. Ancak uzlaşmaya varılmadığı takdirde nihai karar “Hayati Ulusal Çıkarlar Konseyi” ve FBİ Anayasa Mahkemesi tarafından verilir. Dino Jahic, “Bosnia-Herzegovina” Nations in Transit, 2014, ss 155-142; Dino Jahic “bosnia-and-herzegovina” Freedom House, “Bosnia and Herzegovina”, 2014, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/bosnia-and-herzegovina> (Erişim Tarihi; 12.1.2019). Siyasiler tarafından o kadar orantısız kullanılmaya başlamıştır ki, Bosna Hersek devletinin mekanizmasını tıkayan bir uygulamaya dönüşmüştür. Jukic, “Bosniaks Block Vote on Federation Entity Govt” <https://balkaninsight.com/2013/02/15/bosnia-entity-govt-no-confidence-vote-on-hold> (Erişim Tarihi: 4.5.2019).

⁴⁴²Jukic, “Bosniaks Block Vote on Federation Entity Govt” <https://balkaninsight.com/2013/02/15/bosnia-entity-govt-no-confidence-vote-on-hold>, (Erişim Tarihi: 4.5.2019).

düşmesi kaçınılmaz hal aldı. Bu düşürmeye karşı gösterilen direnç siyasal sistemi tıkadığı gibi siyasi elitlerin kendi aralarında ciddi iç hesaplaşmalara döndü.

Entite hükümetinde bakanları görevden alma sürecinde etnik kimlikler daha farklı bir şekil almıştır. Boşnak-Hırvat entitesinde Başbakan yardımcısı olan (Hırvat partisi) HSP'den (Budimir) koalisyondaki SDA'lı bakanları almama konusunda oldukça direnç gösterirken, SDP'den entite başbakanı olan Boşnak asıllı Nermin Nikšić SDA'lı Boşnak bakanların görevden alınması konusunda oldukça ısrarcı olmuştur. Bu da her zaman kimliksel çıkarların göz önünde bulundurulmadığı daha çok parti çıkarlarına göre hareket edildiği anlaşılmaktadır. Bu süreçte “Ulusal Hayati Çıkarların” devreye sokulması aslında ulusal çıkarlardan çok siyasi elitlerin çıkarlarının tehlikeye girmesiydi.

AB, hükümet kurulurken gerek bizzat kendisi gerekse YT, aracılığı ile yaptığı müdahaleleri, koalisyon sürecinde yaşanan sorunların çözümünde müdahaleci olmamıştır. Bunda en önemli etkilerden biri federasyon entitesinde hükümet kurulurken özellikle Yüksek Temsilci'nin yaptığı müdahalelere merkez Hırvat partileri olan HDZ ve HDZ 1990'nın sert tepkisine neden olmasıdır. Hatta bu partilerin entite koalisyonun dışında kalmasıyla sonuçlanmış ve sonrasında bu Hırvat partileri süreci entite koalisyonuna girme yolunu aramıştır. Koalisyon krizin de de YT, Boşnak-Hırvat entite hükümeti kurulurken aldığı tepkilerden dolayı koalisyon sürecinde müdahaleci olmamıştır.

AB reformları konusunda ise süreç çok verimsiz işlemiş istenilen performansdan çok uzak kalınmış ve gerekli yasalar çıkartılamamıştır. Bosnalı bir STK olan Sivil Girişimlerin Merkezi/CCI, yayınladığı raporda, Bosna devlet düzeyindeki merkezi hükümetin ve parlamentonun hükümetin önceki döneminden iki kat daha kötü performans gösterdiğini söyledi. CCI analisti Ivica Cavar Bakanlar Kurulu, devlet hükümeti, son dört yıl içinde sadece 106 yasayı kabul ettiğini söyledi. Bu 2006-2010 döneminde kabul edilen 180 yasadan çok daha azdı. Açıklamasına devam ederek “*Para büyük miktarda kamu harcamalarında kullanıldı. Bu sorumsuz davranışın uzun vadeli sonuçları dramatik olacak, çünkü iş yaratmak ve sürdürülebilirliği artırmak için ekonomiye para yatırılmadı.*” dedi. Bosna'nın borcunun 6 milyar avrodan

fazla olduğunu da sözlerine ekledi.⁴⁴³ O dönemdeki işsizlik oranı % 40 ları bulurken gri ekonomi ile bu % 27'lere düşmekteydi.⁴⁴⁴

Sonuç olarak, bir yıldan fazla bir süredir yürütme ve yasama otoritelerinin hem devlet hem de entite seviyelerindeki performansı aşırı derece kötü olmuştur.⁴⁴⁵ Devlet düzeyinde, parlamenter meclis sadece 10 yasayı kabul edebildi. Avrupa ortaklığının öngördüğü anayasada düzenlemelerin yapılması ve Sejdić-Finci kararına uyarak ilgili gerekli olan seçim kanunun çıkartılması gibi, öncelikli olan kanunların kabul edilmesinde ilerleme kaydedilmedi. AB 2012 İlerleme raporunda özellikle bu verimsizliğe atıfta bulunarak çok az ya da sınırlı sayıda ilerleme kaydedildiğine dikkat çekerek AB üyelik süresinde en önemli engelleri oluşturan AİHM Sejdić-Finci kararına ve yolsuzlukları vurgulamıştır.⁴⁴⁶ Bu şekilde BH'de gerek hükümetin kurulması gerekse hükümetteki bakanların görevden alınması oldukça zorlu bir süreç olmuştur. 3 Ekim 2010 tarihinden 5,5 ay sonra kurulan entite hükümeti ve 16 ay sonra kurulan devlet düzeyindeki merkezi hükümet uzun bir dönem tıkanan siyasi sistemi çözmek ile geçmiştir. AB reformları konusunda çıkartılması gereken yasalarla ilgili ümit bağlanan hükümet hatta “Avrupa yılı” ilan etmesine rağmen çok düşük bir performans sergilemiştir.⁴⁴⁷ Hükümetten talep edilen reformlar konusunda sadece o dönemde nüfus sayımı ve sınır güvenliği ile ilgili yasa gerçekleşmiştir. Onlar da çok tartışmalı ve gergin bir süreçten sonra olmuştur. Hükümet ve muhalafet bütün enerjisini siyasi iç çekişmeler için harcamıştır.

Bir taraftan yargı referandumu bir taraftan Boşnak-Hırvat federasyonun hükümet krizi ve diğer taraftan da, merkezi hükümetin 16 ay gibi uzun süre olmasına

⁴⁴³ Jukic “NGO Report Gives Bosnia Govt Low Marks” Sarajevo, 29 September, 2014, <https://balkaninsight.com/2014/09/29/bosnian-top-govt-marked-worst-so-far> (Erişim Tarihi: 11.4.2019).

⁴⁴⁴ Balkaninsight, “Bosnia Elections 2014: Profile” September 25, 2014, <https://balkaninsight.com/2014/09/25/bosnia-elections-2014-profile>, (Erişim Tarihi:12.3.2019).

⁴⁴⁵ Jukic “agm”.

⁴⁴⁶ European Commission, “Progress Report 2012” <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement>

⁴⁴⁷ Jukic, “vjekoslav-bevanda-to-be-the-new-bosnian-pm” “Sarajevo, 29 September, 2012, <https://balkaninsight.com/2011/12/29/vjekoslav-bevanda-to-be-the-new-bosnian-pm> (Erişim Tarihi: 12.3.2019); “NGO Report Gives Bosnia Govt Low Marks” Jukic, “NGO Report Gives Bosnia Govt Low Marks”, Sarajevo, September 29, 2014, <https://balkaninsight.com/2014/09/29/bosnian-top-govt-marked-worst-so-far> (Erişim Tarihi: 12.2.2019); Rodolfo Toè “Bosnia-Herzegovina and the failed revolution of the SDP (2010-2014) – part 1” <http://www.transconflict.com/2014/11/bosnia-herzegovina-and-the-failed-revolution-of-the-sdp-2010-2014-part-1-241> (Erişim Tarihi: 12.2.2019).

rağmen kurulamaması sonucu yaşanan siyasi tıkanıklık, ekonomiyi de etkilemiştir. Öyle ki, savaş zamanında bile kapanmayan Sarayova müzesi hükümet krizinden kaynaklanan ödenek eksikliğinden dolayı kapanmıştır.⁴⁴⁸

Sürecin tümü değerlendirildiğinde (Boşnak-Hırvat Entite hükümeti ve merkezi hükümetin kurulması kısa süre sonra düşürülmesi) Bakanlar Kurulundaki pozisyonlarının etnik dağılımına ilişkin sürekli pazarlık, ülkenin bölgesel ve uluslararası imajını geliştirmek için hiçbir şey yapmadı. Bununla birlikte, ancak uzun bir zaman diliminden sonra bakanlar, bakanlar yardımcıları ve en önemli devlet kurumlarındaki görevlerin dağılımı konusunda devlet düzeyinde bir anlaşma yapılmıştır. Siyasi temsilciler arasında yapıcı işbirliği yapılmamasının bir sonucu olarak BH, savaşın sonundan bu yana en büyük kriziyle karşı karşıya kalmıştır.⁴⁴⁹ Bu olumsuzlukların devlet yapısındaki hantallaşmayı daha da artırmış ve sorunları daha da tıkamıştır. Sonraki yıllarda bu tıkanıklığın tepkisinin devlete yansması olarak da Tuzla olayları ve Vatandaşlık krizleri olmuştur. Hükümet krizi ile ilgili olarak AB'nin hükümet kurulurken hatırı sayılır katkısı olsa da hükümetin düşürülmesi sürecinde o dönemde Ortadoğu'daki konjoktürel olayların etkisiyle oldukça etkisiz kalmıştır.

3.2.3. BSC'nin Yargı Referandumu Girişimi

Yargı referandumunun ortaya çıkışı, BSC, lideri Milorad Dodik'in teklifi ile 13 Nisan 2011'de BSC Ulusal Konseyinde Bosna devlet mahkemesi ve savcılık Yetkilerini entitelere devretmeyi öngören bir referandum kararıydı. Kararın resmi gazete yayınlanması ise 28 Nisan 2011 tarihinde olmuştur. Bu krizde AB diğer krizlerden farklı olarak çok daha etkin rol aldı. Tartışmalı da olsa kendine göre olumlu denilebilecek bir sonuç elde etti. Kriz sürecinde her ne kadar (YT ve ABBHÖT) Yüksek Temsilcisi ve AB'nin Bosna Hersek Özel Temsilci Inzko, oldukça yoğun girişimlerde bulunduysa da AB'nin doğrudan bu krizde müdahalesine

⁴⁴⁸Jukic, "Bosnian National Museum Facing Closure" <https://balkaninsight.com/2011/12/29/bosnian-national-museum-facing-closure> (Erişim Tarihi: 12.3.2019); "Another Bosnian Museum Closes Its Doors" <https://balkaninsight.com/2012/01/04/bosnian-historical-museum-closed/>; Anadolu Ajansı "124 yıllık müze ödenek yokluğundan kapandı" <https://www.timeturk.com/tr/2012/10/04/124-yillik-muze-odenek-yoklugundan-kapandi.html> (Erişim Tarihi: 10.1.2019).

⁴⁴⁹ Kariç, "agm", s.90.

ihtiyaç duyulmuştur. Yüksek Temsilcisi ve AB'nin Bosna Hersek'teki Özel Temsilci Inzko'ya ek olarak 21 Nisan 2011 tarihinde AB Delegasyonu Başkanı Renzo Davidi, 29 Nisan 2011 ve 5 Mayıs 2011 tarihlerinde AB Balkanlar Özel Temsilcisi Miroslav Lajcak/Layçak, 13 Mayıs 2011'de AB Eski Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve AB'nin Genişlemeden Sorumlu Üyesi Stefan Füle AB'den temsilciler yargı referandum krizinin çözülmesinde aktör olarak zaman zaman yaptığı açıklamalar, sunduğu raporlar ya da görüşmelerle etkili olmuşlardır. Yine AB yaptırım kartını bu süreçte kullanabileceğini ima ederek BSC'ne uyarılarda bulunmuş buna karşılık BSC de muhtemel bir yaptırım kartı için bütün devlet kurumlarından çekilme tehdidinde bulunmuştur. Bu krizi en son noktada durduran ise oldukça tartışmalı olsa da AB'nin 13 Mayıs 2011 tarihinde BSC başkanı Milorad Dodik ile gerçekleştirdiği üst düzey görüşmedir. Yine bu görüşme öncesi 5 Mayıs 2011 tarihlerinde AB Balkanlar Özel Temsilcisi Miroslav Lajcak/Layçak'ın BSC liderleri ile olan görüşmelerinde AB'nin yaptırımlar uygulayabileceğine yönelik uyarı niteliğindeki açıklamaları doğrudan etkili olmuştur.

Başlangıçta BSC'nin yargı referandumu kararını uygulayamayacağı düşünüldüyse de sonrasında referandumun hayata geçirilmesi konusunda oldukça ciddi olduğu anlaşılmıştır. AB, BH'de gerek entite gerekse devlet düzeyinde hükümet kurulması sürecine göre bu süreçte çok daha etkili politika yürüterek BSC'nin yargı referandum kararını geri çekmesini sağlamıştır. Hatta "pazarlıklar" yaptığına dair söylentilerin ortaya çıkması nedeniyle de oldukça tepki almıştır.

BSC'nin tarafsızlığını sorguladığı Bosna Devlet Mahkemesi ve Savcılığı, Yüksek Temsilci Paddy Ashdown tarafından 2003 yılında kuruldu. BSC'nin yargı referandumu kararı hem Yüksek Temsilcisi ve AB'nin Bosna Hersek'teki Özel Temsilcisinin aldığı kararların hem de bu mahkemelerin geçerliliğinin sorgulanmasına yönelikti. Bu karar aynı zamanda bir anlamda uluslararası toplumun özellikle 2003 yılından beri yargı alanlarında yapılan reformların meşruiyeti açısından tehdit oluşturunuyordu. Özellikle AB'nin Yüksek Temsilcilik makamının da güvenilirliğine karşı oluşturulmuş bir politikaydı. Üstelik 2003 yılından beri çok sayıda üst düzey savaş suçlarına ait davalar, Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesinden (ICTY) Bosna Devlet Mahkemesine yargılama için devredildi ve

burada önemli sayıda savaş suçlusu yarglandı. Krizin temel noktasına da oluşturan bu mahkemenin devlet düzeyindeki yetkilerini entiteler düzeyine devredirmesini talep eden ve oldukça geniş yetkilere sahip olan BSC'nin bununla ilgili olan referandum kararıdır.⁴⁵⁰ Bu referandum karar uygulanması halinde BSC lehine bir sonuç çıkması BSC'nin mevcut geniş yetkilerinin daha da genişlemesi demektir. Bu kararın diğer bir anlamı, önemli sayıda ki Sırp kökenli savaş suçlularının gerçek anlamda yargılanmasını önlemeye yöneliktir.⁴⁵¹ Bu krizi önemli şekilde etkileyen ise bir başka krizin bu yeni kriz için ortam oluşturmasıydı. O dönemde Boşnak-Hırvat entite hükümet krizi ile oldukça gergin olan ülkedeki durum BSC'nin sahip olduğu referandum yetkisini de bu krizde araç olarak kullanma konusunda cesaretlendirmiştir. Bu sayede mevcut hükümet krizi derinleşirken buna ek olarak yeni krize kapı aralamıştır.

İşsizliğin o dönemde çok daha yüksek olduğu ülkede (2011 tarihli % 40), BH'nin devlet mekanizmalarını daha derin tıkanıklığa iterken 3 Ekim 2010 yılından beri henüz merkezi hükümet kurulamamıştı. 16 ayı bulan merkezi hükümet krizi aynı döneme denk gelmiştir. Üstelik Boşnak-Hırvat entitesindeki HDZ ve HDZ 1990 merkez Hırvat partileri entite hükümetindeki koalisyonun dışında kalmalarının hukuğa aykırı olduğunu iddia ederek hükümete ve Merkez Seçim Kurumunun kararını askıya alan YT ve ABBHÖT Inzko'ya şiddetli tepki içindeydiler. Bu nedenle de 3.entite talepleri konusunda ciddi talepte bulunmaya başlamışlardı. Bu ortam içinde 13 Nisan 2011 tarihinde BSC'nin bu yargı referandumu kararı ortaya çıkmıştır. Böylece ekonomik tıkanıklığa, siyasi tıkanıklık ve aynı dönemde BSC'nin referandum krizi de eklenmiştir.

“O dönemdeki hükümet krizleri özellikle YT ve ABBHÖT ile Merkez Hırvat Partileri olan HDZ BiH ve HDZ arasında YT ve ABBHÖT'nin Merkez Seçim Kararını askıya alması doğrultusunda gelişen gerilimler de etki olmuştur. Bunun birlikte yine YT ve ABBHÖT'nin BSC ile ilgili olan kadastro yasasını iptal etmesiyle yükselen tansiyon ve kriz ortamında BSC

⁴⁵⁰ Drazen Remikovic “Bosniaks Call on High Rep to Block Court Referendum” ,22,4,2011, <https://balkaninsight.com/2011/04/22/bosniaks-call-on-high-rep-to-block-serbs-court-referendum>, (Erişim Tarihi:12.3.2019).

⁴⁵¹ Eldin Hadzovic and Drazen Remikovic “Bosnian Serb MPs Approve Vote on Scrapping State Court” <https://balkaninsight.com/2011/04/14/bosnian-serb-mps-ok-referendum-on-scrapping-war-crimes-court> (Erişim Tarihi:12.3.2019).

daha fırsatçı davranarak bu ortamda Sırp kökenli savaş suçlularını kendi yetikili olduğu entite mahkemelerinde yargılama ya da aklama peşine düşmüştür. Bunu yaparken de Yüksek Temsilcinin aldığı kararları da sorgulama ya da tartışma yoluna gitmiştir.”⁴⁵²

BSC, entitesinde seçimleri kazanan Bağımsız Sosyal Demokratlar Birliği (SNSD) ile Boşnak-Hırvat entitesinde seçimleri kazanan Sosyal Demokrat Parti (SDP) merkezi hükümet kurma konusunda uzun süre anlaşamamıştır.⁴⁵³ Bu krize paralel olarak gelişen yargı referandumu ile ilgili karar BSC lideri Milorad Dodik’in teklifiyle 13 Nisan 2011 tarihinde BSC’nin Ulusal Konseyinde oylama yapılmıştır. Kararın kapsamı devlet düzeyinde Savaş Suçları Mahkemesi ve YT ve ABBHÖT Inzko’nun “Anayasa karşıtı yasa ve faaliyetleri” hakkındaydı.⁴⁵⁴ Referandum kararıyla birlikte kurulması beklenen merkezi hükümetin kurulmasının da gecikmesine etki etmiştir. Alınan bu referandum kararına AB yetkilileri, YT ve ABBHÖT Inzko, Bosna-Hersek Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi’nin Boşnak üyesi Bakir İzzetbegović ve Hırvat üye Jelyko Komšić tepki gösterdi.⁴⁵⁵

Boşnak-Hırvat entitesinde ortaya çıkan hükümet krizini takiben BSC’nin referandum çağrısı ile birlikte BH’in devlet yapısı da derin yara almış oldu. BSC lideri Dodik, YT ve ABBHÖT Inzko’nun aldığı kararları ve BH Devlet Mahkemesinin verdiği kararları destekleyip desteklemediklerine dair BSC’de referandum yapacaklarını 13 Nisan 2011 yılında BSC’nin ulusal konseyin kararı ile açıklamış oldu. BSC Ulusal Meclisi 13 Nisan 2011 tarihinde Çarşamba gecesı geç saatlerde BSC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik’in Ulusal Konseyde referandum yapma teklifi bu şekilde onaylanmış oldu. Teklif, 66 oy ve karşı 10 oyla kabul edildi. On saatten fazla süren bir tartışmadan sonra referandumla ilgili sorulacak soru şu şekildeydi. “YT ve ABBHÖT Inzko tarafından alınan özellikle Bosna devlet Mahkemesi ve savcılık yasalarını destekliyor musunuz?”. YT ve ABBHÖT Inzko, referandumu, BSC tarafından devlet yasasını zayıflatmak için bir girişim olarak nitelendirdi. BSC

⁴⁵² AGİT görevlisi ile söyleyişi, 2 Mart 2017.

⁴⁵³ Şeyma Adıyaman “Bosna-Hersek: Sürdürülebilir İstikrar Arayışı” 29 Temmuz 2011, <http://www.bilgesam.org/incele/144/-bosna-hersek--surdurulebilir-istikrar-arayisi> (Erişim Tarihi: 12.10.2019).

⁴⁵⁴ Alexia Stainer, “Bosnian Elections 2010: The failing of a consociationalist system” Temmuz 2012 http://www.irenees.net/bdf_fiche-analyse-991_en.html (Erişim Tarihi: 18.5.2019).

⁴⁵⁵ AA , “Bosnalı Sırp lar geri adım attı” 13.05.2011, <http://www.haber7.com/balkanlar/haber/743472-bosnali-sirplar-geri-adim-atti> (Erişim Tarihi: 19.4.2019).

yetkililerinden yapılan bu tür ifadelerin Bosna'nın 1992-95 savaşını sona erdiren Dayton Barış anlaşmasını ihlal ettiğini söyledi. Sonrasında YT ve ABBHÖT Inzko, *“BSC Ulusal Meclisinin Dayton anlaşmasına ve bu kuruma oy veren tüm milletvekillerine karşı bu sürecin başlatılmasını sorumsuzluk”* olduğunu ifade etti.⁴⁵⁶

BSC'nin siyasi elitleri, devlet mahkemesinin Sırlara karşı taraflı davrandığı ve Sırlara karşı işlenen suçlarda yeterince ilgilenmediğinden referandumda haklı olduklarını savundular.⁴⁵⁷ BSC, Sırlara karşı işlenen suçlardan dolayı kimsenin tam anlamıyla yargılanmadığını iddia ediyordu. Bu konuda özellikle vurguladıkları ise *“Dobrovoljacka Olay”*ıydı.⁴⁵⁸ Bu olayda BSC Sırların mağdur edildiği fakat bununla

⁴⁵⁶ Eldin Hadzovic and Drazen Remikovic “Bosnian Serb MPs Approve Vote on Scrapping State Court” <https://balkaninsight.com/2011/04/14/bosnian-serb-mps-ok-referendum-on-scrapping-war-crimes-court>, Banja Luka, Sarajevo, April 14, 2011, (Erişim Tarihi: 18.10.2019).

⁴⁵⁷ Kariç, “agm”, s.90.

⁴⁵⁸ Eski Yugoslavya Ordusu, 2 Mayıs 1992 günü, Şehirden çekilmesi gereken Yugoslav Halk Ordusu-JNA anlaşmaya sadık kalmayarak. Aliya İzetbegović'i zorla Saraybosna Havalimanı'nda tutatarak, gözaltına aldılar. Buna karşılık olarak da İkinci Askeri Bölge Komutanı General Milutin Kukanyats'ın bulunduğu kışla kuşatılarak, teslim alındı. Telefon görüşmeleri sonucunda değişim yeri ve şekli için gerekli anlaşma koşulları sağlanmış oldu. Ertesi gün, Bosna Hersek Bölgesel Savunma Birlikleri ile Eski Yugoslav Ordusu-JNA askerleri arasında bir çatışma çıktı. BH Bölgesel Savunma Birlikleri bünyesindeki birkaç disiplinsiz asker, 7 JNA askerini öldürdü (Sırlar 40 askerin öldürüldüğünü iddia ediyor). Çatışmalarda, 8 Boşnak da hayatını kaybetti. Bu sefer İki yüz civarında Sırp askeri teslim alındı ve Sırlar, İzzetbegović'in serbest bırakılması karşılığında bırakıldı. Sırbistan Mahkemesi, bu olaydan yargılanan, 19 sivil ve askeri yetkili hakkındaki suçlamaları kaldırdı. Bosna Hersek mahkemeleri de, beş yıllık yargılama neticesinde, beraat kararı verdi. Ayhan Demir 'Saraybosna'yı Savunmak Şerefti'; <http://www.zambak.ba/-39-saraybosna39-yi-savunmak-serefti39--3337h.htm>, 03.03.2014; Bosna Hersek Ordusu'nun eski generali Yovan Divyak, eski polis şefi Yusuf Pušina, Saraybosna'nın savunmasını organize eden ilk birimler arasında yer alan Yeşil Bereliler'in eski komutanı Emin Şvrakiç, eski polis yetkilisi Dragan Vikiç, Fikret Muslimović, Cevad Topić, Yovica Berović, Reşad Yusupović, Yusuf Kecman, Damir Dolan ve İbrahim Hociç'e karşı başlatılan soruşturmada, olaydan sorumlu tutulan Boşnak yetkililer hakkında takipsizlik kararı verildi. Savcılığın kararında 352 tanık ifadesi ile görüntü, belge ve ses kayıtlarını içeren 412 kanıt kapsayan araştırmanın sonucunda verilmiştir. Bosna'daki savaş zamanında Devlet Başkan Yardımcısı olan Eyüp Ganiç, üniversitede ders vermek için gittiği Londra'da, "Bosna-Hersek Bağımsızlık Günü" olan 1 Mart 2010 tarihinde, Sırbistan'ın talebi üzerine "Dobrovolyačka olayı"ndaki rolü nedeniyle gözaltına alınmıştı. 5 ay süren hukuki mücadelenin ardından Sırbistan'a iadesi reddedilen Ganiç, 28 Temmuz'da ülkesine dönmüştü. Bosna Hersek Ordusu'nun Sırp asıllı eski generali Yovan Divyak da 3 Mart 2011 tarihinde Sırbistan'ın talebi üzerine Viyana'da gözaltına alınmış, 29 Temmuz'da ülkesine geri dönmüştü. Dobrovolyačka olayı'nda Sırbistan ve BSC savaş suçu işlendiğini iddia ederken Bosnalı yetkililer bu iddiaları şiddetle karşı çıkıyorlar. <http://www.bursabosna.org/?e=haberdetay&id=174-18.01.12>; AA, “Saraybosna’da 24 yıl önce yaşanan “Dobrovoljacka Olayı” 5 Mayıs 2016, <https://timebalkan.com/saraybosnada-24-yil-once-yasanan-dobrovoljacka-olayi/> Yugoslavya Milli Ordusundan 40’tan Sırp askerini öldürme emrini Eyüp Ganiç’in verdiği iddia ediyorlar. Ömer Karabeg; “What Really Happened During The Dobrovoljacka Attack?” 8 Mart 2010, https://www.rferl.org/a/What_Really_Happened_During_The_Dobrovoljacka_Attack/1977945.html (Erişim Tarihi: 12.4.2019). Hatta 3 Mayıs 2010’da BSC yetkililerinin Dobrovoljacka/Hamidiye Caddesinde yapmak istediği anma etkinliğin yasaklanması için Saraybosna Belediye Başkanı Aliya Behmen, Saraybosna Kanton İçişleri Bakanlığına 28 Nisan’da ilgili katılım için şiddete neden

ilgili olan suçluların gerçekte yargılanmadığını ve mevzu Sırlar olduğu için bu tür kararların alındığına dair iddiada bulundular.

Referandumun savunmasında, Dodik, devlet savaş suçları Mahkemesinin kurulmasından bu yana Boşnak ve Hırvatlardan çok daha fazla Sırp yargıladığını ve suçlu bulunduğunu savundu. *“Sırlara karşı işlenen suçlardan kimse yargılanmadı. Çoğu durumda, bu cümleyi Bosna'daki Sırlara karşı savaş suçları söz konusu olduğunda duyarsınız. Bu, ülkede herkes için adalet olmadığını gösteriyor”* dedi. Dodik, BSC bunun suçluları koruma girişimi olmadığını aksine suçluları yargılamak istediğini savundu. Dodik ayrıca, Sosyalist Demokrat Parti, SDP ve Demokratik Eylem Partisi (SDA)'ni YT ve AB BHÖT'ni ve siyasi partileri, Bosna Federasyonu'ndan, özellikle de Hırvat-Boşnak entitesinin ülkeyi devlet yargısı aracılığıyla "ve diğer yasadışı faaliyetler yoluyla" merkezileştirmeye çalışmakla suçladı.⁴⁵⁹

BSC vatandaşlarının mahkemeye karşı oy kullanması ise *“Yüksek Temsilci ve ABBH Özel Temsilcisi'nin BH'te aldığı kararların BSC'nde bir bağlayıcılığı yoktur”* anlamına gelmekteydi. BSC avukatlar Birliği Başkanı oylamanın sadece bir danışma hareketi olarak hizmet edebileceğini söylemiş olsa da kuşkusuz BH'in kurumlar arasındaki gevşek bağına daha da zayıflatmaya yönelik bir girişimdi. Jovan Čizmović (Yovan Čizmović), referandumun sadece bir psikolojik karaktere sahip olduğunu söyledi. Bosna Devlet Mahkemesi Başkanı Meddzida Kreso, Devlet mahkemesi ve Savcılığı ile ilgili referanduma gerek duyulması devlet ile ilgili herşeyi önceden reddetmek için bu kurumları istikrarsızlaştırmak için siyasi bir girişim olduğuna dikkat çekti. Kreso, *“Referandumun sonuçlarının herkes için felaket olacağını vurgulayarak, bu uluslararası toplumun temsilcilerinin bu süreci durdurması için açık bir sinyal olmalıdır. Çünkü yerel siyasi idarecilerin böyle bir şey yapma gücü yoktur”* dedi. Bosna'nın devlet mahkemesi başkanı, *“Domino etkisinde olduğu gibi, referandumun*

olabilecek endişesi nedeniyle programın yasaklanması için bakana acil bir istek gönderdi. ICTY soruşturmasında, savaş suçlarının Mayıs 1992'de Dobrovoljacka Caddesi'nde (Şu an ki ismi Hamidiye caddesi) işlenmediğine dair açıklama yapılmıştı. Balkan Insight, “Controversy Over Dobrovoljacka Street Gathering” <https://balkaninsight.com/2010/04/29/controversy-over-dobrovoljacka-street-gathering>, **Balkan Insight**, 29 April 2010, (Erişim Tarihi: 19.5.2019). Fakat BSC bu olayın ısrarla göz ardı edildiğini ifade etti. Kendilerinin de bu olayı canlı tutmaya çalıştığını ve sorumluların yargılanması gerektiğini savundular. Bu yüzden savaş suçluların kendi mahkemelerinde yargılamalarının daha hakkaniyetli olacağını iddia etseler de bu daha çok suçluların aklanması girişimi olarak değerlendirildi.

⁴⁵⁹ Alexia Stainer, agm.

etkisinin diğer kurumlar ve kanun uygulayıcı kurumlar üzerinde yıkıcı bir etkisi olacaktır” dedi. Kreso, Bosna Hersek Mahkemesi kuruluşundan bu yana saldırı altında olduğunu söyledi.⁴⁶⁰

Referandumdaki hükümler; Sırp kökenli savaş suçlarının yargılanmasının önüne geçmeyi hedeflediği gibi aynı zamanda Bosna devlet Mahkemesi'nden BSC'nin izolasyonunu sağlamak için siyasi bir araç olarak kullanıldı. Bu girişim BSC'deki siyasi yetkililer için dokunulmazlık sağlıyordu ve hiçbir zaman entite düzeyinde gerçek anlamda yargılanamayacak anlamına gelmekteydi.⁴⁶¹ BSC'nin referandum kararları BH genelinde tansiyonu yükselttiği için o dönemde en önemli kriz olmuş ve ülkedeki iç barışı tehdit eder duruma gelmişti.

Yine referanduma BSC'nin Boşnak milletvekilleri tepki gösterdi ve bununla ilgili olarak bir takım kararlar aldı. BSC'deki Boşnak milletvekilleri, Yüksek Temsilci ve ABBHÖT, yargı referandumunu bloke etmeğe çağırdı. BSC Parlamentosu'nun üst meclisi olarak faaliyet yürüten Halk Meclisinde Boşnak delegeleri, YT ve AB BÖT İnsko, 21 Nisan 2011 tarihinde devlet yargısına referandum yapma kararını iptal etmesi için çağrısını yeniledi. Halk Meclisi'nin 21 Nisan 2011 tarihindeki oturumundan sonra, Boşnak milletvekilleri meclisin kararının meşru olmadığını, çünkü BSC parlamentosunun devlet düzeyindeki konularda yargı yetkisine sahip olmadığını söyleyen bir bildiri yayınladılar. Boşnak Delegelerinin Başkanı Mujo Hadziomerović (Muyo Hacıömerović), BSC parlamentosunun Dayton Barış Anlaşmasını yorumlamaya hakkı olmadığına dair açıklamada bulundu.

Hadziomerovic oturumdan sonra yaptığı açıklamada. *“Dayton anlaşmasının 10. maddesine uygun olarak yorumlanması, YT ve ABBHÖT'nin münhasır yetki alanıdır. Dayton anlaşması BSC'nin parlamentosu Dayton anlaşmasını ihlal ettiği bir gerçektir. Biz YT ve ABBHÖT referandum kararını iptal etmesi için çağrıda bulunuyoruz.”*⁴⁶²

⁴⁶⁰ agm

⁴⁶¹ Alexia Stainer, agm.

⁴⁶² Drazen Remikovic “Bosniaks Call on High Rep to Block Court Referendum” <https://balkaninsight.com/2011/04/22/bosniaks-call-on-high-rep-to-block-serbs-court-referendum> (Erişim Tarihi: 18.6.2019).

YT ve ABBHÖT Valentino Inzko, referandum kararını engelleme çağrısına yanıt olarak, ofisinin “*Bosna Devlet düzeyindeki yargı kurumlarını kuvvetle desteklediğini*” söyledi. 13 Nisan’da Dodik’in BSC’nin Ulusal Konseyinde alınmasını sağladığı bu girişimin devlet düzeyindeki kurumları baltalamak için yaptığı eylem olarak değerlendirerek güçlü bir şekilde kınadığını da sözlerine ekledi. Bosna'daki AB Delegasyonu Başkanı Renzo Davidi, 21 Nisan 2011, tarihinde yaptığı açıklamada referandumun siyasi bir engel olduğunu ve AB'nin diyalog ve uzlaşmaya dayalı bir çözümü tercih ettiğini söyledi. Davidi, aynı tarihte BSC başkanı Aleksandar Dzombic ile görüşme gerçekleştirmiştir. Davidi, BSC başbakanı Aleksandar Dzombic ile görüştüktan sonra gazetecilere verdiği demeçte. “*Avrupa Konseyi, AB’nin normatif güç aracı olarak ülkelerin kötü davranış sergilemeleri durumunda 'araç kutusu' ve yaptırımlardan söz etti. Bunun asla kullanılmayacağına inanmak istiyorum, ancak her durumda aktif hale getirilebilir.*” ifadelerini kullandı. AB’de Avrupa Konseyi'nin Mart ayında Bosna' nın "parlak geleceği" ne atıfta bulunan sonuçları kabul ettiğini, ancak kötü bir tutum sergilemesi halinde ülkeye yönelik yaptırım ihtimalinin de gündeme alınacağını ima etti.⁴⁶³ Aslında BSC Başkanı Dodik’e yönelik uyarı mesajıydı.

Diğer entite olan Boşnak-Hırvat federasyonu da 27 Nisan 2011 tarihinde Boşnak-Hırvat Federasyonu BSC’nin aldığı referandum kararını ortak bildiri ile kınadı. 27 Nisan 2011 tarihinde yapılan olağanüstü oturumda, Bosna Federasyonu Parlamentosu Avrupa-Atlantik entegrasyonu, hukukun üstünlüğü, eşitlik ve DBA’nın kalıcı bir şekilde uygulanmasını teyit eden bir belge kabul etti. Parlamento Başkanı Denis Zvizdiç, önceden açıklanan bildiri hem parlamentonun hem de Federasyon meclislerinin “*Bosna-Hersek'teki mevcut siyasi olaylara ve Dayton karşıtı faaliyetlerden biri olan Bosna'nın diğer entitesi olan BSC Konseyinin, 13 Nisan 2011 tarihinde Devlet Mahkemesi ve Savcılık hakkında referandum yapılmasına karar vermesine bir tepki olduğunu*” belirtti. Dört bölümden oluşan bildiri şu şekildeydi. “*Parlamento bir entitenin devlet mahkemesine ve savcılığına meydan okumasını kararlı bir şekilde reddetmektedir. Bu kurumlar anayasa ile BH kanunları ile kurulmuştur. BH’in tarafsız ve vazgeçilmez yargı sistemi, bir entite tarafından inkâr edilemez.*” Bildiride, BSC'nin başta

⁴⁶³ Agm.

istihbarat ve Güvenlik Kurumu, OSA ve devlet araştırma ve Koruma Ajansı, SIPA olmak üzere devlet düzeyinde kurumlarına yönelik saldırıları kınadığına dikkat çekerek bu kurumların anayasal düzeni korumak ve organize suçlar, yolsuzluk, terörizm ve savaş suçlarıyla mücadelesine destek verdiği ifade edildi. Muhalefetteki Hırvat demokrat Birliği, HDZ ve HDZ 1990'da iki merkez Hırvat partisinin milletvekilleri bildirgenin açıklandığı oturuma katılmadılar. Sırp temsilcileri Federasyonun bildirgesinden memnuniyetsizliğini dile getirdiler. BH devlet parlamentosu üyesi ve en güçlü Sırp partisi SNSD'nin üyesi olan Lazar Prodanovic, Federasyon parlamentosu'nun çelişkili olduğunu ifade etti.⁴⁶⁴ Bu süreçte kurulan (Mart 2011) Boşnak-Hırvat federasyon hükümetinde merkez Hırvat partilerinin dâhil edilmemesine tepki olarak bu oturuma katılmamışlardı. Bu durum merkez Hırvat partilerini BSC ile beraber davranmaya itti. Bu referandum kararında da bu partiler sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.⁴⁶⁵ Boşnak-Hırvat entitesindeki merkez Hırvat partilerinin bu tutumu yargı referandumu konusunda BSC liderini daha da cesaretlendirmişti.

Yargı referandumu kararı 28 Nisan 2011 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra, Haziran ayında yapılması öngörülüyordu. Referandum öneren BSC Başkanı Milorad Dodik, BH adalet sistemi Sırlara karşı önyargılı olduğu için bunun yapılması gerektiğini iddia ediyordu. Bunun için de şu ifadeleri kullanmıştı. *“Biz burada anayasa ve halkın isteğini uyguluyoruz. BSC'ni bitirmek için bir şey yapmıyoruz.”* Onlar toplantıyı takiben birlikte basın açıklamasına katılmadılar. Dodik, BSC'deki referandum için planlanan tüm faaliyetlerin devam ettiğini doğruladı ve Yüksek Temsilci'nin *“BSC Ulusal Meclis'in kararını geri çekmesi için baskı uygulanması ihtimalinin anlamsız”* olduğunu söyledi. Muhalefetteki Sırp Demokrat Partisi SDS'nin lideri Mladen Borić, Meclisin kararını çekme olasılığının Dodik'in elinde olduğuna inanıyordu. Lajcak ile görüşme gerçekleştiren Borić, görüşmeden sonra yaptığı açıklamada, *“SDS'nin referandumla ilgili herhangi bir karar alamaz, çünkü BSC parlamentosunda referandum kararını değiştirebilecek ağırlığı yok, özellikle Dodik'in partisi*

⁴⁶⁴ Eldin Hadzovic “Bosnia’s Federation Condemns Serb Court Referendum” <https://balkaninsight.com/2011/04/28/bosnia-s-federation-passes-a-declatarion-to-condemn-the-referendum-decision> (Erişim Tarihi: 215.2019).

⁴⁶⁵ Agy, “agm”.

Parlamento çoğunluğunu kontrol ettiği için, kararı değiştirebilecek hiçbir siyasi güce sahip değil” dedi. Yüksek Temsilci ve ABBH Özel Temsilcisi Valentin Inzko, Bosna ve Hersek'teki acilen siyasi oyunların sona ermesini, ülkenin çıkarına olan ve yapıcı politikalara dönülmesi gerektiğini söyledi. "BH Kurumlarına saldırmak, BH vatandaşlarına hizmet etmenin yolu değil. Bunun yerine, Bakanlar Kurulunun (merkezi hükümeti kastederek) daha fazla gecikme olmadan oluşturulması gerekir. Parti ve hükümet liderleri vatandaşların karşılaştığı sorunlarla ilgili pratik çözümler uygulamaya başlaması gerekir." Açıklamasında bulundu. Inzko, Reuters'a verdiği röportajda, Bosnalı Sırp'ların mahkemenin yasallığı hakkında referandum yapmasını önlemek için adımlar atacağını belirtti. *"İki olasılık var, ya BSC kararı iptal edecek ya da bu uluslararası toplum tarafından gereği yapılacak."* Aynı zamanda, 28 Nisan 2011 tarihinde AB Balkanlar Özel Temsilcisi Miroslav Lajcak/Layçak aynı tarihte Bosna'ya iki günlük ziyarette bulundu. Boşnak ve Hırvat yetkilileriyle Saraybosna'da bir araya geldi. Genel seçimlerden altı aydan fazla bir süre sonra hala devlet düzeyinde hükümetin oluşturulmadığı, ülkenin liderlerini işleyen bir hükümet kurmaya çağırdı. Zaten hükümet kurulamamasından kaynaklanan siyasi kriz referandum kararı ile çok daha farklı girdaba sürüklenmiş AB'nin hükümet krizine de referandum krizine de daha müdahaleci olmasına neden olmuştur.⁴⁶⁶

O dönemde AB Balkanlar Özel Temsilcisi Miroslav Lajcak/Layçak 29 Nisan 2011 tarihinde BSC'deki Sırp yetkilileriyle görüşme sonrası yaptığı açıklamalarda, BSC'nin devlet Mahkemesi hakkında referandum yapma kararına karşı uyardı. Layçak, referandum gerçekleşirse, YT ve ABBHÖT uygun bir yanıt verileceğini fakat bunun ne olacağı ile ilgili bir tahminde bulunmadı. Ancak konu ile ilgili BSC'ye bir tepki verilmesi de bekleniyordu. Lajcak, *"BSC'nin referandum konusu ile başa çıkamam, ancak Bosna-Hersek'teki YT ve ABBHÖT" bunu yapabilir dedi. "Kimsenin çatışmaya ihtiyacı yok," diyerek "uluslararası toplumdaki birinin herhangi bir yaptırım dayatmaktan hoşlandığını sanmıyorum, fakat eğer yaptırımlar uygulanırsa bir şeyden*

⁴⁶⁶ Hadzovic, "EU Envoy Warns Bosnian Serb Leaders Over Referendum" ,April 29, 2011, <https://balkaninsight.com/2011/04/29/eu-envoy-in-a-two-day-visit-to-bosnia/>; 29/01/2009 - ; Petritsch and Solioz, "After Lajcak" <https://www.balkanicaucaso.org/eng/Areas/Bosnia-Herzegovina/After-Lajcak-44545> (Erişim Tarihi:12.3.2019).

kaynaklanmasının sonucudur.”AB sorun ile ilgili daha çok Yüksek Temsilciyi işaret etti. Daha çok onun üzerinden baskı uygulamaya çalıştı.⁴⁶⁷

Diğer taraftan Bosnalı Sırp, uluslararası toplum tarafından yargı referandumu yapma planları nedeniyle BSC’ye yaptırımı onayladıkları takdirde devlet kurumlarından çekileceklerini bildirdi. BSC’nin resmi kaynaklardan alınan bilgiye göre, YT ve ABBHÖT Valentino İnzko’nun BSC’ne karşı yaptırım sunması halinde, Sırp yetkililerin devletin kurumlarından ayrılmak için plan yaptığını bildirdi. YT ve ABBHÖT İnzko, uluslararası toplumun BSC’nin devlet Mahkemesi hakkında yapmayı planladıkları referanduma karşı alınması gereken önlemleri açıklamaya hazırlandıkları bildirildi. Sredoje Noviç, Bosna İçişleri Bakanı ve en güçlü Sırp Partisi üyesi, bağımsız sosyal Demokratlar İttifakı SNSD, Balkan Insight’a verdiği demecinde İnzko'nun yaptırımlar getirmeyeceğini umarken, eğer yapar ise, görevinden geri çekileceğini söyledi. *"Elbette, BH Devleti'nin Bakanlar Konseyi'nin BSC Temsilcisiyim. Devlet kurumlarından çekilme kararı BSC'den geçerse, ben de çekileceğim."* dedi. *Sırp'ların devlet kurumlarından ayrılma ihtimalini gazetelerden okuduğunu söyledi. Bu konuda herhangi bir resmi talimat almadım, Ama genel olarak ben pek iyimser değilim."* Geri çekme kararı, üçlü cumhurbaşkanlığının Sırp üyesinin yanı sıra bir dizi Sırp bakanın ve alt düzey devlet organlarında seçilmiş ve atanan yetkililerin de etkileyebileceği anlamına geliyordu. İnzko, *"Ulusal Konseyin görevi alınan bu kararın iptal edilmesi olmalıdır."* uyarısında bulunarak bu yapılmadığı takdirde alınan karar YT ve ABBHÖT tarafından iptal edileceğini açıkladı. BSC’ni, İnzko’nun alınan kararı iptal edebileceği açıklamasından çok, BSC’ne uygulanabilecek muhtemel bir yaptırım kararı kaygılandırmıştı. BSC ve SNSD Başkanı Milorad Dodik, son yaptığı açıklamada BSC’nin yaptırımlara yanıt vereceğini, ancak planlanan önlemleri ayrıntılandırmayı reddettiğini belirtti. BSC’de önde gelen Sırp muhalefetinin başkanı Mladen Ivaniç, Demokratik İlerleme Partisi PDP, bir gazeteye verdiği demeçte SNSD'nin ne yapacağını tahmin etmenin zor olduğunu söyledi. Ivaniç, *"devlet kurumlarını bırakıp bırakmayacakları konusunda*

⁴⁶⁷ Hadzovic, "EU Envoy Warns Bosnian Serb Leaders Over Referendum" Sarajevo April 29, 2011 (Erişim Tarihi:12.3.2019).

*tahminde bulunmak için erken, ama bana öyle görünüyor ki SNSD böyle bir tehdidi yerine getirecek kapasiteye sahip değil.” dedi.*⁴⁶⁸

BSC'nin bu açıklamaları 5 Mayıs 2011 tarihinde AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'un Balkanlar Özel Temsilcisi Miroslav Layçak gerçekleştirdiği görüşmelere yöneliktir. AB bu görüşmeler gerçekten yaptırımlar konusunu gündeme getirmiş ve yaptırımlar konusunda ne kadar ciddi olduğunu göstermişti. AB, bu görüşmelerde BSC'yi bir ölçüde tedirgin edebilmişti. 5 Mayıs 2011 tarihinde AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'un Balkanlar Özel Temsilcisi Miroslav Layçak Bosna-Hersek'teki temasları kapsamında Banja Luka (Banya Luka) kentinde BSC Sırp liderleri Milorad Dodik ve Dragan Čavić ile görüşmeler gerçekleştirdi. BSC Başkanı Milorad Dodik, görüşmenin ardından, gazetecilere yaptığı açıklamada, Layçak'ın kendisine “*devlet seviyesindeki mahkeme ve savcılığın yetkilerinin otonomi yapılarına devredilmesine yönelik*” aldıkları referandum kararı konusunda endişelerini ilettiğini kaydetti. Dodik, bu konuda Layçak'a referandum kararının “*meclisin iradesine uygun ve yasal olduğunu*” belirttiğini dile getirdi. Layçak, Bosnalı Sırp'ları temsil eden Demokrat Partinin (DP) Genel Başkanı Dragan Čavić'le görüşmesinin ardından gazetecilere açıklama yapan Čavić, Layçak'ın kendisine BSC'nin “*iki kırmızıçizgiyi aştığını*” ifade etti. Čavić, “Birinci çizgi, “BSC'deki referandum kararıdır, çünkü AB'ye göre bu karar devlet seviyesindeki kurumlara bir nevi saldırıdır. İkinci kırmızıçizginin geçilmesi AB'nin buradaki yasal temsilcisi olan YT ve ABBHÖT'ğine karşı yapılanların olduğu” yönünde mesajı aldım” dedi.⁴⁶⁹

Öte yandan, YT ve ABBHÖT Inzko, BSC'nin referandumunu 1995 barış Anlaşması'nın ölümcül bir ihlali olarak nitelendirirken, kesin bir eylem rotasını özetleyen kısa bir raporu 9 Mayıs 2011, Pazartesi günü BM'ye sunacağını açıkladı. Inzko raporunda, “*BSC makamlarının aldığı son kararların, 15 yıldan fazla bir süre önce imzalandığından bu yana barış anlaşmasının en ciddi ihlali olduğuna dair kesin bir inancım*

⁴⁶⁸ Eldin Hadzovic, “Bosnian Serbs May Leave State Institutions, Reports Say” <https://balkaninsight.com/2011/05/04/bosnian-serbs-getting-ready-to-leave-the-state-institutions> (Erişim Tarihi: 16.5.2019).

⁴⁶⁹ Balkan Günlüğü, “Layçak'tan Bosna Sırp Cumhuriyeti'ne uyarı” <https://balkangunlugu.com/2011/05/05/> (Erişim Tarihi: 12.3.2019).

var.” dedi. BSC yetkililerini ve özellikle Cumhurbaşkanı Milorad Dodik'i, Bosna toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin sürekli olarak sorgulanmasını, ülkenin sürdürülebilirliğini sorgulamasını ve parçalanmasını savunmakla suçladı.⁴⁷⁰

Raporda, sadece BSC'nin yargı referandumuna ilişkin kararlarına değinmedi. Aynı zamanda ülkeyi gerginleştirici birçok eylemleri olduğunu da vurguladı. Raporda, BSC'nin dolaylı vergilendirme yetkisi, elektrik iletim şirketi ve kayıp şahıslar enstitüsü gibi diğer önemli devlet düzeyindeki kurumların otoritesini engelleyen, zayıflatan ve sorgulayan bir politika izlediklerini belirtiliyor. Aynı yetkililer, Inzko da kamu malları hakkında tek taraflı eylemde bulunduğunu ve uluslararası kurallar bu gerçeği doğrulamasına rağmen 1995 yılında Doğu kasabası Srebrenica'da yaklaşık 8372 Boşnak toplu cinayetin soykırım eylemi olduğunu inkâr etmeye devam ettiğine de dikkat çekti. Inzko daha önce BSC'ye yönelik yaptığı açıklamada Barış Uygulama Konseyi Yönetim Kurulunun 1995 Dayton Barış anlaşmalarını denetlemekle görevli oturumunun ardından, referandum yapma kararını askıya alma uyarısında bulundu. Bunun yerine, YT ve ABBHÖT Inzko Bosnalı Sırp yetkililerine oy verme kararını geri çekmeleri için bir şans daha vererek BSC'nin referandum kararını veto etmeyi erteledi. Cumhurbaşkanı Dodik, ilk tepkisinde referandum hakkındaki kararın geri çekilmeyeceğini belirterek, Inzko'nun kararını veto etmesi halinde BSC'nin *"kendi önlemlerinin hazır"* olduğunu söyledi. Dodik, Inzko 'nun New York' ta ABD ve BM yetkilileri ile yaptığı açıklamanın amacının *"yasadışı eylemlerine yine destek almak için"* olduğunu söyledi. Fakat BSC'nin sert söylemlerine rağmen BSC yargı referandumunu geriye almaya yönelik işaretler de vermeye başladı. BSC, Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Hırvat Emil Vlajki, BSC'nin referandum kararını *"Devlet savcısı ve mahkemenin çalışmalarının bazı yönleri önümüzdeki üç ay içinde iyileşirse"* geri çekebileceğini söyleyerek uzlaşmaya işaret etti. Bosnalı Sırp defalarca devlet mahkemesini ve savcılığı Sırp karşıtı olmakla ve önyargılı davranmakla suçladı. Vlajki'nin önerisi *"Bosnalı Sırp liderlerin kendi itibarlarını zedelemekten referandum kararını sessizce bırakmalarına izin veren rahatlamalarını sağlayacak bir atmosfer oluşturulması"* yönündeydi. AB'nin bu konuda

⁴⁷⁰ Hadzovic," Bosnia-Envoy-Hesitates-to-Ban-Serb-Vote" <https://balkaninsight.com>, Sarajevo, May 9, 2011(Erişim Tarihi: 12.6.2019).

YT ve ABBHÖT Inzko'ya tam destek vermesi YT ve ABBHÖT Inzko'nun bu karardan geri dönülmesi gerektiği konusunda ısrarcı tutumu ve yaptırımlar konusunda uyarısı belli bir süre sonra oldukça etkili olmuştur. Fakat başta Dodik olmak üzere referanduma destek veren BSC'ndeki siyasetçilerin referandum yapılması konusunda bu kadar kararlı duruş sergileyip bu baskılar sonucunda geri çekilmesini daha çok kendi tabanına anlatma konusunda sıkıntı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Bosnalı Sırp siyasetçiler referandumu geri çekme kararı alabileceklerine dair işaretler göstermeye başladılarsa da bunun siyasi olarak kendi aleyhlerine işlemeyen uygun bir formül için arayışına düştüler. Banja Luka'dan siyaset analistçinin ifadesine göre Bosnalı Sırp liderler *"kendilerini köşeye sıkıştırdılar"*, *"Referandumu şimdi yapmak dışında başka bir karar siyasi kapitülasyon gibi görünecektir"* diye ekledi.⁴⁷¹ Yine de Sırp siyasetçiler, 13 Mayıs'ta uluslararası tepkilerin iyice artması üzerine Dodik, AB Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ile görüşmesinin ardından referandum kararını geri çektiklerini ilan etti.⁴⁷²

YT ve ABBHÖT Valentin Inzko, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sunduğu yarıyıl raporunda ülkenin Dayton Antlaşması'ndan bu yana en derin krizlerden biri olduğunu açıkladı. Devlet seviyesindeki mahkeme ve savcılığın yeniden yapılanmasıyla ilgili BSC'nce alınan referanduma kararına ilişkin açıklamada, bu kararın Dayton Barış Antlaşması'na ve bu antlaşmanın ardından ülkedeki olumlu gelişmelere bir saldırı olduğuna değinilmişti.⁴⁷³ BSC'nin referandum kararı ile Bosna-Hersek'de 3 Ekim 2010 tarihinde yapılan seçimler üzerinden 7 ay geçmiş ve devlet seviyesinde hükümet kurulamamıştı. Inzko bunun günlük yaşama olumsuz bir şekilde yansıdığını açıklamıştır. Bununla birlikte Bosnalı Sırp'ların lideri Milorad Dodik, Valentin Inzko'nun New York ziyaret öncesi, BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun'a mektup göndermiş, Dodik'in mektubunda, AB'nin Bosna Hersek'teki Yüksek Temsilcisi Inzko'yu BM Genel Sekreteri'ne şikâyet ettiği, aldıkları referandum kararının Dayton Barış Anlaşması'na aykırı olmadığına dikkat

⁴⁷¹ Eldin Hadzovic "Bosnia Envoy Hesitates to Ban Serb Vote" <https://balkaninsight.com/2011/05/09/bosnia-envoy-hesitates-to-ban-serb-vote> (Erişim Tarihi: 19.4.2019).

⁴⁷² Adıyaman, "agm".

⁴⁷³ Balkangünüğü, "Bosnalı Sırp'lar ateşle oynuyor" 12 Mayıs 2011, Saraybosna, <https://balkangunlugu.com>, (Erişim Tarihi: 12.5.2019).

çekmiştir. Öte yandan, Rusya'nın Saraybosna Büyükelçisi Aleksandır Bocan Harçenko, Bosna-Hersek'in önemli gazetelerinden Dnevni Avaz'a yaptığı açıklamada, BSC Halk Meclisi'nce alınan referandum kararının Dayton Antlaşması'na aykırı olmadığını iddia etmişti.⁴⁷⁴

05 Mayıs 2011 tarihinde YT ve ABBHÖT, devlet mahkemesine ve Savcıya meydan okuyan Sırp referandumunu iptal etme kararını ertelemesi⁴⁷⁵ ve 13 Mayıs'ta AB'den gelen temsilcilerin BSC'ndeki siyasi temsilcilerle görüşmesi önemli sonuçlar verdi. Ancak, uluslararası toplumun büyük baskısı altında ve Catherine Ashton'ın BSC ziyareti üzerine, referandum çağrısının geri çekildiği açıklandı.

13 Mayıs 2011 tarihinde AB Eski Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın yaptığı oldukça etkili olduğu görüşme sonrası Dodik'in yaptığı açıklamada görmek mümkündür. Çünkü BSC'nin Halk Meclisi'ni son gelişmeleri dikkate alarak, hareket etmeye davet edeceğine belirten Dodik, *"Destek alacağımızı ümit ediyorum. Çünkü AB, Bosna-Hersek'teki adalet kurumlarının yeniden yapılanması için hazırdır"*⁴⁷⁶ ifadesini kullanmıştı. Ayrıca devlet seviyesindeki mahkeme ve savcılıkla ilgili, AB tarafından başlatılacak olan yapıcı diyalogun bu konunun çözülmesine katkı sağlayacağına inandığını ve referanduma ihtiyaç olmadığını ifade ederek

"Halk Meclisi'nin 13 Nisan tarihli kararı, bu kurumun siyasi duruşunu yansıtmaktadır. Fakat yeni gelişmelerden dolayı bu kararlar yeniden gözden geçirilecek. AB'den aldığım teklif doğrultusunda Halk Meclisi'ne yeni durumu yansıtan karar alması için öneride bulunacağım ve umarım gereken desteği alırım." Açıklamasında bulunmuştu.⁴⁷⁷

Referandum anlaşmazlığında Bosnalı Sırp liderin zaferi olarak değerlendirildi. 13 Mayıs 2011 tarihinde BSC tartışmalı bir referandumu bırakmak zorunda kaldıktan sonra, bazı analistler BSC Başkanı Milorad Dodik'in yine de anlaşmazlıktan galip çıktığını söylediler. AB dış politika Sorumlusu Catherine Ashton ile 13 Mayıs 2011 Cuma günü Banja Luka'da görüşükten sonra. Ashton

⁴⁷⁴ Agm.

⁴⁷⁵ Eldin Hadzovic "Inzko 'Postpones' Decision on Bosnian Serb Referendum" <https://balkaninsight.com/2011/05/05/inzko-to-dismiss-the-decision-of-the-rs-national-assembly> (Erişim Tarihi: 18.5.2019).

⁴⁷⁶ AA, "Bosnalı Sırp'lar geri adım attı" 13.05.2011, <http://www.haber7.com/balkanlar/haber/743472-bosnali-sirplar-geri-adim-atti> (Erişim Tarihi: 21.6.2019).

⁴⁷⁷ AA "agm".

Dodik'i oylamayı bırakmaya ikna etmeyi başardı. Uluslararası toplumdan, Dodik'i 13 Nisan'da Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclis'te onaylanan referandumu bırakması konusunda ikna etmesi için bir ay kadar büyük baskı gerekti. Dodik referandumun gerekli olduğunu savunurken, devlet yargı organlarının Sırp karşıtı önyargıları olduğunu, uluslararası yetkililer ve Boşnak liderlerinin, devlet kurumlarının Sırp Cumhuriyeti'nin yetkinlik altında olmadığını ve bu nedenle de BSC'nin de onlara tek taraflı olarak meydan okuma hakkı olmadığını söyledi. BSC lideri Dodik, oylamayı iptal etme kararı aldığı için diğer Sırp liderler tarafından eleştirildi. Muhalefetteki Demokratik İlerleme Partisi, PDP'nin Başkanı Mladen Ivaniç, Dodik'in *“Benzeri görülmemiş bir yenilgiye uğradığını”* savunurken, BSC'nin diğer muhalefet partisi Demokrat Partisi'nin lideri Dragan Caviç, Dodik'in politikasını *“Kısa görüşlü, pervasız ve maceracı”* olarak nitelendirdi.⁴⁷⁸

AB dış politika Sorumlusu Catherine Ashton ile 13 Mayıs 2011 Cuma günü Banja Luka'daki görüşmesinden sonra Ashton, Dodik'i referandum kararını geri çekmesine karşın, AB'nin BH'te yargıda reform gerçekleşmesi konusunda taahhütte bulunduğu anlaşıldı. Böylece Bürüksel yargı reformunu sorumluluğunu üzerine almış oldu. AB eski dış politika Sorumlusu Catherine Ashton, ülkenin en son krizini ele almak için Bosna'ya yaptığı son ziyaretini kapsayan özel bir rapor sundu. Bosna'daki durum ve Ashton' un özel Raporu Brüksel'de Dışişleri Bakanları toplantısı sırasında gündeme geldi. Bosna Sırp lideri Milorad Dodik 13 Mayıs'ta (2011) Banja Luka' da Ashton'la görüşmesi sonrasında, devlet yargı sisteminde reform yapılması karşılığında Devlet Mahkemesi ve Savcılık hakkında referandum yapma planını terk etmiş oldu. Ashton, Banja Luka'yı ziyareti sırasında, AB'nin ülkenin yargı kurumlarının çalışmalarını analiz etmek ve devlet yargı sisteminde reform için öneriler sunmak için bir komisyon kurma kararı aldı. Yüksek Temsilcinin raporu Banja Luka'daki gibi aynı paralellikteydi. 23 Mayıs 2011 tarihinde AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Stefan Fuele yargı reformlarını müzakere

⁴⁷⁸ Eldin Hadzovic “Bosnian Serb Leader ‘Victorious’ in Referendum Dispute” <https://balkaninsight.com/2011/05/16/will-bosnian-serb-leader-suffer-legal-consequences-for-anti-constitutional-actions> (Erişim Tarihi: 25.1.2019).

çabalarına başkanlık etmesi kararlaştırıldı. 6-7 Haziran tarihlerinde BSC'nin fiili başkenti Banja Luka'da ilk toplantının yapılmasına dair karar alındı.⁴⁷⁹

Sonuç olarak Catherine Ashton ile 13 Mayıs'ta Banja Luka'da yapılan görüşmeden sonra, Dodik, Bosna yargı sisteminde reform için AB tarafından - "yapısal diyalog" başlatılmasını sağlamıştır.⁴⁸⁰ Yine de bu reform hakkında konuşan, AB'nin BH'deki delegasyonun geçici Başkanı Renzo Daviddi, konuşulacak konuların temyiz işlemleri, savaş suçları ve bazı kanunların geriye dönük uygulanması ile ilgili olsa da BSC'nde muhalefet liderleri referandumun geri çekilmesini kapitülasyon olarak değerlendirmişti. Dodik'in başlattığı ve sonrasında yapmaktan vazgeçtiği referandum ile ilgili AB, Dodik'in bu hareketini işbirliği için olumlu bir işaret olarak değerlendirdi. Bosna'da yargı reformu konusundaki müzakerelerin sonuçları belirsiz kalırken, birçok siyasi analist ve politikacı değişikliklerin Bosna'da işlenen beş yıllık savaş suçları hakkındaki AGİT raporunda Anayasa mahkemesinin oluşturulmasıyla ilgili öneri bulunmaktaydı.⁴⁸¹

*"AB referandum kararından BSC'ni referandum kararını geri çekme sürecinde daha çok yoğun müzakere süreci ve bu süreçteki yaptırım kartı etkili olmuştur. BSC'ni sonrasında bu tür girişimlere başvurmaması konusunda ikna edebilecek bir yaptırım söz konusu olmamıştır. Bundan dolayı sonrasında daha rahat bir şekilde referandum kararı almıştır. AB, bu tür girişimlerden alıkoyacak caydırıcı bir politika BSC'ne karşı uygulayamamıştır. Zaten BSC'nin sonrasında aldığı çok daha etkili 9 Ocak referandumu aslında AB'nin önceden caydırıcı politikalar üzerinden hareket etmemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır."*⁴⁸² Fakat yine de gerek Yüksek Temsilci gerekse AB, bu süreçte bir ölçüde başarılı diplomasi yürütse de görüşmelerde yargı ve yolsuzluklar konusunda pazarlıklarda bulunması ve bu şekilde Dodik'i ikna etmeyi başarmış olması eleştirileri üzerine çekmesine neden olmuştur. Diğer taraftan BSC'ndeki diğer

⁴⁷⁹ Eldin Hadzovic "Brussels Takes on Bosnia Judicial Reform"
<https://balkaninsight.com/2011/05/23/bosnia-on-brussel-s-agenda> (Erişim Tarihi: 24.5.2019).

⁴⁸⁰ Eldin Hadzovic "Bosnian Serb MPs Set to Withdraw Referendum Decision"
<https://balkaninsight.com/2011/05/31/rs-national-assembly-to-withdraw-its-decision-on-referendum> (Erişim Tarihi: 19.4.2019).

⁴⁸¹ Eldin Hadzovic "Brussels Takes on Bosnia Judicial Reform"
<https://balkaninsight.com/2011/05/23/bosnia-on-brussel-s-agenda> (Erişim Tarihi: 19.3.2019).

⁴⁸² BH Milletvekili (2014 döneminin milletvekili) ile söyleyişi, 4 Mart 2017.

partilerin bu konu ile ilgili yaklaşımlarına bakıldığında Dodik'in geri çekme kararını AB'in uyguladığı kapitilasyonlara boyun eğme olarak değerlendirmiştir.

Dodik, yargı referandum kararını BSC'nin parlamentosundan geçirerek ne kadar ciddi olduğunu göstermiştir. Böylece bu kozu gerektiğinde kullanabilme yolunu denemiştir. AB bu süreçte görüşmeler esnasında Dodik'i ikna için yaptırım kozuna dikkat çekmiştir. Diğer açıdan Dodik, BSC entitesinin devlet başkanı olmasının çok daha ötesinde kendisini uluslararası aktör haline getirerek doğrudan muhatap alınmasını da sağlamıştır.

SONUÇ

AB'nin Balkanlar açısından izlemesi gereken en önemli politikalardan biri diğer devletlerin yaptığı gibi tarihi reflekslerine göre hareket etmemesi gerektiğidir. Eğer klasik Balkan devletleri gibi tarihi reflekslerine göre hareket ederse kendisini bir girdabın içerisine sürükleyebilir. AB'nin sahip olduğu en azından strateji olarak belirlediği evrensel değerlerdeki insan hakları baz alınarak ön plana çıkan insancıl değerler halihazırda AB'nin karakteristik yapısıdır. Bu durum işlerlik kazanırsa Balkanlar'da güvenilir aktör olabilir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinden sonra her ne kadar çok fazla eleştirilse de AB Balkanlarda izlediği politikalar sayesinde Balkan devletleri önemli kazanımlar elde etmiştir. AB'nin üyelik perspektifi sürecinde aday ya da potansiyel aday ülkeler sadece temel hak ve hürriyetler açısından bile önemli ilerleme kaydetmiştir. Balkanların karmaşık etnik yapısı ve geçmişte yaşananlar düşünüldüğünde bu aşamalar çok daha fazla değer kazanmaktadır. AB aday ülkeleri, kendi değerlerine dönüştürmek için Kopenhag kriterlerini üyelikte ön koşul olarak kullanmaktadır. Bunu başaran ülkeler neticede üyelikle ödüllendirilmektedir. Diğer taraftan aday ya da potansiyel aday ülkelerin bu yükümlülükleri yerine getirmesi için Diplomatik, Mali Araçlar, İlerleme Raporları, Özel Temsilcilikleri ve Yüksek Düzeyli Diyalog gibi birçok yöntemi kullanmaktadır. BH gibi zorlu aday ülkeler için daha etkin sonuç alabilmesi için bütün araçlarını aktif olarak kullanması gerekir.

AB'nin BH devletinin işlerliğine katkısı daha zorlu ve sancılı süreçte işlemektedir. BH'de yaşanan krizlerde bu çok daha açık ve net görülmüştür. Bu krizler, 17 Mart 2011 tarihinde kurulan tartışmalı Boşnak-Hırvat Entitesinin hükümet krizi, 13 Nisan 2011 tarihindeki BSC'nin yargı referandumu krizi, 11 Şubat 2012'de 16 ay sonra güvenoyu alarak kurulan merkezi hükümetin kuruluş sürecinde yaşananlar, 12 Şubat'da anayasa mahkemesinin vatandaşlık numarası ile ilgili yasayı iptal etmesi sonrasında ortaya çıkan vatandaşlık numarası krizi ve 2009 tarihinde AIHM'nin Sejdić-Finci Kararı ile yapılması gereken anayasal değişikliklerdir.

BH’te 3 Ekim 2010 genel seçimlerinden sonra yaklaşık 5.5 aya yakın bir sürede 17 Mart 2011 tarihinde Hırvat-Boşnak Entite hükümetinin kurulması çok boyutlu birçok sonuçları ortaya çıkarmıştır.

1. Koalisyon dışında kalan Hırvat partilerinin 3.entite taleplerinin daha vurgulu çıkmasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda ülkedeki siyasi iklimi daha da ağırlaştırmıştır.
2. Yüksek Temsilcilik ve (o dönemde) Avrupa Birliği Bosna Hersek Özel Temsilcisi Valentino Inzko; HDZ BiH, HDZ 1990 ve BSC tarafından ciddi derece yıpratılmıştır. Bu süreçten sonra aldığı kararların sorgulanmasına neden olmuştur.
3. Boşnak-Hırvat Entite hükümet krizinde (2011’den sonra) YT’nin de Bonn yetkilerini kullanma konusunda AB’den artık destek görmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle YT’nin Bonn yetkilerini kullanma açısından dönüm teşkil eden kriz olmuştur. Fakat bunun olumsuz etkisi daha sonraki yıllara yansımıştır. BSC’nin anayasaya aykırı girişimlerine karşı Bonn yetkileri kullanılmadığı için daha özgür hareket etmiştir. Bu durum, 2016 tarihinde BSC’nin “9 Ocak Sırp Ulusal Günü” referandum girişiminde daha açık görülmüştür. YT, AB’den destek alamadığı için Bonn yetkilerini kullanamamış ve anayasa mahkemesinin yasaya aykırı kabul etmesine rağmen BSC tarafından “9 Ocak Sırp Ulusal Günü”nü ilan edilmiştir. Bu tarihten itibaren de her yıl bununla ilgili etkinlikler de düzenlenmeye devam etmektedir.
4. Merkez Hırvat partileri HDZ BiH ve HDZ 1990’ın 3.Entite teşebbüsü ile BSC’nin 13 Nisan 2011 tarihindeki Yargı referandumu girişiminin en önemli nedenlerinden biri YT/ (o dönemde) ABBHÖT Valentino Inzko’nun Boşnak-Hırvat Entitesindeki Merkez Seçim Kurulunun kararını askıya almasına karşı tepki olarak ortaya çıkmış krizlerdir. AB de bu tür sorunların çözümü için üst düzey görüşmeler yolunu tercih etmiş, bu şekilde tarafları ikna etmeye çalışmıştır.
5. Bu süreçte yaşanan krizler aynı zamanda AB tarafından YT ile AB Özel Temsilciliğinin resmi olarak 31 Aralık 2011 tarihinde ayrışmasını

sağlamıştır. Bu tarihten sonra her biri ayrı Temsilcilik olarak faaliyet yürütmüşlerdir.

6. Bu dönemde YT ve ABBHÖT'nin ısrarcı tutumu (Bonn Yetkilerini kullanması) federasyon hükümetinin kurulmasına imkân sağlamıştır. Fakat sonrasında yeni krizlerden dolayı merkezi hükümetin kurulması için 11 ay daha gecikmiştir.

Kurulan hükümetlerin çok parçalı yapıya sahip olması ve BH devlet sisteminin karmaşık yapıları içeren gevşek bir federasyondan oluşması, bu tür idari yapıların yer aldığı sistem içinde hükümet kurmak ne kadar zor olsa da sonrasında yıkmak da o kadar zor olmuştur. Bu da ülkenin politik tartışmaların girdabına girerek aciliyet gerektiren AB reformlarının çıkartılmasını zorlaştırmıştır. Çünkü devlet düzeyindeki hükümet, entiteler düzeyindeki hükümetler ve kantonlar düzeyindeki hükümetler gibi bu kadar çok parçalı idari sistemin ülkeyi tıkanıklığa sürüklemesi de çoğunluk tarafından kanıksanmıştır. Toplumlar arasındaki güvensizlik, bir de BH'deki bazı politikacıların ihtirasları ile birleşince çok basit bir girişim kısa sürede çıkmaza evirilebilmektedir. Hatta parçalı bu sistemden çözüm üretmek daha mucizevi görülmektedir. Bir de bu parçalı yapılar içinde hükümetteki bakanların ve başbakanların etnik olarak birbirleri içinde ayrışması ve bu dengenin korunması için yasal olarak da özel çaba sarf edilmesi, süreci daha da zorlaştırmaktadır. Örneğin bu koalisyonun dağılımında devlet düzeyindeki merkezi hükümetin dağılması daha kolay olmuş entitete düzeyindeki dağılım daha zor olmuştur. Çünkü her iki yapıda görevden almalar da başbakanların etkin olması sürecin uzumasına etki etmiştir.

BH'nin kurulma tarihinden günümüze kadar artık olağan bir talep olarak algılanmaya başlanmış olan iki unsur kriz ortamlarında koz olarak kullanılmaktadır. Biri Hırvatların 3. Entite olma talepleri diğeri ise BSC'nin referandum kozudur. Her iki girişimde ülkedeki mevcut siyasi krize göre kullanılan siyasi araç haline gelmiştir. Her biri de ülkenin bütünlüğünü önemli ölçüde etkileyebilecek unsurdur. Bu tür taleplerin şiddeti ülkedeki siyasi atmosfere göre değişkenlik göstermektedir. Buna karşı da başta AB olmak üzere uluslararası toplum bu tür girişimleri önlemek için yeterli önlemleri alamadığından caydırıcı bir güç olma özelliğini pek fazla

gösterememiştir. Bu kadar karmaşık devlet yapısına sahip ülkenin yeni krizlerle iyice sekteğe uğraması devlet mekanizmasını tıkaması, özellikle AB üyeliğinde de bir ilerleme kaydetmesini zorlaştırmıştır.

AB devlet düzeyindeki merkezi hükümetin kurulmasında hem diplomatik hem de mali araçlarını devreye sokmuştur. Diplomatik araçlarında YT, bir müddet ABBHÖT olarak da görevini yürütmüş sonrasında ayrı bir kurum olarak AB, Özel Temsilci (EUSR) olarak Peter Sorrensen'ı atamış devlet ve entite düzeyinde, başbakan ve maliye bakanlarıyla 2011'in Aralık ayında ortak toplantılar düzenlemiştir. Toplantılarda AB mali yaptırım gücünü ikna edici araç olarak kullanmıştır. Avrupa Komisyonu hükümet kurulana dek ülkeye ayrılan 100 milyon euro yardımını durdurmuştu. Buna ek olarak çok daha daha üst düzeyde AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton parti temsilcileri ile görüşmelerde bulunmuştur. Bütün bu uğraşlara rağmen merkezi hükümetin kurulması abartılı bir süreden (16 ay) sonra gerçekleşmiştir. Bu süreçte Boşnak-Hırvat Entite hükümetindeki kriz ve kısa süre sonra BSC'nin Yargı referandumu krizi etkili olmuştur. Şayet bu krizler özellikle Boşnak ve Hırvat entitesindeki hükümet krizi AB tarafından daha kontrollü ve çözüm odaklı yürütülmüş olsaydı, merkezi hükümetin kurulma süreci bu kadar uzamamış olacaktı. Üstelik bu uğraşlara rağmen ne hükümet uzun ömürlü ne de işlevsel olabilmıştır. AB'nin geçici ve günü kurturma politikaları çözüm bulmaktan çok krizlerin dönüştürülmesinde etkili olmuştur. AB'nin mali araçlarının devlet düzeyindeki merkezi hükümetin kurulmasında uzun süreçte de olsa etkili olduğu söylenebilir. Fakat istikrarında etkili olamamıştır. AB, çok fazla dış baskı ve zorlama ile kurulan hükümetin devamlılığına katkı sunamamıştır. AB'nin politikalarına rağmen sürecin ciddi uzaması BH'ye dışarıdan müdahaleleri de meşru ve gerekli olduğuna dair kanaatlerin de teyit edilmesine zemin hazırlamıştır. Hükümetin kurulmasının uzun sürece yayılması AB reformlarında olsun ülke içinde siyasi ve ekonomik olsun bu süreçten sonra yaşanacak birçok sorunlara kapı aralamıştır. AB ile ilgili reformlar konusunda ilerleme kaydedilmemesi, AB ve BH ilişkileri açısından önemli sorun oluşturmuştur. AB merkezin hükümetin kurulmasından çok bundan önceki krizlere enerjisini harcamak zorunda kalmıştır.

YT/ABBHÖT, Boşnak-Entite hükümetinin kurulmasında etkili olmuş yaklaşık 5.5 aylık süreyi almıştı. Fakat sonrasında Merkez Seçim Kurulunun hükümeti meşru kabul etmemesi, YT/ABBHÖT'nin kararı askıya alması, Merkez Hırvat partilerinin duruma tepkisi, BSC ile YT/ABBHÖT'nin kodastra yasası nedeniyle aralarında yaşanan sorunlar nihayetinde BSC'nin yargı referandumu girişimi gibi kriz süreçlerinin her biri merkezi hükümetin kurulma sürecinde engel teşkil eden krizler olmuştur. Hükümet kurulma sürecinden ziyade bu krizlerin çözülmesi için uğraşılmıştır. Hatta bu krizlerde aldığı kararlar ve yaptığı açıklamalar nedeniyle en fazla yıpratılan kurum da YT ve ABBHÖT Inzko olmuştur. Bu nedenle YTD'ne bağlı olan Barış Uygulama Konseyi (PIC) devlet düzeyindeki hükümetin kurulması için müdahalede bulunmayacağını açıklamıştı.

Yargı referandumu krizi (13 Nisan 2011) ise Sejdić-Finci Kararı gibi AB'nin çok daha yakından takip ettiği oldukça etkili olmaya çalıştığı krizdir. Krizin yargı sistemini sarsacak etkilere sahip olması AB'nin çok daha etkin müdahale girişimini ortaya çıkarmıştır. Bu kriz Boşnak-Hırvat entite koalisyonundan kısa süre sonra gerçekleşen bir kriz olup Valentino Inzko'nun hem YT hem de ABBHÖT olduğu döneme denk gelir. AB sorunun çözümü ile ilgili olarak öncelikle YT ve ABBHÖT'ni gösterdi. Daha çok onun üzerinden baskı uygulamaya çalıştı. Başlangıçta kendisi doğrudan bir müdahale de bulunmadı. YT ve ABBHÖT'nin yargı referandumu ile başa çıkması demek Bonn yetkilerini kullanması demekti. Fakat o dönemde daha önceki kriz olan YT'nin Boşnak-Hırvat entitesindeki hükümetin meşruluğunu sorgulayan Merkezi Seçim Kurumunun kararını askıya almıştı. Bu nedenle YT ve ABBHÖT mevcut durumda merkez Hırvat partileri ve Sırpların ciddi bir tepkisi söz konusuysa AB'nin doğrudan desteği olmadan böyle bir karar alması da mümkün değildi. Mevcut bir krizde bu partiler doğrudan YT ve ABBHÖT'nin aleyhine karşı tutum izleyecek durumdaydılar. Üstelik Boşnak-Hırvat Entitesindeki mevcut kriz nedeniyle merkezi hükümetin kurulmasını daha da geciktirmişti. AB, Bonn yetkilerini daha çok BSC'ni referandum kararından vazgeçirmek için araç olarak kullanmaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Çünkü BSC de YT'nin Bonn yetkilerinin tekrar kullanamayacağını farkındaydı. Daha çok AB'nin yaptırım kararı BSC açısından caydırıcı olabilirdi. Buna karşı da BSC, daha

çok tehdit niteliği taşıyan devlet kurumlarından çekilebileceğini açıkladı. Ayrıca o dönemde BSC lideri Milorad Dodik'in yolsuzluklarla ciddi başı dertteydi. Hatta kendisine bu konuda soruşturma açılmıştı. Diğer taraftan AB, BSC'nin referandum konusunda ısrarcı olduğunu anlamış bunun sonuncunun farklı krizlere neden olacağından YT ve ABBHÖT'den daha üst düzeyde doğrudan müdahale yolunu seçmiştir. Özellikle 13 Mayıs 2011'de AB Eski Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, BSC Başkanı Milorad Dodik'le görüşmesi önemli neticeler vermiştir.

AB'nin yaptırımlar konusundaki kararlı tutumu BSC'nin yargı referandum kararının geri alınmasında etkili olmuştur. Fakat Dodik bu krizde bazı noktalarda kazanım elde etmiştir. AB, yargı referandumunu sorununu çözse de sistemin tıkanıklığı hakkında bir çözüm getirememiştir. Ayrıca bu süreçte BSC liderinin devlet kurumlarına ve YT/ABBHÖT'ne karşı doğrudan sergilediği anayasa karşıtı tutumundan dolayı bir yaptırım da söz konusu olmamıştır. Dahası BSC'nin tekrar böyle girişimlerde bulunmayacağına dair bir güvence de alınamamıştır. Boşnak-Hırvat entite koalisyon krizi ve (o dönemde) yedi ay geçmesine rağmen merkezi hükümetin kurulmadığı süreçte bu kriz baş göstermiştir. BSC, YT ve ABBHÖT'nin kararlarını tartışma konusu yapmıştır. Bu da YT ve ABBHÖT kararlarının uygulanmasını da tehlikeye sokmuş ve otoritesinin sarsılmasına neden olmuştur. AB geçici çözümlerle idare ederek günü kurtarma yoluna gitmiştir. Böylece BSC'de yeri geldikçe bu referandum kartını kullanma yolunu tercih etmektedir. Üstelik yeni krizler konusunda AB'nin BSC üzerindeki caydırıcılık sorunlarını da gün yüzüne çıkarmış oldu. Diğer açıdan en önemli kurumlardan biri olan ve BH açısından ayrı bir öneme sahip olan devletin yargı kurumları ciddi şekilde sorgulanmıştır. Referandumdan vazgeçme kararı için üst düzey AB yetkilileriyle doğrudan görüşmeler gerçekleşmiştir. Kriz sürecinde AB'nin doğrudan gönderdiği temsilcilerin BSC üzerinde ağırlığı daha görünür olurken, YT ve ABBHÖT etkisi daha cılız kalmıştır.

Bu dönemde birçok krizin ortaya çıkması ve bu süreçte YT ve ABBHÖT'nin Bonn yetkilerini kullanması hem Merkez Hırvat partilerinin de hem de BSC'nin tepkisini çekmişti. Bu nedenle de AB bizzat kendi gönderdiği temsilcilerle yapılan

görüşmelerle sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Sonuçta uygulamada BSC lideri Dodik, devlet lideri gibi muhatap alınmıştır. Dodik'in diğer zaferi BSC'de referandum yapmayı, entitetinin bu hakkını tehlikeye atmadan kullanmayı başarmış olmasıdır. AB, tarafından hafifce bileği bükülse de Ancak BSC'nde referandum hakkı yasal olarak yürürlükte kaldı. Krizin hassas dengeler üzerindeki ülkeyi fazlasıyla gererek tansiyonun yükselmesine neden olmuştur.

YT'yi halk nezdinde önemini ortaya çıkaran bir kriz ise 2013 yılındaki vatandaşlık numarası krizi olmuştur. YT, kurulduğu süreçten belli bir süre sonra yetki açısından daha fazla kazanım elde etmiştir. Bu durum Yüksek Temsilcinin rolünü daha da önemli hale getirmiştir. BH'in kendi karar alma mekanizması da Yüksek Temsilciyi gerekli bir kurum olarak ortaya çıkarmaktadır. Böylece hem “Kurucu Halklar” arasında ülkenin iç kamuoyunda hem de AB ve BH arasında da aracı rolü üstlendiği gibi hantal bürokrasiden kaynaklı tıkanıklarda doğrudan sorunları çözen kurum olmasa da kriz anlarında başvurulabilecek kurumlardan biri olarak düşünülmektedir. Çünkü BH'deki sistemin tıkanıklığı savaşın ağır yükünün yanında halka yüklenen diğer bir yük olarak bürokratik tıkanıklık halk arasında bıkkınlığa neden olmuştur. Bu nedenle BH kamuoyunda sorunları kimin çözdüğü değil, sorunların çözülmesi önem taşımaktadır. Bu da devlet kurumların işlevsel nitelik kazanmasının zorunluluğunu göstermektedir. YT, vatandaşlık krizinde olduğu gibi zaman zaman çok daha etkin rol oynama yetkinliği gösterebilmektedir. Özellikle halkı doğrudan ilgilendiren, ülkedeki istikrarı etkileyen ve ivedilikle çözümlenmesi gereken konularda bu çok daha açık görülmektedir.

Bu bağlamda YT'nin müdahaleleri daha çok BH devletinin işlerliğini artırmak için reformlar yapılması yönündedir. Gerçekten de bu reformlar yapılmaz ise BH'in işlevsizliğinin devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu da zor süreçte işleyen devlet sisteminin tıkanması anlamına gelmektedir. Bunu da BH halkı 2010 ve 2015 yılları arasında birçok krizde acı tecrübelerle öğrenmiş oldu. Her ne kadar bazı yazarlarca YT ile ilgili olarak “Egemenlik Paradoksu” gibi yorumlar yapılsa da bu bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Diğer önemli bir nokta BH, mevcut durumuyla tam anlamıyla devlet değil devlet olma sürecinde olan devlet inşası devam eden bir oluşumdur. Bu yapıda AB reformları ile bu sürecin tamamlanması bu şekilde

devletin işlevsel hale gelmesi amaçlanmıştır. Böyle bir yapı ortaya çıktıktan sonra egemenlik ikileminden bahsetmek çelişki oluşturmaktadır. Diğer açıdan unutulmamalıdır ki Bosna Hersek'i yönlendiren itici güç aslında Yüksek Temsilci yetkilerinden ziyade Avrupa Birliği'dir. Bosna Hersek'i Avrupa'ya doğru yönlendiren bu çekim gücü kullanılabildiği ölçüde reformlarda başarılı olunmaktadır. Özellikle AB'nin bu süreçte olmadığını düşündüğümüzde YT'nin yetkileri ne kadar geniş olursa olsun kendiliğinden anlamsızlaşır. Mevcut durumda artık Bonn yetkilerini kullanamamasındaki en önemli etken de AB'nden bu konuda destek görememesidir (2016 tarihindeki 9 Ocak Referandum krizinde olduğu gibi).

Yüksek Temsilcilik, AB ve Uluslar arası toplum ile Bosna Hersek arasında köprü görevi gören bir aracı kurum gibi de düşünülebilir. Bütün bu yönleri göz önünde bulundurduğunda taraflar arasındaki dengeyi sağlamak ve etnik çatışmaların bir daha olmaması için bu tür eğilimleri önlemek için bir takım müdahalelerin olması BH'de halkın önemli bir kısmı tarafından gayet normal karşılanmaktadır. Öyle ki barış ve istikrarının sürdürülmesinde de oto kontrol sağlayan bir kurum olarak BH halkının önemli bir kısmı tarafından gerekli ve olması gereken bir kurum olarak görülmektedir. 2013'teki Vatandaşlık Krizinde bu çok daha net çıkmıştır.

BH'de Bebek Protestoları ya da vatandaşlık numarası krizi sorunu ülkedeki sosyo ekonomik bıkınlığa ve siyasi elitlerin verimli çalışmamasına duyulan tepkinin öfke patlamasına dönüşümüydü. Bu olaylarda anayasa mahkemesinin talep ettiği yasa ile ilgili gerekli değişikliklerin yapılamaması kuşkusuz önemli rol oynamıştır. Fakat olayın en dikkat çeken süreci ise iki sene önceki hükümet kurulması yönündeki tıkanıklığın bu krizin çıkışında rol oynamasıdır. Çünkü 3 Ekim 2010 genel seçimlerinde 16 aya yakın merkezi hükümetin kurulamaması ve Boşnak-Hırvat federasyonundaki hükümetin kurulmasına rağmen çok sorunlu işlemesi bu doğrultuda parlamentonun gerekli yasaları çıkartamamasından kaynaklanmaktaydı. AB, 2013-2014 tarihlerinde yayınladığı ilerleme raporlarında bu konuya açıkça dikkat çekmiş parlamentonun çok daha verimli çalışması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Diğer açıdan AB ilerleme raporunda vatandaşlık krizi ile ilgili istikrarsızlığa çok fazla vurgu yapmamış hatta satır aralarında halkın siyasi

elitleri gerekli yasalar konusunda çalışması için talebi olarak değerlendirerek gösterileri sosyo ekonomik kaynaklı olağan sivil toplum tepkisi olarak değerlendirmiştir. Üstelik AB 3 Ekim 2010 genel seçimlerinden sonraki siyasi istikrasızlığa karşı mali, politik ve diplomatik olarak bütün araçlarını kullanmasına ve çok fazla enerji harcamasına rağmen AB reformları açısından olumlu sonuç elde edilememiştir. Bu durumdan da doğrudan siyasi elitleri sorumlu tutmuştur. Bu nedenle göstericilerin tepkilerini de AB'nin siyasi elitleri belli bir noktaya kadar cezalandırılması olarak değerlendirdiği söylenebilir. Çünkü BH halkında siyasilere karşı patlama noktasına gelen bıkkınlık durumu AB açısından da söz konusuydu.

Anayasa mahkemesinin kararı doğrultusunda yapılması gereken yasal düzenleme için göstericilerin ve Yüksek Temsilciliğin sık sık müdahalesine rağmen bu yasanın çıkışı bile ancak dokuz ayda gerçekleşmiştir. Yine bu yasanın çıkartılması sürecinde BH'de çokça tartışılan “*Acil Usul Prosedürü*” ve “*Ulusal Hayati Çıkarlar*” gündeme gelmiş ve uygulanmıştır. Süreçte AB'nin ciddi bir müdahalesi doğrudan olmamıştır. Fakat onun bu süreçte defacto olarak işleyen kurumu olan YT çok daha müdahil olmuş AB'de daha çok ona bırakmayı yeğlemiştir. AB'nin bu tutumundaki en önemli etken siyasi elitlerin üzerine düşen görevi yapmaması bu şekilde onların cezalandırılması olarak da düşünülebilir. Çünkü bu süreçten önce (2010-2013) hükümet kurulması yönünde AB birçok diplomatik atılımları ve mali araçları devreye sokmuştu. Buna rağmen çok zor kurulan hükümetin sonrasında ise koalisyondaki çatlaklıklar nedeniyle parlamentonun verimsiz işlemesinde bu olayların büyük etkisi olmuştur.

Gösterilerin yapıldığı şehirler ve destekler göz önünde bulundurulduğunda geniş kesim tarafından (kurucu halkların her birinden ayrı ayrı) destek gördüğü anlaşılmaktadır. Gösteriler içerik açısından irdelendiğinde insani boyutu çok daha fazla ön planda olduğu BH'te klişe haline gelen etnik kimlikler ile vurgu yapılması geleneğinin de önemli ölçüde arka plana atıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle de her ne kadar BH'in istikrarını önemli derecede etkilese de BH'in önemli kesimi tarafından kabul görmüş gösteriler, olmasından dolayı AB tarafından daha çok sivil toplum tepkisi olarak değerlendirilerek, halkın ülkede işlemeyen devlet

mekanizmasına özellikle de verimsiz işleyen parlamentoya karşı veya siyasi elitlere tepkisi olarak değerlendirilmiştir.

2002'den (31Ağustos) 2011'e kadar Yüksek Temsilciliğin üstlendiği görevlerden biri de ABBHÖT olmuştur. Her ne kadar resmi olarak YT, uluslar arası kurum o olarak görülse de ağırlığının büyük ölçüde AB'den kaynaklandığı düşünüldüğünde de jure olarak olmasa da defacto olarak AB'nin parçası olan kurumdur. AB, BH'de zaman içerisinde daha çok ABBHÖT'yi etkinleştirme eğilimindedir. Bunun için müzakere süreçlerinin başlaması dönüm olacaktır. YT'nin aleyhine gelişen bir durum olarak YT ise zamanla pasifize edilip kapanacaktır. YT'nin varlığı aynı zamanda himaye rejiminin somut göstergesi olduğu için AB'ye üye olacak bir ülkenin bu oluşumlarının süreç içerisinde ortadan kaldırılması öngörülmektedir.

AB, BH'de krizlerin çözümünde birçok araçlarını kullanmasına rağmen Ülkede geniş yetkilere sahip olan YT ile sıkı diyalog halinde olup belli bir işbirliği de bulunmaktadır. Fakat süreç içerisinde BH, AB'ye yaklaştıkça ve YT kurum olarak AB'den ayrıştıkça ABBHÖT'nin ülkede daha etkin politikalar yürütmesi anlamına geliyor. Yine de ABBHÖT'nin YT'nin sahip olduğu yetkilere sahip olmamakla birlikte AB'nin ülkede sahip olduğu etkin nüfusu burada avantaj olarak çıkmaktadır. Bu süreçte ancak BH'nin AB'ye müzakere süreci gibi daha sıkı bağlarla bağlanması sonucunda gerçekleşme ihtimali daha yüksektir. Diğer taraftan bu haliyle bile AB, Yüksek Temsilci üzerinde hem mali olarak hem de atadığı temsilciler açısından hem de BUK/PIC'teki üyelerin sayısı açısından ciddi ağırlığı olup birbirlerinden kopuk değildirler. Daha çok işbirliği içerisinde ülkede politika yürütmektedirler. Unutulmamalıdır ki günümüzde YT'nin mevcut yetkilerini kullanamaması AB'nin yeterince destek vermemesinden kaynaklanmaktadır. BH'de krizlerin ya da sorunların çözülmesinde AB'nin birçok araçları devreye girse de istenilen sonuçların alınması ya da çok uzun süreçte alınmasına neden olmaktadır. AB Komisyon raporları daha BH hükümetlerinin yükümlülüklerini programlayan raporlar olmasına rağmen parlamentoda uzlaşma eksikliği nedeniyle bu gerekli yasalar çıkartılamamakta ya da çok azı çıkartılmaktadır. Sonuçta ilerleme raporları bilinenin tekrarı olmaktadır. Fakat mali araçlar BH için can simidi niteliğine sahip olduğu için çok

daha etkili araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat mali araçlar da bile sonuç alınabilmesi uzun süreç almaktadır. 2011 merkezi hükümet krizinde mali yaptırımlar AB tarafından devreye konulmasına rağmen ancak 16 ay sonra merkezi hükümet onaylanmış oldu. Yine de AB'nin bu tartışmalı etki gücü olmadığında daha kötü sonuçlar olma ihtimali bulunmaktadır. Müzakere sürecinin ileri de başladığında BH AB'ye daha sıkı bağlarla bağlayacağı için kriz çözmede de bu süreç daha verimli işleme durumu söz konusu olacaktır.

AİHM'nin Sejdić-Finci Kararı ise temel hak ve hürriyetlerle bağlantılı olduğu için AB'nin doğrudan ilgilendiği en yakın konu olmuştur. Bosna Hersek'in SAAIIA kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirilebilmesi açısından Sejdić-Finci Kararını başlangıçta anahtar rol oynamaktaydı. Bu konuda gelinen nokta analiz edildiğinde bu kadar uzun bir zaman dilimi geçmesine rağmen halen gerekli adımlar atılamamıştır. Öyle ki BH'nin AB serüveni ile neredeyse birlikte ortaya çıkan sorundur. Doğrudan BH'nin AB üyelik süreci ile ilişkilendirilse de halen BH'nin çözmesi gereken bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Öncelikli çözülmesi gereken konu olarak görünse de artık BH'nin AB sürecinde ilişkilerini donduracak bir sorun olmaktan ziyade çözümü zamana yayılarak belli bir süre içinde bu alanda reform yapılması öngörülmüştür. Diğer bir ifade ile bunun için şartların olgunlaşması beklenmektedir. Geçmişte AB sorunu çözmek için BH'ye yaptırımlar uygulamıştır. Özellikle 1 Ekim 2013'te Bosna'nın en etkili politikacıları Brüksel'e giderek ve "anlaşmanın ilkeleri" konusunda uzlaşmaya vardılar. Bunun için de son tarih olarak 10 Ekim 2013 belirlendi. Ancak bir kez daha anlaşmaya varılması mümkün olmadı. Fakat ülkenin özellikle 2010-2014 yılları arasında siyasi ve ekonomik tikanıklık içinde olması, AB'nin bu süreçte yaptırımlarla karşılık vermesi ülkede en azından göreceli istikrar durumunu da etkileyerek kamuoyunda gerginliğe neden oldu. Üstelik o dönemdeki vatandaşlık krizi ve Tuzla olaylarının çıkması ülkenin bürokrasisinde ve ekonomisindeki tikanıklık halkı doğrudan etkilemiş ve ülkenin istikrarına da etkilemeye başlamıştı. Nihayetinde halk sosyal patlama noktasına gelmiştir. Bu tepkiler bıçak sırtında giden BH'nin istikrarını tehlikeye sokmuş, dolayısıyla AB'yi de endişelendirmiştir. Bu nedenle de AB geçmişte olduğu gibi Sejdić-Finci kararının çözümünü devam etmesini yaptırım olarak dayatmaktan bu

gibi olaylardan dolayı vazgeçmiştir. Çünkü siyasi elitleri cezalandırmak ve hassas dengede giden ve ekonomik sıkıntılarla mücadele eden halk üzerine daha da ağır yük yüklenmesi yol açmış ülkede göreceli giden istikrarı da etkilemiştir. AB'nin 23. ve 24.Fasılları temel hak ve hürriyetlerle ilişkili olduğundan AB'nin BH ile müzakere sürecine başladığında bu fasılların açılması aynı zamanda Sejdić-Finci kararı ile doğrudan ilişkili bu sorunun çözümüne de katkı sunma ihtimali daha yüksek görünmektedir. Bu nedenle er ya da geç AB'nin müzakere sürecinde çözülebilecek bir sorundur.

Bu alanda reform gerçekleştirme işinin doğrudan siyasilere bırakılması sorunun çözümünü daha da zora sokmuştur. Mahkeme ülkedeki karar merci olan siyasi otoriteleri doğrudan olayın çözümü için muhatap aldıysa da BH'in kendi şahsına münhasır yapısını da çok daha fazla göz önünde bulundurmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu konudan çok daha basit konuları çözmede yetersiz olan siyasiler kimlik gibi bu kadar hassas yapının çözümünün doğrudan siyasilerden talep edilmesi de bir çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Özellikle siyasilerin önemli bir kısmının kimlik üzerinden yürüttükleri siyaset düşünüldüğünde bunun çözümünün ne kadar zor olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemde AB'nin en önemli başarısı ülkede 1991'den beri yapılmayan nüfus sayımının yapılmasına katkı sunması olmuştur. BH gibi etnik açıdan hem karmaşık hem de sorunlu olan bir ülkede nüfus sayımı da hassas bir mesele olarak o dönemde gündeme oturmuş ve çeşitli tartışmalara neden olmuştur. AB'nin de zorunlu teşvikiyle sancılı da olsa nüfus sayımı sonuçta gerçekleşmiştir. Hatta BSC bir takım gerekçeler göstererek nüfus sayımının geçerli olmadığını ilan etmiştir.

Bütün bu kriz süreci ve BH'in devlet yapısının işlerlik kazanma sürecinde temel tıkanılan nokta DBA'dır. Uluslararası güçlerin önemli ölçüde taraflara dayatması ile oluşturulan DBA artık Bosna Hersek'in devlet yapısının çok daha işlerlik kazanmasında ya da işlevsel devlet olmasında en önemli engel olarak görülmektedir. Bunun için DBA'da yapılacak değişikliklerin, ülke içindeki etnik grupların kendi kazanımlarını etkileyeceğinden endişe ettiklerden bu konuda uzlaşma sağlanamamaktadır.

BH ontolojik nedenlerle sahip olduğu çok kültürlü yapısını idame ettirmek zorundadır. Öte yandan kültürel açıdan BH mikro bir AB olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle de belli yerlerde kümelenmiş nüfus yapısından ziyade BH'nin eski Yugoslavya'da olduğu dönemdeki gibi karma nüfus yapısı desteklenmelidir. Geri dönüşler bu noktada hayati önem kazanmaktadır. Diğer taraftan soykırımla sonuçlanan bir savaştan çıkmış, insanların kendi etnik kimliğinin çoğunlukta olduğu noktalara kümelenmesini sağlamak bu ayrışmayı meşrulaştırmaktır. BH'deki savaş bu bölgesel etnik ayrışmayı önemli ölçüde sağladı. DBA, bunu meşrulaştırdı. Sonrasında geri dönüşlerle ilgili olarak dönenlere, ekonomik ve güvenlik bağlamında yeterince destek verilmediği için yeterli etkin politika yürütülemedi. Bu da belirli bölgelerde belirli bir etnik kimliğin oluşumuna katkı sağladı. Dahası çok kültürlü yaşam zarar gördüğü için milliyetçilik beslendi. Eğitim sistemiyle daha da desteklendi ve desteklenmektedir. BH özellikle eğitim reformlarıyla sisteminde düzenlemelere gitmesi gerekiyor. Çünkü mevcut düzen sürekli “öteki”ni yaratıp karşısına çıkartıyor. Günümüzde takıntı olan tek tipleşmek. BH'nin yaşatılması isteniliyorsa asla mümkün olamayacağını tarafların idrak etmesi ve buna yönelik politikalar üretmesi gerekir. BH için birlikte yaşamak nesnel bir kaçınılmazlıktır. Çeşitlilik bir köşeden mutlaka filiz veriyor. BH'nin bu çeşitlilik içerisinde uyum zorunluluğu vardır. Bu uyum içinde olması gereken uzlaşma kültürünü başarabilmesi için AB'ye ihtiyaç duymaktadır.

DBA ile Bosna-Hersek önemli ilerleme sağlamış da olsa, bir modern Avrupa toplumunu da inşa edemedi ve AB'ye tam üyelik yolunda ilerleme süreci sekteğe uğradı. Kurucu hakların siyasi elitleri kendi dışındaki hakların ihtiyaçlarını, düşüncelerini, diğer halkların savaşta yaşadıkları acıları anlamadaki isteksizliği, bir toplumun haklarını savunmadaki irade ve istek eksikliği en sıradan konuların “*Ulusal Hayati Çıkar*” konusu ile ilişkilendirilmesine neden olmaktadır. Bu politikalar Bosna-Hersek'in AB normlarına entegre olmasını engellemiştir. Bu da BH'in politik, toplumsal, demokratik, ekonomik ve kültürel dönüşümünün temel kriterleri olan tam işleyen barış ve uzlaşmanın önüne geçmektedir. Bu da zayıf bir yönetim ve hukukun üstünlüğünün yeterince karşılık bulmaması sonucunda yüksek

orandaki işsizlik, yetersiz sosyal haklar bu gibi daha somut ve halk için çok daha önemli olan sosyal meselelerinin çözümünü de engelliyor.

İlerleme raporlarında belirtilen sorunların ve bu sorunların tetiklediği krizlerin Dayton Barış Anlaşmasının ortaya çıkardığı devlet sisteminden kaynaklanması BH'deki kriz sarmalını daha karmaşık hale getirmektedir. Bununla ilgili anayasal reformları yine bu anlaşma ile yapmak zorunda olunması bu açıdan sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

Süreç içerisinde BH'de yaşananlar ve sistemin tıkanarak halk nezdinde de krize dönüşmesi AB'nin mevcut değerleri ile BH'yi dönüştürme politikasında daha etkin bir strateji izleme gerektiğini ortaya çıkarmıştır. AB'nin reformların hızlandırılması ve devletin işlerliğin artırılması için BH'de daha fazla ağırlığı olabilmesi gerekir. Bunun için de müzakere süreçleri bu açıdan temel rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Anayasa

Constitution of The Federation Of Bosnia and Herzegovina, “Official Gazette” of the Federation of Bosnia and Herzegovina, 1/94,13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03, 63/03(**Bosna Hersek Federasyon Anayasası**, 1/94,13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03, 63/03.

Kitaplar

ALBAYRAK, Kadir: **Bogomilizm ve Bosna Hersek Kilisesi**, Adana: Baki Kitabevi, 2004.

ALKAN, Necmettin: **Dağlan Yugoslavya Mozaiginde Bosna**,Beyan Yay,İstanbul 1995.Altunışık, Remzi, Çoşgun, Recai, Bayraktaroğlu, Serkan ve Yıldırım, Engin: **Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri**, Sakarya Yay,2007, s.58.

BAŞİC, Hasan, **Uloga Medunarodnih Organizacija u Promiciji Odrazanja Mira, Sigurnosti i Odbrane** (Çevr: Barış, Güvenlik ve Savunma Tesisinde Uluslararası Örgütlerin Rolü), (magistraski rad), Univerzitet “La Sapienca” Rim-Univerzitet u Sarajevu 2003.

BENEDIZIONE, L. ve SCOTTİ,V.R.: **Ethnic Federalism and Political Rights of the Others in Bosnia and Herzegovina, Twenty Years after Dayton. The Constitutional Transition of Bosnia and Herzegovina** (Çevr: Dayton’dan Yirmi yıl sonra Bosna Hersek’te Etnik Federalizm ve Politik Haklar), Luiss University Press, Roma, 2017.

BORA, Tanıl: **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası/Bosna Hersek**, İletişim Yay. 2. bs, Nisan 2018.

A.y. , **Yugoslavya Milliyetçiliğın Provakasyonu**, İletişim Yay. , 2. bs., Nisan 1995

BİEBER, Florian: **Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance** (Çevr: Savaş Sonrası Bosna: Etnisite, Eşitsizlik ve Kamu Sektörü Yönetimi), PALGRAVE MACMILLAN/UNRISD, London, 2006.

BRANCH, Taylor: **The Clinton Tapes; Conversations with the Presedent 1993-2001**(Çevr: Clinton’un 1993-2001 Yılları Arasında Konuşma Tapeleri), Simon & Schuste, The Newyork Times: June 2010.

CHOLLET, Derek: **The Road to the Dayton Accords: A Study of American Statecraft** (Çevr: Dayton Anlaşmalarına Giden Yol: Amerikan Devlet Yardımı Üzerine Bir Araştırma), Palgrave Macmillan US, 1. Ed., 2005

CHANDLER, David, **Peace without Politics? Ten Years of State-Building in Bosnia** (Çevr: Politika Olmadan Barış? Bosna’da 10 Yıl Devlet İnşası) , 1st Edition, Routledge, London and Newyork, 2006.

Aynı yazar; **Bosnia, Faking Democracy After Dayton** (Çevr: Bosna’da Dayton’dan Sonra Sahte Demokrasi), 2nd Ed, Pluto Press, London,2000.

Council of Europe, **European Convention on Human Rights: European Court of Human Right** (Çevr: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi), Strazburg, 2010.

ERALP, Doğa Ulaş: **Politics of the European Union in BH Between Conflict and Democracy** (BH’de Çatışma ve Demokrasi Arasında Avrupa Birliği’nin Politikası), Lexington Books, 10 Jun 2014.

- FRİEDMAN, Francine, **The Bosnian Muslims: Denial of a Nation** (Çevr: Bosnalı Müslümanlar Bir Milletini Reddi), Westview Press, 1996.
- GANIĆ, Ejup N. : **Bozanska Otrovna Jabuka** (Çevr: Boşnak'ın Zehirli Elması), Bosanska Kniga, Sarajevo-Ljubljana, 1995.
- GOW, James: **Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War** (İsteksiz Zaferi: Uluslararası Diplomasi ve Yugoslav Savaşı), London 1997.
- GLENE, Corrine : **Nitel Araştırmaya Giriş**, Anı yay, 2013: Sayfa Sayısı: 464.
- GÖZEN, Ramazan : **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İletişim Yay., I.bs, İstanbul 2017, ss.100-101
- HAYNES, Dino Francesca: **Deconstructing The Reconstruction: Human Rights and Rule of Law in Post War BH**, Transparency International: Bosnia and Herzegovina, December 2007.
- HOLLAND, Martin: **European Community Integration**, St Martin Press, New York 1992, s.136.
- HOLBROOKE, Richard, **To End A War** (Çevr: Bir savaşın sonu), Modern Library Paperbacks, 1. Ed., May 25, 1999.
- HODŽIĆ, Edin and STOJANOVIĆ, Nenad: **New/Old Constitutional Engineering? Challenges and Implications of the European Court of Human Rights Decision in the Case of Sejdić and Finci v. BiH** Analitika – Center for Social Research, Sarajevo 2011.
- HALILOVIĆ, Tekin Cemile: **Bosna Hersek Devleti 1991-2011**, Çizgi Kitabevi Konya, Ekim 2011
- HADŽIKUNDIĆ, Emir: **Od Daytona do Brisela** (Dayton'dan Brüksel'e), Sarajevo, Asocijacija Alumni Centar za Interdisiplinarne Post-diplomske studije-ACEPS, 2005.
- JHONESTONE, Diana: **Ahmakların Seferi**, Çevr: Emre Ergüven ve Engin Bulut, Bağlam Yay., Haziran 2004.
- KARATAY, Osman: **Bosna Hersek Barış Süreci-Dayton Barış Antlaşması Eki ile**, Karam Yay. Ankara 2012.
- KONESKA, Cvete: **After Ethnic Conflict: Policy Making in Post Conflict BH and Makedonia** (Çevr: Etnik Çatışma Sonrası: BH'te ve Makedonya'da Siyaset), Ashgate Publish, St Antony's college, Oxford, 2014.
- KEIL, SOEREN and PERRY Valerry: **State Building and Democratizations in Bosnia and Herzegovina** (Çevr: BH'te Devlet inşası ve Demokratikleşme), second public, New York, 2016
- KUT, Şule: **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**, Bilgi Üniv. Yay., 1. bs., İstanbul: 2005
- LENİC, Branka; **Bosna and Herzegovina on the Path to Fiscal Equalition**, The Fiscal Decentralization Initiative for Central and Eastern Europe.t.y.
- LOVRENOVIĆ, Ivan: **Bosnia. A Cultural History** , NYU Press, September 1, 2001
- MARJANA VIĆ, Maja: **Post Conflict Demokratization and Depoliticizing of Conflicted identities: Constitutional Transformation in Bosnia and Herzegovina**, MALD, 2005.
- MCEVAY, John, **Power-Sharing Executives Governing in Bosnia, Macedonia and Northern Ireland**, PEEN PRESS, 2015.
- MALCOM, Noel: **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999.

- MERDZANOVIĆ, Adis, **Democracy by decree:prospects and limits of imposed consociational democracy in Bosnia and Herzegovina** (Ferman ile Demokrasi: Bosna-Hersek'te Dayatılan Toplumsal Demokrasinin Beklentileri ve Sınırları), Stuttgart: ibidem. 15 Aug 2015.
- NEUMAN, W. Lawrence, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**,2010, III.Cilt (5. Basım). İstanbul: Yayın Odası. s.224.
- OĞURLU, Yücel: **“Bosnia and Herzegovina Laws, Issues, Obstacles and Way Forward”**, Yücel Oğurlu ve Ahmed Kulanić (ed): Bosnia and Herzegovina:Law, Society and Politics, IUS, Sarajevo, 2016
- ÖZDEMİR, Haluk: **Avrupa Mantiğı: Avrupa Bütünleşmenin Teori ve Dinamikleri**, Boğaziçi Üniv. Yay.,2012
- ÖNER, Nedime Aslı Şirin: **Dram Sonrası Bosna**, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, I.bs, Mart 2013, İstanbul.
- SAMARY, Catherine: **Parçalanan Yugoslavya: Bosna’da Etnik Savaş**, Çev. Bülent Tanatar, Yazı Yay. Mayıs 1995.
- SARAJLIC, Denisa; **Decentralization Between Regionalism and Federalism in the Stability Pact in the Western Balkans** (Batı Balkanlar'da İstikrar Pakıtında Bölgeselcilik ve Federalizm Arasında Yerelleşme), ISB, 9-10 June 2006.
- SAYBAŞILI, Kemal ve ÖZCAN, Gencer:**Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Bağlam Yay., 1997.
- SOETENDERP, Ben: **Foreign Policy in the European Union** (Çevr: AB’nin Dış Politikası), Longman, London ve New York,1999.
- ŞAHİN, Yeliz:**Batı Balkanlar AB Yolunda**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 267, İstanbul Aralık 2013.
- TODOROVA, Maria: **Balkanlar’ı Tahayyül Etmek**, (Çevr. Dilek Şendil), İletişim Yay.5. bs, Ekim 2015.
- THE HOUSE OF LORDS: **The Future of EU Enlargement** (AB’nin Genişleme Geleceği), European Union Committee 10th Report of Session 2012–13, London.
- WİLDE, Ralph, **International Territorial Administration: How Trusteeship and the Civilizing Mission Never Went Away** (Uluslararası Bölgesel Yönetim: Sivil Misyon Temsilcisi Neden Gitmez), Oxford University Press, 2008.
- ANČIĆ, Mladen, **Tko je Pogrijesio u Bosni Na Razdjelnici Između Povijesti i Politike** (Bosna'da Tarih ve Politika Arasındaki Sınırlandırmada Yanlış Olan Kim)? , Osijek-Zagreb-Split, Pan liber,1999.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005.
- Aynı Yazarlar, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri** (6.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2008.

Makaleler

- ABDULA, Sevba, “Batı Balkanların Avrupalılaşması mümkün mü?”, **Milletgazetesi**, 28 Aralık 2018.

- ADİYAMAN, Şeyma: “Bosna Hersek: Sürdürülebilir İstikrar Arayışı”, **BİLGESAM**, 29 Temmuz 2011.
- AĞIR, Bülent Sarper ve GÜRSOY, Barış : “European Union’s State-Building Efforts In The Case Of Bosnia And Herzegovina“ **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:15, No:1 (Yıl: 2016) ss1-27.
- AKGÜL, Nazife Selcen Pınar: “Barış Çalışmaları Başlangıçtan Günümüze Değişimi”, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt 3 , Sayı 1 2015,ss. 85 – 106. S.97.
- AKGÜN, Sibel:“Bosna Hersek’te Barış İnşa Süreci ile Yeniden Yapılandırma Çalışmaları: Barışçıl çözümsüzlük” **Tarih Okulu Dergisi** (TOD), Aralık 2018 December 2018Yıl 11, Sayı XXXVII, ss.662-684.
- ALTUNİŞİK, R., COŞKUN, R., Bayraktaroğlu, S. ve YILDIRIM, E. : Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı). Sakarya: **Sakarya Yayıncılık**,2010 .
- BANNİNG, Tim: ” The ‘Bonn Powers’ of the High Representative in Bosnia Herzegovina: Tracing a Legal Figment", **Goettingen Journal of International Law** 6 (2014) 2, 259-302.
- BİEBER, Florian: **Consociationalism-Prerequisite or Hurdle for Democratisation in Bosnia? The Case of Belgium as a Possible Example**, “South-East Europe Review, Volume 2, Number 3, October 1999.
- CHANDLER, David: “Bosnia from Dayton to Europe? Paper presented at plenary Session”; “Human Rights in a Divided Europe, International Konferenz: “Human Rights in Europe : A fragmented Regime, **Department of Political Science Honnover Universty** 17-18 September 2004.
- CHANDLER, David:“State-building in Bosnia: the limits of “informal trusteeship”, **International Journal of Peace Studies**, Vol. 11, No. 1, 2006, pp. 18-38.
- CLARİDGE, Lucy: “Discrimination and political participation in BH: Sejdic and Finci V. Bosnia and Herzegovina, Briefing, **Minority Rights Group International**, January 2010.
- DALAR, Mehmet:“Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği” **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008, Cilt:1, Yıl:9, Sayı:16, s.100.
- DEMİRTAŞ-COŞKUN, Birgül: “Geçmişten Günümüze Almanya’nın Balkanlar Politikasının Analizi: Değişim mi, Süreklilik mi?” **Avrasya Dosyası**, Cilt 14, Sayı 1, 2008, ss. 331-372.
- DİMİTRİ, Rupel, “Od Vojnog do Civilnog Drustva, Zagreb”, 1990.
- DİNÇ, Cengiz:“Sivil Güç-Realist Oyuncu İkileminde Avrupa Birliği’NİN Küresel Konumu Üzerine Tartışmalar” **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 7, Sayı:28,ss.89-124,2011.
- ESI, “After the Bonn powers - Open letter to Lord Ashdown” Berlin,16 July 2003.
- EKİNCİ, Mehmet Uğur:” Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu”,SETA, 3 Kasım 2014,ss.20-21.
- KARATAŞ, Zeki:”Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi” Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1(1) 2017,ss.68-86.
- KOMİSYON, **The United Nations and The situation in Former Yugoslavia** New York 1993.
- KULANIĆ, Ahmed: “International Political Actors and State-Building Process in Bosnia-Herzegovina” Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies: Vol. 4, No. 1, 2011, ss.163-184

- LATİF, Dilek: “Etnik çatışma sonrası Barış İnşası ne kadar mümkün ? Dayton sonrası Bosna Hersek”, Kıbrıs yazıları, sayı,3-4,yaz-güz,2006, s. 130.
- MANSFIELD, Anna Marawiec: “Etnic but Equal, The quest for a new Democratic Order in Bosnia and Herzegovina”, Colombia how Review, Vol. 103, No: 8 December 2003,
- MAMUTİ, Agim,“Integration Process of Bosnia and Herzegovina to European Union”, **International Relations and Diplomacy**, December 2013, Vol. 1, No. 3, ss. 240-247.
- MUJEZİNOVIÇ, Mirzet,“Avrupa Birliğinin Batı Balkan Politikası Çerçevesinde Batı Balkan Politikası ve Bosna Hersek İlişkileri”, **Uluslar arası Hukuk ve Politika**, cilt 3 Sayı:12, 2007
- ÖNOK, Murat:“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük Dairesi’nin 22 Aralık 2009 Tarihli Sejdic ve Finci/Bosna Hersek Kararının Özeti”, Nisan 2012, sayı:29 .
- ÖZDEMİR, M.: Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), Kırbaç, ss.323-343.
- ÖNER, N.Aslı Şirin ve KIRBAÇ, Amra Dedeic: “The Role of The International Community ın Bosnia Hercegovina: The Case of Brcko District”, **Akademik Bakış Dergisi**, sayı: 35 Mart – Nisan 2013, ss 251-262.
- ÖNER, Aslı Şirin: “Barış İnşa Sürecinin Önemli Unsuru: Bosna Hersek’te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi** Cilt/Volume 2, Sayı/Number 1, Temmuz/July 2013, s2-3, ss.1-22.
- PERRY, Valery,“Art Cross Purposes? Democratication and Peace Implementation Strategies in Bosnia and Herzegovina’s Frozen Conflict”, **Human Rights Review** 10, 2009 s.35-54.
- PORABIĆ, Nela; “(Re).Constructing a Deeply Divided Society: Peacebuilding lessons from Bosnia and Herzegovina” **Lund Universty**, Fall 2005.
- RAMET, Sabrina P.: Nationalizm and Federalizm in Yugoslavia (Yugoslavya’da Milliyetçilik ve Federalizm), ABD, **İndiana University Press**, 1992.
- RÜMA, İnan: “Uluslararası Toplum ve Egemenlik: BH Örneği “**Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Tarihi: 2008 Sayı: 1 Cilt: 63, 237-272.
- SAİT, Rifat: “Balkan mı Güney Doğu Avrupa mı?” **Balkan Günlüğü**, 23 Ekim 2011.
- SANCAKTAR, Caner: “Dayton Barış Anlaşması’nın 10. Yılında Bosna-Hersek”, **TASAM**, 27 Ocak 2006, Stratejik Yorum No: 200.
- SEREN Merve, ÖZER Yusuf:“Çatışma Sonrası Ulus/ Devlet İnşası: STTK Afganistan Modeli”, Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi, Ed: Nezir Akyeşilmen, **ODTÜ Yayıncılık**, Ankara, 2013,ss. 131- 157.
- TAŞAR, M.Murat: “Dayton Anlaşması ve Bosna -Hersek’in Geleceğine Dair Düşünceler” **Ülke Dergisi**, sayı 12, 25 Ağustos 1996.
- TÜRKEŞ, Mustafa: İNAN Ş.Rüma ve AKŞİT, Sait, Acar Arıkan “ Kriz Sarmalında Bosna Hersek Devleti: Devlet Krizi”, Boğaziçi Üniversitesi **TÜSİAD Dış Politika Formu Araştırma Raporu**, DPF 2012.
- TOPKAYA, Ece Zehir, “Eğitimde Kuram ve Uygulama” Çanakkale 18 Mart Üniversitesi/**Tanıtlımlar**, 2006, 2 (2): 113-118.

TÜRBEDAR, Erhan: “Barışının 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek:Dayton Barış Anlaşması’nın Neticelerinin Değerlendirmesi”, **TEPAV Değerlendirme Notu**, Aralık 2010.

TÜRKEŞ, Mustafa, “Bosna-Hersek Problemi: 26-28 Ağustos 1992 Londra Konferansı ve Siyasi Sonuçları”, Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı’ya Armağan, Hacettepe Üniv. **Atatürk İlkleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yıldız Matbaası, Ankara 1995

UZGEL, İlhan:“Yugoslavya’da Miloseviç Döneminin Sonu” **Ankara Üniversitesi SBF**, C.55, No: 3/2000, 2015.

VISOKA, Gezım and RICHMOND:Oliver University of Manchester “After Liberal Peace? From Failed State-Building to an Emancipatory Peace in KosovoInternational” **Studies Perspectives Advance Access published** September 19, 2016.

YAŞİN, Gözde Kılıç : “21. Yüzyıl Başında Balkanlar” **21. Yüzyıl**, Ocak ’11,Sayı: 25, ss.66-69.

YILMAZ, E. Sare ve OĞURLU, Yücel, “Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika, Ankara **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:12, No:2,Yıl: 2013,ss.81-104.

ZAUM Dominik: “The Paradox of Sovereignty: International Involvement Civil Service Reform in Bosnia and Herzegovina”, **International Peace-keeping** 10/3,2003,ss.102-120.

İnternet

ANADOLU AJANSI:“Berina" bebek hayatını kaybetti” ;<http://aa.com.tr/tr/dunya/berina-bebek-hayatini-kaybetti/238126?amp=1>, (Erişim Tarihi:10.9.2017).

A.Y. : “Boşnak bebekler kimliksiz kaldı.” <http://aa.com.tr/tr/yasam/bosnak-bebekler-kimliksiz-kaldi/259826?amp=1> (Erişim Tarihi: 7.9.2017).

A.Y.: “srebrenitsadaki-katliama-beraat-karari/” **AA**, <http://aa.com.tr/tr/dunya/srebrenitsadaki-katliama-beraat-karari/241353> (Erişim Tarihi:12.5.2019).

AB : “Bosna Hersek” <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45469&l=1>(Erişim Tarihi: 9.10.2016).

ALJAZEERA: “Bosna Hersek’te Umutsuz Seçim” <http://www.aljazeera.com.tr> (Erişim Tarihi, 7.7.2015).

ASHDOWN, Paddy:” Inaugural Speech by Paddy Ashdown”, the High Representative for Bosnia and Herzegovina, State Parliament of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 27 May 2002. **CEPS Europa South-East Monitor** 37, 1-8. <http://www.ceps.be>.(Erişim Tarihi, 1.5.2015).

A.Y.:” Bosnia Needs Accelerated Reforms.” **IWPR Balkan Crisis Report** 447, 23 July 2003. E-mail distribution version. <http://www.iwpr.net>.(Erişim Tarihi, 5.6.2015).

A.Y: “Peace Stabilisation: The Lessons from Bosnia and Herzegovina. Lecture at the London School of Economics.” , <http://www.lse.ac.uk/>.(Erişim Tarihi, 5.4.2015).

A.Y:“Speech by the High Representative, Paddy Ashdown”, to the Venice Commission. Venice, Press Release from 13 October 2004. <http://www.ohr.int>. (Erişim Tarihi, 5.4.2014).

A. Y., Paddy:” Bosnia and Herzegovina: the Agenda for 2005”<http://www.ohr.int> (Erişim Tarihi, 5.4.2018).

A.Y.: “Bosnia Needs Accelerated Reforms”, 29.7.2003, <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=16584>, (Erişim Tarihi:7.8.2019).

A.Y.:”Remembering Srebrenica” <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/07/remembering-srebrenica-201471115251614886.html>, (Erişim Tarihi:12.3.2019).

- AHMETASEVİÇ, Nidzara, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/12/dayton-ended-war-lasting-peace-bosnia-151214122601996.html>, (Erişim Tarihi, 5.4.2018).
- ASİMOVİÇ, A., Riada, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/12/remembering-dayton-agreement-ended-bosnian-war-151213140151610.html>
- AVAZTÜRK “Yunanistan'da 'Srebrenitsa' pankartı Kaynak: Yunanistan'da 'Srebrenitsa' pankartı “ 14 kasım 2016, <http://www.avazturk.com/yunanistanda-srebrenitsa-pankarti-20618h.htm> (Erişim Tarihi:12.5.2018).
- AVRUPA KOMİSYONU, “Commissioner Füle and Secretary General Jajland urge Bosnia and Herzegovina to implement the sejdic-Finci Judgement of the European Court of Human Rights” 16.04.2013, <http://eeas.europa.eu/delegations/council.europe/press>” (Erişim Tarihi, 12.7.2014)
- AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ, “Case of Sejdic And Finci v. Bosnia and Herzegovina Judgement 22.12.2009”, stratzburg, <http://hudac.echr.coe.int/sites/serg/pages/search.aspx?> (Erişim Tarihi, 6.11.2014)
- AVRUPA KOMİSYONU BASIN BİLDİRİŞİ, “BiH Agreement on how to come to solution on pressing issues,” 10.10.2013, <http://europa.eu/rapid/press-release>, (Erişim Tarihi, 10.2.2014)
- BABA,Nedim:“Srebrenica-bosnia-genocide-massacre-“
<http://www.aljazeera.com/blogs/europe/2015/07/srebrenica-bosnia-genocide-massacre-150711095740614.html>, (Erişim Tarihi: 12.5.2019).
- BABİC, Ratko “Bosnian Serbs Pledge to End EU Logjam “
<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-serbs-pledge-to-end-eu-logjam>, Banja Luka,8 December 2011 (Erişim Tarihi:12.3.2017) .
- BALKANİNSİGHT : “Bosnian-declaration-will-test-europe-s-resolve/ “
<https://balkaninsight.com/2015/01/23/bosnian-declaration-will-test-europe-s-resolve/> (Erişim Tarihi: 9.6.2019).
- BALKANİNSİGHT:“Bosnia Elections 2014: Profile” (25 Eylül 2014)
<https://balkaninsight.com/2014/09/25/bosnia-elections-2014-profile/> (Erişim Tarihi: 12.6.2016).
- BALKANİNSİGHT “Bosnian’s Feuding Leaders Give Ground on ID Row
<http://www.balkaninsight.com/en/article/lack-of-personal-numbers-law-threats-bosnian-newborn-s-life>, 5 Haziran 13,(Erişim Tarihi:3.7.2017).
- BOSNA HERSEK.BA: “Bosna Hersek’te Gelecekte Daha Az Dayton Olmalı”,
12.12.2014,<https://www.bosnahersek.ba/bosna-hersekte-gelecekte-daha-az-dayton-olmali/>,(Erişim Tarihi:7.6.2019).
- BOSNA HERSEK.BA: “Bosna Hersek’in AB’ne Üyeliğine İmzalı Destek”,
<http://www.bosnahersek.ba/> (Erişim Tarihi, 10.11.2015).
- BBC TURKISH: “Gözlemciler Yorumluyor: Paddy Ashdown ve Matthew Rycroft” ,16 Aralık 2008 - 6 Ocak 2009 ,http://www.bbc.co.uk/turkish/specials/1755_bih_future/page8.shtml, (Erişim Tarihi:9.7.2019).
- BEYAZGAZETE:“BMGK, Bosna Hersek'teki Althea Misyonunun Görev Süresini Uzattı” 12 Kasım 2013 ,(Erişim Tarihi:12.7.2019).

- BİOGRADŞİJA , Lejla: “Bosna Hersek'te yerel seçimin sonuçları belli oldu”, **AA**, 03.10.2016), <http://aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekte-yerel-secimin-sonuclari-belli-oldu/657049>, (Erişim Tarihi, 10.10.2016).
- BBC :“AB, Bosna Hersek'in üyelik başvurusunu kabul etti” <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37417910>,(Erişim Tarihi: 10.10.2016).
- CEU: “The EU and Bosnia and Herzegovina issues on political affairs” **Policy Brief**, 2013, https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/event/9199/working-paper-emmanuelle-siou_2.pdf , (Erişim Tarihi:12.3.2019).
- CİA: “CIA Marks Release of Bosnia Historical Collection” 24.10. 2013, <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2013-featured-story-archive/cia-marks-release-of-bosnia-collection.html>.
- CHANDLER , David: “The high representative for Bosnia still runs it like a feudal fiefdom” **The Guardian**, 20 Nov 2007,<https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/nov/20/russia.eu> (Erişim Tarihi: 5.6.2019).
- DALMACIJA, Slobodna: “BiH: Dodik uvjetno podupro britansko-njemačku inicijativu” 6 Kasım 2014, <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/bih/clanak/id/252561/bih-dodik-uvjetno-podupro-britansko-njemacku-inicijativu> (Erişim Tarihi: 14.5.2017)
- DESPOTIÇ, İvana, “Boşnak Bebekler Kimliksiz Kaldı”**AA** <http://aa.com.tr/tr/yasam/bosnak-bebekler-kimliksiz-kaldi/259826?amp=1> (Erişim Tarihi:12.3.2016).
- DANNER,Mark,<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/karadzic/atrocities/omarska2.html>
- DEİ,“Chronology of relations between BiH and the EU” http://dei.gov.ba/dei/bih_eu/default.aspx?id=9808&langTag=en-US (Erişim Tarihi: 12.11.2019)
- DÜNYA BÜLTENİ “Bosna- Gosterilerinin-Sembol-Bebegi-Hayatini-Kaybetti” <http://www.dunyabulteni.net/haber/264002/>, (Erişim Tarihi; 9.11.2017)
- DEMOKRATHABER,“Yunanistan’dan Bosna Hersek’e ırkçı pankart özrü” 15 Kasım 2016, <https://www.demokrathaber.org/spor/yunanistandan-bosna-herseke-irkci-pankart-ozru-h75411.html> (Erişim Tarihi:12.4.2016).
- DEMİR, Ayhan; <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/ayhan-demir/bosna-hersekte-bebek-olmak-bile-zor-2246.html>; (Erişim Tarihi; 11.10.2017).
- DEMİRCİ, Yasin, <http://anadoluagency.com/tr/info/infografik/1929>, (Erişim Tarihi: 1.11.2016)
- DŽIHİĆ, Denis, “Lack-of-international-action-key-for-srebrenica-crime-“ <http://www.balkaninsight.com/en/article/lack-of-international-action-key-for-srebrenica-crime--11-24-2015>,(Erişim Tarihi; 11.10.2017).
- DŽIHİĆ, Vedran, “BiH and the EU: The politics of „almost“ does not deliver anymore, Hahn loses patience” 8 Aralık 2017, <https://europeanwesternbalkans.com/2017/12/08/bih-eu-politics-almost-not-deliver-anymore-hahn-loses-patience/> (Erişim Tarihi: 3.4.2019)
- DUR, Ergun “Bosna-Hersek-ve-5-Madde” <http://www.balkangunlugu.com/2013/05/28/27> Mayıs 2013 (Erişim Tarihi: 21.10.2017).
- DÜNYA BÜLTENİ: “Bosna'ya 'Seydiç-Finci' Kararı Uyarısı” 8 Mayıs 2012, <https://www.dunyabulteni.net/avrupa-birligi/bosnaya-seydic-finci-karari-uyarisi-h209036.html> (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

DÜNYABÜLTENİ :“Bosna- Gosterilerinin-Sembol-Bebegi-Hayatini-Kaybetti”
<http://www.dunyabulteni.net/haber/264002/>, (Erişim Tarihi; 9.11.2017)

DÜNYA BÜLTENİ: “Bosna'da AB ile Reis'ül Ulema kapışması” 24 Mayıs
2011,<https://www.dunyabulteni.net/balkanlar/bosnada-ab-ile-reisul-ulema-kapismasi-h160903.html>, (Erişim Tarihi:18.6.2019).

DW :“Bosnia set to form government, names PM-designate” 29 Aralık
2011,<https://www.dw.com/en/bosnia-set-to-form-government-names-pm-designate/a-15634119> (Erişim Tarihi: 10.3.2019)

ECONOMİST: “Bosnia” <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/10/bosnia> (Erişim Tarihi:10.4.2018).

EURONEWS:“bosna-da-kimlik-krizinin-ilk-kurbani-uc-aylik-bir-bebek-oldu”
<http://tr.euronews.com/2013/06/17/bosna-da-kimlik-krizinin-ilk-kurbani-uc-aylik-bir-bebek-oldu> (Erişim Tarihi: 12.5.2018).

EMMANUELLE, Siou “The EU and Bosnia and Herzegovina issues on political affairs”, Policy Brief
https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/event/9199/working-paper-emmanuelle-siou_2.pdf, 2013(ErişimTarihi;8.8.2016).

EFENDİĆ, Kenan; ”Thousands Join Bosnia Protests Over ID Logjam”;
<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnians-continue-protests-over-id-logjam>;
Saraybosna,6 Haziran 2013, (Erişim Tarihi. 1.10.2017).

Aynı yazar: “Stars Line Up Behind Bosnian ID Protests”
<http://www.balkaninsight.com/en/article/stars-line-up-behind-bosnian-id-protests>, Sarajevo,
19 Haziran 2103, (Erişim Tarihi;10.10.2017).

EEAS“Federica Mogherini met with leaders of political parties in BiH” 4 Mart 2017, Bruxelles,
https://eeas.europa.eu/delegations/haiti/21974/federica-mogherini-met-leaders-political-parties-bih_es (Erişim Tarihi: 27.4.2019).

ERTAN, Fikret, “Bosna-yedinci-temsilci-Inzko” <https://www.timeturk.com/tr/makale/fikret-ertan/bosna-yedinci-temsilci-inzko.html>, 17.3.2009 (Erişim Tarihi:14.2.2019).

Aynı yazar, :<http://www.balkaninsight.com/en/article/realpolitik-views-helped-srebrenica-genocide>

EUROPEAN COMMISSION, “European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations”
<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina> (Erişim Tarihi: 7.9.2019).

A.Y. “Bosna Hersek’in 2012 İlerleme Raporu”, <http://ec.europa.eu/> (Erişim Tarihi, 6.7.2014)

A.Y. : “Bosna Hersek’in 2014 İlerleme Raporu”, <http://ec.europa.eu/enlargement> (Erişim Tarihi, 6.11.14)

A.Y. : “EU-BiH: After the 3rd round of High Level Dialogue on Accession Process” 10 October
2013,http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-874_en.htm (Erişim Tarihi:10.7.2017).

EURONEWS: “Sirp-basbakani-cincic-in-katili-yakalandi” <http://tr.euronews.com/2012/02/10/sirp-basbakani-cincic-in-katili-yakalandi>, (Erişim Tarihi,6.6.2016)

EURONEWS:“bosna-da-kimlik-krizinin-ilk-kurbani-uc-aylik-bir-bebek-oldu”
<http://tr.euronews.com/2013/06/17/bosna-da-kimlik-krizinin-ilk-kurbani-uc-aylik-bir-bebek-oldu> (Erişim Tarihi,6.6.2016).

- EURONEWS: “Bosnali-sirplardan-vetoya-ragmen-referandum-karari”
<http://tr.euronews.com/2016/09/23/bosnali-sirplardan-vetoya-ragmen-referandum-karari>;
(Erişim Tarihi, 10.10.2016).
- EURACTİVE: “Bosna Gösterilerle Sarsıldı” <http://www.euractiv.com.tr/>, (Erişim Tarihi, 10.03.2014)
- EURACTİVE: “Fule’den Bosnalı Liderlere Halkiniza Kulak Verin-Çağrısı”
<http://www.euractiv.com.tr>, (Erişim Tarihi, 20.09.2014).
- EURACTİVE: “Bosna Gösterilerle Sarsıldı” <http://www.euractiv.com.tr/>, (Erişim Tarihi, 10.03.2014)
- EURACTİVE: “Balkan Ülkelerinin AB yolunda Başlıca Engelleri Yolsuzluk ve Basın Özgürlüğü”
<http://www.euractiv.com.tr> (Erişim Tarihi,09.10.2.2015)
- EUROPA :“2013İlerlemeRaporu” <http://ec.europa.eu/enlargement/> (Erişim Tarihi, 7.7.2013)
- EUROPA: “2015 İlerleme Raporu” <http://ec.europa.eu/enlargement/> (Erişim Tarihi, 28.12.2015)
- ESI :“Lost in the Bosnian labyrinth. Why the Sejdic-Finci case should not block an EU application”
https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=143, 7 October 2013
Berlin – Brussels (Erişim Tarihi:8.7.2018).
- ESI : “Escaping the first circle of hell or the secret behind Bosnian reforms” 10 March 2016 ,Berlin
Istanbul – Sarajevo,https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=174
(Erişim Tarihi:12.3.2019).
- ESI “Protests and Illusions – How Bosnia and Herzegovina lost a decade” 23 December 2014 Berlin –
Sarajevo, https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=159 (Erişim
Tarihi: 10.4.2015).
- ESI,“Escaping the first circle of hell or the secret behind Bosnian reforms” Berlin – Istanbul –
Sarajevo, 10 March
2016,https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=174, (Erişim
Tarihi:12.9.2019).
- FİSK, Robert: “Bosnia War Crimes: 'The rapes went on day and night': Robert Fisk, in Mostar,
gathers detailed evidence of the systematic sexual assaults on Muslim women by Serbian
'White Eagle' gunmen”, **Independent** 8 February 1993,
<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/bosnia-war-crimes-the-rapes-went-on-day-and-night-robert-fisk-in-mostar-gathers-detailed-evidence-of1471656.html>. (Erişim
Tarihi:12.3.2019).
- Gazete Ekonomi,“Bosna Hersek’in OHR Çıkmazı” ,<http://www.gazeteekonomi.com/gunun-haberleri/bosna-hersekin-ohr-cikmazi-h91891.html>16 Aralık2015,(Erişim Tarihi.7.4.2019).
- GEOGHEGAN, Peter, “Welcome to Brčko, Europe’s only free city and a law unto itself”,The
Guardian, 14 May 2014, <https://www.theguardian.com/cities/2014/may/14/brcko-bosnia-europe-only-free-city> (Erişim Tarihi:7.9.2019).
- GÜL, Kayhan: “Bosna Hersek’te 'referandum' restleşmesi” <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/bosna-hersek-te-referandum-restlesmesi/631518>, (Erişim Tarihi, 1.10.2019).
- HABERLER: “Bosna-Hersek'teki 'Vatandaşlık Numarası' Protestoları Olaysız Sona Erdi”
<https://www.haberler.com/bosna-hersek-teki-vatandaslik-numarasi-4790777-haberi>,2Temmuz 2013,(Erişim Tarihi; 4.9.2017).
- HAGUEJUSTİCE: “Milošević, Slobodan” **The Hague Justice Portal**,
<http://www.haguejusticeportal.net/index.php?id=6122> (Erişim Tarihi :4.6.2019)

- HABERDURUŞ: “Bosna Hersek AB’den ‘aday ülke’ statüsü bekliyor” 4 Mart 2019, <http://www.haberdurus.com/haber/bosna-hersek-abden-aday-ulke-statusu-bekliyor-31242.html> (Erişim Tarihi:12.4.2019).
- HABERUS: “Rusya’dan Srebrenitsa soykırım tasarısına veto açıklaması”09 Temmuz 2015, <https://haberrus.ru/politics/2015/07/09/rusyadan-srebrenitsa-soykirim-tasarısına-veto-aciklamasi.html>,(Erişim Tarihi:6.7.2019).
- HABER7: “Bosna Hersek’ten Sırbistan’a sert tepki” 23.12.2016, <http://www.haber7.com/balkanlar/haber/2237345-bosna-hersekten-sirbistana-sert-tepki> (Erişim Tarihi:12.3.2019).
- HALİCİ, Nihat: “Bosna’ya ‘Seydiç-Finci’ engeli”,DW, 12 Nisan 2013,<https://www.dw.com/tr/bosnaya-seydiç-finci-engeli/a-16739314> (Erişim Tarihi: 12.4.2017).
- HOPKİNS, Valerie: “In the Shadow of Genocide”, **FP**, 10 July 2015, <http://foreignpolicy.com/2015/07/10/in-the-shadow-of-genocide-srebrenica-bosnia/>, (Erişim Tarihi: 12.3.2019).
- İKV: “Diğer aday ve potansiyel aday ülkeler” Haziran 2018, <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=282> (Erişim Tarihi: 12.3.2019)
- İKV: “Avrupa Komisyonu’nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Füle, Bosna Hersek’i Sejdic-Finci Kararının Uygulanması Konusunda Eleştirdi <http://bulten.ikv.org.tr/> (Erişim Tarihi, 10.9.2014).
- İKV: “Bosna Hersek” http://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=282, (Erişim Tarihi: 4.10.2016)
- INZKO, Valentino: “International community needs to take action in BiH” <http://www.setimes.com>(Erişim Tarihi, 4.8.2015)
- INZKO, Valentino: “44th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations” <http://www.ohr.int/?p=32012> 44. (Erişim Tarihi:9.8.2017).
- İZLESENE: “Aliya İzzetbegović’in Tarihi Konuşması (1991)” <https://www.izlesene.com/video/aliya-izzetbegovicin-tarihi-konusmasi-1991/8222975>,(Erişim Tarihi. 12.7.2019).
- JANKOVIĆ, Nada.: “BH’in Yeniden Yapılanması ve Balkanlar” 25 nisan 2008,**Tasam**, <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3741/>(Erişim Tarihi:9.9.2018).
- JUKİC, Elvira M.: “Zeljko Komsic Quits Bosnia’s Ruling SDP”, **Balkaninsight** <https://balkaninsight.com/2012/07/24/bosnia-s-zeljko-komsic-leaves-sdp/>, Sarajevo ,24 July 2012 (Erişim Tarihi: 12.2.2018).
- A.Y.: “Bosnian Serb Leader Pays ‘Historic’ Visit to Srebrenica” <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-protesters-urge-inzko-s-action>., **Balkaninsight**, 2 Temmuz 2013, (Erişim Tarihi: 7.8.2017).
- A.Y.: Elvira M., “International Supervision of Brcko to be Lifted”, **Balkaninsight** ,Sarajevo ,May 24, 2012, <https://balkaninsight.com/2012/05/24/bosnia-s-peace-overseer-suspends-brcko-supervision/>,(Erişim Tarihi:6.7.2019).
- A.Y. : Elvira, M., “EU Threatens Bosnia Sactions Over Rights Failure” **Balkaninsight**. 11.10.2013, <http://www.balkaninsight.com/en/article> (Erişim Tarihi, 8.11.14).

- A.Y.: “Bosnian Serb Leader Pays ‘Historic’ Visit to Srebrenica” **Balkaninsight**, 17 Nisan 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-serb-hard-line-leader-pays-historic-visit-to-srebrenica>, (Erişim Tarihi: 1.1.2016).
- A.Y.: “Bosnian ‘Baby Protesters’ Vent Anger at Politicians” **Balkaninsight**, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-protesters-urge-inzko-s-action> (Erişim Tarihi: 10.10.2017).
- A.Y.: “Bosniak MPs Veto Adoption of ID Law” **Balkaninsight**, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosniaks-dismiss-id-number-law-in-parliament> (Erişim Tarihi: 10.11.2017).
- JUTARNİ: “İnicijativa za brži ulazak BiH u EU” 5 Kasım 2014, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/inicijativa-za-brzi-ulazak-bih-u-eu/576160/> (Eriřim Tarihi: 12.7.2019).
- KARAKAŞ, Ozan: “Yakalaşan Kriz Yeni Balkan Savaşları” **Sol Haber Portalı**, <http://haber.sol.org.tr/ceviri/yaklasan-kriz-yeni-balkan-savaslari-158932>, (Erişim Tarihi: 6.7.2016).
- KAYHAN Gül: “Bosna Hersek ile Sırbistan arasında 'yapay' gerginlik”, **AA**, Saraybosna, 20.11.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bosna-hersek-ile-sirbistan-arasinda-yapay-gerginlik/971625>, (Erişim Tarihi: 12.6.2019).
- KRASNEC, Tomislav: “Pusić: Hrvatska inicijativa stvara novu strategiju EU prema BiH”, **VİJESTİ** 17 Mart 2014, <https://www.vecernji.hr/vijesti/pusic-hrvatska-inicijativa-stvara-novu-strategiju-eu-prema-bih-927399> (Eriřim Tarihi: 7.4.2019).
- KUNDNANI, Arun: ” The belief system of the Islamophobes”, **aljazeera**, 9 Ocak 2015, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/10/belief-system-islamophobes-151006080105432.html> (Erişim Tarihi: 12.4.2019).
- KOVAÇ, Mirnaz: “Does Europe judge Radovan Karadzic or itself?”, **aljazeera**, 24 Mart 2016, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/03/europe-judge-radovan-karadzic-160324090348213.html> (Erişim Tarihi: 12.4.2019).
- LYON, James: “Is War About to Break Out in the Balkans?”, **FP**, October 25, 201, <http://foreignpolicy.com/2015/10/26/war-break-out-balkans-bosnia-republika-srpska-dayton/>
- LATİC, Dzermaludin: ”Referandum ve Büyük Sırbistan Hareketi'nin tükenişi”, **AA**, 22. Temmuz 2016, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/referandum-ve-buyuk-sirbistan-hareketinin-tukenisi/650675>; (Erişim Tarihi: 15.10.2016).
- LEONARD, Mark: “Europe’s “invisible hand”” <http://www.esiweb.org/enlargement/?cat=56>, **ESI**, 30.6.2009, (Erişim Tarihi, 19.11.2016).
- LESS, Timothy: <https://www.foreignaffairs.com/articles/bosnia-herzegovina/2016-12-20/dysfunction-balkans>, **Foreignaffairs** (Erişim Tarihi: 25.6.2016).
- A.Y.: “Next-balkan-wars”, **Newstatesman**, <http://www.newstatesman.com/world/2016/06/next-balkan-wars>, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2016) .
- LATAL, Srecko and P. Joseph Edward: ” Bosnian Declaration Will Test Europe’s Resolve”, **Balkaninsight**, Sarajevo- Washington 23 January 2015, <https://balkaninsight.com/2015/01/23/bosnian-declaration-will-test-europe-s-resolve/> (Erişim Tarihi: 9.6.2019).

- MUHASİLOVIÇ, Yahya: "Bosnian Serb Leader Pays 'Historic' Visit to Srebrenica", **AA**, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/balkanlar-icin-zaman-daraliyor/648552>, **AA**, (Erişim Tarihi, 1.9.2016).
- MASON, Paul: "Croatia's election is a warning about the return of nationalism to the Balkans" **"The Guardian**, 12 Eylül 2016, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/sep/12/croatias-election-warning-nationalism-balkans-eu-government-second-world-war-fascism>, (Erişim Tarihi, 5.9.2016).
- MUHAAMMED, Hakeem: "In Paris, Muslims hope for peace and brace for Islamophobia", **aljazeera**, <http://america.aljazeera.com/articles/2015/11/14/Paris-Muslims-brace-for-Islamophobia.html>
- NARDELLİ, Alberto ve DŽIDIĆ, Denis and JUKIĆ, Elvira, <https://www.theguardian.com/news/datablog/2014/oct/08/bosnia-herzegovina-elections-the-worlds-most-complicated-system-of-government>, (Erişim Tarihi:12.4.2019).
- NKFU," Balkan Yarımadası Neresidir? Balkan Yarımadasındaki Ülkeler", 3 Ekim 2019, <https://www.nkfu.com/balkan-yarimadası-neresidir-balkan-yarimadasındaki-ulkeler/>, (Erişim Tarihi:14.4.2019).
- OHR / EUSR: "To Continue in the Spirit of Prud Agreement" 16 Aralık 2008, <http://www.ohr.int/?p=36548> (Erişim Tarihi: 12.5.2017).
- OHR,"Lajčák: The Prud Agreement Must Not Be a Show for the International Community" 11.12.2008.(Erişim Tarihi:3.9.2019).
- OHR : "General Information" 2015, http://www.ohr.int/?page_id=1139 (Erişim Tarihi: 15.8.2017)
- OHR: "High Representative addresses UN Security Council " 11.5.2019 <http://www.ohr.int/?p=102527> (Erişim Tarihi: 4.6.2019).
- OHR: "Brcko Institutions that Work for the Good of the Community must be the Top Priority", 07/26/2019, <http://www.ohr.int/?p=101799> (Erişim Tarihi: 12.10.2019)
- OHR: http://www.ohr.int/?page_id=1139 (Erişim Tarihi: 18.6.2019)
- OHR: "Mandate" http://www.ohr.int/?page_id=1161, 2015,(Erişim Tarihi:12.4.2019).
- OHR : "PIC Bonn Conclicion",10 Aralık 1997, www.ohr.int,(Erişim Tarihi:3.7.2019).
- OĞURLU, Yücel, "AB'ye üyeliğin gerçekleşmesi, Bosna Hersek'in toprak bütünlüğü ve ülkenin geleceğinin korunması anlamına geliyor" **Time-Balkan**, <http://timebalkan.com/abye-uyeligin-gerceklesmesi-bosna-hersekin-toprak-butunlugu-ve-ulkenin-geleceginin-korunmasi-anlamina-geliyor/>, (Erişim Tarihi: 16.10.2016).
- OĞURLU, Yücel: "Ziraat'ın kredileri Bosna için cansuyu", **Star**, 29 Şubat 2014, <http://www.star.com.tr/ekonomi/ziraatin-kredileri-bosna-icin-cansuyu-haber-845292/>(Erişim Tarihi:12.4.2017).
- OĞURLU, Yücel, "Bosna-Hersek yerel seçimlerinin düşündürdükleri: Sonuçlar ve dersler" **Dünya Bülteni**, 11 Ekim 2016, <http://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/380238/bosna-hersek-yerel-secimlerinin-dusundurdukleri-sonuclar-ve-dersler>, (Erişim Tarihi: 16.10.2016)
- OĞURLU, Yücel: 'AB'de Bosna Hersek için de yer olmalı' **AA**, 1 Şubat 2016 <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/abde-bosna-hersek-icin-de-yer-olmalı/513652>,(Erişim Tarihi: 16.10.2016)
- ÖZER Verda: "Her an Bosna savaşı çıkabilir", **Hürriyet**, 3 Ekim 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/verda-ozet/her-an-bosna-savasi-cikabilir-40238745>

- ÖZKAN, Özgür Dirim, “Karadziç: Soykırım değil vatan savunması!”, **İleri haber**, 28 Mart 2016, <http://ilerihaber.org/yazar/karadzic-soykirim-degil-vatan-savunmasi-52497.html>, (Erişim Tarihi: 10.4.2016).
- A.Y.: “Karadağca: Geleneğin icadı”, **İleri haber**, 29.12.2017, <https://ilerihaber.org/yazar/karadagca-gelenegin-icadi-80415.html> (Erişim Tarihi: 10.4.2018)
- A.Y. : “Bosna-Hersek'te İsyan-III: İsyan Neden Patlak Verdi”, **Yugoslavya yazıları**, 25 Aralık 2015, <http://yugoslavyayazilari.blogspot.com.tr/2015/12/bosna-hersekte-isyan-iii-isyan-neden.html>; (Erişim Tarihi: 9.10.2017).
- PARTOS, Gabriel: “Bosnia to build on Ashdown legacy”, **BBC NEWS**, 31 January 2006, (Erişim Tarihi: 14.6.2019).
- PEHAR, Dražen: “Bosnia - the international community and Izetbegović's project of dediscoursification”, **Transconflict**, 12 Kasım 2014, <http://www.transconflict.com/2014/11/bosnia-international-community-izetbegovics-project-dediscoursification-121/>, (Erişim Tarihi: 10.2.2017).
- PANTOVIĆ, Milivoje: “Serbia to Punish Genocide Denial, Says Minister” **Balkaninsight**, Belgrade, 16 Kasım 2016, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-to-punish-genocide-denial-says-minister-11-16-2016>, (Erişim Tarihi: 12.3.2019).
- PSİKANALİTİKSEYLER “yas-ve-melankoli-2” <https://psikanalitikseyler.com/2016/04/27/yas-ve-melankoli-2/> (Erişim Tarihi: 13.4.2019).
- RADİKAL, “cincic-olduruldu “ <http://www.radikal.com.tr/yorum/cincic-olduruldu-663563/>, (Erişim Tarihi: 6.6.2016).
- RAUNIĆ, Filip “Potpora inicijativi za BiH”, **portalnovosti**, 17 Kasım 2014, <https://www.portalnovosti.com/potpura-inicijativi-za-bih> (Erişim Tarihi: 4.5.2015).
- REEVES, Monica “Peacebuilding in Bosnia-Herzegovina - intercultural dialogue in Brcko District”, **TRANSCONFLICT**, 05 JUL 2017, <http://www.transconflict.com/2017/07/peacebuilding-in-bosnia-herzegovina-intercultural-dialogue-in-brcko-district-057/>. (Erişim Tarihi: 14.6.2019).
- ROSE, Eleanor: “Bosnia Mulls Srebrenica Genocide Court Challenge to Serbia”, **Balkaninsight**, 8 Şubat 2017, <http://www.balkaninsight.com/en/article/experts-mull-appeal-options-in-bosnian-case-against-serbia-02-08-2017>, (Erişim Tarihi: 12.4.2018).
- RİSTIĆ, Marija: “EU Insists on Serbian Cooperation Over War Crimes”, **Balkaninsight**, Belgrade, 19 Temmuz 2019, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-opens-two-key-rule-of-law-eu-chapters-07-19-2016>, (Erişim Tarihi: 2.3.2019).
- SARAJEVOTİMES : “Brčko and the European Movement in B&H Strengthen Activities on the Way to European Integrations”, 22, Oct 2014, <https://www.sarajevotimes.com/brcko-european-movement-bh-strengthen-activities-way-european-integrations/>, (Erişim Tarihi: 6.5.2019).
- SETİMES: “Germany prepares to take over EU presidency” 28 Aralık 2006 <https://archive.ph/YS3rC#selection-1785.192-1793.19> (Erişim Tarihi: 10.6.2016)
- SETİMES: “BIH lawmakers increase efforts against corruption” <http://www.setimes.com>, (Erişim Tarihi: 8.8.2015)
- SETİMES: “Bosna: Yedinci Temsilci Inzko” <http://www.setimes.com>, (Erişim Tarihi: 9.9.2015)
- SETİMES: “EU takes BIH to task for Sejdic-Finci Failure” <http://www.setimes.com> (Erişim Tarihi: 4.5.2015)

- SONDAKİKA:“AB'nin Bosna Hersek Raporu, BMGK'ya Sunuldu”,13.11.2012,<https://www.sondakika.com/haber/haber-ab-nin-bosna-hersek-raporu-bmgk-ya-sunuldu-4087941/>, (Erişim Tarihi: 8.9.2019).
- SPUTNİKNEWS:“Bosna-Hersek-Sirp-Cumhuriyeti-Gunu-Referandumu”
<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201609261024996895-bosna-hersek-sirp-cumhuriyeti-gunu-referandumu/>, (Erişim Tarihi: 14.10.2016).
- SPUTNİKNEWS,“Bosna-Hersek-Avrupa-Nuremberg-Karadzic-Sirp/”
<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201603251021744654-bosna-hersek-avrupa-nuremberg-karadzic-sirp/>(Erişim Tarihi:12.3.2019).
- SPUTNİKNEWS“Bosna-hersek-sirp-cumhuriyet-radovan-karadzic”
<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201603241021728501-bosna-hersek-sirp-cumhuriyet-radovan-karadzic/>(Erişim Tarihi: 12.4.2019).
- SZPALA,Marta: “The problem with constitutional reform in Bosnia and Herzegovina”, **OSW**, 13 Ekim 2010, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2010-10-13/problem-constitutional-reform-bosnia-and-herzegovina>, (Erişim Tarihi:12.4.2019).
- PURDUM, Todd: “Clinton Vetoes Lifting Bosnia Arms Embargo”, **The New York Times**, Aug. 12, 1995, <http://www.nytimes.com/1995/08/12/world/clinton-vetoes-lifting-bosnia-arms-embargo.html>, (Erişim Tarihi:12.3.2019).
- TAYLOR, Alan: “20 Years Since the Srebrenica Massacre”, **The Atlantic**, 9.7.2015, <https://www.theatlantic.com/photo/2015/07/20-years-since-the-srebrenica-massacre/398135/>,(Erişim Tarihi: 12.3.2019).
- TERZİC, Almir ve Gül, Kayhan: “AB üyelik süreci Bosna Hersek için kolay olmayacak”, **AA**, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/ab-uyelik-sureci-bosna-hersek-icin-kolay-olmayacak/513649>, (Erişim Tarihi: 10.12.2016).
- TEPAV,” Bosna-Hersek Yüksek Temsilcisi Inzko: "Bölgesel Uzlaşma Olmadan Gelecek de Yok",**TEPAV**, 23.11.2010,[/www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/1777](http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/1777), (Erişim Tarihi:4.5.2019).
- TOÈ, Rodolfo, “Brcko Supervisor Rejects Bosnian Serb Referendum” Sarajevo, **BIRN**, August 19, 2016<https://balkaninsight.com/2016/08/19/ohr-opposes-organising-rs-referendum-in-brcko-08-19-2016/>, (Erişim Tarihi: 1.5.2019).
- TOÈ, Rodolfo,“Bosniaks Urge Inzko to Block Serb Referendum” Sarajevo, **BIRN**,July 28, 2016, <https://balkaninsight.com/2016/07/28/bosniaks-call-on-international-community-to-avoid-referendum-in-rs-07-27-2016/>, (Erişim Tarihi:10.2.2019).
- Valentino INZKO,“Bosna Hersek’in Hepimizin Saygı Duyduğu Ölçülü İslam Anlayışı İle Gurur Duyması Gerekir”, **Timebalkan**, 7 Aralık 2016, <https://timebalkan.com/bosna-hersekin-hepimizin-saygi-duydugu-olculu-islam-anlayisiyla-gurur-duymasi-gerekir/>, (Erişim Tarihi:14.5.2019).
- TURKCEWİKİ, “Brčko İlçesi” <https://www.turkcewiki.org/wiki>, (Erişim Tarihi:6.4.2019).
- TÜRBEDAR, Erhan: “Barışın 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek:Dayton Barış Anlaşması’nın Neticelerinin Değerlendirmesi”, **TEPAV**, Aralık 2010,(Erişim Tarihi:2.3.2019).
- TÜRKEŞ, Mustafa, “Bosna’nın çözilemeyen sorunları ve Dayton sıkışması” , **AljazeeraTürk**, 1 Mart 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bosnanin-cozulemeyen-sorunlari-ve-dayton-sikismasi>. (Erişim Tarihi, 11.10.2016).

- TÜRKİME “Bosna-hersek-te-antlasma-cikmazi” 16.12.2015, <http://www.turktime.com/haber/bosna-hersek-te-antlasma-cikmazi/372449>, (Erişim Tarihi, 11.10.2016).
- TÜRKİME:“Cincic-in-oldurulusunun-10-yil-donumu”, 12 Mart 2013, <http://www.timeturk.com/tr/2013/03/12/cincic-in-oldurulusunun-10-yil-donumu.html>, (Erişim Tarihi; 6.6.2016).
- TÜRKİYE AJANSI: “BMGK’ya Bosna-Hersek uyarısı”, 8.5.2019, <http://www.turkiyeajansi.com/bmgkya-bosna-hersek-uyarisi-197434h.htm> 08.052019,(Erişim Tarihi: 13.9.2019).
- The Economist “The Sejdic-Finci Question” 9 October 2013(<http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/10/bosnia>, (Erişim Tarihi:8.8.2016).
- The Guardian “Bosnian parliament blockaded in ID protest” <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/bosnian-parliament-blockaded-id-protest> (Erişim Tarihi; 9.11.2017).
- TPORTAL “Press: Bosnia-EU relations put on hold” 26 Nisan 2011, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/press-bosnia-eu-relations-put-on-hold-20110426> (Erişim Tarihi:12.3.2018).
- TRANSCONFLICT: “Peacebuilding-in-bosnia-herzegovina-intercultural-dialogue-in-brcko-district” <http://www.transconflict.com/2017/07/peacebuilding-in-bosnia-herzegovina-intercultural-dialogue-in-brcko-district-057/>(Erişim Tarihi:12.3.2019).
- TİSDALL, Simon,“Bosnian nightmare returns to haunt EU “13 Nov 2007, **The guardian** <https://www.theguardian.com/world/2007/nov/13/international.mainsection>,(Erişim Tarihi. 7.8.2019).
- TÜRBEDAR, Erhan, “Barışının 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek:Dayton Barış Anlaşması’nın Neticelerinin Değerlendirmesi”, TEPAV Değerlendirme Notu, Aralık 2010, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1292831752-6.Barisinin_15_Yildonumunde
- TÜRKEŞ, Mustafa: “Bosnanin-cozulemeyen-sorunlari-ve-dayton-sikismasi”, **Aljazeera**, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bosnanin-cozulemeyen-sorunlari-ve-dayton-sikismasi>; (Erişim Tarihi: 12.10.2016).
- VİSİTMYCOUNTRY: “Brčko District” https://www.visitmycountry.net/bosnia_herzegovina/en/index.php/destinations/brcko_district, (Erişim Tarihi: 12.7.2019).
- BRELİE, Hans: “Kışın ortasında Bosna-Hersek "Bahar" mı yaşıyor?“ euronews,28 Şubat 2014, <http://tr.euronews.com/2014/02/28/kisin-ortasinda-bosna-hersek-bahar-mi-yasiyor>, (Erişim Tarihi:14.5.2019).
- VUCHEVA,Elitsa “Bosnia Signs EU Pre-Accession deal” Brussels, 17 June 2008, <https://euobserver.com/enlargement/26335> (Erişim Tarihi:15.5.2019).
- WILSON, Tracy: “Bosnian-serb-leader“ http://articles.latimes.com/1995-07-18/news/mn-25145_1_bosnian-serb-leader, ((Erişim Tarihi:15.5.2019).
- YAZETE, “AB Bosna-Hersek raporu” <http://www.yazete.com/gundem/ab-bosna-hersek-raporu-511471.html>, 16 Kasım 2012, (Erişim Tarihi:7.7.2019).

YENİ ŞAFAK: "Bosna'nın "AB anahtarı" Sejdic-Finci Kararı olacak" <https://www.yenisafak.com/dunya/bosnanin-ab-anahtari-sejdic-finci-karari-olacak-698764>, 5 Kasım 2014 (Erişim Tarihi: 4.5.2018).

YAŞİN, Gözde Kılıç: "bosna-hersek-protestolari-bosna-bahari-mi-dayton-revizyonu-girisimi-mi" **Yirminci Yüzyıl**, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2014/02/10/7425/bosna-hersek-protestolari-bosna-bahari-mi-dayton-revizyonu-girisimi-mi>. (Erişim Tarihi:12.3.2019).

A.Y." radovan-karacic-yargilamasi-ve-kutsal-savas" <http://www.batitrakya.org/yazar/gozde-kilic-yasin/radovan-karacic-yargilamasi-ve-kutsal-savas>, (Erişim Tarihi:12.3. 2019).

A.Y.:"Bosna-hersek-protestolari-bosna-bahari-mi-dayton-revizyonu-girisimi-mi"**Yirminci Yüzyıl** <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2014/02/10/7425/bosna-hersek-protestolari-bosna-bahari-mi-dayton-revizyonu-girisimi-mi> (Erişim Tarihi:12.3. 2019).

YENİÇAĞ GAZETESİ: "Bosna Hersek'te kimlik protestosu"- <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/bosna-hersekte-kimlik-protestosu-86109h.htm>(Erişim Tarihi;2.10.2013).

WİKİPEDIA," Accession of Bosnia and Herzegovina to the European Union" 6 Temmuz 2019, https://web.archive.org/web/20190728093059/https://en.wikipedia.org/wiki/Accession_of_Bosnia_and_Herzegovina_to_the_European_Union#The_Croatian_initiative (Erişim Tarihi: 14.7.2019).

ZAMBAK "Vatandaşlık Krızinde Yeni Perde" <http://www.zambak.ba/vatandaslik-numarasi-krizinde-yeni-perde-2281h.htm> (Erişim Tarihi;9.9.2017).

ZAMBAK.BA,"İnzko: Bosnalı Sırplar Kırmızı Çizgiyi Geçerse..." 15.12.2016,,<http://www.zambak.ba/inzko--bosnali-sirplar-kirmizi-cizgiyi-gecerse--4822h.htm>,(Erişim Tarihi: 17.8.9).

ZAMBAK.BA,"Bosna Sırp Cumhuriyeti Uluslararası Barışı Tehdit Ediyor "10.11.2016 <http://www.zambak.ba/ab-yuksek-temsalcisi-inzko--sirplardan-yuzlerce-olum-tehdidi-alDIM-4688h>,(Erişim Tarihi: 5.6.6.7.2019).

TEZLER

HODŽIĆ, İsmail, (Yayınlamamış Y.T), **Bogomilizm ve Bosna-Hersek Bogomilleri**, Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, 2007

NUMANOVIĆ, Amin; **Dayton Sonrası Bosna Hersek ve Avrupa Atlantik Entegrasyonu**, Y.L. Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı**, Ankara 2011.

SÖNMEZ,, A.Sait. Yeni Dünya Düzeni Bağlamında ABD ve AB Dış Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi (1991-2001), Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı**, İzmir 2008.

YÜRÜR, Pınar, "Uluslararası Toplumun Bosna-Hersek' i Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli", Y. Doktora Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**, Ankara, 2007

ÖZGEÇMİŞ

İlkokul eğitimim Adapazarı 21 Haziran ilkokulunda tamamladım. İlkokul eğitimimden sonra ortaokul eğitimimi Ali Dilmen ortaokulunda bitirdikten sonra Adapazarı Anadolu Teknik lisesinde okudum. Yakın Doğu Üniversitesi İİBB Uluslararası İlişkiler programından mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Balkanlar, Ortadoğu ve Asya Gelişmeleri bölümünde Prof. Dr. Murat Özyüksel'in danışmanlığında "Anadolu İslam anlayışı" yüksek lisans tezimi tamamladım.

2003 Yılında Kocaeli Üniversitesinde Öğr. Gör. Olarak göreve başladım. 2012 yılında İstanbul Üniversitesi, Avrupa Birliği'nde Ph.D çalışmalarına başladım. Doç. Dr. Nurcan Özgür Baklacioğlu rehberliğinde Bosna Hersek'in Devlet inşasında AB'nin Rolü başlıklı Ph.D.tezimi yazdım. Halen Kocaeli Üniversitesinde Öğr. Gör. Olarak görevime devam etmekte olup, Dış Ticaret Mevzuatı, İhracat Teşvikleri, Mesleki Yabancı Dil, Turizm ve Çevre, Dünya Turizm Merkezleri ve Dış Türkler Yurtdışı Akraba Toplulukları dersleri vermekteyim.